શ્રી ગિરનાર તીર્થનો ઈતિહાસ.

સચિત્ર.

પ્રકાશક,

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા

ભાવનગર.

કિં. [illegible]

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા નં. ૩૪ વર્ષ ૯ મું સં. ૧૯૮૭

શ્રી ગિરનાર તીર્થનો ઇતિહાસ

(સચિત્ર.)

પ્રકાશક,

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા—ભાવનગર.

વીર સં. ૨૪૫૬ વિ. સં. ૧૯૮૬

કિં. ૧-૮-૦

વાચકવર્ગને સૂચના—

આ પુસ્તક છપાવવા માટે પુરતું લક્ષ રાખવામાં આવ્યું છે. છતાં દ્રષ્ટી દોષથી રહેલી ભુલો સુધારી વાંચવા વિનંતિ છે.

પ્રકાશકે—સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખેલ છે.

ભાવનગર–ધી આનંદ પ્રી. પ્રેસમાં
શા. ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇએ છાપ્યું.
સં. ૧૯૮૬ ના વૈશાખ

સમર્પણ.

સુશીલ બ્હેન હીરૂબ્હેન,

મુ૦ કોચીન.

સ્ત્રીજીવન ધાર્મીક કાર્યોમાં ગાળી તમે તમારૂં જીવન બીજી બ્હેનોને અનુકરણીય કરી શકયા છો, પતિની હૈયાતીમાં સાથે રહી સત્ કાર્યમાં લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરાવ્યો અને પાછળથી પણ લક્ષ્મીની મૂર્છા ઉતારી દેરાસરો, જીર્ણોદ્ધાર, પાઠશાળા, ધર્મશાળા વિગેરે અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં લગભગ પોણાએલાખની નાદર રકમનો સદ્વ્યય કરનાર તમારાં જેવાં કોઈક જ બ્હેન હશે. આવાં તમારાં શુભ કાર્યથી આ પુસ્તક તમને અર્પણ કરી આનંદિત થાઉં છું અને ઇચ્છું છું કે સાહિત્યનાં સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તક પ્રગટ કરાવી સ્ત્રીઓમાં ધાર્મીક--સંસ્કાર અને નૈતિક જ્ઞાન વધારવાનું આપનાથી બનતું જરૂર કરશો.

લી૦ ધર્મબંધુ,

અચરતલાલ.

આભાર.

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ કે જેમના સદુપદેશથી આ તીર્થના ઉદ્ધારમાં લગભગ પાંચ લાખની રકમ ખરચાયેલ છે. જેમના સદુપદેશથી કોચીન નિવાસી સ્વ. શેઠ જીવરાજ ધનજીના ધર્મપત્નિ હીરૂબાઇએ આ તીર્થના ઉદ્ધાર માટે રૂ ૧૦૦૦૦) ની નાદર રકમ આપી છે, આવાં ધર્મપ્રેમી હીરૂબ્હેને તેમના સ્વ. પતિની યાદગીરી નિમિત્તે આ પુસ્તકની પ્રથમથી ત્રણસો નકલ લઇ અમારા કાર્યને સહાનુભૂતિ આપી છે તે માટે તેમનો આભાર માનું છું.

બીજી બ્હેનો પણ હીરૂબ્હેનની જેમ લક્ષ્મી ઉપરની મૂર્છા ઓછી કરી ધાર્મિક કાર્યોમાં પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરે-તેમજ આવાં સાહિત્યનાં અને સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રકાશિત કરાવે તેમ ઇચ્છું છું.

લી. પ્રકાશક

કોચીન નિવાસી સ્વ૦ શેઠ જીવરાજભાઈ ધનજીભાઈ.

ભારત પ્રેસ–ભાવનગર.

શ્રીયુત શેઠ જીવરાજ ધનજી કોચીનવાળા તરફથી તેમની હયાતીમાં થયેલી ઉદાર સખાવત.

૪૦૦૦૦) શ્રી કોચીનમાં દેરાસરજી બંધાવ્યું. તથા તેમાં તેમની હૈયાતીમાં ત્રણ પ્રતિમાજી પરોણા દાખલ પધરાવ્યા. શ્રી ધર્મનાથજી, શ્રીશાન્તિનાથજી તથા શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી.

૧૫૦૦૦) શ્રી ભદ્રેશ્વરજી તીર્થમાં (કચ્છ) પ્રતીમાજી પધરાવ્યા તથા ધ્વજાદંડ ચઢાવ્યો.

૫૦૦૦) શ્રી ભોયણીજી તીર્થમાં ધર્મશાળામાં ૮ ઓરડીઓ કરાવી.

૫૦૦) શ્રી પાલીતાણામાં દાદાસાહેબની ભમતીમાં દેરી કરાવી તથા પ્રતિમાજી પધરાવી.

શેઠ જીવરાજ ધનજીની હયાતી બાદ તેમના સ્મરણાર્થે તેમનાં પત્નિ હીરૂબાઇએ ધાર્મિક કાર્યોમાં ખરચેલી રકમ.

૫૦૦) શ્રી આબુજી તીર્થમાં ધર્મશાળામાં એક ઓરડો કરાવ્યો.

૧૩૦૦૦) તેમની માતૃભૂમિ કચ્છ–માંડવીમાં બાલકોને ધાર્મિક જ્ઞાન આપવા માટે જૈન પાઠશાળા ખોલી.

૧૧૦૦૦) શ્રી વાંકાનેરમાં ઉપાશ્રય બંધાવ્યો.

૭૦૦૦) શ્રી પાલીતાણામાં પન્યાસજી શ્રી સત્યવીજયજી જૈન પાઠશાળામાં આપ્યા.

૭૦૦૦) સાત ક્ષેત્રોમાં પરચુરણ વાપર્યા.

૬૫૦૦) કચ્છ માંડવીમાં સ્વામીવાત્સલ્ય જમવા માટે નાતની વાડી કરાવી આપી.

૪૦૦૦) શ્રી કચ્છ ભુજમાં અપાસરો બંધાવ્યો.

૩૫૦૦) શ્રી અજારાપાર્શ્વનાથની ધર્મશાળામાં દેરાસરજીની રકમ વપરાયેલી તે દેરાસરમાં ભરપાયા કરવા આપ્યા.

૩૦૦૦) શ્રી રાજગૃહી નગરીમાં ધર્મશાળા બંધાવી.

૬૦૦૦) શ્રી ગીરનારજીની તળેટીની ધર્મશાળામાં એક હોલ કરાવ્યો.

૩૦૦૦) શ્રી પાલીતાણા ગૌરક્ષા ફંડમાં આપ્યા

૨૦૦૦) શ્રી કેસરીયાજીમાં ઉપાસરા માટે હોલ બંધાવ્યો.

૨૫૦૦) શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન ગ્રંથમાળામાં પુસ્તકો છપાવવામાં આપ્યા.

૧૦૦૦) હૈદ્રાબાદ જીવરક્ષા મંડલીમાં આપ્યા.

૧૦૦૦) શ્રી કચ્છ-ભુજમાં જૈન પાઠશાળા ખોલી.

૧૫૦૦) શ્રી પાટણના સંઘનું સ્વાગત કરવા માટે સંઘની ભક્તિ નિમિત્તે વાપર્યા.

૫૦૦) શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરૂકુળ-પાલીતાણામાં આપ્યા.

૧૦૦૦૦) શ્રી ગીરનારજીમાં કુમારપાલ રાજાની ટુંકમાં જીર્ણોદ્ધાર માટે.

૪૫૦૦) શ્રી ભંડારીઆમાં પ્રતિષ્ટા અને જીર્ણોદ્ધાર માટે આપ્યા. (નવા દેરાસરનું પાછલું કામ અધુરૂં હતું તે પુરૂં કરાવ્યું.)

૩૦૦) શ્રી ખંભાત પાંજરાપોળમાં આપ્યા.

૨૫૦૦૦) શ્રી પરચુરણ જુદા જુદા ગામોમાં પાઠશાળા-ટીપો વિગેરેમાં આપ્યા.

૧૭૩૩૦૦

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પાનું.
શ્રી ગિરનાર ગિરીશ્વરકલ્પ.	
૧ પ્રસ્તાવના ...	૧
૨ ઇતિહાસ પરિચય ...	૨૫
૩ નેમીનાથના કોટનાં બીજાં દેવાલય	૫૩
૪ કોટનાં દેવાલય ...	૫૪
૫ કોટની બહારનાં દેવાલય	૫૫
૬ ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી ટુંક..	૬૨
૭ ડુંગરની દંતકથાઓ...	૬૮
૮ બીજાં જોવાલાયક સ્થળો	૭૦
૯ ગિરનારની પ્રદક્ષિણા	૭૩
૧૦ ગિરનારની વનસ્પતિ...	૭૬
૧૧ ગિરનાર મહાત્મ્ય ...	૮૫
૧૨ અરિષ્ટનેમી અધિકાર ...	૮૯
૧૩ દ્વારિકાની ઉત્પત્તિ ...	૯૧
૧૪ નેમિનાથ પાણિગ્રહણ પ્રેરણા.	૯૬
૧૫ નેમનાથનો વરઘોડો...	૧૦૧
૧૬ નેમનાથ દિક્ષાગ્રહણ...	૧૦૬
૧૭ અંબિકા ચરિત્ર ...	૧૦૮
૧૮ ગોમેધ યક્ષની વાર્તા ...	૧૨૩
૧૯ વરદત્તનું વ્યાખ્યાન...	૧૨૪
૨૦ રત્નસાર કથા ...	૧૨૯
૨૧ હાથી પગલાના કુંડનો ઇતિહાસ... ...	૧૩૪
૨૨ વસિષ્ટ ચરિત્ર ...	૧૩૪
૨૩ શંભુચરિત્ર... ...	૧૩૭
૨૪ પાંડવોએ કરેલો શત્રુંજય ઉદ્ધાર	૧૩૯
૨૫ દ્વારિકાનો દાહ ...	૧૪૧
૨૬ વાસુદેવ વધ ...	૧૪૭
૨૭ બલભદ્ર સંયમ ધારણ	૧૪૯
૨૮ બલભદ્ર સ્વર્ગ ગમન...	૧૫૦
૨૯ કૃષ્ણનો મહિમા ...	૧૫૧
૩૦ પાંડવ ચરિત્ર ...	૧૫૨
૩૧ શ્રી નેમનાથ નિર્વાણ...	૧૫૩
૩૨ દીનાનાથ દેહ દહન ...	૧૫૯
૩૩ પાંડવ મોક્ષ પ્રાપ્તિ ...	૧૬૦
૩૪ શત્રુંજય મહાત્મ્ય ...	૧૬૧
૩૫ પ્રથમ ઉદ્ધાર ...	૧૬૩
૩૬ બીજો ઉદ્ધાર ...	૧૬૪
૭૩ સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ...	૧૬૭
૩૮ અશોકના લેખોનું ભાષાંતર.	૨૧૬
૩૯ સ્કંદગુપ્તના લેખનું ,,	૨૨૫
૪૦ ગિરનારના જીર્ણોદ્ધારમાં મળેલી મદદ. ...	૩૩૨

પાઠશાળા—કન્યાશાળા—માટે.

દરેક રીતે વધુ પસંદ પડે તેવાં પુસ્તકો.

૧ **પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર**—મોટી સાઇઝ—મોટા અક્ષર—શુદ્ધ છપાઇ અને સારા કાગળ ઘણા સુધારા વધારા સાથે પાકું બાઇન્ડીંગ પૃષ્ટ ૩૦૦ છતાં કિં. ૦–૮–૦ સો નકલના રૂા. ૪૫–૦–૦

૨ **પંચ પ્રતિક્રમણ**—પોકેટ સાઇઝ પાકું રેશમી પૂઠું દરેકને પસંદ પડી જાય તેવું. સ્નેહી સંબંધીમાં ખાસ આપવા જેવું અને નિત્યનું ઉપયોગી કિં. ૦–૮–૦ સો નકલના રૂા. ૪૦–૦–૦

૩ **દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર**—મોટા અક્ષર શુદ્ધ છપાઇ સારા કાગળ અને સુંદર બાઇન્ડીંગ હેતુ—ભાવાર્થ સાથે છતાં કિં ૦–૩–૦ સો નકલના રૂા. ૧૫–૦–૦

૪ **રત્નાકર પચ્ચીશી**—નેમનાથના સલોકા સાથે શુદ્ધ છપાઇ અને સારા કાગળ કિં. ૦–૦–૯ સો નકલના રૂા. ૩–૦–૦

૫ **સામાયિક સૂત્ર**—વિધિ સાથે કિં. ૦-૧-૦ સો નકલ રૂ. ૪-૦-૦

૬ **ચૈત્યવંદન ગુરૂવંદન**—વિધિ સાથે કિં. ૦-૧-૦ સો નકલ ૪-૦-૦

લખો :—**જૈન સસ્તી વાંચનમાળા.**

રાધનપુરી બજાર—**ભાવનગર.**

શ્રીમાન્ શાંતમૂર્તિ જગત્પૂજ્ય, વિશુદ્ધચારિત્રચૂડામણિ, તીર્થોદ્ધારક

પૂજ્યપાદ આચાર્ય **શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ.**

જન્મ સં. ૧૯૩૦ પોષ શુદ ૧૧ દીક્ષા સં. ૧૯૪૯ અષાઢ શુદ ૧૧

પન્યાસ પદ સં. ૧૯૬૨ ના કારતક વદ ૧૧ સૂરિપદ સં. ૧૯૭૬ ના માગશર શુદ ૫

જેમના સદુપદેશથી શ્રી ગીરનારજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધારમાં લગભગ
ચાર લાખની રકમ ખરચાયેલ છે.

ભારત પ્રેસ, ભાવનગર.

શ્રી ગીરનારજી તિર્થ.

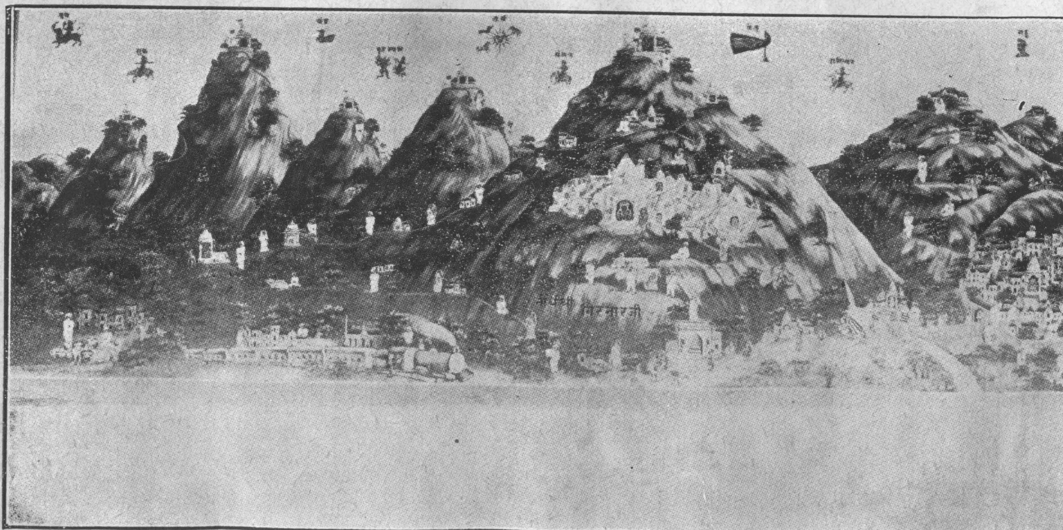

પ્રકાશક-જૈન સસ્તી વાંચનમાલા, ભાવનગર.

ભારત પ્રેસ, ભાવનગર.

। श्रीगिरिनार गिरीश्वरकल्पः ।

वरधर्मकीर्तिविद्यानन्दमयो यत्र विनतदेवेन्द्रः ।
स्वस्ति श्रीनेमिरसौ गिरिनारगिरीश्वरो जयति ॥ १ ॥

જ્યાં વિશેષે કરીને નમ્યા છે ઇંદ્રો જેમને એવા, પ્રવર ધર્મ, કીર્તિ, જ્ઞાન અને આનંદથી ભરપૂર તથા કલ્યાણની લક્ષ્મીથી યુક્ત એવા શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ વિરાજે છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧

नेमिजिनो यदुराजीमतीत्य राजीमतीत्यजनतो यम् ।
शिश्राय शिवायासौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२॥

યાદવોની ઉપેક્ષા કરીને તેમજ રાજીમતીનો ત્યાગ કરીને નેમિનાથ પ્રભુએ મોક્ષ મેળવવા માટે જેનો આશ્રય કર્યો, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૨

स्वामीच्छत्रशिलान्ते प्रव्रज्य यदुच्चशिरसि चक्रासः ।
ब्रह्मावलोकनमसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ ३ ॥

છત્ર શિલાના અંત ભાગે (ઉપર) દીક્ષા ગ્રહણ કરીને જેના ઉંચા શિખર પર રહી સ્વામી સ્વ-સ્વરૂપનું અવલોકન કરતા હવા, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૩

यत्र सहस्राम्रवणे केवलमाप्यादिशद्विभुर्धर्मम् ।
लक्षारामे सोऽयं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ ४ ॥

જ્યાં સહસ્રાામ્રવનમાં કેવળજ્ઞાન પામીને લક્ષારામમાં (સમવસરણમાં) પ્રભુએ ધર્મ ઉપદિશ્યા તે ગિરનાર૦ ૪

निर्वृतिनितंबिनीवरनितंबसुखमाप यन्नितंबस्थः ।
श्रीयदुकुलतिलकोऽयं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥५॥

જેના ઉચ્ચ પ્રદેશ ઉપર રહીને યાદવતિલક શ્રી નેમિપ્રભુ નિવૃત્તિ રૂપી સ્ત્રીના શ્રેષ્ઠ નિતંબનું સુખ પામ્યા, તે ગિરનાર૦ ૫

बुद्ध्वा कल्याणत्रयमिह कृष्णो रूप्यसुवर्णमणिबिंबम् ।
चैत्यत्रयमकृतायं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ ६ ॥

જ્યાં નેમિપ્રભુના (દીક્ષા, કેવળ, અને નિર્વાણરૂપ) ત્રણ કલ્યાણક જાણીને કૃષ્ણ વાસુદેવે રૂપાનાં, સુવર્ણનાં અને મણિના બિંબમય ત્રણ ચૈત્યો કરાવ્યાં, તે ગિરનાર જયવંત વર્તે છે. ૬

पविना हरिर्यदन्तर्विधाय विवरं व्यधाद्रजतचैत्यम् ।
काञ्चनबलानकमयं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ ७ ॥

જે ગિરિનાં મધ્યમાં ઇંદ્રે વજ્રવડે વિવર કરીને કાંચન બલાનકમય રજત ચૈત્ય બનાવ્યું, તે ગિરનાર જયવંત વર્તે છે. ૭

तन्मध्ये रत्नमयीं प्रमाणवर्णान्वितां चकार हरिः ।
श्रीनेमेर्मूर्त्तिमसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ ८ ॥

એ ચૈત્યના મધ્યમાં શ્રી નેમિપ્રભુની રત્નમયી મૂર્ત્તિ પ્રભુના દેહમાન અને વર્ણ પ્રમાણે ઇંદ્રે સ્થાપના કરી, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૮

स्वकृतैतद्बिंबयुतं हरिस्त्रिबिंबं सुरैः समवसरणे ।
न्यदधत यदन्तरसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥९॥

સ્વકૃત આ બિંબ યુક્ત બીજાં ત્રણ બિંબને ઇંદ્રે દેવતાઓ પાસે જે ચૈત્યના મધ્યમાં સમવસરણમાં સ્થાપન કરાવ્યા, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૯

शिखरोपरि यत्रांबाऽवलोकनशिरस्थ रंगमंडपके ।
शंबो बलानकेऽसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥१०॥

જેના ચૈત્યમાં અવલોકનવાળા (ખુલ્લા) ઉપરના રંગ મંડપમાં અંબાની મૂર્ત્તિ છે, અને બલાનકમાં શાંબની મૂર્ત્તિ છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧૦

यत्र प्रद्युम्नपुरः सिद्धिविनायकसुरः प्रतिहारः ।
चिन्तितसिद्धिकरोऽसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥११॥

ચિંતિત અર્થની સિદ્ધિ કરનાર સિદ્ધિ વિનાયક દેવ જ્યાં પ્રદ્યુમ્નની આગળ પ્રતિહાર રૂપે રહેલ છે, તે ગિરનાર૦ ૧૧

तत्प्रतिरूपं चैत्यं पूर्वाभिमुखं तु निर्वृतिस्थाने ।
यत्र हरिश्चक्रेऽसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥१२॥

પ્રભુના નિર્વાણ સ્થાને પૂર્વ સન્મુખ તેની જ જેવું બીજું ચૈત્ય જ્યાં ઇંદ્રે નિર્માણ કર્યું, તે ગિરનાર જયવવ વર્તે છે. ૧૨

तीर्थेऽतिस्मरणाद्यत्र यादवाः सप्त कालमेघाद्याः ।
क्षेत्रपतामापुरसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ १३ ॥

જે તીર્થે (ભગવંતના) અત્યંત સ્મરણથી કાલમેઘ પ્રમુખ સાત યાદવો ક્ષેત્ર અધિષ્ઠાયક (યક્ષ)પણાને પામ્યા, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧૩

विभुमर्चति मेघरवो बलानकं गिरिविदारणश्चक्रे ।
यत्र चतुर्द्वारमसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ १४ ॥

જ્યાં ઇંદ્રે ચોબારૂં બલાનક કર્યું છે, અને તેમાં રહીને મેઘઘોષ દેવ જ્યાં પ્રભુનું અર્ચન કરે છે, તે ગિરનાર૦ ૧૪

यत्र सहस्राम्रवणान्तरस्ति रम्या सुवर्णचैत्यानाम् ।
चतुरधिकविंशतिरयं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ १५ ॥

જ્યાં સહસ્રામ્રવનમાં ચોવીશ રમણીય સુવર્ણ ચૈત્યો છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧૫

द्वासप्ततिर्जिनानां लक्षारामेऽस्ति यत्र तु गुहायाम् ।
सचतुर्विंशतिकाऽसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥१६॥

જ્યાં લક્ષારામની અંદર ગુફામાં વર્તમાન ચોવીશી સહિત (ત્રણ ચોવીશીના) બોંતેર જિનોના બિંબો છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧૬

वर्षसहस्रद्वितयं प्रावर्तत यत्र किल शिवासूनोः ।
लेप्यमयी प्रतिमासौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥१७॥

નેમીશ્વર પ્રભુની લેપ્યમયી પ્રતિમા જ્યાં બે હજાર વર્ષ સુધી (ટકી) રહી, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧૭

लेपगमेऽम्बादेशात्प्रभुचैत्यं यत्र पश्चिमाभिमुखम् ।
रतनोऽस्थापयतासौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥१८॥

લેપમય મૂર્ત્તિનો નાશ થયે સતે અંબાદેવીના આદેશથી રતન શ્રાવકે જ્યાં પશ્ચિમ સામું (નવું) ચૈત્ય સ્થાપ્યું, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧૮

काञ्चनबलानकान्तः समवसृतेस्तन्तुनेह बिंबमिदम् ।
रतनेनानीतमसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ १९ ॥

કાંચન બલાનકની અંદરના સમવસરણમાંથી રતન શ્રાવકે કાચા સૂત્રના તાંતણાવડે ખેંચીને આ (આ જ કાળે વિદ્યમાન) બિંબ અહીં આણ્યું, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૧૯

बौद्धनिषिद्धः संघो नेमिनतौ यत्र मंत्रगगनगतिम् ।
जयचन्द्रमादिशदसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२०॥

જ્યાં નેમિનાથ પ્રભુને નમસ્કાર કરવામાં (યાત્રા કરવામાં) બૌદ્ધવડે નિષેધ કરાયેલા શ્રી સંઘે (સહાયને માટે) મંત્રબળથી આકાશમાં ગમન કરી શકનાર જયચંદ્ર મુનિને ત્યાં આવવા ફરમાવ્યું, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૨૦

तारां विजित्य बौद्धान्निहत्य देवानवन्दयत्संघम् ।
जयचन्द्रो यत्रायं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२१॥

તારા દેવીને વશ કરીને બૌદ્ધોને પરાસ્ત કરી જયચંદ્ર મુનિએ જ્યાં શ્રી સંઘને પ્રભુનાં દર્શન કરાવ્યાં (પ્રભુ ભેટાવ્યા) તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૨૧

नृपपुरतः क्षपणेभ्यः कुमार्युदितगाथयाऽम्बयार्पयत यः ।
श्रीसंघाय सदायं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥ २२॥

રાજા સમક્ષ કુમારીના મુખમાંથી નીકળેલી ગાથા વડે (સિદ્ધ કરી આપીને) અંબાદેવીએ દિગંબરીઓ પાસેથી જે તીર્થ (શ્વેતાંબર) સંઘને સદાને માટે સોંપાવ્યું; તે ગિરનાર૦ ૨૨

नित्यानुष्ठानान्तस्ततोऽनुसमयं समस्तसंघेन ।
यः पठ्यतेऽनिशमसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२३॥

ત્યારથી માંડી નિરંતર સમસ્ત સંઘ નિત્ય અનુષ્ઠાનમાં જે ગાથાનો હંમેશાં પાઠ કરે છે, તે ગિરનાર જયવંત વર્તે છે. ૨૩

दीक्षाज्ञानध्यानव्याख्यानशिवावलोकनस्थाने ।
प्रभुचैत्यपावितोऽसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२४॥

દીક્ષા, જ્ઞાન, ધ્યાન, વ્યાખ્યાન (ઉપદેશ) અને મોક્ષાવલોકનને (નિર્વાણને) સ્થાને જે પ્રભુચૈત્યથી પવિત્ર છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૨૪

राजीमतीचन्द्रदरीगजेन्द्रपदकुंजनागझर्यादौ ।
यः प्रभुमूर्तियुतोऽयं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२४॥

રાજીમતિની ગુફા, ચંદ્રગુફા, ગજેંદ્રપદ કુંડ અને નાગઝરી પ્રમુખ સ્થળો જે પ્રભુપ્રતિમાથી યુક્ત છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૨૫

छत्राक्षरघंटाञ्जनबिन्दुशिवशिलादि यत्र हार्यस्ति ।
कल्याणकारणमयं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२६॥

જ્યાં મનોહર અને કલ્યાણકારક છત્રાક્ષર, ઘંટાજન-બિંદુ અને શિવશિલાદિક (પવિત્ર સ્થળો) રહેલા છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૨૬

याकुड्यमात्यसज्जनदंडेशाद्या अपि व्यधुर्यत्र ।
नेमिभवनोध्धृतिमसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२७॥

યાકુડી અમાત્ય અને સજ્જન દંડેશ પ્રમુખ અનેક ઉત્તમ જનોએ જ્યાં નેમીશ્વર પ્રભુના ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, તે શ્રી ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૨૭

कल्याणत्रयचैत्यं तेजःपालो न्यवीविशन्मंत्री ।
यन्मेखलागतमसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२८॥

જેની મેખલા (કંદોરા) ને સ્થાને તેજપાળ મંત્રીશ્વરે ત્રણ કલ્યાણક સંબંધી ચૈત્ય કરાવ્યું, તે ગિરનાર૦ ૨૮

शत्रुञ्जयसंमेताष्टापदतीर्थानि वस्तुपालस्तु ।
यत्र न्यवेशयद्सौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥२९॥

અને વસ્તુપાળે શત્રુંજય, સમેતશિખર અને અષ્ટાપદ તીર્થોની જ્યાં રચના કરી તે ગિરનાર જયવંત વર્તે છે. ૨૯

यः षड्विंशतिर्विंशतिषोडशदशकद्वियोजनास्त्रशतम् ।
अरषट्क ऊच्छ्रितोऽयं गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥३०॥

(અવસર્પિણી કાળના) છ આરામાં જે અનુક્રમે છવીશ, વીશ, સોળ, દસ અને બે યોજન તથા સો અસ્ત્ર (ધનુષ) પ્રમાણ ઉંચો વર્તે છે, તે ગિરનાર જયવંત વર્તે છે. ૩૦

अद्यापि सावधाना विदधाना यत्र गीतनृत्यादि ।
देवाः श्रूयन्तेऽसौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥३१॥

અદ્યાપિ જ્યાં ગીત નૃત્યાદિકને કરતા સાવધાન દેવો સંભળાય છે, તે ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૩૧

विद्याप्राभृतकोध्धृतपादलिप्तकृतोज्जयन्तकल्पादेः ।
इति वर्णितो मयासौ गिरिनार गिरीश्वरो जयति ॥३२॥

વિદ્યા પ્રાભૃત (શાસ્ત્ર) થકી ઉદ્ધરેલા પાદલિપ્ત સૂરિકૃત ઉજ્જયંત કલ્પ વિગેરે ઉપરથી આ પ્રમાણે જેનું મેં વર્ણન કર્યું છે, તે શ્રી ગિરનાર ગિરીશ્વર જયવંત વર્તે છે. ૩૨

॥ इति श्रीगिरिनारकल्पः ॥

પ્રસ્તાવના.

यत्राभून्नेमिनाथस्य कल्याणानां त्रिकं च यम् ।
दीक्षा ज्ञानं च निर्वाणं तं वन्दे रैवताचलम् ॥ १ ॥
पद्मनाभादयो भावि जिना यत्र शिवालयम् ।
यास्यन्ति कर्मनिर्मुक्ता स्तं वन्दे रैवताचलम् ॥ २ ॥

" જે પવિત્ર તીર્થ રૈવતાચળ ઉપર શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનાં દીક્ષા, જ્ઞાન અને નિર્વાણુ એમ ત્રણુ કલ્યાણુકો થયાં છે, તેને હું વંદન કરૂં છું. ૧.

જ્યાં પદ્મનાભ આદિ ભાવિ જીનેશ્વરોના મંદિરો આવેલાં છે, તેમજ કર્મથી નિર્મુક્ત થઇ અનેક જીવો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે એવા તે રૈવતાચલગિરિને હું વંદન કરૂં છું. ૨."

આપણા પૂર્વજોના પુણ્યોપાર્જનના પરિણામ જન્ય અનેક ભવ્ય જીનાલયો અને જીનમંદીરો, જૈન તેમજ જૈનેતર સમાજોની દૃષ્ટિમર્યાદામાં અદ્યાપિ વિદ્યમાન છે. ચાલુ વૈજ્ઞાનિક અને શિલ્પ કળામાં પારંગત મનાતા તે શાસ્ત્રવિશારદ શાસ્ત્રીઓને પણ ઘડીભર આપણી પૂર્વકાલિન વિદ્યાનું ભાન કરાવે છે, એથી સૌ કોઈ જાણીતું છે. આપણા પૂર્વજોએ અથાગ શ્રમ અને ધર્મયુક્ત પ્રાપ્ત કરેલ લક્ષ્મીનો તેઓએ જે સદુપયોગ કર્યો છે અને આપણી ધાર્મિક ભાવનાઓ અદ્યાપિ પર્યંત

યથાસ્થિતિએ આપણે જાળવી શકયા છીએ, તેના કારણભૂત આપણાં જીનમંદીરોએ પણ મ્હોટો ફાળો આપ્યો છે. એટલું જ નહિ, પણ આપણું ધાર્મિક જીવન ટકાવી રાખ્યું છે. આવાં ધાર્મિક સ્થાનો, મંદીરો, દેવાલયો જે અત્યારે આપણી દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે આપણા પૂર્વજોની જાહોજલાલી, લક્ષ્મી અને સાધનોના વિપુલ ભંડારની પુરતી પ્રતીતિ આપે છે. એટલું જ નહિ, પણ ભવિષ્યની પ્રજાના અને આપણા જીવનમાર્ગમાં તેઓના જીવનના કીર્તિસ્તંભો છે, જે આપને અને આપણી ભવિષ્યની પ્રજાને ધાર્મિક જીવનના દુર્ઘટ માર્ગમાં દોરનારાં છે. આવાં તીર્થસ્થાનો જે અનેક વર્ષો પહેલાંના બહુ દ્રવ્ય અને મહેનત તેમજ અનુપમ કળાનાં પરિણામ છે, તેને સારી સ્થિતિમાં જાળવી રાખવાં એ આપણી પવિત્ર ફરજ છે. જે કૃતિઓ આપણા પૂર્વજો સારી આલમ સમક્ષ મુકી ગયા છે, તેવી અગર તેની હરિફાઇ કરે તેવી, અન્ય કૃતિઓ આપણે જગતને પૂરી પાડી શકીએ તેવી સ્થિતિમાં તો હાલ આપણે જણાતા નથી, પરંતુ જે છે તે યથાસ્થિતિએ જાળવી પણ ન રાખી શકીએ તો આપણે બીજું શું કરી શકવાની આશા રાખી શકીએ ? અને તેમ કરવું તે પ્રત્યેક જૈન બંધુની પવિત્ર ફરજ છે.

આવાં તીર્થો આખા હિન્દુસ્તાનમાં અનેક સ્થળોએ છે, જે પૈકી સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં સિદ્ધગિરિ અને રૈવતાચળ બંને શાશ્વતા તીર્થો છે. શાસ્ત્રકાર બંનેનો મહિમા એક જ સરખો

વર્ણવે છે. જેના ઉપર તીર્થાધિરાજ શ્રી નેમીશ્વર પ્રભુનાં ત્રણ કલ્યાણુક (દીક્ષા, કેવળ ને મોક્ષ) થયેલાં છે, ઉપરાંત ભાવિ ચોવીશીના બાવીશ તીર્થંકરો આજ રૈવતાચળ તીર્થ (ગીરનારજી) ઉપર મોક્ષગામી થશે તે નિમિત્તે પણ લાભ લ્યો, જીવનની અણુમોલ ઘડીઓ સાંસારિક જીવનમાં વ્યતીત તો થવાનીજ છે, પણ તેની થોડી એક પળોનો ઉપયોગ ધર્મધ્યાનમાં, પવિત્ર સ્થળમાં કરવાથી માનુષી જીવનની સફળતા કેટલેક અંશે પૂરી થાય છે.

આ ગિરિરાજ ઉપર પ્રાચીન અને ભવ્ય દેરાસરો ઘણાં જ પુરાતની, સંપ્રતિ રાજા, કુમારપાળ રાજા, સીગરામ સોની, વસ્તુપાલ–તેજપાલ વિગેરેએ બંધાવેલા અત્યારે અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

આ મહાન્ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાની પુરેપુરી આવશ્યકતા હતી. તેવા સંજોગોમાં સં. ૧૯૭૯ની સાલમાં **શ્રીમાન્ પ્રાતઃસ્મરણીય ૧૦૦૮ આચાર્ય શ્રીવિજયનીતિ સૂરીશ્વરજી મહારાજનું** અત્રે પધારવું થતાં તીર્થની સ્થિતિ જોતાં, જીર્ણોદ્ધારનું કામ કરાવવા પ્રવૃત્તિ શરૂ કરતાં, પ્રથમ મદદ તરીકે એડનના દેરાસરજી તરફથી વીસ હજાર રૂપીયાની સારી રકમ મળતાં શરૂઆત કરવામાં આવી અને ત્યારબાદ તેઓ સાહેબના શુભ પ્રયાસથી આ શાશ્વતા ગિરિરાજમાં આવેલ દેવપ્રાસાદોના જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય આજ ચાર વર્ષથી ગતિમાં છે. આ જીર્ણોદ્ધારના કાર્યમાં મળેલી

મદદનું લીસ્ટ આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. તે તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. તે વખત પહેલાં આપણા દેવાલયોની શું સ્થિતી હતી ? હાલ શું છે ? તે જાણો, જુવો અને યથાશક્તિ તમારી દોલતનો ઉપયોગ આ શુભ કાર્યના પ્રારંભથી ઠેઠ પૂર્ણાહૂતિ સુધી કરો અને પ્રેરો.

આવા પ્રેરક મહાત્માના સદુપદેશથી ધર્મપ્રેમીને લાગણી તો હોય જ, પણ તે કયારે ? કે જ્યારે સિદ્ધગિરિ સમો આ તીર્થનો મહીમા ઝળહળી ઉઠે—દેદીપ્યમાન થાય ત્યારે.

આવાં તીર્થો એ આપણો પવિત્ર વારસો છે. તેને જાળવી રાખવાનાં હેતુથી જ આ કમીટીની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. પરંતુ કેટલીક વખત એવું પણ બને છે કે, આવાં કાર્યો પાછળ લાગણી પુરઃસર ખર્ચ કરનાર મળે છે, પરંતુ માર્ગદર્શક વ્યક્તી, અગર વ્યક્તિ સમૂહ સંસ્થાના અભાવે યોગ્ય રસ્તે દ્રવ્ય ખરચી શકતા નથી પરંતુ જ્યારે આવી કોઈપણ સંસ્થા બંધારણ પૂર્વક કામ કરતી હોય તો જરૂર કાર્ય કરનાર, નાણાં ખર્ચનાર અને ખર્ચ કરવાના સ્થાનોનો એક જગ્યાએ સુયોગ થાય અને પરીણામે આપણે થોડે અંશે પણ યતકિંચિત્ સમાજની સેવા કરી શકીએ. એટલું જ નહી પણ આપણા પૂર્વજોએ આપેલ સુંદર વારસો જાળવી રાખી, આપણી તેમના પ્રત્યેની તેમજ પવિત્ર જૈન ધર્મ પ્રત્યેની કંઇક પણ ફરજ અદા કરી શકીએ. તે માટે શ્રી ગિરનારજી તીર્થોદ્ધાર કમીટી આ કાર્ય લાગણી પૂર્વક કરી રહેલ છે. જે કમીટી મારફત

આ જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય થયું છે અને થાય છે તેનાં બે રીપોર્ટ પણ સં. ૧૯૭૯ થી ૧૯૮૨ સુધીના બ્હાર પડેલ છે. તે વાંચવા અમારી ખાસ ભલામણ છે.

ગિરિરાજનો પ્રભાવ—તીર્થયાત્રાનો ઉદ્દેશ.

ગીરનાર (રૈવતાચળ) એ સિદ્ધગિરિનું પાંચમું શીખર છે અને તે નામથી ઓળખાય છે. તે સર્વે મનુષ્યને સેવા કરવા લાયક સર્વ પર્વતોના આભૂષણ રૂપ, અને પોતાની સેવા કરનાર જનોના દુ:ખનો હરનાર એવો આ ગિરિરાજ જયવંતો વર્તે છે. ત્યાં ઉચિત દાન કે અનુકંપાદાનથી ભક્તિ કરી હોય તો તે આ લોક અને પરલોકમાં મનોવાંછિત ફળને આપનાર થાય છે. આ ગિરિરાજના સ્મરણથી સર્વે દુ:ખો નાશ પામે છે, દર્શનથી આલ્હાદ ઉત્પન્ન થાય છે અને સ્પર્શ કરવાથી મનોવાંછિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ તીર્થ સંબંધી મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોની ટુંક હકીકત અને જવા-આવવા સંબંધી રસ્તાઓનું સંક્ષેપમાં વર્ણન.

ગિરિરાજ ઉપરના દર્શનીય દેવાલયો ગુહ્ય ગુફાઓ, અસલી શીલાલેખો, ચમત્કારીક ઔષધીઓ, સુવર્ણરજ ઈત્યાદિ વસ્તુઓ જ્યાં જોવામાં આવે છે એવો આ ગીરનારગિરિ સોરાષ્ટ્ર દેશમાં જુનાગઢ શહેર પાસે આવેલો છે. જુનાગઢ એ રેલ્વે સ્ટેશન છે. સ્ટેશનથી નજીકમાં જ શહેર છે. શહેરની

મધ્ય ભાગમાં પુરાણિક ઉપરકોટ નામનો કિલ્લો છે. તે કિલ્લા નજીક જૈન દેરાસરો અને દેરાસર લગતી જ ધર્મશાળાઓ આવેલી છે. જ્યાં ઉતરવા રહેવા વિગેરેની તમામ પ્રકારની સગવડતા છે, તેમજ આ તીર્થની પેઢી પણ દેરાસરની બાજુમાં જ છે. તે પેઢીનો વહીવટ શેઠ દેવચંદ લખમીચંદના નામથી ચાલે છે.

સદરહુ ધર્મશાળામાં વિશ્રાન્તિ લઇ વાહનોથી ડુંગરની તળેટી સુધી જવાય છે અને તળેટીમાં ધર્મશાળા તથા દેરાસર છે. આ તળેટી બે માઇલ શહેરથી દુર છે.

તળેટીમાં યાત્રાળુઓને ઉતરવાની ધર્મશાળા છે. ત્યાં ઠામ, વાસણ તથા પાગરણ રહે છે અને પેઢી તરફથી યાત્રાએ આવનારને ભાતું અપાય છે. એક દેવાલય છે. આ ઉપરાંત આ કમિટી મારફતે શ્રી ગિરિરાજની યાત્રા કરીને આવતા યાત્રિકોને જમાડવા માટેના રસોડાનું વિશાળ મકાન છે, ત્યાં જમાડવામાં આવે છે અને મકાનમાં ઉતરવા સુવાની બધી જાતની સગવડતા છે.

તળેટીથી ગિરિરાજ ઉપર ચડવાનું શરૂ થાય છે. રસ્તો કાળા પત્થરનાં પગથીયાંનો છે, એટલે સહેલાઇથી ચડી શકાય તેવું છે. ચડાવ પહેલી ટુંક સુધી બે માઇલનો છે.

રસ્તામાં વિશ્રામસ્થાનો (વિસામા) તથા પાણીનાં પરબો છે. આ સંબંધી સ્થળવારનાં નામ અને હકીકત પ્રથમના રીપોર્ટમાં વર્ણવેલ છે.

પહેલી ટુંકને ફરતો કિલ્લો (કોટ) છે. કોટને લગતા બહાર કોટમાં દાખલ થતાં પ્રથમ દરવાજા ઉપર શેઠ કેશવજી નાયકે બંધાવેલ બંગલો અને કોટડીયો છે. બહારના ભાગમાં યાત્રાળુ માટે જાજરૂખાનાં છે અને ભંગીને રહેવાને એક ઓ-રડી છે. તેને લગતા ખુગદાવાળા ઓરડાઓ ચોકીદારોને રહેવા માટે બનાવેલા છે. તેની આગળ સામીજ હનુમાન ભેરવની બે દહેરીઓ છે. તેથી પૂર્વાદિ તરફ માનસંઘ ભોજરાજના નામથી ઓળખાતી ટુંક છે.

માનસંઘ ભોજરાજ ટુંક તથા કુંડ.

આ ટુંકમાં એક દેરાસરજી છે. તેમાં મુળનાયક શ્રી સંભવનાથજીની પ્રતિમા છે તથા સદરહુ ટુંકના પ્રથમ ચોકમાં સુરજકુંડ નામે એક સુંદર કુંડ છે. તે કચ્છ માંડવીના વીશા ઓશવાળ વણીક માનસંઘ ભોજરાજે બંધાવ્યાનું કહેવાય છે તથા તેમણે દેરાસરજી સમરાવ્યું તેથી તેના નામથી આ ટુંક ઓળખાય છે. તે પછી સંવત ૧૯૨૯ થી ૧૯૩૨ સુધી નરસી કેશવજી હથુ જીર્ણોદ્ધારનું કામ ચાલ્યું ત્યારે તેમણે પણ આ કુંડ સમરાવ્યો છે. તેમજ માનસંગ ભોજરાજે જુનાગઢ તલ-પદમાં આદીશ્વરજીના દહેરાની પ્રતિષ્ટા સંવત ૧૯૦૧ માં કરાવેલી છે.

શ્રી નેમનાથજીની ટુંક.

ડાબી બાજુએ શ્રી નેમનાથજીની ટુંકમાં જવાનો દરવાજો

છે. ત્યાં ચોકીદારો પહેરો ભરે છે અને રહેવાની ઓરડીયો છે. દરવાજામાં પેસતાં ડાબી બાજુ અને દક્ષિણ દિશામાં ચૌદ ઓરડાને નામે ઓળખાતી ધર્મશાળા છે અને ટુંકમાં જતાં પ્રથમ એક ચોક અને ઓરડીયો આવે છે. આ ચોકમાં ઇન્સ્પેક્ટરની ઓફીસ છે. તે પછી બીજો ચોક આવે છે. તે ચોકમાં પણ યાત્રાળુઓને ઉતરવાની ઓરડીઓ છે. તે પછી નેમનાથજી મહારાજના દેરાસરવાળો ભાગ જેમાં મુળ દેરાસરજી અને ફરતી ભમતી છે.

આ નેમનાથજીના દેરાસરજીનો ઉદ્ધાર નેમનાથજીના નિર્વાણ પછી ૯૦૯ વર્ષે કાશ્મીર દેશમાં આવેલા કાંપીલ (કપીલ) નગરના રહેવાશી શેઠ રત્નશાહે નેમનાથજીની પ્રતિમા, અધિષ્ટાયિકા દેવી અંબાજીની આરાધના કરી મેળવી અને તેની પ્રતિષ્ઠા કરી જીનાલય કરાવ્યું. તેથી સદરહુ દેરાસરજી હાલ પણ રતનશા ઓશવાળના નામથી ઓળખાય છે. તે પછી પાટણનો રાજા કરણ જે ઇ. સ ૧૦૭૨ થી ઇ. સ ૧૦૯૪ માં થયો. તેમણે નેમનાથજીનું દેરાસર બંધાવ્યાનો સંવત ૧૧૧૩ (ઇ. સ. ૧૦૫૭) ના લેખ ઉપરથી જણાય છે.

નેમનાથજી દેરાસરજીની પાછળ જગમાલ ગોરધનનું પૂર્વ દ્વારનું દેરાસરજી છે. તેમાં મુળનાયક આદીશ્વરજી છે. સંવત ૧૮૪૮ ના વૈશાક વદી ૬ શુક્રવારે વિજય જીનેંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી છે.

આ ટુંકમાં ભમતીમાં શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથજીનું

ભોંયરૂં આવેલું છે. તે ભોંયરામાં જતાં પ્રથમ સન્મુખ જીવિત સ્વામીજીની પ્રતિમાના દર્શન થાય છે.

અમીઝરા પાર્શ્વનાથજીની સ્તુતિ—

नागेन्द्रनिर्मितफणाग्रितमौलीपार्श्वः
यात्रोत्युपासकसुरासुरनाथपार्श्वः ।
यत्तीर्थरक्षणपहो वियतोऽस्ति पार्श्वः
श्रीपत्तनाधिपतिरस्तु सुखाय पार्श्वः ॥

મુળનાયકજીના દેરાસરજીમાં દાખલ થતાં ડાબી બાજુ શ્રી નેમનાથજીના પગલાંની દેરી તેમજ દ્વારની જમણી બાજુમાં શ્રી નેમનાથ પ્રભુની અધિષ્ઠાયિકા અંબિકા દેવીની મૂર્તિ એક દેરીમાં છે.

મેલકવશીની ટુંક.

શ્રી નેમનાથજીની ટુંકમાં થઇને મેલકવશીની ટુંકમાં જવાય છે. સદરહુ ટુંકમાં દાખલ થતાં પહેલાં ડાબા હાથ તરફ પંચમેરૂનું દેરાસર તથા જમણા હાથ તરફ અદબદજીનું દેરાસરજી છે, ત્યાંથી ટુંકમાં દાખલ થવાય છે.

આ ટુંક સિદ્ધરાજના મંત્રી સજ્જને (આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધારમાં પૈસા રાજ્યની ઉપજના વાપરેલા હતા તે ભરી આપવા માટે ટીપ કરેલી) ટીપ કરેલી પણ સદરહુ રૂપૈયા

સિદ્ધરાજે નહિ લેવાથી ટીપના પૈસાનો ઉપયોગ આ ટુંક પાછળ કર્યાનું કહેવાય છે.

મુળ દેરાસરજીમાં સહસ્રફણા પાર્શ્વનાથજી છે. ફરતી ભમતી છે. દક્ષીણ તરફમાં અષ્ટાપદજીનું દેરાસરજી છે અને ઉત્તરની ભમતીમાં ચૌમુખજીનું દેરાસરજી છે. આ ટુંકના રંગમંડપમાં તેમજ દેરાસરોના અંદરના ભાગની ભમતીમાં કોતર કામ ઘણુંજ સુંદર અને જોવાલાયક છે.

આ ટુંકમાં પ્રભુજીની પૂજાના પાણીનું એક ટાંકુ છે. તેમાંથી પખાલનું પાણી લેવાય છે.

સીગરામ સોનીવાળી ટુંક.

મેલકવસીની ટુંકમાંથી બહાર આવતાં ઉત્તરાદિ તરફ આ ટુંક આવેલી જોવાય છે.

આ ટુંકમાં દેરાસરજીમાં સહસ્રફણા પાર્શ્વનાથજી બીરાજે છે, આ દેરાસરજી ઘણું જ સરસ છે. રંગમંડપની શોભા રમણીય છે. બે માળનું છે. ઉપરમાં બેસવાની ગોઠવણ પણ છે. ફરતી ભમતી છે. ભમતીમાં ત્રણ દેરાસરજી છે, ગીરનારજી ઉપરના સઘળા દેરાસરોમાં આ દેરાસરજી સૌથી ઉંચામાં ઉંચું છે.

આ સીગરામ સોની બાદશાહ અકબરના વખતમાં થયેલો ઈતિહાસ ઉપરથી માલુમ પડે છે.

કુમારપાળની ટુંક.

પાંચ કોડીને ફુલડે પામ્યા દેશ અઢાર,
કુમારપાળ રાજા થયો વર્ત્યો જે જે કાર.

આ કુમારપાળ સને ૧૧૪૩ થી સને ૧૧૭૪ સુધીમાં ગુજરાતના રાજા હતા તેમના નામથી આ ટુંક ઓળખાય છે. તેમાં મુળ દેરાસરજીમાં શ્રી અભિનંદન સ્વામી વિરાજે છે. આ દેરાસરનો બહારનો રંગમંડપ મોટો અને જોવાલાયક છે. ફરતી ભમતી હોય એવાં નિશાનો જોવામાં આવે છે. પણ હાલ ભમતી નથી.

આ ટુંકના કમ્પાઉંડમાં બગીચો છે અને બગીચાની બાજુમાં દેહકી વાવ છે. આ વાવના પાણીનો ઉપયોગ પૂજામાં પખાલના પાણી તરીકે થાય છે.

આ ટુંકના ઉત્તર તરફના કીલ્લામાં એક બારી છે તે બારીએથી ભીમકુંડમાંથી પાણી લાવવા માટે જવાય છે.

આ ભીમકુંડ ઉપરની પૂર્વાદિ દીવાલમાં ગુલરના ઝાડ નીચે ભીમકુંડના રીપેર કરાવવા બાબતનો સંવત ૧૬૮૫ નો લેખ છે.

વસ્તુપાલ તેજપાલની ટુંક.

શ્રી નેમનાથજીની ટુંકની સામે પૂર્વાદી બાજુમાં અને માનસંગ ભોજરાજની ટુંકની બાજુમાં આ ટુંક આવેલી છે.

આ ટુંકમાં ત્રણ દેરાસરો છે. વચલા દેરાસરજીમાં ગર્ભા-ગાર છે. તેમાં મુળનાયક શામળા પાર્શ્વનાથજી છે તથા તેની બાજુમાં એક દેરાસરજીમાં મેરૂ શીખર અને એક સમોવસર-ણુની રચના છે. તે પીળા પત્થરમાંથી કોતરીને બનાવેલા છે. થાંભલા સલીના પત્થરના છે. આ દેરાસરોની અંદરની તથા બહારની કોતરકામની કારીગરી ઘણીજ ઉત્તમ અને જોવાલાયક છે.

રાજા વીરધવળ ઇ. સ. ૧૨૧૪ થી સને ૧૨૪૩ સુધીમાં થયા. તેમના વખતમાં મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલે આ ટુંકનું દેરાસરજી બંધાવેલું છે. તથા બાજુમાં ધર્મશાળા બંધાવી છે. લેખ સંવત ૧૨૮૮ તથા સંવત ૧૨૮૯ ના છે.

દેવેન્દ્રસૂરિ ૧૨૭૦ થી ૧૩૨૭ સુધીમાં હતા તેમને વસ્તુપાલ-તેજપાલની આગેવાની નીચે સૂરિપદ આપવામાં આવ્યું હતું.

આ ત્રણ દેરાસરજીની પાછળના ભાગમાં વસ્તુપાળ -તેજપાળના ગુમાસ્તાનું એક દેરાસરજી છે.

શ્રી સંપ્રતિ રાજાની ટુંક.

આ રાજા ઇ. સ. ની પૂર્વે ત્રીજા સૈકાની આખરે થયા. તેમણે પૂર્વ ભવે ભીક્ષુકપણું તજી દઇ ચારીત્રનો સ્વીકાર કર્યો. ઘણું ભોજન કરવાથી રોગગ્રસ્ત થઇ ચારીત્રની અનુમોદના કરતાં મૃત્યુવશ થયા. ચારીત્રની અનુમોદનાના પુણ્યથી સંપ્રતિ

રાજા થયા. આર્ય સુહસ્તિસૂરિના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ ગ્રહણ કરી તેમણે સવાલક્ષ દેવાલયો નવા કરાવ્યાં, સવા કોટી અર્હંત્ પ્રતિમા ભરાવી, પંચાણું સહસ્ર ધાતુના બિંબ ભરાવ્યાં. તેમણે આ ટુંક બંધાવી જેમાં હાલ એક દેરાસરજી મોજુદ છે. ભમતીનો નાશ થઇ ગયાનું જણાય છે.

આ દેરાસરની અંદર તથા બહારના ભાગનું કારીગરી કામ ખાસ જોવાલાયક છે.

જ્ઞાનવાવવાળું ચોમુખજીનું દેરાસરજી.

સંપ્રતિ રાજાની ટુંકની ઉત્તરે જ્ઞાનવાવ તથા તેની બાજુમાં એક દેરાસરજી છે. તેમાં મુળનાયક શ્રી સંભવનાથ-જીનું ચોમુખજીવાળું દેરાસર છે.

ઉપર મુજબની ટુંકો ગઢ (કીલ્લા) ની અંદર છે.

હાથીપગલાવાળું ચંદ્રપ્રભુજીનું દેરાસરજી.

ગઢની પશ્ચિમ દીવાલમાં એક બારી છે, આ બારીનો રસ્તો કુમારપાળની ટુંક અને સીગરામ સોનીવાળી ટુંક વચ્ચે છે. ત્યાંથી બહાર જતાં હાથીપગલાકુંડે જવાની રસ્તાની બાજુમાં આ દેરાસરજી છે. તેમાં મુળનાયકજી ચંદ્રપ્રભુજી વિરાજે છે.

ગઢ બહારના પૂર્વાદિ તરફના રસ્તા ઉપર પડતાં દેરાસરજી.

શ્રી સંપ્રતિ રાજા અને વસ્તુપાળ-તેજપાળની ટુંક વચ્ચેના

રસ્તે થઇને જતાં ગઢનો બીજો દરવાજો આવે છે. અહીં ગીરનારજીનું દરીયાની સપાટીથી ૩૧૦૦ ફીટની ઉંચાઇનું લેવલ એક પથ્થરમાં કોતરેલું છે. અને ત્યાં પગથીયાંની સંખ્યા ૪૦૦૦ ની થાય છે.

શ્રી શાન્તિનાથજીનું દેરાસર.

આગળ ચાલતાં રસ્તાની ડાબી તરફ આ દેરાસરજી આવે છે. તેમાં મુળનાયક શ્રી શાન્તિનાથજી મહારાજ છે.

આ દેરાસર માંગરોળ વાળા શેઠ ધરમસી હેમચંદના નામથી ઓળખાય છે.

શ્રી રાજુલા માતાની ગુફા.

રસ્તાની જમણી બાજુ આ ગુફા આવે છે, તેમાં શ્રી રાજુલા માતાજીની તથા રહનેમિજીની મૂર્તિ છે.

જોરાવરમલવાળું દેરાસરજી.

રસ્તાની જમણી બાજુ આ દેરાસરજી છે. આ દેરાસરજીની બાજુમાં દીગંબરી દેરાસરજી આવેલું છે. આ દેરાસરજીમાં મૂળ નાયક શ્રી શાન્તિનાથજી છે. આ દેરાસરને ફરતું કમ્પાઉન્ડ છે.

શ્રી ચોમુખજી દેરાસરજી.

ત્યાંથી આગળ જતાં રસ્તાની જમણી બાજુ આ ચોમુખજીનું દેરાસરજી આવે છે તેને ફરતું કમ્પાઉન્ડ છે.

આ દેરાસરજીની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૫૧૧માં જીનહર્ષ સૂરિએ કરેલી છે.

શ્રી રહનેમિજીનું દેરાસરજી.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં ગૌમુખીની જગ્યા આવે છે. તે જગ્યામાં ચોવીસ ભગવાનના પગલાં છે, આ જગ્યા પાસે બે રસ્તા છે, એક સેસાવન તરફ જવાનો અને એક અંબાજી તરફ જવાનો. તે અંબાજી વાળે રસ્તે જતાં આ દેરાસરજી આવે છે. આ દેરાસરજીમાં મૂળ નાયક શ્રી રહનેમિજી છે.

અંબાજીથી પાંચમી ટુંક.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં સંઘવીના સાચા કાકાની જગ્યા રસ્તા ઉપર આવે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં અંબાજીનું દેરાસરજી. ત્યાંથી નીચે ઉતરતાં ત્રીજી ટુંક આવે છે, ત્યાં નેમનાથજીના પગલાંની દેરી અને ચોથી ટુંકે કાળી શીલામાં નેમનાથજી મહારાજની પ્રતિમાજી કોતરેલાં છે અને એક શીલા ઉપર પગલાં છે. ત્યાં સંવત્ ૧૨૪૪ નો લેખ છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં પાંચમી ટુંક આવે છે. ત્યાં દેરીમાં શ્રી નેમનાથજીના પગલાં છે અને પાછળ કોતરેલી મૂર્તિ છે.

તીર્થ અધિષ્ઠાયિકા શ્રી અંબિકાનું તથા ગોમેધ યક્ષનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.

આ તીર્થની રક્ષક (અધિષ્ઠાયિકા) અંબિકા દેવી છે, તે વિઘ્નને નાશ કરનારી છે. કામધેનુ જેવી લોકોને ખરેખરી અંબા (માતા) તુલ્ય છે અને શ્રેષ્ઠ આમ્રફળની લુમ્બી તેમણે હાથમાં ધારણ કરેલી છે. તેવી યોગેશ્વરી અંબા દેવી સૌને સુખરૂપ થાઓ. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં જુનાગઢથી થોડેક દૂર વેરાવળ થઇને ઉને જતાં રસ્તામાં કોડીનાર ગામ આવેલું છે, તે ગામમાં દુરદેવભટ્ટ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે વિદ્વાન હતો અને તેને દેવલા નામે સ્ત્રી હતી. તેનાથી સોમભટ્ટ નામે એક પુત્ર થયો હતો, તે પુત્રને શીલ ધર્મને આરાધનારી પતિના સુખનું સ્થાન અને અસત્યને છાંડનારી અંબિકા નામે સ્ત્રી હતી. દુરદેવભટ્ટ સ્વર્ગમાં ગયા પછી સોમભટે જૈન ધર્મ તજી દીધો હતો; પણ ઉદાર બુદ્ધિવાળા અંબિકા પોતાના પતિની સંગતિથી ભદ્રિક ભાવને ધારણ કરવા લાગ્યા. એક પ્રસંગે દુરદેવભટ્ટનો સંવત્સરીનો દિવસ આવ્યો. તે દિવસે માસ ઉપવાસ પૂરા થયેલ બે મુનિ સોમભટ્ટને ઘેર પારણા નિમિત્તે વહોરવા આવી ચડયા. કર્મરૂપી મહારોગની ચિકિત્સા કરવાથી અશ્વની કુમાર જેવા અને ગુરૂ અને બુધની જેમ પંડિતોને સેવવા યોગ્ય એવા તે બે મુનિઓને જોઇ અંબિકા હર્ષ પામી. અને પોતાના અગણ્ય પુણ્યથી પોતાના ઘર આંગણે આ બે મુનિઓને પધારેલા જોઇને મુનિઓને પ્રતિલાભિત

કરવાની મનમાં ઇચ્છા થઇ અને હાથમાં અન્ન લઇને ભકિતથી મુનિરાજને કહેવા લાગી કે, હે મુનિરાજ ! તમે મારા પૂર્વના સુકૃતથી અત્રે પધાર્યા છો તો આ અન્ન ગ્રહણ કરો, જેથી હું પવિત્ર પુણ્યવતી થાઉં. મુનિઓએ પાત્ર ધર્યું, અંબિકાએ હર્ષથી અન્ન વહોરાવ્યું. મુનિઓએ ધર્મલાભ દીધો અને પછી ઘરમાંથી ચાલ્યા, આ અન્ન–દાન દેતાં તેમની પાડોસણે જોયું અને તે પોતાના ઘરમાંથી નીકળી મોઢું વાંકું કરી ક્રોધાતૅ થઇને અંબિકાને કહેવા લાગી કે યજ્ઞને હત્યા કર્યા વિના વગર વિચાર્યે તેં શ્રમણને ભિક્ષા કેમ આપી ? (પૂર્વજને ભૂદેવોને પિંડ પહોંચ્યા પહેલાં આ શું કર્યું ?) એમ બોલતી તે પાડોસણ તેની સાસુને બોલાવવા ગઇ. સાસુએ આવીને કહ્યું કે દયા ચિંતવી તેં જે મુનિને દાન આપ્યું તે સારૂં કર્યું નથી. હું બેઠાં તારી સત્તા કેમ ચાલે ? તેવામાં અસૌમ્ય વૃત્તિવાળો સોમભટ્ટ પણ બ્રાહ્મણોને બોલાવી ઘેર આવ્યો. તેણે પોતાની માતા તથા પાડોસણની વાત સાંભળી પોતાની સ્ત્રી અંબિકા ઉપર ગુસ્સો કર્યો, તેથી તે પોતાના બે પુત્રો (અંબર ને શંબર) ને લઇને ઘરમાંથી ચાલી નીકળી. મેં કદી પતિની આજ્ઞા લોપી નથી અને આજે પવિત્ર પર્વનો દિવસ જાણી મુનિને સર્વના કલ્યાણના માટે મેં દાન આપ્યું છે. તે છતાં તેઓ મને ફોગટ હેરાન કરે છે, તેથી હું શ્રી રૈવતાચળ પર જઇ શ્રી જીનેશ્વર દેવનું આલંબન લઇ મારા કુકર્મની હાનીને માટે તપસ્યા કરૂં. આવો પોતાના અંતરમાં વિચાર

કરી પુત્રને કટી ઉપર અને બીજાને હાથમાં લઇ અંબિકા બન્ને મુનિ અને ગિરિરાજનું ચિત્તમાં સ્મરણ કરી ઘરમાંથી બહાર નિકળી. રસ્તામાં જતાં બાળપુત્ર કેડે તેડેલો હતો તે રોવા લાગ્યો અને પાણી પાણી કહી પોકાર કરવા લાગ્યો, તેવામાં બીજો પુત્ર બોલ્યો કે હે માતા! મને ભોજન આપ. આ પ્રમાણે અંબિકા ચિંતામાં હતાં, તેવામાં એક સરોવર અને આમ્રવૃક્ષ દીઠું તેમાંથી પાણી લઇ આમ્રફળ છોકરાંઓને ખવરાવ્યાં.

મુનિદાન આપવાથી સોમભટ્ટના ઘરમાં દીવ્ય વૃષ્ટિ થઇ તે તેની સાસુએ ઘરમાં આવીને જોયું કે તુરત તેણે સોમભટ્ટને સૂચના કરી કે હે પુત્ર! તે વધુને જલદી લઇ આવ. આ પ્રમાણે માતાના શબ્દોને માન આપી સોમદેવ અંબિકાને પગલે પગલે ચાલ્યો, અને વનમાં તેણે બે પુત્રો સહિત અંબિકાને જોઇ બોલ્યો કે હે સ્ત્રી! તું ઉભી રહે—હું આવું છું. અંબિકાએ સોમભટ્ટને પોતાની પછવાડે આવતો જોઈ વિચાર કર્યો કે તે ક્રોધ કરીને મારી ઉપર આવે છે માટે હું કોનું શરણ લઉં? તે ક્રૂર પુરૂષ મારી કદર્થના કરી મને મારે તે પહેલાં હું મારા પ્રાણને સ્વેચ્છાથી છોડી દઉં. એમ વિચાર કરી જીનેશ્વરના ચરણકમળમાં પોતાનું ચિત્ત જોડી બે પુત્રોની સાથે સાહસ કરી કુવામાં ઝંપાપાત કર્યો અને તરત મનુષ્ય દેહ છોડી વ્યંતર દેવને સેવવા યોગ્ય દેવી થઈ. તેના પતિએ આ બનાવ જોઇ ઘણો ખેદ કર્યો અને તેણે પણ તેજ કુવામાં ઝંપાપાત કર્યો. અંબિકા, દેવ ભવમાં તરત ઉત્પન્ન થઇ અને રૈવતાચળે વિમાનમાં બેસીને આવી. આ સમયમાં ભગવંત અરિષ્ટનેમિને

કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું, તેથી તેમની સભામાં જઇને વિરાજી અને ધર્મવાણીનું અમૃતપાન કર્યું. નેમિનાથ પ્રભુના વાણી સાંભળી, વરદત્ત રાજાએ બે હજાર સેવકોની સાથે દિક્ષા લીધી અને દશ ગણધરોમાં મુખ્ય ગણધર પદવી પામ્યા. યક્ષિણિ નામે રાજાની પુત્રિએ બીજી સ્ત્રીઓ સાથે દિક્ષા લીધી. દશાર્હ, ભોજ, કૃષ્ણ અને બળભદ્ર પ્રમુખ શ્રાવકો થયા અને તેમની સ્ત્રીઓ શ્રાવિકા થઇ. એ પ્રમાણે શ્રી નેમિપ્રભુનો ચતુર્વિધ સંઘ સ્થપાયો. ત્યારબાદ પ્રભુના મુખથીજ અંબિકાનું ચરિત્ર સાંભળી અતિ ભકિતવાળા ઇંદ્ર મહારાજે બીજા દેવતાઓના આગ્રહથી તે અંબિકાને શ્રી નેમીશ્વર પ્રભુના શાસનમાં વિઘ્નોનો નાશ કરનારી શાસનદેવી ઠરાવી અને ગોમેધ યક્ષને અધિષ્ઠાયિક દેવ ઠરાવ્યો.

ગોમેધ યક્ષનો પરિચય.

સુગ્રામ નામે નગરમાં ગોતમ ગોત્રનો ગોમેધ નામે બ્રાહ્મણ હતો. તે ગોમેધ યજ્ઞને કરનારો ને લાખો બ્રાહ્મણોનો અધિપતિ હતો. યજ્ઞ કરવાથી તેણે અત્યંત પાપ ઉપાર્જન કર્યું તેથી તેના પત્ની પુત્રાદિક સગાં વહાલાં પંચત્વને પ્રાપ્ત થયાં. કાળે કરીને કોઢના રોગથી ગોમેધ બ્રાહ્મણ એકદા માર્ગમાં લોટતો હતો તેવામાં એક શાંત મૂર્તિ મુનિનાં દર્શન તેને થયાં. ગાત્ર સર્વે ગળી ગયાં છે, શિથિલ શરીરમાંથી પરૂ વહી રહ્યું છે, લાળ ટપકયા કરે છે, તથા દુર્ગંધને લીધે ઘણી મક્ષીકાઓ ગણગણાટ કરતી તેને વીંટાઇ વળી છે. તેની આવી

સ્થિાત જોઇ જ્ઞાની અને શુભ ધ્યાની મુનિ બોલ્યા; હે ભદ્ર ! આ ભવને વિષે તારા ઉગ્ર પાપ ફળીભૂત થયાં છે. વળી તું ભવિષ્યમાં પણ દુર્ગતિ પામીશ. માટે દયા ધર્મનો અંગીકાર કર. સર્વ જીવની ક્ષમા માગી તેની સાથે મિત્રાચારી કર. ને શ્રી રૈવતાચળનું ધ્યાન ધર. અખિલ ઋદ્ધિના આપનાર, પાપ તાપને કાપનાર ને ચોસઠ ઇંદ્રના પૂજ્ય જગદીપક જિનરાજ શ્રી નેમીશ્વર મહાદેવનું સ્મરણ કર.

એવી વાચાથી જેની પીડા વિનાશ પામી છે એવો ગોમેધ બ્રાહ્મણ ત્રિલોકનાનાથની સ્તવના કરતાં કાલધર્મ પામી ક્ષણ માત્રમાં છ હાથ ને ત્રણ મુખવાળો ગોમેધ નામે યક્ષેશ્વર થયો. જેની ત્રણ વામ ભૂજાઓએ શંકુ, ત્રિશૂળ ને નકુલ છે. તથા ત્રણ દક્ષિણ ભુજાઓએ ચક્ર, પશુ ને બીજોરૂં છે. તથા જેને મનુષ્યનું આસન છે. એવો ગોમેધ યક્ષેશ્વર સહ પરીવાર શ્રી રૈવતાચલે જઇ અંબિકાની પેરે લોકાલોક ભાસ્કર શ્રી નેમિનાથને નમતો તથા તેના ઉપકારનું સ્મરણ કરતો સમવસરણની પરિષદમાં આવી બેઠો. ત્યાં પ્રતિબોધ પામીને ઈંદ્રના કહેવાથી સદાચારકાસારહંસસદાસેવ્ય શ્રી અરિષ્ટનેમિના શાસનને વિષે હીતને કરનાર અધિષ્ટાયિક અમર થયો.

ઉપર મુજબ આ તીર્થના રક્ષકપણા સંબંધી હકીકત છે:—

૧. ગીરનારજી ઉપર અંબિકાજીનું દેવળ સૌથી ઉંચાણવાળા શીખર ઉપર આવેલું છે. આ દેવળની બાંધણી :ઉપરથી સંપ્રતિ રાજાએ બંધાવેલું હોય એમ અનુમાન થાય છે.

કેમકે ગીરનારપરના ગઢમાં સંપ્રતિ રાજાના નામથી જે દેવળ અત્યારે ઓળખાય છે તેની તથા શહેરમાંથી ગીરનાર આવતાં રસ્તામાં દામોદરકુંડ ઉપર જે દેરાસરજી હાલ મોજુદ છે તેની બાંધણી એક બીજાને મળતી આવે છે.

આ સંપ્રતિ રાજાએ પાંચ દેવળો બંધાવેલાં. જેમાં (૧) ગીરનારજીના ગઢમાં તેમના નામથી ઓળખાય છે તે તથા (૨) અંબાજીનું તથા (૩) દામોદરજી કુંડ ઉપરનું (૪) તળ જુનાગઢમાં માહીગઢેચીનું તથા (૫) કસાઇવાડમાં જુની સંગીવાવ પાસેની મસીદ જ્યાં છે ત્યાં બંધાવ્યાની હકીકત નીકળે છે.

હાલ જુનાગઢમાં દેરાસરજીમાં મૂળનાયક શ્રી મહાવીર સ્વામીની જે પ્રતિમા છે તે સંવત ૧૮૯૭ ના અરસામાં માહીગઢેચી (જેને હાલ બાર સૈયદની જગ્યા કહે છે) ત્યાંથી નીકળ્યા હતા.

ગોમેધ યક્ષના દેરાસરજીના સંબંધમાં તેનું અપભ્રંશ નામ થઇ તે જગ્યોને લોકો હાલ ગઉમુખીની જગ્યા કહે છે. અને તેમ થવાનું એમ પણ અનુમાન થાય છે કે ત્યાં કુંડ છે તેમાં ગાયના મુખમાંથી ઝરણુ આવે છે. (જેની પાસે હજુ પણ ચોવીશ તીર્થંકરનાં પગલાં છે અને દરેક પગલાંની જોડ પાસે અરિહંતનું નામ બાળબોધમાં કોતરેલું છે) તે ઉપરથી તેમ થયું હોય એમ પણ અનુમાન થાય છે.

આ બન્ને દેવળોનો કબજો અતીત અને બ્રહ્મચારીઓનો છે. પરંતુ હકીકત ઉપર મુજબની છે.

સેસાવન.

ગોમુખીની જગ્યેથી નીચાણમાં ડાબી બાજુવાળા રસ્તેથી સેસાવનમાં જવાય છે.

સેસાવનમાં શ્રી નેમનાથજી મહારાજના પગલાં છે, તેને ફરતું કમ્પાઉન્ડ છે. તથા બહારના ભાગમાં રાજુલમાતાની પગલાંની દેરી છે.

અહીં પારસ કુંડ તથા કમંડલ કુંડ છે તેના પાણીથી પખાલ થાય છે, અને યાત્રાળુઓને પીવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

ગોઠી તથા યાત્રાળુઓ માટે બુગદાવાળી ધર્મશાળા છે. આ સિવાય બીજાં જાણવા લાયક તથા જોવા લાયક ઘણાં સ્થળો છે.

આ પુસ્તક—શ્રી ગીરનાર મહાત્મ્યના મૂળ લેખક શ્રીમાન્ દોલતચંદ પુરૂષોતમ બરોડીઆ બી. એ. કે જેમણે ઐતિહાસિક ઘણો સુંદર સંગ્રહ કરી સં. ૧૯૬૬ ની સાલમાં પ્રગટ કરાવેલ હતું. આ પુસ્તકની ઘણી માગણી હોવાથી કેટલાક સુધારા વધારા સાથે તેમજ પૂજ્યપાદ આચાર્યમહારાજ શ્રીના સદુપદેશથી શરૂ થયેલ જીર્ણોદ્ધારના કાર્યની હકીકત સાથે આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાની ખાસ જરૂર હોઇને શ્રી ગીર-

નારજીનો ઇતિહાસ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા કેટલાક વખતથી થતી હતી.

વાંચનમાળાના ગ્રાહકોને પણ આવું ઐતિહાસિક અને તીર્થના અપૂર્વ મહિમાવાળું પુસ્તક મળે તે વધુ લાભ માની આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાનો પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજય નીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના સદુપદેશથી મને જે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે તે માટે ઉક્ત મહાત્માશ્રીનો તેમજ આ પુસ્તકના મુળ લેખકનો આભાર માનું છું.

જૈન સસ્તી વાંચનમાળાના ગ્રાહકોને સં. ૧૯૭૯ થી સં. ૧૯૮૬ સુધી આઠ વર્ષમાં લગભગ ૩૦ જાતનાં આવા ઐતિહાસિક પુસ્તકો નિયમીતપણે અપાયાં છે. આવાં ઐતિહાસિક અણમોલાં પુસ્તકોને સમાજ સહર્ષ વધાવી લેશે તેમ ઇચ્છું છું.

લી૦ સેવક,

અચરતલાલ.

ખાસ શાળાઓ માટે:—

૧ પંચપ્રતિક્રમણ મોટું-મોટા અક્ષર સંક્ષિપ્ત અર્થ તથા ઘણી ઉપયોગી બાબતોના સંગ્રહ સાથે

પાકું બાઇન્ડીંગ કિં. ૦-૮-૦સો નકલના રૂા. ૪૭ાા

૨	દેવસીરાઈ પ્રતિક્રમણ	૦-૩-૦	,, ૧૫-૦-૦
૩	સામાયિકસૂત્ર વિધિ સાથે	૦-૧-૦	,, ૪-૦-૦
૪	ચૈત્યવંદન ગુરૂવંદન વિધિસાથે	૦-૧-૦	,, ૪-૦-૦
૫	જિનેંદ્ર સ્તુતિ	૦-૧-૬	,, ૫-૦-૦
૬	રત્નાકરપચ્ચીસી	૦-૦-૯	,, ૩-૦-૦
૭	પંચપ્રતિક્રમણ પોકેટ સાઇઝ	૦-૮-૦	,, ૪૫-૦-૦
૮	સિદ્ધાચળસ્તવનાવલી	૦-૧-૬	,, ૭-૦-૦
૯	વિધિયુક્ત પંચપ્રતિક્રમણ	૦-૧૦-૦	,, ૪૫-૦-૦
૧૦	વિધિયુક્ત દેવસીરાઇ	૦-૬-૦	,, ૩૦-૦-૦
૧૧	ગહુંલી સંગ્રહ	૦-૩-૦	,, ૧૫-૦-૦
૧૨	માંગલીક ગીત સંગ્રહ	૦-૧-૬	,, ૮-૦-૦

થોડી નકલ મંગાવીને પણ ખાત્રી કરશો.

લખો:— **જૈન સસ્તી વાંચનમાળા**

રાધનપુરી બજાર

ભાવનગર.

શ્રી ગિરનાર તીર્થ.

ઇતિહાસ-પરિચય.

જ્યારે હિમાદ્રિનું અવરેસ્ટ શૃંગ ૨૯૦૦૦ ફુટ ઉંચું છે. જૈન લોકોનો પવિત્ર અર્બુદાચલ ૫૬૫૦ ફુટ ઉંચો છે, બંગાળાનો પારસનાથ અથવા સમેતશિખરના અભિધાનથી ઓળખાતો પર્વત ૪૫૦૦ ફુટ તથા પાલીતાણાનો શત્રુંજય ૧૯૭૭ ફુટ ઉંચો છે, ત્યારે જીર્ણદુર્ગ[1] જેને આધુનિકકાળના એક કવિએ કાશીની માશી કહેલી છે તેની પૂર્વદિશાએ આવેલો ગિરિનાર ગિરિ ૩૬૬૬ ફુટ ઉંચો છે. દ્વારિકા નગરી, જ્યાં હલધર ભ્રાતા ગિરિધરે કાલકુંવરના પ્રચંડ કોપથી મથુરાપુરીનો ત્યાગ કરી કરોડો યાદવો સહિત આવીને આશ્રય લીધો હતો; ઉષ્ણ વારિવાળા સાત કુંડવાળું તુલશીશ્યામ જ્યાં એમ કહેવાય છે

---

१ आदौ मणिपुरं नाम चंद्रकेतुपुरं स्मृतम् ।
तृतीयं रैवतं नाम कलौ पौरातनपुरम् ॥

કે કૃષ્ણ*દામોદરે જાલંધર દૈત્યની રૂપાળી સ્ત્રી તુલસીને ભ્રષ્ટ કરી તેના વાળની તુલસી બનાવી ભક્તપુરૂષોમાં તેની પાવનતા પ્રખ્યાત કરી; માધવપુર, જ્યાં બલરામ બાંધવે સ્વપરાક્રમથી દુશ્મનના દળમાંથી રૂકિમણીનું હરણ કરી તેનું કરપીડન કર્યું હતું; સોમનાથ, જેનો ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં મહમદ ગીઝનીએ નાશ કર્યો, તથા જ્યાં મહાદેવના દ્વાદશ+ લિંગમાંનું એક લિંગ સર્વદા પ્રકાશે છે; પ્રાચીકુંડ, જ્યાં વૈષ્ણવ લોકો પાણી વડે પીપળાનું પૂજન કરી શ્રાદ્ધથી પિતૃવર્ગને તૃપ્ત કરી પ્રેતાદિને નસાડી મૂકે છે; ભદ્રાવતી, જે સૂર્યની પુત્રી કહેવાય છે અને નવીબંદર આગળ પોતાના પ્રિય પતિ સાગરને મળે છે; ગઢડા, જ્યાં અર્વાચીન સમયમાં સ્વામિનારાયણે પોતાની મુખ્ય ગાદી સ્થાપી છે; સિદ્ધાચલ, જે સ્વર્ગપુરીની શોભાથી પરિપૂર્ણ છે, તથા જ્યાં નેમિનાથ શિવાયના ત્રેવીસ જીનેશ્વરોનું આગમન થયું હતું; ઇત્યાદિ અનેક તીર્થ રૂપી અલંકારોથી સુશોભિત થયેલા સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં સર્વ માનવોને મોક્ષનગરનો માર્ગ બતાવી સંસાર સમુદ્રમાંથી

---

* દશ અવતાર—૧. મત્સ્ય. ૨. કૂર્મ. ૩. વરાહ. ૪. નરસિંહ. ૫. વામન. ૬. પરશુરામ. ૭. રામચંદ્ર. ૮. કૃષ્ણ. ૯. બુદ્ધ. ૧૦. કલ્કી.

+ ૧૨ શિવલિંગનાં નામ—મહાકાલ (ઉજ્જન), કેદારેશ (હિમાલય) વિશ્વેશ્વર (કાશી), સોમનાથ (પાટણ), ઓંકારેશ્વર (નર્મદા), ત્ર્યંબકેશ્વર (નર્મદા), વૈદ્યનાથ (દેવગઢ), ભીમશંકર (રાજમહેંદ્રિ), અમરેશ્વર (ઉજ્જન), રામેશ્વર (મદુરા), મલ્લિકાર્જુન (તૈલંગણ) અને ગૌતમેશ.

તારવાને તત્પર એવો ચાર નદી ને ચાર ડુંગરોથી વિંટાયેલો ઉજ્જયંત પર્વત છે. ડાબી બાજુ તરફથી લખનાર, દાઢી રાખનાર, આથમતા રવિને પૂજનાર ને વામપાર્શ્વનાં બોરીઆંવાળાં અંગરક્ષક પહેરનાર મુસલમાન લોકો પણ ગ્રેનીટ પ્રસ્તરના ગિરનાર શિખરને તેમજ રા. મંડલિકના વખતમાં સિંધના નગરઠઠ્ઠાથી પીરપટ્ટાએ મોકલેલા જીમીયલશા પીરનો જ્યાં કીલ્લો છે એવા [1]દાતારના સુંદર ડુંગરને અત્યંત પવિત્ર ગણે છે, તેથી ભારતવર્ષમાં ભારે ભપકાથી દીપાયમાન તથા પ્રતિદિન સવાશેર સુવર્ણનું દાન આપે છે એવી જનકથા જેના વિષે ચાલે છે એવો આ જીવતો પ્રાચીનકાળનો જ્વાળામુખી પર્વત પોતાના પુણ્ય સ્પર્શથી મહીમાતાને મંડન કરી રહ્યો છે અને છાયા વડે પણ સ્પર્શ કરનાર પ્રાણિઓને સુખની પરંપરાનો સ્વાદ ચખાડી રહ્યો છે.

શાંતિનું સરોવર, આનંદનો અર્ણવ ને શોક તિમિર હરનાર સવિતા એવો સર્વ દૈવત રૈવતાચલ છે કે જ્યાં આવતી ઉત્સર્પિણીના ૨૪ તીર્થંકરોમાંથી ૨૨ તીર્થંકરો મુક્તિ પામશે.

જ્યાં દર્શનીય દેવાલયો, ગુહ્ય ગુફાઓ, અસલી શિલાલેખો, ચમત્કારિક ઔષધિઓ, સુવર્ણરજ, અબરખ, રક્તમૃત્તિકા ઇત્યાદિ વસ્તુઓ જોવામાં આવે છે એવા ગિરનાર પર્વતનો ચઢાવ શહેરથી આશરે અઢીમાઈલ ઉપર શરૂ થાય છે. મનોરંજક નવીન મકાનોની ભવ્ય શોભાથી જેને નવાગઢ

---

૧. ૨૭૭૯ ફુટ ઉંચો.

કહેવાનું મન થાય છે એવું આ જુનાગઢ શહેર કાઠીયાવાડ દ્વીપકલ્પ દક્ષિણ ભાગમાં દરીઆ કિનારેથી વીસ માઇલને અંતરે આવેલ છે. તેનો ઉત્તર અક્ષાંસ ૨૧૦૧ ને પૂર્વ રેખાંશ ૭૦૦૧૩ છે.

વઢવાણથી ૧૬૮૧ માઇલ તથા ભાવનગરથી ૧૨૬૩ માઇલ દૂર આવેલા રેલવે સ્ટેશનથી નીકળી રમણિક તથા શક્ષસી રેગેટમાં દાખલ થઇ, મનુષ્યને ઉલ્લાસ ઉપજાવે એવા મનોહર મુકબરાઓને દક્ષિણ બાજુએ મૂકી ગંજાવર જેલ તરફની નવી સડક પકડી જમણા હાથ તરફનો બજારમાં જવાનો રસ્તો છોડી દઇ, બારોબાર જઇએ તો શ્રાવક લોકોનાં દેવાલયો તથા અમદાવાદના નગરશેઠ પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇ તથા બાબુની ધર્મશાળાઓ આવે છે. ત્યાં આગળ ઉપરકોટ[1] નામનો પુરાતન ને મજબૂત કિલ્લો પ્રવાસી જનની નજરે પડે છે, તેની આસપાસ ઘણી ગુફાઓવાળી જબરી ખાઇ આવી રહેલી છે. આ કિલ્લામાં અસલી ભોંયરાં, ઉંડા કુવા

---

૧ ખોરાસાનના શાહ કાલયવનની બીકથી નાસીને યાદવરાજા ઉગ્રસેને આ કિલ્લો પ્રથમ બાંધ્યો. તેને સંવત્ ૧૫૦૭ માં મંડળીક રાજાએ સમરાવ્યો. પછી સંવત્ ૧૬૯૦ માં ઐસાખાને ફરીને સુધરાવ્યો ને તેને ૯ દરવાજા તથા ૧૧૪ મીનારા કરાવ્યા. ત્યારપછી સંવત્ ૧૭૦૮ માં મીરઝા ઐસાતોરખાને આ કિલ્લાને સમો કરાવ્યો. ઉપરકોટના લેખ માટે જુઓ પરિશિષ્ટ. આ કોટ આશરે ૭૦ ફીટ ઉંચો છે ને આશરે એક હજાર વર્ષ પહેલાં બંધાયેલો છે.

જેવા અનાજના કોઠારો, [1]અડીચડીની વાવ, ૧૭૧ ફુટ ઉંડો અને ૨૩૦ પગથીઆવાળો નોંઘણુ કૂવો, રા. મહીપાલના દીકરા મંડલીકનો સંવત્ ૧૫૦૭ નો લેખ, પાણીની ટાંકીઓ વિગેરે ઘણા જોવા લાયક છે. ઉપરકોટમાં ઇજીપ્ત દેશમાં સને ૧૫૩૩માં બનાવેલી લીલમ તોપ છે. તેની લંબાઇ ૧૭ ફીટ ને પરિધિ ૭ાા ફીટ ને વ્યાસ ૯ાા ઇંચ છે. વળી બીજી અલિબીઉહમઝાના નામવાળી ચુડાનાલ (કડાનાલ) નામની તોપ છે. તે ૧૩ ફીટ લાંબી ને ૧૪ ઇંચ વ્યાસ વાળી છે. ઉપરકોટમાં ત્રીજી તોપ હતી તેનું નામ મચંમ હતું તે દરિયામાં ઉડી ગઇ છે. એવી દંત કથા છે. મલેક ઇયાઝ જે ઇ. સ. ૧૫૨૫ માં જુનાગઢનો થાણુદાર હતો, તે ગુજરાતના સુબા બહાદુર શાહના હુકમથી તે તોપને દીવથી લાવ્યો હતો. લીલમ તોપના લેખ ઉપરથી જણાય છે કે તે સલીમખાંના દીકરા સુલતાન સુલેમાનના રાજ્યમાં રહેનાર મહમદ હમઝાએ બનાવેલી છે. ઉપરકોટમાં વચોવચ મહમદ બેગડાએ બંધાવેલી એક મોટી મસીદ છે તે અસલ રા'ખેંગારનો મહેલ અથવા દેવાલય હશે એમ લાગે છે. દીવાન હરીદાસે ઉપરકોટમાં ઘણી મરામત તથા સુધારો કર્યો છે. અહીં સીતાફળીઓ પુષ્કળ છે.

ઉપરકોટ મુકી આગળ ચાલતાં છીનાલવાવ તથા ગોધાવાવ આવે છે. છીનાળવાવ તથા ગોધાવાવની વચ્ચે પોરવાડનો

---

૧ નોંઘણુરાજાની અડી ચીડી નામની બે દાસી ઉપરથી.

મઠ, ગુજરની ધર્મશાળા, આચારજીની જગા, બાવા પીયા-રાનો મઠ, સોનીની જગા, નાનકશાઇની જગા વગેરે છે. ગોધા વાવ મુકયા પછી રામઝરૂખો ને સલાટવાવ સામસામા આવે છે. પછી ડાબી બાજુએ સવરા મંડપ નામે ઢેઢની જગા આવે છે. તેમાં ગરોડા રહે છે. ત્યાંથી ઉપરકોટની એક બારી દેખાય છે, ત્યાંથી ગુનેગારોને નાંખી દેવામાં આવતા હતા એમ કહેવાય છે. વાઘેશ્વરી દરવાજા સામે મહમદ જમાદારનો બાગ છે, તથા તળાવ છે. તેને વાઘેશ્વરીનું તળાવ કહે છે. સડ-કને રસ્તે આગળ જતાં જમણે હાથે પત્થરનો બાંધેલો રસ્તો આવે છે ત્યાંથી વાઘેશ્વરીના દેવળમાં જવાય છે. તે દેવળથી મોટી વાઘેશ્વરી જવાનો રસ્તો ડુંગર ઉપર જાય છે. મોટી વાઘેશ્વરીનું સ્થાનક એક મોટી શિલાએ કરેલી સિંદૂરની નિશાનીથી નજરે પડે છે. વાઘેશ્વરી આગળ રાત્રે ઘણીવાર દીપડો જોવામાં આવે છે. વાઘેશ્વરી જવાનો રસ્તો મૂકીને સીધી સડકે આગળ ચાલતાં જમણી બાજુએ એક ગોળ પત્થર ઉપર અશોક, સ્કંદગુપ્ત ને રૂદ્રદામાના લેખ છે. તેના રક્ષણને માટે છાપરૂં છે, અશોકના લેખ તથા વાઘેશ્વરી જવા-ના રસ્તાના નાકા વચ્ચે મકબુલ મીયાંનો બાગ તથા નવાબ સાહેબનો બાગ ડાબી બાજુએ આવે છે. તે બાગ અસલ ફકીરા નામના ભીસ્તીનો હતો. ત્યાં એક જુની વાવ છે. તેનું મુખ સડક તરફ છે, તે અમર નામની માલણે કરાવી છે. આગળ જતાં દામોદરજીની યાત્રા કરનારાઓને ટીકીટો આપવાની ઓરડી છે. ત્યાં પુલ છે તથા નીચાણમાં રાધાજીની ઓરડી

છે. આગળ ચાલતાં વસ્તુપાલ તેજપાલની કરાવેલી મુચુકું-દની ગુફા ને દેરૂં દેખાય છે. ત્યાં જવાનો રસ્તો બતાવવા માટે એક પથરા ઉપર રાતા અક્ષરે નામ લખ્યું છે. આગળ ચાલતાં દામોદર કુંડ આવે છે, ત્યાં દીવાન સાહેબ હરીદાસ વિહારીદાસે બંધાવેલા મજબુત પુલ ઉપર થઇને દામોદરજીના મંદિરે તથા રેવતી કુંડે જવાય છે. રેવતી કુંડ ઉપર સં. ૧૪૭૩ નો શિલાલેખ છે. તેમાં નીચે પ્રમાણે રાજાઓના નામ અનુક્રમે આવે છે—મંડલીક ત્રીજો. તેનો દીકરો મહીપાળ, તેનો દીકરો ખેંગાર ૪ થો, તેનો દીકરો જયસીંહ, તેનો દીકરો મુનિસિંહ. તેના દીકરા મંડળીક ને મેળક અને જયસિંહ મેળકનો દીકરો.

રેવતી કુંડમાં માતાઓની મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે. પૂર્વે તરફ આવેલું દામોદરજીનું મંદિર ગિરનારપર આવેલા નેમિનાથના તથા અંબાજીના મંદિર જેવું છે. એ ત્રણે મંદિર સંપ્રતિ રાજાએ બંધાવેલાં છે, એવી દંતકથા છે. દામોદર કુંડને વૈષ્ણવો ઘણોજ પવિત્ર માને છે. જુનાગઢના હિંદુઓ મુડદાંને બાળીને દામોદર કુંડમાં નાહીને ભીને લુગડે શહેરમાં આવે છે. તે ઓરડીઓ મૂકી આગળ જતાં બાલા ગામવાળાનો બંધાવેલો પાલીયાનો ઓરડો તથા વંદ્રાવન દેવચંદની વાવ આવે છે.

દામોદર કુંડ ૨૭૫ ફુટ લાંબો ને ૫૦ ફુટ પોહોળો છે. દામોદર કુંડની સામે મુસાફરોને બેસવાની ઓરડીઓ છે.

આગળ જતાં ડાબી બાજુએ નાગી માતાનું તથા મેના નામની તાયફાનું મકાન આવે છે ને જમણી બાજુએ શંકરનાં દેરાં છે. તેને લગતી જગાને ખાખચોરો કહે છે. ખાખચોરાની લગોલગ બ્રહ્મચારીની જગો છે તેમાં ત્રણ શિવ મંદીર છે, તે ગોમુખીના બાવા પૂર્ણાનંદના કબજામાં છે. ત્યાર પછી જડાસાનો વોકળો (વહેળો) અથવા સુવર્ણરેખા (સોનરેખ) નદી આવે છે. તેના ઉપર પુલ બાંધેલો છે. આગળ ચાલતાં બોરીઆમાંથી નીકળેલી લાખા મેડીનાં પથરાનાં કમાડ વિગેરે નિશાનીઓ એક ગોળ કોટમાં જોવામાં આવે છે. પછી હુરબાઇનો હોકળો (વોકળો, વહેળો) આવે છે. આ વોકળામાં હુરબાઇનો છોકરો તણાઈને મૃત્યુ પામવાથી હુરબાઇએ એવો શ્રાપ દીધો છે કે તેમાં પાણી ટકે નહીં. તેના ઉપર પૂલ બાંધેલો છે, પછી એક વાવ આવે છે. તેને દીવાનની વાવ કહે છે. પંચેશ્વર પાસે પણ એક વાવ છે તેને પણ દીવાનની વાવ કહે છે. ત્યાંથી દુધેશ્વર જણાય છે. ત્યાર પછી ભવેશ્વર તથા મૃગીકુંડ જવાનો રસ્તો ડાબી બાજુ નીકળે છે. ભવેશ્વરમાં શિલાદિત્યનો હાથી ભુવનાલંકાર મરણ પામ્યો છે એમ કહેવાય છે. પછી મુચકુંદાનંદની જગો આવે છે, ત્યારપછી તલેટી આવે છે. ત્યાં મુંબઇવાળા શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદની શ્વેતાંબરી જૈન ધર્મશાળા છે. તેમાં જૈન લોકનું દેરૂં છે તથા પછવાડેના ભાગમાં પ્રેમચંદજીનાં પગલાં છે. પ્રેમચંદ રાયચંદની ધર્મશાળાની પાસેજ લખતરના કામદાર સંઘવી ફુલચંદ ભાઇચંદની ધર્મશાળા છે. શ્વેતાંબરી ધર્મશાળાની સામે દિગંબરી જૈન લોકોનું દેરૂં તથા ધર્મશાળા

છે, ત્યાં આગળ ચડાની વાવ છે. તે સિદ્ધરાજની બંધાવેલી છે. ચડાની વાવની પાસેજ ગિરનાર ઉપર જવાનો દરવાજો છે. ત્યાં પરદેશીને એક આનાની તથા લોકોને અર્ધા આનાની ટીકીટ અપાય છે. અસલ ખાંટ લોકો માત્ર પરદેશી જાત્રાળુ પાસેથી દર ગાડે અડધી કોરી તથા દામોદર કુંડે દર જાત્રાળુ દીઠ પાંચ દોકડા તથા તળેટીએ પણ પાંચ દોકડા ચોકીના લેતા. મુંબઇગરા રૂપીઆની પોણીચાર કોરી એટલે દોઢસો દોકડા ગણાય છે. કોરીના ચાળીસ દોકડા ગણાય છે પણ ઘણું કરી બજાર ભાવ આડત્રીસ દોકડાનો હોય છે. દરવાજાની અંદર ડાબી બાજુએ હનુમાનની અને બાવાની જગ્યા છે. ને જમણી બાજુએ વીશા શ્રીમાલી શ્રાવક લખમીચંદ પ્રાગજીની દેરી છે. તેમાં નેમિનાથનાં પગલાં છે. દાકતર ત્રિભુવનદાસ મોતી-ચંદની વખાણવા લાયક મહેનતથી ઉભી થયેલી ગીરનાર લોટરીની ઉપજમાંથી નવાં બંધાવેલાં પગથીઆં ઉપર ચડીને રસ્તો કાપતાં આગળ યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, સહદેવ ને નકુલ એ પાંચ પાંડવોની દેરીઓ આવે છે. તેમાંની ચાર દેરીઓ ડાબી તરફ છે ને જમણી તરફ પાંચમી દેરીનું નિશાન છે. આગળ ચઢતાં ચુનાદેરી જમણી તરફ આવે છે. તે પછી છોડીઆ પરબ પણ જમણી તરફ આવે છે. તે જમી-નની સપાટીથી આશરે ૪૮૦ ફીટ ઉંચું છે એમ બર્જેસ સાહેબ કહે છે. ત્યારપછી ડાબી તરફ વાલુની આંબલી આવે છે. ત્યાં અસલ વાલુ નામે એક ગાનારી બેસતી

હતી. આગળ જતાં વાંકી રાયણ ડાબે હાથે આવે છે. ત્યાં હાલ શ્રાવકોના કારખાનાની વતી પાણીની પરબ બેસે છે. ત્યાંથી ઉંચે ચઢતાં જટાશંકરની દેરી આવે છે. તે અસલ ચોરનું નાકું હતું. જટાશંકર મહાદેવની જગાએ જવાનો ડાબી બાજુએ રસ્તો નીકળે છે. આગળ જતાં ધોળી દેરી આગળ એક ઝરો નીકળે છે. ત્યાં કુંડ બંધાવવો જોઇએ. આ જગા જમીનની સપાટીથી આશરે ૧૦૦૦ ફીટ ઉંચી હશે. ત્યાંથી આગળ કાળી દેરી આવે છે. પછી માળી પરબ આવે છે. ત્યાં પાણીનો કુંડ છે. વઝીર સાહેબ બહાઉદ્દીનને ઘેર પુત્રની પ્રાપ્તિ થઇ તે અરસામાં દીવાન નરસીભાઇની ભલામણથી એક બાવો પરબ માંડીને રહ્યો હતો. ત્યારપછીના બાવા તે ઓરડીના ધણી થઇ પડયા છે. કુંડ અસલનો છે. માલીપરબમાં ટાંકું નવું બંધાવ્યું છે. તે તરફ ચડતાં ડાબે હાથે પથરમાં કોતરેલો લેખ છેઃ—

सं. १२२२ श्री श्रीमालज्ञातीय महं श्री राणिना सुत महं श्री आंबाकेन पद्या कारिता. આ સંવતનો પહેલો બગડો પાંચડા જેવો લાગે છે. ત્યાંથી ચઢાવ સખત છે, પણ પગથીઆને લીધે સહેલો લાગે છે. થોડુંક ચઢીએ એટલે કાઉસગીઆનો પથ્થર તથા હાથી પહાણો આવે છે. ત્યાર પછી એક લેખ આવે છે. તેમાં નીચે પ્રમાણે કોતરેલું છે.

स्वस्ति श्री संवत् १६८१ वर्षे कार्तिक वदी ६ सोमे श्री गिरनारनी पूर्वनी पाजनो उद्धार श्री दीवना संघे पुरुषा निमित्त श्रीमालज्ञातीय. मां. सिंघजी मेघजीने (ए) उद्धार कराव्यो.

Pho-Babulal J. પ્રકાશક-જૈન સસ્તી વાંચનમાળા, ભાવનગર.

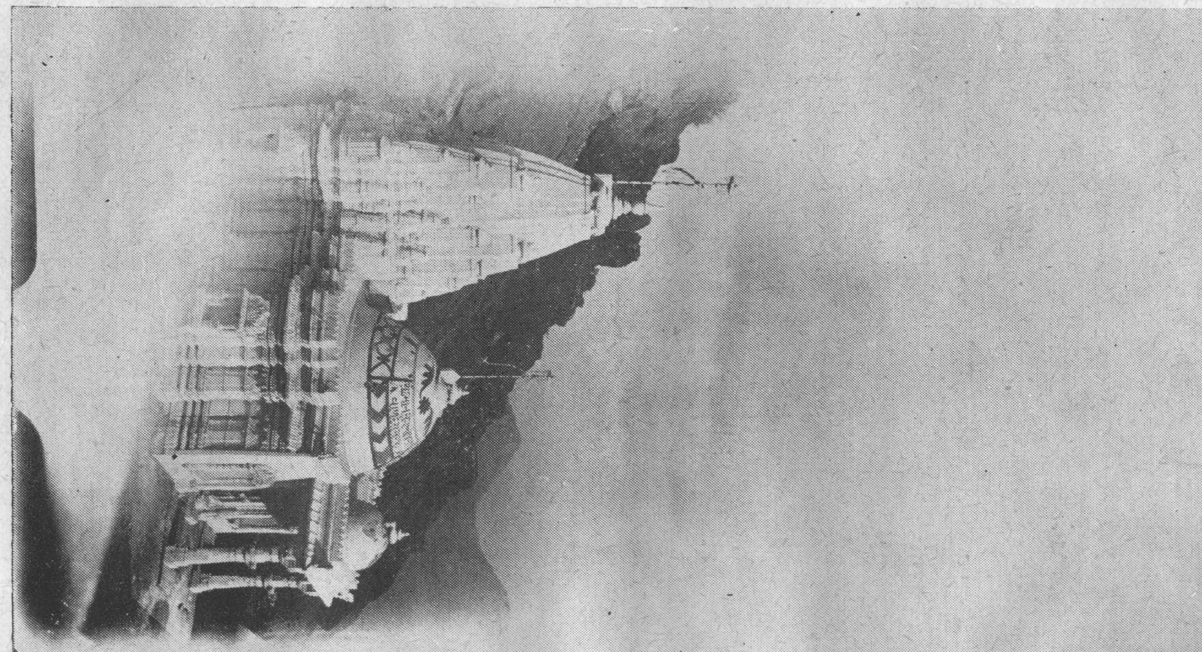

શ્રી માનસંગ ભોજરાજની ટુંક. પૃષ્ટ ૩૫.

આગળ ચઢતાં રસ્તામાં કાઉસગીઓ (કાયોત્સર્ગી) તથા તીર્થંકરની મૂર્તિ આવે છે, ત્યાં ઝરણુ છે તથા કુંડ બંધાવેલો છે. ત્યાંથી ઉંચે ચઢતાં ખબૂતરી ખાણુ આવે છે. ત્યાર પછી સુવાવડીનાં પગલાં આવે છે. પછી એક વીસામો આવે છે, ત્યાંથી પંચેશ્વર જવાનો જમણી તરફનો રસ્તો છે. થોડુંક ચઢીએ એટલે નેમિનાથજીના કોટનો દરવાજો દેખાય છે. તે દરવાજા ઉપર નરસી કેશવજીએ માડ બંધાવેલો છે. નેમિનાથજીના કોટમાં દેરાની તથા દરેક દેરામાં કેટલી પ્રતિમાઓ છે, વગેરેની તપસીલ નીચે પ્રમાણે છે.

નેમિનાથના કોટનાં દેવાલય.

માનસંગ ભોજરાજની ટુંક.

જમણી બાજુએ પ્રથમ આ નામની ટુંક આવે છે. તેમાં હાલ એકજ મંદીર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથની એકજ પ્રતિમા છે. પહેલા ચોકમાં સૂરજકુંડ નામે એક સુંદર કુંડ છે. તે કચ્છ–માંડવીના વીશા ઓસવાળ વણિક માનસંગ ભોજરાજે બંધાવેલો છે. તે વખતે તેણે આ દેવાલય સમરાવ્યું, તેથી આખી ટુંક તેના નામથી ઓળખાય છે. સંવત્ ૧૯૩૨ માં નરસી કેશવજીએ સૂરજકુંડ સમરાવ્યો છે. આ કુંડની પાસે યાત્રાળુઓને ન્હાવાની ગોઠવણ કરેલી છે.

જુનાગઢના આદીશ્વરના નાના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા માનસંગ ભોજરાજ તરફથી સંવત ૧૯૦૧ માં થયેલી છે.

નેમિનાથની ટુંક.

ડાબી બાજુએ નેમિનાથની ટુંકમાં જવાનો દરવાજો છે. તે દરવાજાની બહાર એક શાસ્ત્રી લેખ છે. તેની સાલ જોવામાં આવતી નથી. પણ બોમ્બે રોયલ એશીઆટીક સોસાઇટીના ચોપાનીયાના પહેલા વોલ્યુમના પૃષ્ટ ૯૪ ની ફુટનોટમાં જેકબ સાહેબે લખેલું છે કે આ લેખ સંવત્ ૧૧૧૫ ના ચૈત્ર સુદ ૭ નો છે. આ લેખના નવમા શ્લોકમાં લખ્યું છે કે–યદુવંશમાં મંડલીક રાજા થયો. તેણે સંવત્ ૧૧૫૫ માં સોરઠી તવારીખ સંવત ૧૨૭૦ માં સોનાનાં પતરાંથી નેમિનાથનું દેવાલય બાંધ્યું, તેના પુત્ર નવઘન (નોંઘણ)નું નામ દશમા શ્લોકમાં આવે છે. અગીઆરમા શ્લોકમાં નોંઘણના પુત્ર મહીપાળદેવનું નામ આવે છે. બારમા શ્લોકમાં મહીપાળના પુત્ર ખેંગારનું નામ આવે છે. ત્યારપછીના શ્લોકોમાં જયસિંહદેવ, મોકલસિંહ, મેલગદેવ, મહીપાળદેવ ને મંડલિક (૧૫૦૭) નાં નામ અનુક્રમે આવે છે.

દરવાજામાં પેસતાં ચોકીદારોને રહેવાની જગ્યા છે. તેની ડાબી બાજુએ ચૌદ ઓરડાની ધર્મશાળા છે. યાત્રાળુઓને રહેવાની ઓરડીઓનો ચોક મૂકયા પછી પૂજારી અથવા ગોઠીની ઓરડીઓનો મોટો ચોક આવે છે. તેમાં થઇને નેમિનાથના ચોકમાં જવાય છે. તે ચોક આશરે ૧૩૦ ફીટ પહોળો

Pho–B. J. Shah. જૈન સસ્તી વાંચનમાળા, ભાવનગર.

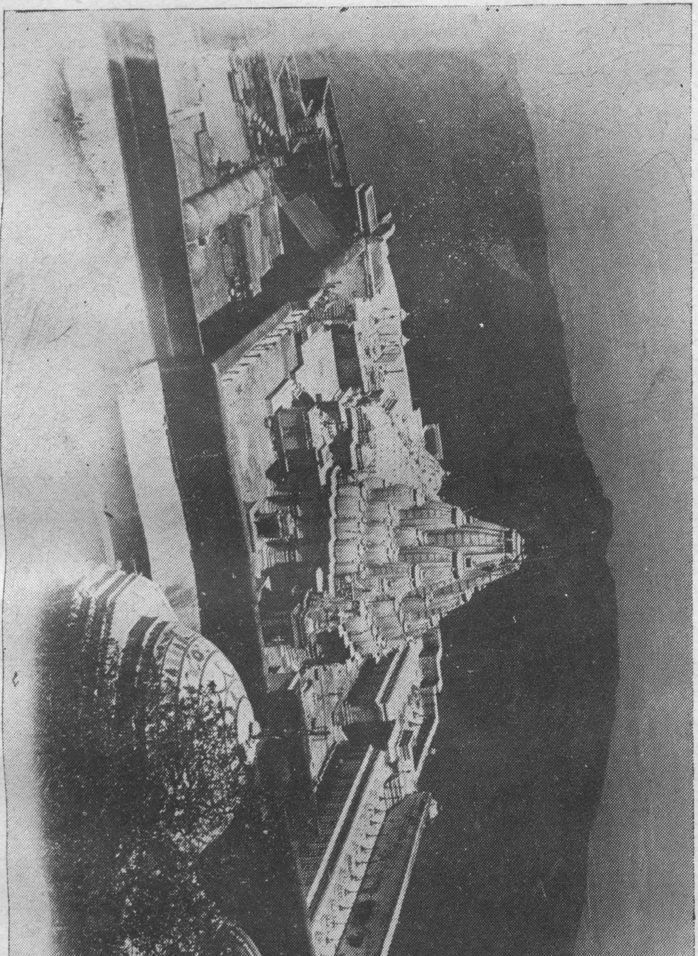

શ્રી નેમિનાથજીની ટૂંક

પૃષ્ઠ ૭૯

ભારત પ્રેસ, ભાવનગર.

ને ૧૯૦ ફીટ લાંબો છે. તેમાં મુખ્ય દેવળ ૨૨ મા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથનું છે. તે વિશાળ દેવળનો રંગમંડપ ૪૧૩/૪ ફીટ પહોળો ને ૪૪૩/૪ ફીટ લાંબો છે ગર્ભાગાર (ગભારા) માં નેમિનાથની શ્યામમૂર્તિ બિરાજે છે. તેની આગળ હંમેશાં અખંડ દીવો પ્રકાશે છે, ગર્ભાગારની આસપાસ ભમતી છે, તે અંદરની ભમતી કહેવાય છે. તેમાં તીર્થંકર, યક્ષ, યક્ષિણી, સમેતશિખર, નંદીશ્વરદ્વીપ વગેરેની સર્વ મળી ૧૭૫ મૂર્તિઓ છે. રંગમંડપમાં ૩૮ પ્રતિમા છે. ગર્ભાગારમાં ૫ છે. એટલે કૂલ ૨૧૮ પ્રતિમાઓ નેમિનાથના દેવાલયમાં છે.

१. **नेमिनाथ देवालयोत्तरद्वारसमीपे पूर्वस्तंभे लेखः**— संवत् १३३९ वर्षे ज्येष्ठ शुदी ८ बुधे श्री उज्जयंत महातीर्थे श्रयवाणा वास्तव्य प्राग्वाट ज्ञातीयमहं जिसवर सुतमहं पुनसिंह भार्या गुनसिरि श्रेयोर्थेन चक्रे द्रा. ३०० त्रीणि शतानि चक्रे कारितानि दिनं प्रति पुष्प ३०४०.

२. संवत् १३३९ वर्षे वैशाख शुदि ८ गुरु श्रीमदुज्जयंत महातीर्थे देव........श्री नेमिनाथ पूजार्थं धवलक्कपुर वास्तव्य श्रीमाल ज्ञातीय.

३. संवत् १३३३ वर्षे ज्येष्ठ वदि १४ भौमे श्री * जिनप्रबोधसूरि सुगुरूपदेशात् उच्चापुरी वास्तव्येन

* જીન પ્રબોધસૂરિ જીનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય હતા. જન્મ ૧૨૮૫, દીક્ષા ૧૨૯૬, સૂરિપદ ૧૩૩૧, સ્વર્ગ ૧૩૪૧.

श्री आसपाल सुत श्री हरिपालेन आत्मनः स्वमातृ हरिपालाय श्रेयोर्थं श्री उज्जयंत महातीर्थं श्री नेमिनाथ नित्य पूजार्थं द्र० २०० शतद्वयं प्रदत्तं अमीषां व्याजेन पुष्प सहस्रद्वयेन (२०००) प्रतिदिनं पूजा कर्तव्या श्रीआरामवाटिका सत्क पुष्पाणि देवक पंचकुलेन देवालय उटावनीयानि.

રંગમંડપના પૂર્વ તરફના એક થાંભલા ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ છેઃ—संवत् ११११ वर्षे जेठमासे १४ दिने श्रीमत् नेमीश्वर जिनालयः कारितः વળી બીજા થાંભલામાં કોતરેલું છે કે संवत् ११३९ वर्षे प्रतिष्ठा कारिता. વળી ત્રીજા સ્તંભમાં ઇ. સ. ૧૨૭૮ માં દેવાલય સમરાવ્યા બાબતનો લેખ છે.

બહારનો રંગમંડપ ૨૧ ફીટ પહોળો ને ૩૮ ફીટ લાંબો છે. તેમાં એક ગોળ ઓટલા ઉપર સંવત્ ૧૬૯૪ ના ચૈત્ર વદિ બીજને દિને સ્થાપન કરેલાં ગણધરનાં ૪૨૦ જોડ પગલાં છે. આ ઓટલાની પશ્ચિમે સમવસરણની ચોરસ રચનાનો ઓટલો છે. તેમાં પણ ૪૨૦ પગલાંની જોડ છે. આ બંને ઓટલા પીળા પથ્થરના છે. પશ્ચિમ તરફની જાળી ઉઘાડી ઝરૂખામાંથી નજર કરીએ છીએ તો પાસે દેવસ્થાનોનાં ચિન્હ દેખાય છે. * નેમિનાથના દેવાલયનો ઉદ્ધાર સંવત્ ૬૦૯ માં રત્નશા શ્રાવકે કર્યો, તેથી હાલ પણ તેને રતનશા ઓસવાળનું

---

* ટાડ સાહેબને એક લેખ મળ્યો હતો. તેમાં લખેલું હતું કે શ્રી પંડિત દેવસેને સંઘની આજ્ઞાથી સંવત્ ૧૨૧૫ના ચૈત્ર શુદ ૮ રવિવારે દેવતાનાં જૂનાં દેરાં કાઢી નાંખી નવાં બનાવ્યા. દેવસેન-

દેરૂં કહે છે. તેની પછવાડે પોરવાડ જગમાલ ગોરધનવાળું પૂર્વદ્વારનું દેરૂં છે. તેમાં પાંચ પ્રતિમા છે. મૂળનાયક આદીશ્વરજી છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સંવત્ ૧૮૪૮ માં વૈશાખ વદી ૬ શુક્રવારે વિજયજીનેંદ્રસૂરિએ કરેલી છે. તે દેરાની જમણી બાજુએ સતી શિરોમણી શ્રી રાજીમતીનાં પગલાંની દેરડી છે. આ ટુંકમાં થઇને મેરકવશીની, સગરામ સોનીની તથા કુમારપાળની ટુંકોમાં જવાય છે.

નેમિનાથની તથા મેરકવશીની તથા સગરામ સોનીની ભમતીની ફરતાં પથ્થરની જાળી શેઠ દેવચંદ લખમીચંદે જાતે કરાવેલી છે. તથા ગોઠીઓને રહેવાની તથા જાત્રાળુઓને રહેવાની ઓરડીઓ ઘણીખરી તેણે જાતેજ કરાવી છે. તે અંધ થયો તોપણ હાથ અટકાડી મજુરોનું કામ બરાબર તપાસતો હતો ને કોઇ કામ બરાબર ન થાય તેને પાડી નાંખતો. તેમજ ગોળ ખવરાવી મજુરોને ખુશી રાખીને તેમની પાસેથી કામ લેતો.

અમીઝરા પાર્શ્વનાથ.

આ ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન કાળની ચોવીશીમાં ત્રેવીસમા તીર્થંકરનું નામ પાર્શ્વનાથ છે. તેમનું નામ અન્ય ધર્મના લોકોમાં એટલું બધું પ્રખ્યાત છે કે તીર્થંકરની કોઇ પણ મૂર્તિને તેઓ પાર્શ્વનાથ અથવા

ગણિ ધર્મઘોષસૂરિના શિષ્ય યશોભદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. ધર્મઘોષસૂરિ શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા.

પારસનાથની મૂર્તિ કહે છે. વળી બંગાળામાં આવેલો સમેતશિખર નામનો શ્રાવક લોકોનો પવિત્ર પર્વત પણ પારસનાથનો પર્વત એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જૂદે જૂદે ઠેકાણે પધરાવેલા પાર્શ્વનાથનાં જૂદાં જૂદાં નામ છે. જેમ પાટણમાં પંચાસરા પાર્શ્વનાથ છે. માંગરોળ બંદરમાં નવપલ્લવ પાર્શ્વનાથ છે. ઘોઘામાં નવખંડા પાર્શ્વનાથ છે. ભાવનગર તથા મુંબઇમાં ગોડીજી પાર્શ્વનાથ છે. ખંભાતમાં થંભણ (स्तंभन) પાર્શ્વનાથ છે. અમદાવાદમાં ચિંતામણિ પાર્શ્વ-નાથ છે. પોરબંદરની પાસે બડેચા પાર્શ્વનાથ છે. તેમજ અહીં નેમિનાથની મોટી ભમતીમાં એક ભોંયરૂં છે, તેમાં પધરાવેલા પાર્શ્વનાથને અમીઝરા પાર્શ્વનાથ કહે છે. તેનું કારણ એ છે કે તેમના શરીર ઉપર અમૃતનાં ટીપાં પુણ્યશાલી પુરૂષોના જોવામાં આવે છે. આ ભોંયરમાં પેસતાં સામે રહનેમિ તથા નેમીશ્વરની પ્રતિમા છે. તેને જીવિતસ્વામીની મૂર્તિ કહે છે. દીવાની મદદથી ભોંયરાની ડાબી બાજુએ જઇએ તો એક દ્વાર આવે છે. તેમાં થઇને એક નાના ઓરડામાં જવાય છે. તેમાં નીચેનાં ભોંયરામાં ઉતરવાના પગથીઆં છે. તે પગથીઆં ઉતરીએ છીએ કે સન્મુખ અમીઝરા પાર્શ્વનાથની પ્રભાવિક મૂર્તિનાં દર્શન થાય છે. આ મૂર્તિ સંપ્રતિ રાજાની ભરાવેલી છે. તે તેના નખ ને ખંભાની પાછળના ટેકા ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. આ મૂર્તિની ડાબી બાજુએ ગુફામાં નેમિનાથની મૂર્તિ છે, તેમાં સંવત્ ૧૩૧૮નો લેખ છે. તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ખરતર ગચ્છના શ્રી જીનચંદ્રસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા

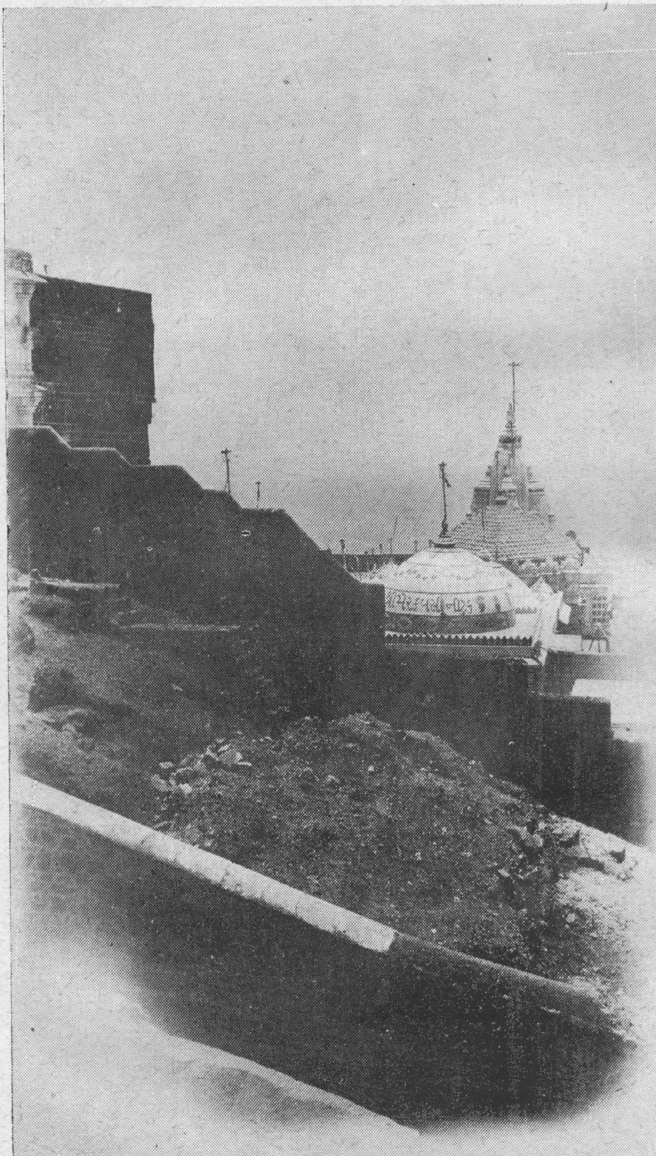

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા, ભાવનગર.

Pho-B. J. Shah.

ભારત પ્રેસ-ભાવનગર.

કરાવી છે. નેમિનાથની ટુંકના ચોકમાં તથા મોટી ભમતીમાં બધી મળી ૧૩૩ પ્રતિમા છે, તથા ૧૮ જોડ પગલાં છે. તેમાં મોટામાં મોટાં પગલાં શ્રી નેમિનાથનાં છે. તે દક્ષિણ તરફના દ્વારની ડાબી બાજુએ છે. તેજ દ્વારની બહાર જમણી બાજુએ નેમિનાથની અધિષ્ઠાયક અંબિકા દેવીની મૂર્તિ છે.

મેરકવશીની ટુંક.

નેમિનાથની ટુંકમાં ઉત્તર તરફ નીચે ઉતરવાનો દરવાજો આવે છે, તેમાં ઓસરીમાં નીચે પ્રમાણે લેખ જોવામાં આવે છે.

श्रीमत् सूरि घनेश्वरः समभवत् श्री शीलभद्र शिष्यस्तस्यैवपंकजे मधुकर कीरीटोरुचो योभवत् सोभितवेत्रनेमिसदने श्री भद्रसूरि श्रीमद्रैवतके चकार थुवरिकार्यं प्रतिष्ठा श्री संवत् महामासे पृथवी विदित्तोत्तवेश्रेयः तथा देवचंद्रादि जयतान्वितः इति ॥

ત્યાંથી પગને થકવી નાંખે એવા કાળા પાહાણના પગથીઆં નીચે ઉતરીએ એટલે ડાબે હાથે અદબદજી દાદા એટલે પલાંઠી નીચે ઋષભના ચિન્હવાળી તથા ખભા ઉપર કાઉસગીઆવાળી શ્રી ઋષભદેવની મૂર્તિ પદ્માસને જોવામાં આવે છે. શત્રુંજય પર્વત ઉપર પણ એવી મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિને અન્ય ધર્મના કેટલાક અજ્ઞાન લોકો ઘડીઘટુકો કહે છે. આ નામ ભીમસેનના પુત્ર ગટોરગચ્છ (ઘટોત્કચ) નું હોય એમ

લાગે છે. જેમ્સ બર્જેસ સાહેબ લખે છે કે આ મૂર્ત્તિની બેઠક આગળ ૨૪ તીર્થંકરની મૂર્તિઓવાળો એક પીળો પત્થર છે તે ઇ. સ. ૧૪૧૨ની સાલનો કોતરાયલો છે. અદબદજીની સામે પંચ મેરૂનું દેવાલય છે, તેમાં જૈન સિદ્ધાંતમાં વર્ણવેલા મેરૂ નામના પાંચ સુવર્ણના શાશ્વત પર્વતના આકાર છે. તે દરેકમાં સં. ૧૮૫૯ ની પ્રતિષ્ઠિત ચોમુખજી એટલે ચારે દિશા તરફના મુખવાળી ચાર પ્રતિમાઓ છે. ચાર ખુણે ચાર મેરૂ ને પાંચમો મેરૂ મધ્ય ભાગે છે. અદબદજીના દેવળની ડાબી બાજુના બારણામાં થઇને મેરકવશીમાં જવાય છે. તેમાં મુખ્ય મંદિરના બહારના રંગમંડપમાં ખંડિત કરેલી ઘણી મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે. મૂળનાયકજી સહસ્રફણા પાર્શ્વનાથ છે. તેમની બેઠકે નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—

संवत १८१९ वर्षे अमदावाद वीशा श्रीमाली शा. वलभु शाखाना शा. इंदरजी सुत शा. काशीदासेन स्वश्रीअर्थे श्री गौरनारजी तीर्थे श्री सहस्रफणी पार्श्वनाथ बिंबं कारावितं श्री विजयजिनेंद्रसूरिभिः प्रतिष्ठितं. વિજયજીનેંદ્રસૂરિની વંશાવળી—અનુક્રમે હીરવિજય, વિજયસેન, વિજયસિંહ, વિજયપ્રભ, વિજયરત્ન, વિજયક્ષમા, દયા, ધર્મજીનેંદ્ર, દેવેંદ્ર, ધરણેંદ્ર, રાજેંદ્ર એ પ્રમાણે અનુક્રમે છે.

મૂળનાયકની આસપાસ ૭ પ્રતિમા છે. ભમતીમાં ૫૮ પ્રતિમા છે. દક્ષિણ તરફની ભમતીમાં અષ્ટાપદ પર્વત છે. તેમાં

૨૪ પ્રતિમા છે. ઉત્તર તરફની ભમતીમાં ચોમુખનું જોવા લાયક દેવાલય છે. પંચમેરૂની વીસ પ્રતિમા ગણતાં સર્વ મળી આ ટુંકમાં ૧૧૩ પ્રતિમા છે. આ ટુંકના રંગમંડપની તેમજ ભમતીની કોરણી ઘણીજ સુંદર છે, ને કારીગરી વખાણવા લાયક છે. કેટલીક પ્રતિમાઓ પણ જોવા જેવી છે. મેરકવશીની ટુંકમાં એક ટાંકું છે તેમાંના પાણીથી અરિહંતની પ્રતિમાઓનું પ્રક્ષાલન થાય છે.

સાજનદે જે સિદ્ધરાજનો મંત્રી હતો તેણે આ ટુંક માટે ટીપ કરી હતી. (કારણ કે સિદ્ધરાજને પૈસા ભરી દેવાના હતા) તે પૈસામાંથી મેરકવશીની ટુંક બંધાવી છે. ભીમો કુંડળીઓ થાણાદેવલીમાં સાજનદેને મળ્યો હતો ને પોતાના ઘેર જમવા તેડીને તેને ૨૨ાા કરોડ સોનૈયા આપવાનું કહેલું. તે આઠ દિન પછી ડેરવાણના નાકાને રસ્તે સિદ્ધરાજને સોંપવા આવ્યો. પણ સિદ્ધરાજે તે લીધા નહિ; તેથી અઢાર રત્નનો હાર નેમિનાથને પહેરાવી દીધો ને બીજા પોતાના પૈસાથી ભીમકુંડ કરાવ્યો. કોરણી બરોબર સોનું લઇને કારીગરોએ મેરકવશીની ટુંકમાં કામ કરેલું છે. તે એવું ઝીણું છે કે સતારના તાર પણ જણાઇ આવે છે તથા તેના ઉપર ફરતી આંગળીઓના નખ અણિસુદ્ધાં દેખાય છે.

આ ટુંકમાં ચોમુખજીનું દેરૂં છે. તેના ઘુમટની કોરણી ઉત્તમ છે. દરેક પ્રતિમા નીચે આવો લેખ છે. संवत् १८९९ वर्षे वैशाख शुदि ७ गुरौ श्री समस्त संघेन श्री गिरनार तीर्थे

श्री शांतिनाथ बिंबं कारापितं भ० श्री विजयजिनेंद्र सूरिभिः प्रतिष्ठितं.

કેટલાક કહે છે કે મેલકશા નામે શેઠે આ ટુંક બનાવી છે, કેટલાક કહે છે કે પંચના પૈસાથી આ ટુંક બાંધી છે.*

સગરામ સોનીની ટુંક.

સિદ્ધપુર–પાટણના ઓસવાળ વણિક સગરામ સોનીએ શ્રી ભગવતી સૂત્રના ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નોની ૩૬૦૦૦ સોનામહોરો જ્ઞાન ખાતે કાઢીને તેમાંથી સુવર્ણની સાહીથી કલ્પસૂત્ર વગેરે પુસ્તકો લખાવ્યાં એમ કહેવાય છે. તેની ટુંકમાં દેરૂં છે, તે ઘણુંજ સરસ, જુનું ને જોવાલાયક છે. રંગમંડપની શોભા રમણિક છે. તેની ઉપર સ્ત્રીઓને માટે બેઠક છે. જ્યારે રંગમંડપમાં પૂજા ભણાય ત્યારે પુરૂષ વર્ગને નીચે અને સ્ત્રી વર્ગને મેડા ઉપર બેસવાને ઘણીજ સગવડ પડે છે. ગર્ભાગાર પણ વિશાળ છે, તેમાં પણ મુળનાયકજી સહસ્રફણા પાર્શ્વનાથ છે. તેની આસપાસ ૨૫ પ્રતિમા છે તથા ભમતીમાં ત્રણ દેરાસર છે, તેમાંના બે દેરાસરમાં ત્રણ ત્રણ ને ઉત્તર દિશાના દેરામાં પાંચ પ્રતિમા મળી ૧૧ પ્રતિમા છે તથા એક પાષાણની ચોવીશી છે. તેથી કુલ મળી ૩૭ પ્રતિમા આ ટુંકમાં છે. આ ટુંકની ભમતીમાં પાસે નવા બનતા કુંડની સુરંગોથી

* વશી–વસ્તી. કેટલાક મેરકવશીની ટુંકને ચંદરાજાની ટુંક કહે છે.

શ્રી સગરામ સોનીની ટુંક. પૃષ્ટ ૪૪.

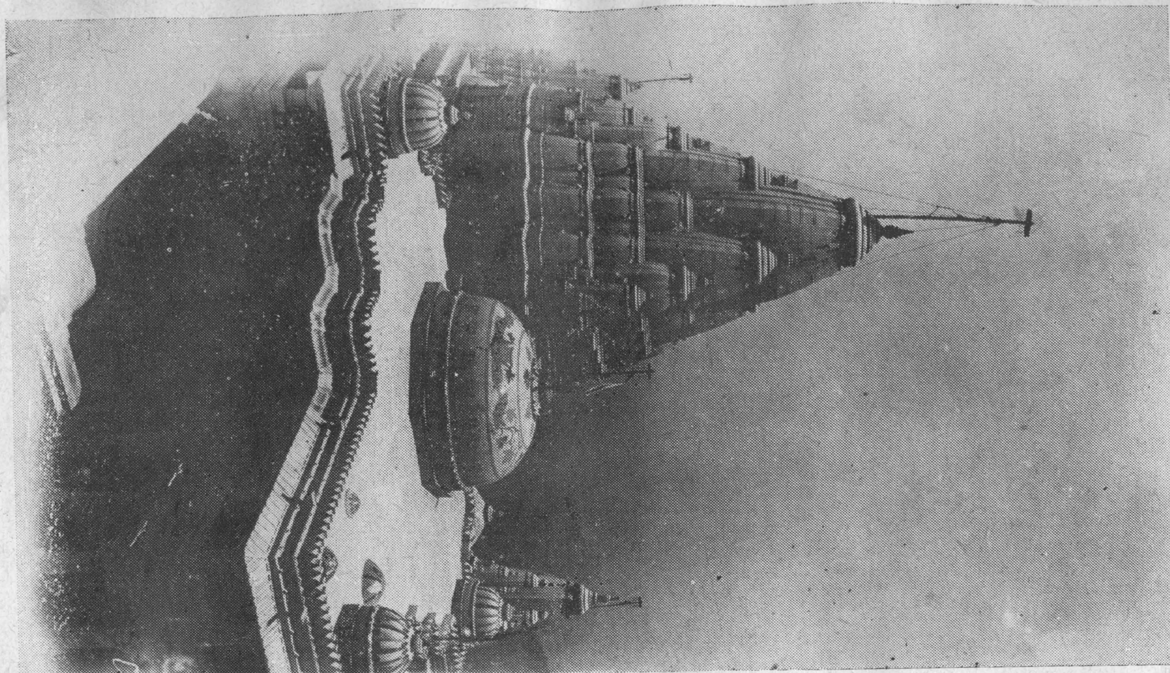

Pho–B. J. Shah. પ્રકાશક-જૈન સસ્તી વાંચનમાળા, ભાવનગર.

ઘણું નુકશાન થયું છે. આ ટુંકના મુળનાયકજીની માંહે નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

संवत् १८९९ जेठ शुदि ७ गुरौ श्री समस्त संघेन स्वश्रेयोर्थे श्रीपार्श्वजिनबिंबं कारावितं श्री गिरनार तीर्थे श्रीमत् तपागच्छे विजय जिनेंद्र सूरिभिः प्रतिष्ठितम् मांगरोळ निवासी वोरा प्रसोतम गोडीदासेन बिंबं कारावितं श्री गिरनार तीर्थे.

જેમ્સ બર્જેસ કહે છે કે સગરામ સોની ૧૬ મા સૈકાના પાછલા અર્ધ ભાગમાં થયો છે તથા શેઠ પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇએ આશરે ૧૮૪૩ માં આ ટુંક સમરાવી છે. સગરામ સોનીનું દેરૂં ગીરનાર ઉપર સૌથી ઉંચું લાગે છે. દક્ષિણની દેરીમાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની કરાવેલી તથા સંવત ૧૮૭૫ ના વૈશાખ શુદિ ૭ શનિવારે શ્રી વિજયજીનેંદ્રસૂરિએ સ્થાપિત કરેલી શ્રીઅજીતનાથની મૂર્તિ છે. પશ્ચિમની દેરીમાં ૧૮૬૨ ના લેખવાળી શ્રી આદિનાથની પ્રતિમા છે. ઉત્તરની દેરીમાં ૧૮૬૨ ની સાલમાં વિજયજીનેંદ્રસૂરિનું સ્થાપેલું અજીતનાથનું બિંબ છે. સગરામ સોની અકબર બાદશાહના વખતમાં પાટણમાં થયો છે, ને તેને અકબર બાદશાહ મામો કહી બોલાવતા એમ કહેવાય છે. આ ટુંકની ભમતીની જાળી દેવચંદ લખમીચંદે કરાવી છે. સગરામ સોનીના દેરા રંગમંડપના થાંભલા સળીના પથ્થરના ઘણાજ પૉલીસ કરેલા હતા તે પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇએ ટોચીને તેના ઉપર ચુનો દેવરાવ્યો છે. કોરણી જોવાલાયક છે.

કુમારપાળની ટુંક.

પાંચ કોડીને ફુલડે, પામ્યો દેશ અઢાર;
કુમારપાળ રાજા થયો, વર્ત્યો જે જે કાર.

જેમ ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી પેથડશાહે પાંચમા અંગમાં જ્યાં જ્યાં ગોયમ (ગૌતમ) નું નામ આવતું ત્યાં ત્યાં એક એક સોનામહોર મુકી એમ છત્રીસ હજાર સોનામહોર મુકી તે દ્રવ્યથી સર્વ શાસ્રો લખાવી ભરૂચ વિગેરે શહેરોના ભંડારમાં રાખ્યાં. જેમ વસ્તુપાળ મંત્રીએ સાત ક્રોડ સોનામહોરો ખર્ચી સોનાની શાહીથી તાડપત્રો ને ઉત્તમ કાગળો ઉપર પુસ્તકો લખાવી સાત ભંડાર કર્યા હતા અને તેને ઉદય પ્રભસૂરીએ પ્રસન્ન થઇ આશીર્વાદ દીધો હતો, તેમ કુમારપાળે સાતસેં લહીઆ રાખી છ લાખ ને છત્રીસ હજાર આગમ લખાવ્યા ને દરેક આગમની સાત સાત પ્રતો સોનેરી અક્ષરથી લખાવી તથા હેમચંદ્રસૂરિના રચેલ પુસ્તકોની એકવીસ એકવીસ નકલ કરાવી હતી.

આ કુમારપાળ સને ૧૧૪૩ થી ૧૧૭૪ સુધી ગુજરાતનો રાજા હતો. તેણે આ ટુંક બંધાવી છે. તેમાં મુળનાયક અભિનંદન નામના ચોથા તીર્થંકર છે. આ દેવાલય માંગરોળના શેઠ ધરમશી હેમચંદે સમરાવ્યું છે. તેમના પ્રપૌત્ર શેઠ વલ્લભજી હાલ માંગરોળમાં રહે છે. આ દેવાલયનો પણ કેટલોક ભાગ નવા કુંડની સુરંગોથી નાશ પામ્યો છે. આ ટુંકમાં દેડકી વાવ છે. તે વાવનું પાણી હમેશની સપાટી કરતાં કદી ઉંચે

શ્રી કુમારપાળની ટુંક.

પૃષ્ટ ૪૬.

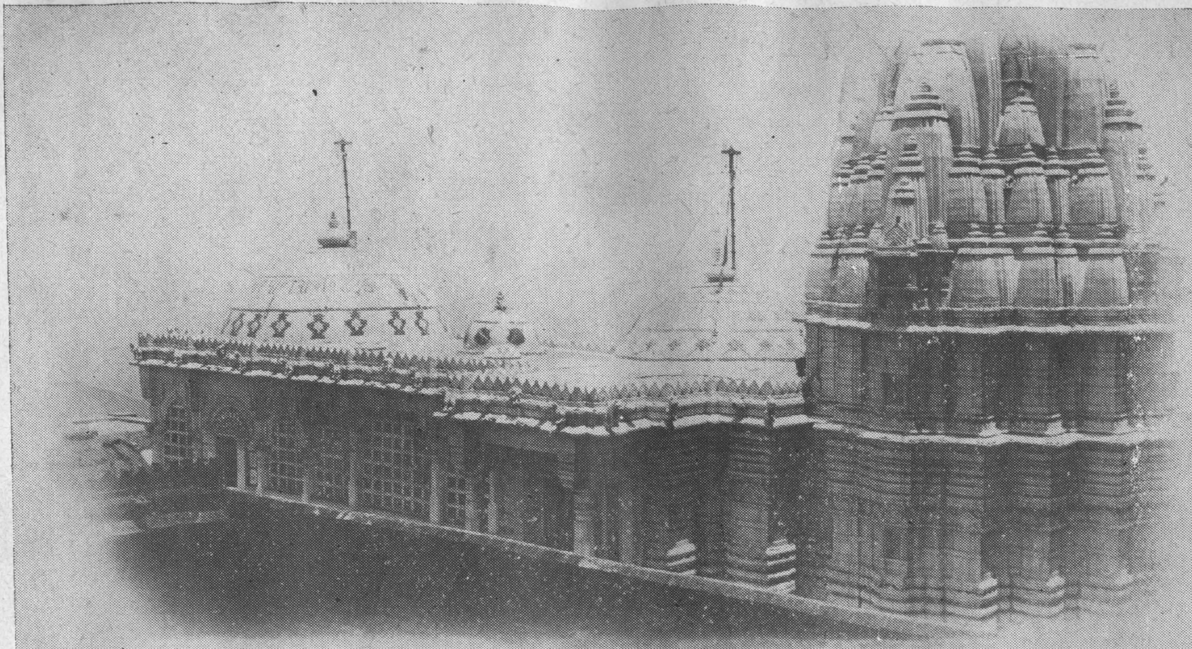

Pho–Babulal J. પ્રકાશક–જૈન સસ્તી વાંચનમાલા, ભાવનગર.

ચડતું નથી. તેની પાસે શેઠ જુઠાભાઇ ઓધવજીએ ઘણી મહેનત લઇ બગીચો કર્યો છે તેથી પૂજા માટે ઘણીવાર ફુલ મળે છે. આ ટુંકનો બહારનો રંગમંડપ મોટો ને જોવાલાયક છે. પશ્ચિમ તરફ એક દ્વાર છે, પણ હાલ તે બંધ છે. બીજું દ્વાર ભીમકુંડ ઉપર પડે છે તેથી યાત્રાળુઓ માટે નહાવા સારૂ પાણી લાવવું સુગમ પડે છે. સુરજકુંડમાં પાણી થઇ રહે છે ત્યારે ન્હાવાની ગોઠવણુ આ ટુંકના ચોકમાં કરવામાં આવે છે. પણ પરમેશ્વરની અંગપૂજા કરવાને યોગ્ય થવા માટે ન્હાવા પહેલાં હાલ જે પાણી ભીમકુંડમાં જોવામાં આવે છે તેના કરતાં વધારે શુદ્ધ કરવા માટે બંદોબસ્ત કરવાની અવશ્ય જરૂર છે. ભીમકુંડની પૂર્વ તરફના કિલ્લા ઉપર અસલની ખંડિત પ્રતિમાઓ જોવામાં આવે છે. તેનું યોગ્ય સંગ્રહસ્થાન થાય તો સારૂં. કેટલાંક વર્ષ ઉપર જુનાગઢના નાગર ઝવેરીલાલ કેશવલાલના બાપ ભગવાનલાલ મદનજી જે કાઠીયાવાડના નેટીવ એજંટ હતા તેની મદદથી વૈષ્ણવોએ આ ટુંક ભીમેશ્વર મહાદેવની છે એમ કહી તકરાર કરી હતી, તે પ્રસંગે અમદાવાદવાળા ઠાકરશીભાઇ પુંજાસા જેઓ પણ નેટીવ એજંટ હતા તેમણે દ્વાર ઉપરના ઉમરા ઉપર તથા બીજે ઠેકાણે મંગળ મૂર્તિ આદિ જૈન નિશાનીઓ બતાવી સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું કે તે જીનાલય છે પણ શિવાલય નથી. શિવાલયના દ્વાર ઉપર ગણેશની મૂર્તિ હોય છે ને જીનાલયમાં દ્વાર ઉપર તીર્થંકરની મૂર્તિ હોય છે. મૂળનાયકની નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે.

संवत् १८७९ वर्षे वैशाख सुदी ७ शनौ शा. आणंदजी कल्याणजी केन श्री अभिनंदन बिंबं कारापितं श्री सिद्ध शैल श्रृंगे भट्टारक श्री विजयजिनेंद्रसूरि प्रतिष्ठितं शा. नानजी जेकरण प्रतिष्ठा कारिता मांगरोल बंदर व्यापारी छे. તેની નીચે બીજો લેખ આ પ્રમાણે છે:—संवत् १८८१ वर्षे शाके १७४६ श्री वैशाख सुदी ७ सोमवार. श्री गिरनार तीर्थे मां. श्री ९. हंसराज जेठा बखाइ बिंबं प्रवेश करापितं श्री तपा सा. पं. श्री ९ राजसागरजीने परिवा—स्थापी

વસ્તુપાળ તેજપાળની ટુંક.

આ ટુંક નેમિનાથની ટુંકનું અસલ દ્વાર જે હાલ બંધ છે તેની સામે એટલે નરશી કેશવજીનો બંગલો મૂકી સંપ્રતિ રાજાની ટુંકે જતાં જમણી બાજુએ છે. આ ટુંકમાં ગઢના બારણામાં પેસતાં જ જમણે હાથે લેખ છે તે ઉપરથી જણાય છે કે સંવત ૧૯૩૨માં નરશી કેશવજીએ સંપ્રતિરાજાની, કુમારપાળની, વસ્તુપાળ તેજપાળની વગેરે ટુંકોની આસપાસ કિલ્લા બંધાવ્યા તથા દેરાસરો સમરાવ્યાં. આ ટુંકમાં ત્રણ દેરાસરો સાથે છે. વચલા દેરામાં ગર્ભાગાર છે તેમાં મુળનાયકજી શામળા પાર્શ્વનાથ છે. આસપાસના દેવાલયોમાં ચોરસ તથા ગોળ સમવસરણમાં ચોમુખજી પધરાવેલા છે. આ દેવળોમાં પીળા આરસ તથા સળીના પથ્થર વાપરવામાં આવેલા છે. એમ કહેવાય છે કે વસ્તુપાળ આ પથ્થર પરદેશથી લાવેલા છે.

શ્રી વસ્તુપાળ તેજપાળની ટૂંક. પૃષ્ટ ૪૮.

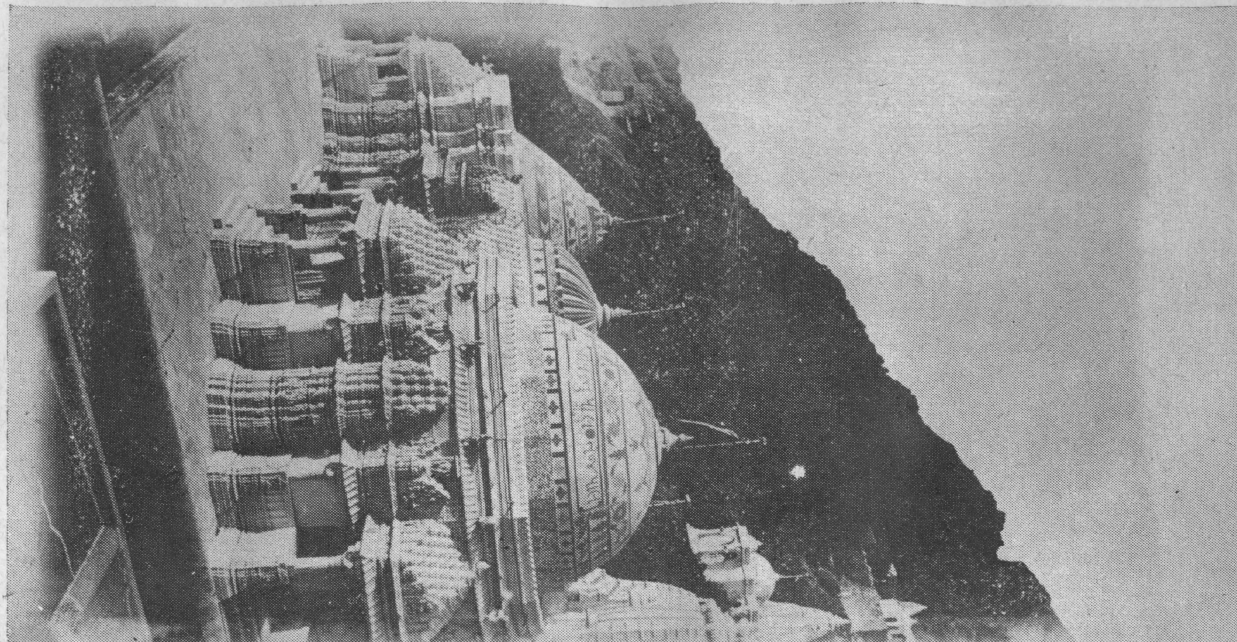

Pho--B. J. Shah. પ્રકાશક-જૈન સસ્તી વાંચનમાલા, ભાવનગર.

સળીના પથ્થર મક્કામાંથી આવ્યા છે. તથા મક્કામાં વસ્તુપાલે તોરણ મોકલાવેલું છે એમ દંતકથા છે.

આ ટુંકમાં દેવાલયોનાં બારણાં ઉપર શુદ્ધ વંચાય એવા લેખ છે. તેમાંનો એક લેખ આ પુસ્તકમાં આવેલા સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં ઘણે ભાગે આપેલો છે. વળી એક જીર્ણ પુસ્તકમાં સંસ્કૃતમાં લખેલું છે કે—સંવત્ ૧૨૯૮ ની સાલમાં વઢવાણની પાસેના અંકેવાળીયા ગામમાં શ્રી વસ્તુપાળ સ્વર્ગે ગયા, મંત્રી દિવંગત થયા. પછી શ્રીવર્ધમાનસૂરિએ આયંબિલ વર્ધમાન તપ શરૂ કર્યો. મૃત્યુ પામી તે શંખેશ્વરના અધિષ્ઠાયક દેવતા થયા. તેમણે મંત્રી (વસ્તુપાળની)ની ગતિનું વિલોકન કર્યું, પણ જણાઈ નહીં, તેથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઇને સીમંધરસ્વામીને પ્રણામ કરી પૂછયું. સીમંધરસ્વામીએ કહ્યું: આજ વિદેહમાં પુષ્કલાવતી વિજયામાં પુંડરીકિણી નગરીમાં તે કુરૂચંદ્ર રાજા છે. ત્રીજે ભવે સિદ્ધિ પામશે. અનુપમાદેવીનો જીવ અત્રે જ આઠ વર્ષની ઉમરની શેઠની પુત્રીપણે છે, ને મેં તેને દીક્ષા આપી છે. પૂર્વકોટિના આયુષવાળી છે, અંતે કેવળ પામી મોક્ષે જશે. તે સાધ્વી તે વ્યંતરને દેખાડી; ત્યારપછી તે વ્યંતર દેવતાએ અહીં આવીને ગીતાર્થ આગળ તેમની ગતિ પ્રગટ કરી. તેઓએ પુસ્તકોમાં લખ્યું. બર્જેસ સાહેબ કહે છે કે વચલા દેવાલયનો રંગમંડપ ૨૯½ ફીટ પહોળો ને ૫૩ ફીટ લાંબો છે તથા ગભારો ૧૩ ફીટ ચોરસ છે. તેમાં ૧૯મા તીર્થંકર મલ્લિનાથની મૂર્તિ છે, તે નીચે વસ્તુપાલની સ્ત્રી

લલિતાદેવી તથા સોખુના નામના લેખછે. આસપાસના દેરાના રંગમંડપ ૩૮½ ફીટ ચોરસ છે. મૂળનાયક પાર્શ્વનાથ છે. તેમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

संवत १३०६ वर्षे वैशाख सुद ३ शनौ श्री पार्श्वनाथ बिंबं श्री बाहडेन कारावितं इत्यादि પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે. એમ પણ લેખમાં લખ્યું છે. વચલા દેરાના રંગમંડપમાં ઉંચે બે લેખ છે, તેમાં પાર્શ્વનાથ ને વસ્તુપાલનાં નામ છે.

ડાબી બાજુના દેરામાંના સમવસરણના ચોમુખની ત્રણ પ્રતિમાઓ પાર્શ્વનાથની છે. તેમાં સંવત્ ૧૫૫૬ નો લેખ છે, ચોથી પ્રતિમા ચંદ્રપ્રભુની છે તેમાં ૧૪૮૫ નો લેખ છે.

જમણી બાજુના દેરાના ચોમુખમાં પશ્ચિમ મુખવાળી પ્રતિમા સ્વસ્તિક લાંછનવાળી છે. ઉત્તરે શંખ ચિન્હવાળી છે. અને પૂર્વે સ્વસ્તિક ચિન્હવાળી છે. તે ત્રણેમાં ૧૫૪૬ ની સાલ છે. દક્ષિણે ચંદ્રપ્રભુની મૂર્તિ છે.

આ દેરાની પાછળ વસ્તુપાળ તેજપાળની માતાનું દેરૂં છે, તેમાં સંભવનાથની મૂર્તિ છે, આ ટુંકમાં આખા પથ્થરની નીસરણીઓ ત્રણ છે.

વસ્તુપાળ તેજપાળની ટુંકમાં બે બાજુની બે કોટડી ઉપરના લેખમાં આ પ્રમાણે લખેલ છે :—

(१) महामात्य श्री वस्तुपाल महं श्री ललीतादेवी मूर्तिः

શ્રી સંપતિરાજાની ટુંક. પૃષ્ટ ૫૧

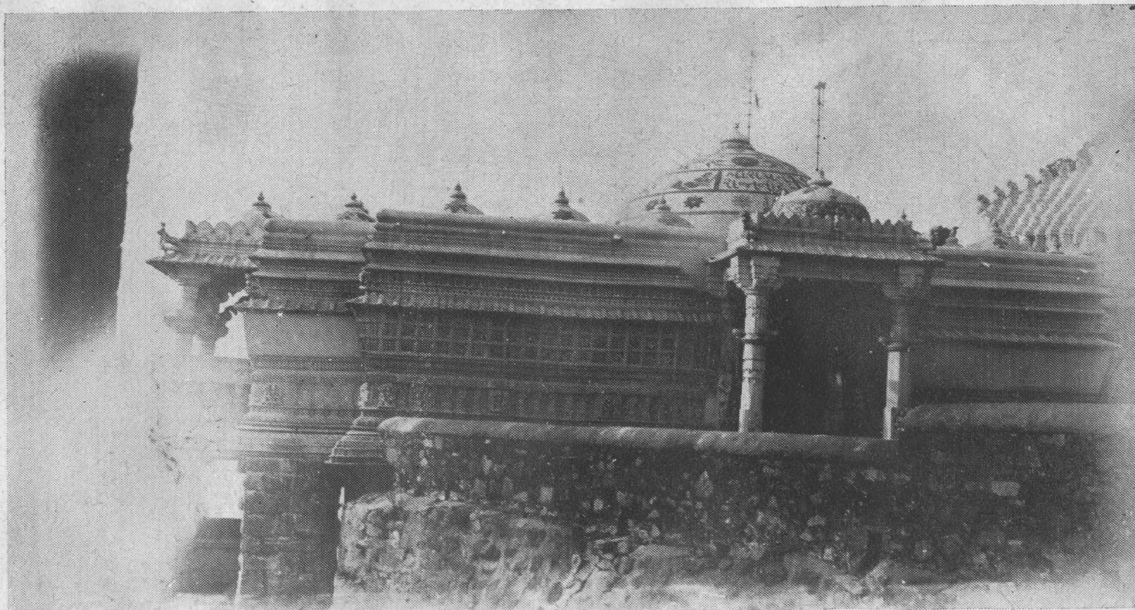

Pho-B. J. Shah. જૈન સસ્તી વાંચનમાલા, ભાવનગર.

(२) महामात्य श्री वस्तुपाल महं श्री सोखुका मूर्ति.

ત્યાંજ પારસનાથની બેસણીનો લેખઃ—

सं. १३०९ वर्षे वैशाख सुदी ३ शनौ श्री पत्तन वास्तव्य श्रीमाल ज्ञातीय ठ. वाहड तथा महामात्य श्री सलखण सिहाम्यां श्री पार्श्वनाथ बिंबं मित्रोः श्रेयसेऽत्र कारितं ततो बृहद्गच्छे श्री प्रद्युम्नसूरि सुतमहं पद्मसिंह पुत्रं ठ. पवित्रिदेवि अंगज....नुजमहं श्री सामंतसिंह पट्टोद्धरण श्रीमान् देवसूरि शिष्य श्री जयानंद प्रतिष्ठित, (शुभं भवतु)

દેવેંદ્રસૂરિ ૧૨૭૦ થી ૧૩૨૭ સુધીમાં હતા. તેમને વસ્તુપાલની આગેવાની નીચે સૂરિપદ આપવામાં આવ્યું હતું.

સંપ્રતિ રાજાની ટ્રુંક.

ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણથી ત્રણસેં વર્ષે એટલે આજ (સં. ૧૯૫૫) થી ૨૧૮૫ વર્ષ ઉપર ઉજ્જનમાં સંપ્રતિ રાજા થયો. (કારણ કે મહાવીર સ્વામી ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૫૨૬ વર્ષ ઉપર મોક્ષ પામ્યા છે). પૂર્વભવે તેણે ભિક્ષુકપણું તજી દઈ ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યો. ઘણું ખાવાથી રોગગ્રસ્ત થઇ ચારિત્રની અનુમોદના કરતાં મૃત્યુ વશ થયો ને પુણ્યોદયથી સંપ્રતિ રાજા થયો. આર્યસુહસ્તિગિરિના ઉપદેશથી જૈનધર્મ ગ્રહણ કરી સંપ્રતિ રાજાએ સવા

લક્ષ નવાં દેવાલય કર્યાં, સવાકોટિ અર્હત્પ્રતિમા કરાવી તથા પંચાણુંસહસ્ર ધાતુનાં બિંબ ભરાવ્યાં.

संपईराय विणिम्मिय पणवीस सहस्स पवर पसाया ।
छत्तीस सहस उद्धारा जिणविहार कया जेणं ॥
सेलमय सवाक्रोडी रीरीमय तावई जीणवराण ।
इय अठारस कोडी पडिमा पणमामि भत्तीए ॥ ८९ ॥

(रत्नसंचय.)

મહાવીર સ્વામી વિચરતા હતા ત્યારે મગધમાં વૈશાલીના રાજા ચેટકનો જમાઇ શ્રેણીક રાજા હતો. તેની પાટે કોણિક થયો ને કોણિકની પાટે ઉદાયન થયો. ત્યાર પછી તેજ પાટે નવ નંદ રાજા થયા ને મૌર્યવંશનો ચંદ્રગુપ્ત રાજા નવમા નંદની ગાદીએ બેઠો. ચંદ્રગુપ્ત પછી બિંદુસાર થયો, ને બિંદુસારની ગાદીએ અશોક થયો. તેને કુણાલ નામે એક પુત્ર હતો જે કેટલાએક કારણથી ઉજ્જેનમાં રહેતો હતો. અને તેનો જ પુત્ર સંપ્રતિ રાજા થયો. ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત્રના કર્તા હેમાચાર્યના બનાવેલા પરિશિષ્ટ પર્વમાં સંપ્રતિનો ઇતિહાસ આપેલો છે. સંપ્રતિ રાજાની ટુંકમાં એક મોટું જીનાલય છે, તેને સંપ્રતિ રાજાનું દેરૂં કહે છે, તે દેરૂં ઘણું જુનું ને જોવાલાયક છે. બહારની તેમજ અંદરની કોરણી ઉત્તમ પ્રકારની છે. મૂળનાયક નેમિનાથ છે; રંગ મંડપમાં ચક્રેશ્વરીની પ્રતિમા છે. એક કાઉસગીઓ ૫૪ ઈંચ ઉંચો છે, બીજા બે

કાઉસગીઆ તેર તેર ઇંચના છે. આ સિવાય બીજી પાંત્રીસ જીનેશ્વરની પ્રતિમાઓ રંગમંડપ તથા ગર્ભાગારમાં છે. રંગમંડપમાં વિમલનાથની મૂર્તિ ૪૮ ઇંચની છે તેમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—

संवत १९०९ माहा सुद २ शुक्रे सुरतवासी श्री. श्रीमालज्ञातीय श्री भाइ खेताभाइ झांझण कुटुंब युतेन श्री विमलनाथ बिंबं कारितं प्रतिष्ठितं बृहत्तपागच्छे श्री रतनसिंह सूरिभिः ।

સંવત ૧૯૩૨ માં આ ટુંકના ચોકમાંથી આમાંની ઘણી ખરી પ્રતિમાઓ નીકળી હતી. તેની સાથે એક સુંદર કારીગરીનું ધાતુનું પરિકર જે હાલ નેમિનાથની ટુંકમાં વૃક્ષ નીચે છે તે પણ નીકળ્યું છે. જે હિંદુસ્તાનની પ્રાચીન કળાનો એક સરસ નમુનો છે, તેમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—

संवत १९२३ वर्षे वैशाख शुदि १२ गुरौ श्री बृहत्तपापक्षे श्री गच्छ नायक भट्टारक श्री रत्नसिंह सूरिणा तथा भट्टारक उदय वल्लभ सूरीणामुपदेशेन श्री संघेन विमलनाथ परिकरः कारितः प्रतिष्ठितो ज्ञानसागरसूरिणा ।

જેમ્સ બર્જેસ સાહેબે આ દેવાલયમાં કર્ણરામ જયરામની સં. ૧૪૬૧માં પ્રતિષ્ઠા કરેલી નેમિનાથની કૃષ્ણ મૂર્તિ જોઇ છે. તથા ઇ. સ. ૧૧૫૮ નો લેખ વાંચેલો છે.

કોટનાં બીજાં દેવાલય.

સંપ્રતિરાજાની ટુંકની ઉત્તરે જ્ઞાનવાવ તથા સંભવનાથનું ચોમુખનું દેરાસર આવે છે. તેની સામે સગરામ સોનીની ટુંકનું પૂર્વદ્વાર છે. કેટલીક નીશાનીઓ જોતાં એમ લાગે છે કે અત્રે અસલના વખતમાં મોટું દેરૂં હશે. આગળ જતાં સામે કુમારપાળની ટુંકનું દક્ષિણદ્વાર આવે છે. તેની ડાબી તરફને રસ્તે ભીમકુંડ જવાય છે.

સગરામ સોનીની ટુંક ને કુમારપાળ રાજાની ટુંક વચ્ચેના ગરનાળામાં થઇને ચંદ્રપ્રભુજીના દેરાસર આગળ જવાય છે. તે માર્ગે કોઇ કોઇ દેવાલયની નિશાનીઓ જોવામાં આવે છે. ચંદ્રપ્રભુના દેવાલયમાં ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિમા છે. તેમાં સંવત્ ૧૭૦૧ ની સાલ છે. તેની સામે એક માતાની મૂર્તિ છે, તેમાં ૧૩૧૮ નો લેખ છે. આ દેવળ મૂકી જમણી તરફ જતાં મોટા મોટા લેખ આવે છે પણ તે વંચાય તેવા નથી. તે મૂકી આગળ જતાં હાથી પગલાંનો જુનો કુંડ આવે છે. તેમાં હાથીનું એક પથ્થરનુ પગલું છે, તેના ઉપર નાગી બાવી રહેતી તે યાત્રાળુઓને હરકત કરતી હતી એમ કહેવાય છે. આ કુંડ મૂકી પશ્ચિમ તરફ જતાં શા. દેવચંદ લખમીચંદે સમરાવેલો હાથી પગલાંનો નવો કુંડ આવે છે.

નવા કુંડની દક્ષિણે ઉંચાણમાં કેટલીક ઓરડીઓ છે. તેને વિશે એમ કહેવાય છે કે હંસરાજ જુઠા બખાઇ નામે

કારખાનાના એક મુનીમે ચોવીશ તીર્થંકરોને પધરાવવા માટે ચોવીશ ઓરડીઓ કરવા માંડી હતી પણ તે કામ અધુરૂં રહ્યું.

કોટની બહારનાં દેવાલયો.

સંપ્રતિ રાજાની ટુંક તથા વસ્તુપાળ તેજપાળની ટુંક વચ્ચેના રસ્તે આગળ જતાં કોટનો બીજો દરવાજો આવે છે. તે દરવાજા બહાર સામે જ પથ્થર ઉપર લેવલ ૩૧૦૦ ફુટ લખેલું છે. ત્યાંથી થોડે ઉંચે ચડીયે છીયે ત્યારે ૪૦૦૦ પગથીઆં થાય છે. તે દરવાજે પસાર થઈએ એટલે નેમિનાથના રાક્ષસી કિલ્લાની જબરી ભીંતો જોવામાં આવે છે. આગળ ચડતાં ડાબી તરફ શાંતિનાથનું મંદિર આવે છે. તેને ખાડાનું દેરાસર કહે છે. તેમાં નવ પ્રતિમાઓ છે. જમણી બાજુની એક મૂર્તિમાં કળશનું ને ડાબી બાજુની મૂર્તિમાં સસલાનું લાંછન છે. આ દેવળ માંગરોળના દશાશ્રીમાળી વણિક ધરમશી હેમચંદે શ્રી મુંબઇના ગોડીજી પાર્શ્વનાથના મંદિરના ભંડાર તરફથી આવેલા રૂપીઆ જસરાજ મોદી મારફત ખરચી સંવત્ ૧૯૩૨ માં સમરાવ્યું છે. પગથીઆંને રસ્તે ડાબી બાજુએ મલવાળું (જોરાવર મલનું) દેરૂં આવે છે. તેમાં પણ મૂળનાયક સોળમા શાંતિનાથ છે. તેની આસપાસ બે મૂર્તિઓ છે. આ દેરાની પાસે નીચાણમાં નેમિનાથની નવ ભવની પત્ની રાજીમતીની ગુફા છે, તેમાં રાજીમતીની ઉભી મૂર્તિ છે. તથા પડખે રહનેમિની નાની મૂર્તિ છે. મલવાળા દેરાની પાસે જમણી તરફ હુમડની જગા છે. જૈન લોકોની

મુખ્ય બે શાખા છે. ૧. શ્વેતાંબરી. ૨. દિગંબરી. દિગંબરી લોકોને હુમડ કહે છે, સંવત્ ૧૯૧૫ માં પ્રતાપગઢવાળા ફતેહચંદ લાલચંદના પુત્ર કસ્તુરચંદ બંડીએ શ્વેતાંબરી લોકો સાથે મળીને ચાલવું એવો લેખ કરી અમદાવાદના નગર શેઠ હેમાભાઇનો પત્ર લાવી ગીરનાર ઉપર દેવળ બંધાવવાનું શરૂ કર્યું. ને લોંકાગચ્છના મીઠા શેઠને સાત તથા દયાળ શેઠને સાત એ રીતે ચૌદ બાઇડીઓમાં પણ વંશ રહ્યો નહીં. મીઠા તથા દયાલ સંઘવી પાસેથી જમીન લઇ હુમડનું કારખાનું દેવચંદ લખમીચંદના+ શ્વેતાંબરી કારખાના સામે બાંધ્યું. વળી બ્રહ્મપુરીમાં પધરાવવા પાર્વતી વગેરેની પ્રતિમાઓને લખમીચંદ મુનીરામે અનંતજી દીવાનને ભેટ કરી

+ દેવચંદ કરીને પોરવાડ વાણીઓ વડનગરથી આશરે સો વર્ષ ઉપર પોતાની બહેન લખમી (અજબ) બાઇ સાથે જુનાગઢ આવ્યો. તેણે પોતાનો પૈસો ગીરનારજી ખાતે આપી એક દુકાન સંઘની રજાથી કાઢીને દુકાનનું નામ દેવચંદ લખમીચંદ પાડ્યું ને પોતે તથા તેની બ્હેન બન્ને જુનાગઢમાં ગુજરી ગયાં, તે પહેલાં પોરવાડ જગમાલ ગોરધન તથા પોરવાડ રવજી ઈંદરજી ગીરનારની દેખરેખ રાખતા. હાલ પણ જગમાલનો ચોક કહેવાય છે. તથા જુનાગઢમાં પણ વીરચંદ માણેકચંદ તથા સવા ધોબીની મા ચંદુડી પાસેથી જમીન લઇ કારખાનું વધાર્યું. વીરચંદ માણેકચંદનો પુત્ર ગુલાબચંદ હાલ હયાત છે ને તે ધોબીનો પુત્ર સવો પણ હાલ હયાત છે. સંવત ૧૯૧૩ વૈશાક સુદી ૪ ના અમદાવાદના શેઠ લલ્લુભાઇ પાનાચંદે હુમડને દેરૂં બાંધવાની પરવાનગી આપવા બાબત દેવચંદ લક્ષમીચંદને લખ્યું હતું.

હતી. તેથી અનંતજી દીવાનની ચીઠ્ઠી લઇ વસ્તુપાળ તેજપાળની ટુંકની દક્ષીણુ તરફની શ્વેતાંબરી ધર્મશાળામાં મુકામ કરી કબજો કર્યો. ત્યાર પછી શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદની ધર્મશાળાની સામે તેઓએ પોતાની ધર્મશાળા બાંધી. વીસપંથી તેરાપંથી વિગેરે તેમની શાખાઓ છે. શ્વેતાંબરી લોકોની માફક તેઓ પ્રતિમાના નવ અંગે પૂજા કરતા નથી. તેમજ પુષ્પ, આભૂષણુ ઇત્યાદિ ચઢાવતા નથી; તેમજ દિગંબરીની પ્રતિમાને શ્વેતાંબરીની પ્રતિમા જેવો વજ્ર કછોટો હોતો નથી. પણુ લિંગનો ભાગ દેખાય છે. ગીરનારજી ઉપર હુમડની જગામાં બે દેવળ છે. મોટું દેવળ ઉત્તર દ્વારનું છે. તેમાં ૧૧ જીનબિંબ છે. મૂળનાયક નેમિનાથ છે. તેમાં સંવત ૧૯૨૪ ની સાલ છે. નેમિનાથની એક મૂર્તિ સંવત્ ૧૭૪૯ ની તથા શાંતિનાથની એક મૂર્તિ સં૦ ૧૬૬૫ ની સાલવાળી છે. નાનું દેરૂં પશ્ચિમદ્વારનું છે. તેમાં બે બાજુએ પાર્શ્વનાથ તથા મધ્યે નેમિનાથ મળી ત્રણુ પ્રતિમા છે તે નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા સં૦ ૧૭૪૫ માં ભટ્ટારક જીવરાજજીએ કરેલી છે. આ દેરાની ઉંચાણુમાં શીતળનાથની જગ્યા છે. મલવાળું દેરૂં મૂકી આગળ રસ્તો લેતાં જમણી તરફ ચોમુખનું (ચોરીવાળું) જીનાલય આવે છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં૦ ૧૫૧૧ માં [1] જીનહર્ષસૂરિએ કરેલી છે. પશ્ચિમ, દક્ષિણુ, ઉત્તર ને પૂર્વ-

---

૧ જીનહર્ષસૂરિએ સં૦ ૧૫૦૨ માં વીરમગામમાં વિંશતિસ્થાનક વિચારામૃત સંગ્રહ તથા રત્નશિખર નરપતિ કથા નામના ગ્રંથો રચ્યા છે. તે જયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. જયચંદ્રસૂરિએ સં૦ ૧૫૦૬ માં

ના બિંબોમાં અનુક્રમે કચ્છપ, શશી, કમલ ને સ્વસ્તિકનાં ચિન્હો છે. આ દેરૂં શામળા પાર્શ્વનાથનું કહેવાય છે. ચોમુખની ચોરીના થાંભલાઓમાં તીર્થંકરની મૂર્તિઓ છે. તે મૂકી આગળ જતાં એક બ્રહ્મચારીની બેઠક આવે છે. ત્યાર પછી ગૌમુખી આવે છે. ત્યાં કુંડ છે. તેમાં ગાયના મુખમાંથી ઝરણુ આવે છે. તેની પાસે ચોવીશ તીર્થંકરનાં પગલાં છે. દરેક પગલાંની જોડ પાસે અરિહંતનું નામ બાળબોધમાં કોતરેલું છે. ગૌમુખીની જગામાં હાલ શિવાલયો છે. જમણી બાજુએ ઉપર ચઢતાં રહનેમિનું દેવાલય આવે છે. દંડનેમિ, અતિનેમિ, દ્રઢનેમિ ને રથનેમિ (રહનેમિ) એ ચાર અરિષ્ટનેમિના ભાઇ હતા. નેમિનાથ પ્રભુ રાજીમતીનું પાણીગ્રહણ કર્યા શિવાય તોરણુથી પાછા ચાલ્યા ગયા તેથી રાજીમતી સંસારથી વિરકત થઇ પોતાની સખીઓ સાથે સંયમ લેવા ગીરનાર ઉપર ચડી. રસ્તામાં વૃષ્ટિ થવાથી એક ગુફામાં પોતાનાં વસ્ત્ર સૂકવવા આવી. તેજ ગુફામાં રહનેમિ તપ કરતા હતા, તે રાજીમતીને જોઇ કામાંધ થયા. રાજીમતીએ પ્રતિબોધ દીધો, તેથી લજ્જાયમાન થઇ પોતાના આત્માની નિંદા કરતા રહનેમિ પોતાના ભાઇ અરિષ્ટનેમિ (નેમિનાથ) પાસે આવ્યા, ને પુનઃ દીક્ષા લઇ સિદ્ધિ પામ્યા. શિવસુંદરી રૂપી પોતાની શોકને જાણે અગાઉથી જોવાને ઇચ્છતી હોય તેમ રાજીમતી પણ પોતાના સ્વામી પાસે દીક્ષા લઇ તેમના પહેલાં મોક્ષે ગઇ.

પ્રતિક્રમણ વિધિ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે તે સોમસુંદર સૂરિના પાંચ શિષ્યોમાંના એક હતા. સોમસુંદરસૂરિ-જન્મ ૧૪૩૦ સ્વર્ગ ૧૪૯૯.

એમ કહેવાય છે કે સુંદરજી સંઘવીના સમયમાં અનંતજી દીવાનની મદદથી મુચુકુંડની ગુફાવાળા ભૈરવાનંદ (લક્કડ-ભારથી) બાવાએ ગૌમુખીમાં મુકામ કર્યો. સુંદરજીના ગુરૂ હસ્તિવિજયે તથા ચોમાસી સાધુ પ્રેમસાગરે પ્રયત્ન કર્યા છતાં ડુંગર ઉપર વસતી વધારવાના બહાને તે જગ્યા સુંદર-જીએ પોતાના કબજામાંથી છોડી દીધી. હસ્તિવિજયના શિષ્ય ભક્તિવિજય તથા તેના શિષ્ય લક્ષ્મીવિજય હાલ વેરાવળ રહે છે. હસ્તિવિજયના વખમમાં ભાટીયા લીલાશેઠ નેમિનાથના કારખાનાના મુનિમ હતા. તેના પુત્ર ગબ્બર શેઠની હવેલીમાં નીચે હાલ ગુજરાતી નિશાળ છે ને ઉપર સરકારી દવાખાનું છે.

દિગંબરીના સંબંધમાં શ્રી આવશ્યકની વૃંદારૂવૃત્તિ નામની ટીકામાં લખેલું છે કે–એક પ્રસંગે દિગંબરી તથા શ્વે-તાંબરી સંઘ રૈવતાચલ તીર્થે ભેગો થયો. તે અવસરે દિગં-બરી લોકો તથા શ્વેતાંબરી લોકો વચ્ચે જુનાગઢના રાજાની સમક્ષ વાદવિવાદ ચાલ્યો. રાજાએ શાસ્ત્રનું પ્રમાણ માગવાથી શ્વેતાંબરી સંઘે કાયોત્સર્ગ ધ્યાન ધર્યું, તેથી શાસનદેવીએ દૂર દેશથી એક કન્યાને લાવીને તેના મુખથી નીચેની ગાથા બોલાવી :—

उज्जित सेलसिहरे दिख्खानाणं निसीहिया जस्स ।
तं धम्मचक्कवट्टिं अरिट्ठनेमिं नमंसामि ॥

અર્થ—ઉજ્જયંત પર્વતના શિખર ઉપર જેનાં દીક્ષા,

કેવળજ્ઞાન ને નિર્વાણ થયાં એવા ધર્મચક્રવર્તી શ્રી અરિષ્ટનેમિ (નેમનાથ) પ્રભુને નમું છું.

આ વિષે એમ પણ કહેવાય છે કે મહારાષ્ટ્રના વરૂણ શેઠે તથા હસ્તિનાપુરના ધનાશેઠે જીર્ણદુર્ગના વિક્રમરાજાની કચેરીમાં તકરાર ચલાવી. તે અવસરે પદ્માવતી દેવીએ સીણવલ્લી ગામની પાંચ વર્ષની કુમારીકાને લાવીને ઉપરનો પાઠ બોલાવ્યો તે ઉપરથી ધનાશેઠનો (શ્વેતાંબરીનો) જય થયો. ઉપરની ગાથા પ્રતિક્રમણમાં "સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં" નામના સૂત્રમાં હજુ પણ હમેશાં બોલાય છે.

અંબાજીની ટુંક.

રહનેમિના દેવળથી અંબાજીની ટુંક ઉપર જવાનો રસ્તો નીકળે છે. સાચા કાકાની જગ્યા ઉપરનો ચઢાવ કઠણ છે. પણ પગથીઆં બાંધેલાં છે તેથી સુગમ પડે છે. સંવત ૧૮૮૨ ના અષાડ શુદી ૨ને રોજ અંબાજીનાં કમાડ જૈન દેરાસરનાં કારખાનેથી કરાવ્યાં. આ દેવળની બાંધણી સંપ્રતિરાજા તથા દામોદરજીના દેવળની બાંધણીને મળતી આવે છે. એમ કહેવાય છે કે સંપ્રતિ રાજાએ હાલનું સંપ્રતિનું, અંબાજીનું, દામોદરજીનું તથા માહીગઢેચીનું તથા હાલ જુનાગઢના કસાઇવાડામાં જુની સંગી વાવ પાસેની મસીદ જ્યાં છે ત્યાં એ રીતે એવાં પાંચ દેવળ બંધાવ્યાં હતાં. માહીગઢેચી બાર સૈયદની જગ્યા માજીબુના મકબરાની પાસે છે. ત્યાંથી મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમા સંવત ૧૮૯૭ ના અરસામાં

નીકળી હતી. કોઇ કહે છે કે તે સં૦ ૧૮૬૩ માં નીકળી હતી. (જુનાગઢમાં પ્રથમ ચોમુખનું દેવળ હતું તથા બીજી ત્રણ દેરાસરની ઓરડીઓ હતી. પછી હાલનું મોટું દેવળ કર્યું ને ચોમુખજી મેડા ઉપર સ્થાપ્યાં. પૂંજા ઘેટીયાની જમીન હાલ કારખાના તાબે છે, તે મહાવીર સ્વામીના દેરાસરના કંપાઉન્ડમાં પશ્ચિમ તરફ છે. ત્યાં અપાસરો થાય તેવી જગ્યા છે.) તેની પ્રતિષ્ઠા સંવત્ ૧૯૦૫ માં જુનાગઢમાં હાલના મોટા દેરામાં મૂળનાયક તરીકે કરવામાં આવી છે. રૂપકુશળજી મહારાજ પાસેથી સાંભળ્યું છે કે તેમણે અષ્ટમંગલિકની નિશાનીઓ[1] તથા મંગલ મૂર્ત્તિ (દ્વાર ઉપર કાઢેલી તીર્થંકરની મૂર્તિ) તથા સંપ્રતિ રાજાનો "सं" એવા અક્ષરો માહીગઢેચીના પડી ગયેલા મકાનમાં જોયેલા છે. અંબાજીનું દેરૂં અસલ જિનાલય હતું તથા તેમાં મૂળનાયક નેમિનાથ હતા એમ કહેવાય છે. વળી દેરાની આસપાસ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ ભંડારેલી છે એમ કેટલાક કહે છે. બર્જેસ સાહેબ લખે છે કે બુદ્ધ કે જૈન લોકોને આ દેવળ છોડવું પડયું ત્યાર પછી તે ભાગ્યેજ સાફ કરવામાં આવ્યું હશે. જૈન લોકોનાં દેવાલયો અંદરથી સ્વચ્છ હોય છે, પણ

---

१ दप्पण भद्दासण वद्धमाण सिरिवच्छ मच्छ कलसा य
सुत्थिय नंदावत्ता लिहिया अट्ठ मंगलया ॥ ३३०

અષ્ટમંગલિક–દર્પણ, વર્ધમાન, કલસ, મત્સ્યયુગ્મ, શ્રીવત્સ, સ્વસ્તિક, નંદાવર્ત, ભદ્રાસન.

(રત્નસંચય)

અંબાજીનું દેવળ ધુમાડાથી કાળું થઇ ગયું છે. તથા હમેશાં ઘી અને નાળીએરના પાણીથી ગંદું જોવામાં આવે છે. વળી રંગમંડપમાં બાવાઓ રહે છે તે પણ ઠીક નથી. શત્રુંજય માહાત્મ્યમાં અંબિકા દેવીનું ચરિત્ર છે, તેમજ અંબાગિરિ તથા અંબાકુંડનાં નામો આવે છે. વળી કાળમેઘ, ઇંદ્ર, બ્રહ્મેંદ્ર, રૂદ્ર, મલ્લિનાથ, બલભદ્ર, વાયુ, ઉત્તરકુરૂની સાત માતા, કેદાર, મેઘનાદ, સિદ્ધિભાસ્ય, સિંહનાદ વગેરે અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ પ્રત્યેક શિખરે તથા પ્રત્યેક વૃક્ષે નેમીશ્વરના ધ્યાનમાં તત્પર રહી સંઘના કષ્ટ દૂર કરે છે. ને અંબાના ગિરિથી દક્ષિણે ગોમેધ યક્ષ છે તથા ઉત્તરે મહાજ્વાલા દેવી છે, તે પણ સંઘના વિઘ્ન હરે છે. (શત્રુંજય માહાત્મ્ય). અંબાજીનું દેરૂં, સ્નાત્રાદિ પૂજાઓના કર્ત્તા દેવચંદજીએ એક અતીતને સોંપ્યું હતું. ત્યારથી ત્યાં અતીતનો કબજો થયો એવી દંતકથા છે.

ત્રીજી, ચોથી તથા પાંચમી ટુંક.

અંબાજીની ટુંક મુકી આગળ મુસાફરી કરીએ એટલે ઓઘડ શિખર આવે છે, તેને ત્રીજી ટુંક કહે છે. ત્યાં પ્રથમ નેમિનાથના પગલાં આવે છે. તેમાં સંવત્ ૧૯૨૭ ના વૈશાક સુદી ૩ શનિનો લેખ છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે બાબુ ધનપતસિંહજી પ્રતાપસિંહજીએ તે પગલાં સ્થાપેલાં છે. તેની પાસે ઓરડી છે તેમાં બાવો રહે છે. તેની પાસે છેક ટોચ ઉપર બૌદ્ધગુરૂ મત્સ્યેંદ્રનાથ (મછંદરનાથ), જે ગોપીચંદરાજાના

વખતમાં થઇ ગયા છે તેમના શિષ્ય ગોરખનાથનાં પગલાં છે. આ ટુંકની નીચાણુમાં સુગંધી વાળાના છોડ થાય છે.

ત્યાંથી આશરે ૪૦૦ ફીટ નીચે ઉતરી રહ્યા પછી ચોથી ટુંકે જવાય છે. તે રસ્તો બાંધેલો નથી. રસ્તો આકરો છે. ટુંકની ઉપર એક મોટી કાળીશિલામાં શ્રી નેમિનાથની પ્રતિમા તથા બીજી શિલા ઉપર પગલાં છે. તેમાં ૧૨૪૪ ની પ્રતિષ્ઠાનો લેખ છે. કેટલાક એમ કહે છે કે નેમિનાથ આ ટુંક ઉપર મોક્ષ પામ્યા છે. ચોથી ટુંકથી બારોબાર પાંચમી ટુંકે હોશીઆર ને જોરાવર માણુસથી જવાય છે. ત્રીજી ટુંકેથી નીચે ઉતરી રહ્યો પછી પગથીઆંને રસ્તે ઉપર ચઢીએ છીએ એટલે કમંડલકુંડની નીચાણુમાં રતનબાગ છે. તેમાં આશ્ચર્યકારક વનસ્પતિ થાય છે. કમંડલકુંડને રસ્તે નહિ જતાં આગળ પગથીઆંને રસ્તે ઉંચા ગયા પછી ચઢાવ ઘણો જ જબરો છે. પાંચમી ટુંકે પહોંચીએ છીએ ત્યારે એક જાતનો અનન્ય આનંદ થાય છે તેથી તથા ઠંડા પવનની લ્હેરથી મુસાફરીનો થાક ઉતરી જાય છે; તેની સાથે પાપ પણ ઉતરી જાય છે ને પુણ્ય ચઢે છે. પાંચમી ટુંકની જે પેદાશ થાય છે તે કમંડલ કુંડના બાવાઓ લે છે.

ઉપર ગંજાવર ઘંટ છે, તથા નેમિનાથનાં પગલાં છે તેના ઉપર છત્ર બંધાવેલું છે. તેની નીચાણુમાં પગલાં તથા નેમિનાથની પ્રતિમા છે. વળી નીચે પ્રમાણે લેખ છે. સં. ૧૮૯૭ પ્રથમ आसो वद ७ मे गुरूवासरे सा. देवचंद लक्ष्मीचंदेन जिनालयं

प्रतिष्ठितं. પાંચમી ટુંકથી પાંચ સાત પગથીઆં નીચે ઉતરતાં એક મોટો લેખ આવે છે. તેમાં સંવત ૧૧૦૮ ની સાલ છે. પાંચમી ટુંકની અગ્નિકોણુમાં રતનબાગ છે. તેની પેલી તરફ શેર બાગ છે. નૈઋત્યકોણુમાં ગબ્બરનો ડુંગર છે. વાયવ્યકોણુમાં ભેરવજપ છે. ઈશાનકોણુમાં રામચાલી છે. ત્યાં શિલોદક પાણીનો ઝરો છે. પાંચમી ટુંકને વૈષ્ણવલોકો ગુરૂદત્તાત્રીની ટુંક કહે છે. ને મુસલમાન લોકો તેને મદારશા પીરનો ચિલ્લો કહે છે. નેમિનાથના પ્રથમ ગણધર વરદત્ત[1] ત્યાં મોક્ષ પામ્યા છે. વરદત્તનું ટુંકું નામ દત્ત થઇ દત્તાત્રી થયું છે એમ પણ કહેવાય છે. વળી ઘણાખરાનો એવો મત પણ છે કે નેમિનાથ આ પાંચમી ટુંકે મોક્ષ પામ્યા છે. આ ટુંક તથા સાતમી (કાલિકા) ટુંક વચ્ચે છઠ્ઠી ટુંક છે તેને રેણુકા શિખર કહે છે. વાઘેશ્વરી દરવાજાથી ગિરનારનાં મુખ્ય સ્થાનોનું અંતર આ પ્રમાણે છે. વાઘેશ્વરી માતા ૧૨૦૮ ફુટ, અશોકનો લેખ ૨૭૩૩, દામોદર કુંડ ૫૦૩૩, ભવેશ્વર ૧૧૧૩૩, ચડાનીવાવ ૧૨૦૪૩ (૨ $\frac{૫}{૧૬}$ મૈલ), માળી પરબ ૧૯૦૨૮, નેમિનાથનો કોટ ૨૨૦૪૩, અંબાજી ૨૪૨૪૩ ઓઘડ શિખર ૨૫૫૯૩, પાંચમી ટુંક ૨૭૫૦૩ (૫ મૈલ) રામાનંદીનાં પગલાં ૨૪૧૪૩, પથરચટિ ૨૪૨૬૮, સેસાવન

---

૧ શ્રી નેમિનાથ ને ૧૮ ગણધર હતા, તેમનાં નામ–વરદત્ત, નરદત્ત, ધર્મદત્ત, સુયશ, ઋષભસેન, વિશ્વભૂતિ, વજ્રનાભ, હરિષેણ, સુમિત્ર, ગુણનાથ, યશકીર્ત્તિ, મહાશય, સર્વાનુભૂતિ, શ્રીધર, અચલ, દયાલ, મહાસેન અને સિદ્ધાર્થ.

૨૬૧૪૩ (૫ મેલ), હનુમાનધારા ૨૭૭૪૩ ફુટ, પાંચમી ટુંકના બાવાઓ પરદેશી યાત્રાળુઓને કોઇવાર હેરાન કરે છે. ત્યાં એક મોટો ઘંટ છે, તે ઉપર સંવત્ ૧૮૯૪ ની સાલ છે. ને બાવા શ્રવણનાથે તે ઘંટ ચઢાવ્યો છે એમ લખેલું છે. સં. ૧૮૩૮ માં પાંચમી ટુંકે ખર્ચ કારખાંના તરફથી થયું છે.

કાલિકા ટુંક.

કમંડળ કુંડ આગળ બાવાની જગ્યા છે. ત્યાં અગર નેમિનાથના કોટમાં રાત રહીને સવારના વહેલા ઉઠીને ભોમીયા બાવાઓની મદદથી કાલિકા ટુંકે જવાય છે. રસ્તો અતિશય વિકરાળ ને ભયંકર લાગે છે. મુસાફર ભૂલો ન પડે તેથી ઠેકાણે ઠેકાણે સિંદુરની નિશાનીઓ દેખાય છે. ઘણોજ જોરાવર ને હિમ્મતવાન આદમી હોય તોજ તે ઠેઠ પહોંચી શકે છે. કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે બે માણસ કાલિકા ટુંકે જાય તેમાંથી એક માણસ જીવતું પાછું આવે છે. તે વાત કેટલેક દરજ્જે યથાર્થ છે. કારણ કે રસ્તો એવો વિકટ છે કે પથરા ઠેકીને કાંટાના ઝાડમાં થઇ જવું પડે છે. તેથી બેમાંથી એકને નુકશાન થવાનો સંભવ છે. છેક ટોચે ત્રિશૂળ છે. તથા કાલિકાનું સ્થાન છે. વળી એવી દંતકથા સાંભળવામાં આવી છે કે ત્યાં નીલવર્ણી પારેવાની શિલા છે, તે રસ્તે ભોયરામાં ઉતરાય છે. તેમાં બીજોરાં તથા હરડે એવી થાય છે કે એક ફળ સવા પાશેરનું થાય છે. તેમાં ચંપાના વૃક્ષ છે. નીલ-

વરણી શિલા મુકીને બાબરીઆ કુંડ જવાય છે, ત્યાં માતાની મૂર્તિ છે. રાણુપુરની [1]ઘોડી ઉપરથી પણ કાલિકાની ટુંકે જવાય છે. તે રસ્તે ડુંગર ઉપર સુવર્ણવાલુકા નદી આવે છે, તે ભરત વનમાં જાય છે. ત્યાં સાલંગ્રામ થાય છે.

સહેસાવન.

ગોમુખી મૂકીને ડાબે રસ્તે સપાટ રસ્તો નીકળે છે તે સહેસાવન જવાનો છે. જાંબુ ગુફા મુકીને પ્રથમ રામાનંદીની જગ્યા આવે છે, ત્યાં પગલાં તથા ઘંટ છે. વળી તેજ ઠેકાણે ભૈરવ (ભૈરવઝંપા) છે. તે ઉપર ચઢીને અસલના વખતમાં દુ:ખી લોકો પરભવમાં સુખ પામવાની આશાએ ઝંપાપાત કરી પ્રાણ ખોતા; ને નગારાના નાદથી પડનારનાં સગાંવહાલાંની બુમ ઢંકાઇ જતી. તેની ડાબી તરફ સેવાદાસની જોવા લાયક ગુફા ને કુંડ છે, ને જમણી બાજુએ પથરચટી નામની આચારજીની જગ્યા તથા કુંડ છે. ત્યાં યાત્રાળુઓને ખીચડી અપાય છે. વળી જમણી બાજુએ નીચાણમાં રસ્તો બાંધેલો છે. તે સહેસાવન (સહસ્રામ્રવન) જાય છે. સહેસાવનમાં નેમિનાથનાં પગલાં છે. તે ઉપર છત્રી બંધાવેલી છે. ત્યાં શ્રાવક લોકોની ધર્મશાળા તથા એક બાવાની જગા છે. સહેસાવનથી આશરે એક માઇલ જઇએ ત્યારે ભરતવન તથા હનુમાનધારા આવે છે. સહેસાવનથી નીચે ઉતરીને તળેટી જવાનો રસ્તો

---

૧ રાણુપુર નામનું ડુંગરની તળેટીમાં એક ગામ છે. ઘોડી–ડુંગરની ધાર.

છે. હાલ તેને દુરસ્ત કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્યત્વે કરીને હુમડ (દિગંબરી) લોકો આ રસ્તો ઉપયોગમાં લે છે.

જાણવા જોગ બાબતો.

સં૦ ૧૮૮૬ થી ૯૪ સુધીમાં ભરતપુરવાલા શેઠ સંતોકરામ જેચંદે સહેસાવનનાં જુનાં પગથીઆં સમરાવેલાં છે.

૧૮૯૪ માં રાજુલની ગુફા સમરાવી.

૧૮૯૬ માં હાથી પગલાંનો કુંડ સમરાવ્યો.

સહેસાવનની ધર્મશાળા સં૦ ૧૯૩૩ માં બંધાઇ. ચડાની વાવની પડખે તળીયું બાંધ્યું તથા પગથીયાંના ટપા પાંચ તથા હનુમાનનો ઓટલો સં૦ ૧૯૩૦ માં કારખાનાએ કરાવ્યો.

સં૦ ૧૯૨૧ માં પ્રેમચંદજીની ગુફા સમરાવી.

સં૦ ૧૯૦૮ માં છોડીયા દેરી રીપેર કરાવી.

સં૦ ૧૯૦૭ માં ઢેડની ઓરડી બાંધી.

સં૦ ૧૮૯૪ માં રાજુલની ગુફા સમરાવી.

સં૦ ૧૯૦૮ માં જટાશંકરની દેરી રીપેર કરાવી.

સં૦ ૧૯૦૫ માં સંપ્રતિ રાજાનું દેરાસર રીપેર કરાવ્યું.

સં૦ ૧૮૯૯ માં કેશવજી નાયકનું રીપેર કામ,

સં૦ ૧૯૪૧ તથા ૧૯૩૪ માં ગવર્નર આવ્યા હતા.

ડુંગરની દંત કથાઓ.

૧. એક સમયે કોઇ કઠીઆરે રતનબાગમાં કોઇ વાંદરાને કુહાડી મારી, તે દૈવયોગે કોઇ કુંડમાં પડી જવાથી સોનાની થઇ ગઇ. તેની નીશાનીઓ રાખીને કઠીઆરો બીજે દિન ગયો ત્યારે ભૂલો પડયો ને એક પણ નિશાની જોઇ નહીં.

૨. સંતદાસના ચેલા સેવાદાસજીએ કહેલી એવી એક વાત છે કે, કેટલાએક યાત્રાળુઓ ભૂલા પડયા. તે કોઇ યોગીની ગુફા આગળ આવી પહોંચ્યા. યોગીએ તેમને શાંત પાડીને કોઇ ઝાડનાં પાંદડાં ખાવા આપ્યાં; તે તેમને પાપડ જેવાં લાગ્યાં. તેથી ખાઇને સંતોષ પામ્યા. પછી તે યોગીએ તેનાં નેત્રો ઉપર પાટા બાંધીને કોઇ રસ્તે મૂકી દીધા. તેથી તેઓ પોતાને રસ્તે ચાલ્યા ગયા ને બીજે દહાડે તે ગુફા જોવા આવ્યા પણ જડી નહીં.

૩. કોઇ દુઃખીઆરો રોગથી પીડાએલો હોવાથી તેણે અંબાજીની ટુંકથી પડતું મૂકયું. પણ સારા નસીબે કોઇ હરડેના ઝાડ પાસે પડવાથી તેને ઝાડો થયો ને બધો રોગ જતો રહ્યો. તેણે જુનાગઢમાં આવી ગોરજી લાધાજી જયવંતજીના ગુરૂને વાત કરી. તેથી તેણે તે હરડે લાવીને નવાબ સાહેબની દવામાં વાપરી. તેથી નવાબ સાહેબની તબીયત ઘણી જ દુરસ્ત થઇ.

૪. એક બાવાએ કોઈ રસકૂપિકા શોધી કહાડીને તેમાંથી તુંબડી ભરી લીધી. રાત્રે કોઇ સોનીને ત્યાં તેણે મુકામ કર્યો ને સવારે ઉઠીને પોતાને રસ્તે ચાલતો થયો. સોનીના ઘરમાં પેલી તુંબડીમાંથી પાણીના છાંટા જે વસ્તુ ઉપર પડયા હતા તે સોનાની થઇ ગઇ. સોની આવેલા બાવાને ખોળવા ગયો પણ હાથ લાગ્યો નહીં.

૫. ગોરજી કાંતિવિજયજીના કહેવા પ્રમાણે જુનાગઢના કેટલાક વાણીઆએ ગબ્બર અથવા ગદ્ધેસિંહના ડુંગરમાં જઇ ગદ્ધઇઆં નાથના રૂપાના શિક્કાની ગાંસડીઓ બાંધી બોરદેવીના મુકામે આવી ત્યાંના બાવાને હેરાન કર્યો. બાવાના ગુસ્સાથી કેટલાક ત્યાંજ ગાંડા થઇ મૃત્યુ પામ્યા. બીજાએ રસ્તામાં નાસતાં મરી ગયા ને બાકીના જુનાગઢમાં આવીને ગુજરી ગયા.

૬. ગોરજી કાંતિવિજયજી કહે છે કે પથ્થરચટીની ઉંચાણમાં એક અઘોરી રહેતો. તે કોઇ બ્રાહ્મણના છોકરાને ઉપાડીને તેનું ભક્ષણ કરી ગયો. તે છોકરાનો પિતા ત્યાં આવ્યો. અઘોરી પાટણમાં નાશી ગયો. અધિષ્ઠાયક દેવની સહાયતાથી તે છોકરો સજીવન થઇ પોતાના પિતા પાસે આવ્યો. અઘોરીનું નામ હરનાથગર હતું. તેને વરદત્ત શિખરના અધિષ્ઠાયક દેવે લાકડી મારી લંગડો કર્યો હતો. તેનો ચોથી પહેડીનો કુલગર નામનો ચેલો સિદ્ધપુર પાટણના જુના કિલ્લા આગળ રહે છે ને ગાયકવાડનો ગરાસ ખાય છે. હર-

નાથગરને ગીરનાર મૂકી જતું રહેવું પડયું. તે વખતમાં સઘળા અઘોરીઓ ગીરનારમાંથી નીકળી હિમાલય વગેરે સ્થાને ગયા. આ સિવાય બીજી ઘણી દંતકથાઓ ચાલે છે.

બીજાં જોવા લાયક સ્થાનો.

[૧] શ્રી નેમિનાથના કોટના અગ્નિખુણમાં પ્રેમચંદજી મહારાજની ગુફા છે. તેમાં ઘણા પુરૂષોએ ધ્યાન ધરેલું છે. પ્રેમચંદજી તપગચ્છના સાધુ હતા. તે યોગવિદ્યામાં પ્રવીણ હતા. પોતાના ગુરૂભાઈ કપુરચંદજીને શોધવા માટે તેઓ અત્રે આવી રહ્યા હતા. કપુરચંદજી વિષે એવું માનવામાં આવે છે કે તેઓ અનેક રૂપ કરતા તથા તેમનામાં અનેક સ્થળે જવાની વિદ્યા હતી. આ ગુફા દેવચંદ લખમીચંદના કારખાનાને સ્વાધીન છે. તેમાં વખતો વખત જોઈતી મરામત પણ આ કારખાના તરફથી થાય છે. ત્યાં જવાનો રસ્તો ઘણો કઠણ છે. ત્યાં જવાના રસ્તા નીચે પંચેશ્વરની જગા છે. ત્યાં પાણીનો કુંડ છે. પ્રેમચંદજી મહારાજનાં પગલાં તળેટીની ધર્મશાળામાં છે. તેમાં સંવત્ ૧૯૨૧ ની સાલ છે. તેની પાસે સંવત્ ૧૯૨૨ માં સ્થાપેલા દયાચંદજીનાં પગલાં છે. આ ગુફાથી બારોબાર પાટવડને નાકે થઇ બીલખા જવાય છે.

[૨] સાતપુડાનો કુંડ સાતપુડાના ડુંગરમાં છે. ત્યાં જવાના બે રસ્તા છે. એક રસ્તો રાજુલની ગુફા ઉપર થઇને જાય છે, બીજો અંબાજી જતાં રહનેમીના દેરા પાસેથી નીકળે છે. આ કુંડનું પાણી ઘણું સ્વચ્છ છે ને કોઇ પણ દિન ખુટતું

નથી. ગીરનારનાં બીજાં જળાશયોમાં પાણી જોવામાં આવતું નથી તે વખતે આ કુંડમાંથી જોઇએ તેટલું સ્વચ્છ પાણી મળી શકે છે. ત્યાં જવાનો રસ્તો ઘણો સખત તેમજ વિકટ છે. કુંડની ઉપર કુદરતી કાળા પથ્થરની શિલાઓનું ઢાંકણુ છે, જેથી સૂર્યનાં કીરણો પણ ત્યાં જવા પામતાં નથી. કુંડમાં પ્રવેશ કરવા માટે ઘણોજ સાંકડો રસ્તો છે. એક માણુસ પણ મુશ્કેલીથી અંદર જઇ શકે છે. આ કુંડનું પાણી હમેશાં એવું તો શીતળ ને આરોગ્યતા વર્ધક છે કે તેનું પાન કર્યાથી આત્માને અમૃત મળ્યું હોય તેમ આનંદ થાય છે.

[૩] ગબ્બર અથવા ગધેસિંહનો ડુંગર પાંચમી ટુંકના નૈરૂત્ય ખુણમાં છે. ત્યાં શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે, પણ તેમાં કુંજ દ્રુહ નામનો ઝરો છે. તેને તાંતણીઓ ધરો કહે છે. રતનબાગમાંથી તેમાં પાણી આવે છે. તે ધરો અગાધ છે. તેનો પાર આવતો નથી તેથી શાશ્વતી પ્રતિમાના સ્થાને જવાતું નથી. તાંતણીઓ ધરો બીલખા તરફ થઇને હોજતને મળે છે.

[૪] કાળીકા ટુંક જતાં પાંડવ ગુફા આવે છે. તે ગુફા રતનબાગથી શરૂ થાય છે. તે છત્રાસા પાસેના પાટણવાવના ડુંગરમાં નીકળે છે. ત્યાં દેવીનું ધામ છે. એવી જ એક ગુફા માલ્યવંત અથવા માળીપરબથી નીકળી શત્રુંજય પર્વત આગળ સિદ્ધવડની પાસે હાલ જ્યાં આણંદપુર ગામ છે ત્યાં નીકળે છે, એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે. આ ગુફા મુકી લક્ષ્મણગુફા જવાય છે.

[૫] કાળી દેરી આગળની ટેકરીને વાલ્મીક ઋષિની ટેકરી કહે છે. તે મૂકયા પછી જટાશંકર જવાનો રસ્તો નીકળે છે. ત્યાં જતાં પ્રથમ પુતળીઓ ગાળો આવે છે. ત્યાં મોટા ચોખાના આકારના પથરા થાય છે.

[૬] ગબ્બર અને દાતારના ડુંગરની વચે નવનાત ૮૪ સિદ્ધની ટેકરી છે તેને હાલ ટગટગીઆનો ડુંગર કહે છે. ટગ-ટગીઆના ડુંગરથી રત્નેસર જવાય છે. ને રત્નેસરથી કાળીના મુકામે જવાય છે. આ ડુંગરમાં અસલ ઘણા અઘોરી રહેતા.

[૭] દુધેશ્વરથી જોગણીઓના ડુંગર ઉપર જવાય છે, ત્યાં ગુફા તથા તોપો છે. વળી નાગેશરીનું ઝાડ છે. તે ઝાડ ચંપા જેવું થાય છે. પણ તેના ફુલ કાળાં હોય છે, તેને નાગના જેવી પાંખડીઓ થાય છે. ગુફામાં પથ્થરનું બારણું છે. આ ડુંગરને અશ્વત્થામાનો ડુંગર કહે છે.

[૮] ભરતવન—સહેસાવનમાં નેમિનાથનાં પગલાં મૂકી કેડીને રસ્તે ઉત્તર તરફ ચાલતાં આશરે એક માઇલ ઉપર ભરતવન આવે છે. ત્યાં અરિઠાનું મોટું ઝાડ છે તથા બાવાની ઓરડી છે. આસપાસ વિવિધ પ્રકારની લીલોતરી જોવામાં આવે છે. નીચાણમાં કુંડ છે, ત્યાંથી બારોબાર ઝીણા બાવાની મઢીએ જવાય છે.

[૯] સહેસાવનથી ભરતવન આવતાં એક ડાબી બાજુએ રસ્તો નીકળે છે તે હનુમાનધારા જાય છે, ત્યાં હનુ-માનની શિખરબંધ દેરડી છે તથા ઉંચાણમાં સરસ કુંડ છે.

તેમાં હનુમાનના મુખમાંથી ઝરણનું પાણી પડે છે. આ કુંડની નીચાણની વનસ્પતિ જોવાલાયક છે. હનુમાનધારાથી જાંબુડીને નાકે તથા ડેરવાણના નાકે જવાય છે. ડેરવાણના નાકે સાજણ મંત્રીઃ ઉતર્યો હતો. ત્યાં સિદ્ધવડ હતો. તે નીચે નેમિનાથનાં પગલાં હતાં, તે રામાનંદીએ લઇને ભેરવજપ પાસે સ્થાપ્યાં છે. સીતામઢીમાં રાજુલની મૂર્તિ હતી ને પગલાં હતાં તે કાઢી નાંખ્યા ને સીતામઢી એવું નામ આપ્યું. ડેરવાણના નાકેથી વડાલ* જવાય છે, અસલ ડેરવાણ, રાણપુર, ભવનાથ તથા ખડીઆ એવા ચાર નાકાં ગણાતાં હતાં. ડેરવાણનું નાકું મેરજોધાનું તથા ભવનાથનું નાકું મેઘામેરનું કહેવાતું હતું. મેઘામેરનું કુટુંબ હાલ સોડવદર ગામમાં રહે છે.

ગિરનારની પ્રદક્ષિણા.

ગિરનારની બાર ગાઉની પ્રદક્ષિણા કરવા માટે દામોદરકુંડ જવાય છે. આ ભરતક્ષેત્રના અતીત ચોવીશીના નવમા તીર્થંકર દામોદરને આ સ્થાને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યું હતું. તેથી સંપ્રતિ રાજાએ અત્રે દેવાલય બંધાવી શ્રી દામોદરજીની સ્થાપના કરી હતી. હાલમાં દામોદરજીના મંદિરમાં મુખ્ય મૂર્તિ દામોદરજી (કૃષ્ણ) ની છે. તેને જમણે પડખે કલ્યાણરાય ને

* જુનાગઢને તાબે જે મહાલો છે તે નીચે પ્રમાણે—વડાલ, નવાગઢ, ભેંસાણ, વીસાવદર, ડુંગર, વનથલી, કેશોદ, માળીઆ, ચોરવાડ, વેરાવળ, પાટણ, સુતરાપાડા, ઉના, બાબરીયાવાડ, ગાધકડા, શીલ, બાલાગામ, કુતીઆણા, સાસણ (ગીર), મહીઆરી, વીસાવદર, અને બગડુ.

ડાબે પડખે રાધિકાની મૂર્તિ છે. વળી કલ્યાણુરાયને જમણે પડખે લક્ષ્મીનારાયણુ છે. જમણી તરફના મંદિરમાં બળરામની પ્રતિમા છે. તેની જમણી બાજુએ પરસોતમરાય ને ડાબી બાજુએ રેવતીજીની પ્રતિમા છે.

દામોદરજીના મંદિરના રંગમંડપમાં સંવત્ ૧૫૧૨ માં થઇ ગએલા જુનાગઢના પ્રખ્યાત નાગર નરસીમેતા તથા તેની પુત્રી કુંવરબાઇની દેરી છે, ગુજરાતી ભાષાના મહાકવિ પ્રેમાનંદે નરસીંહમહેતાનું મામેરૂં બનાવીને તેનું નામ અમર કર્યું છે. પશ્ચિમદ્વારથી નીકળીએ એટલે રેવતીકુંડ આવે છે.

દામોદરકુંડની પાસે શ્મશાનભૂમિ છે. મુડદાનાં હાડકાં કુંડના પાણીમાં ગળી જાય છે એમ કહેવાય છે. દામોદરકુંડ મુકી દૂધેશ્વર જવાય છે. ત્યાંથી સહેસાવન જવાનો રસ્તો છે. તળેટીમાં હુમડની ધર્મશાળાથી પણ સહેસાવન જવાનો રસ્તો નીકળે છે. તે હાલમાં સુધરાવ્યો છે. સહેસાવનથી હનુમાનધારા જવાય છે ત્યાંથી ઝીણાબાવાની મઢી આવે છે. પછી સરખડીઆ હનુમાન આવે છે. ત્યાંથી સુરજકુંડ જવાય છે. સુરજકુંડ મુકી ડુંગરની ઘોડીએ ચડીએ ત્યારે માલવેલા આવે છે. માલવેલાની બંને બાજુએ નદીઓ દેખાય છે. ત્યાંથી ઊંચે ચડીએ ત્યારે બે રસ્તા આવે છે. એક રસ્તે પાણીની કુઇ આવે છે. ત્યાંથી કાલિકા ટુંકે જવાય છે. બીજો રસ્તો રામટેકરી અથવા ટગટગીઆના ડુંગર ઉપર જવાનો ઘોડી ઉપર ચાલે છે. તે બન્ને રસ્તા બે બાજુએ મૂકી નીચે ઉતરતાં નળનાં પાણી

આવે છે, નળનાં પાણી મુકી બોરીએ જવાય છે. બોરીઆમાં અંબિકા માતાનું સ્થાન છે. અહીં અગાઉ હીરાગર નામે બાવો રહેતો હતો. તેના ઉપર કોઇ ખાંટે વહેમ આણ્યો કે તે માંસ-માટી ખાય છે. તેથી તેની ઓરડીમાં દેવતા લેવાના બહાને ગયો. ઢાંકણી ઉઘાડી જુએ છે તો ચોખા ચડતા જોયા. બાવાએ શ્રાપ દીધો કે ખાંટ લોકોની પડતી આવશે. ત્યારથી ખાંટ લોકોનું જોર ગીરનારમાં ઘટી ગયું. તેઓ માત્ર સોડવદરમાં હાલ ગરાસ ખાય છે. બોરીઆની જગા કાઠી લોકોના હાથમાં હતી પણ હાલમાં તે સ્થાન સેવાદાસજીની દેખરેખ તળે છે; ને નવાબ સાહેબનું ઉપરીપણું છે. બોરીઆથી લાખામેડીનો કોઠો જે તળેટીની સડક ઉપર છે ત્યાં અવાય છે. દીવાન અનંતજી અમરચંદ જે ભાવનગરના ગગા ઓઝા જેવા તથા જામ-ગનરના ભગવાનજીની જોડીના કહેવાતા હતા તેમણે બાર ગાઉની પ્રદક્ષિણા ઠાઠથી કરી હતી એમ કહેવાય છે. ૨૪ ગાઉની પ્રદક્ષિણામાં નીચે પ્રમાણે ગામો અનુક્રમે આવે છે. સાબળપર, બ્રાહ્મણગામ, હડમતીયું, કાથરોટું, બરીયા-વડ, કરીયુંદુધાળું, છોડવડી, બીલખા, ખડીઆ, ડુંગરપર, ને પાદરીયું.

સ્કંદપુરાણમાં વર્ણવેલું પ્રભાસક્ષેત્ર ૪૮ ગાઉના ઘેરાવા-વાળું છે, પ્રભાસક્ષેત્રનું ગર્ભગૃહ વસ્ત્રાપથ ક્ષેત્ર જ્યાં શીવજીએ પોતાનું વસ્ત્ર ફેંકી દીધું હતું તે ૨૪ ગાઉના ઘેરાવાવાળું છે, તે વસ્ત્રાપથના ગર્ભગૃહ ગિરનારનો ઘેરાવો ૧૨ ગાઉનો છે.

ગીરનારની વનસ્પતિ.

ગીરનાર પર્વત રોજ સવામણ સોનું આપતો હતો ને હાલ રોજ સવાશેર સોનું આપે છે એમ કહેવાય છે. હાલ પણ સવારમાં તળેટી જતી વખતે માથે લાકડાના ભારા, ઘાસ તથા લીલોતરી લઇને આવનાર સેંકડો પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ નજરે પડે છે. વળી કેરી, જામફળ, સીતાફળ, પપનસ, વગેરે ઘણી જાતનાં ફળ ગિરનારની નીચાણની જમીનમાં થાય છે. સહેસાવન (સહસ્રામ્રવન)માં તેમજ લાખાવન ને ભરતવનમાં આંબાના ઝાડ પુષ્કળ જોવામાં આવે છે. વાઘેશ્વરી દરવાજેથી તળેટી જતાં રસ્તામાં સાગનાં ઝાડનાં વન આવે છે; તેમજ કરમદી પીપળો ને ગુલર એ ઝાડ જયાં જોઇએ ત્યાં નજરે પડે છે. તે શિવાય સાજડ, ટીંબરવો, હળદરવો, કલમ, કડાયો, હરડાં બેડાં, આંબળાં, રાયણ, આંબલી, અરીઠી, ગરમાળાનો ગોળ, ઇંદરજવ, મરડાસીંગ, માલવેળો, વગેરેનાં ઝાડ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. માળીપરબથી ઉંચે જતા પણ કરમદી, ગુલર, મચકુંદ, જાઇની વેલો વગેરે નજરે પડે છે. સહેસાવનમાં પણ મચકુંદ, કરમદી ને વેલ ઘણી છે. હનુમાનધારા જતાં પાંદડીનાં ઝાડ પુષ્કળ છે.

જંબૂદ્વીપના આ ભરતક્ષેત્રની વર્તમાન ચોવીશીના પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના પ્રથમ ગણધર પુંડરીકે ભગવંતની આજ્ઞાથી સવાલક્ષ શ્લોકનું શત્રુંજય માહાત્મ્ય રચ્યું. તે ઉપરથી ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાન સ્વામિના સુધર્મા

ગણુધરે ચોવીસ હજાર શ્લોકનું શત્રુંજય માહાત્મ્ય સંક્ષેપમાં કર્યું. તેમાંથી સાર કાઢીને સૌરાષ્ટ્રના રાજા શિલાદિત્યના આગ્રહથી શ્રીમાન્ ધનેશ્વરસૂરિએ વલભીપુરમાં શત્રુંજય માહાત્મ્ય નામનો જે ગ્રંથ બનાવ્યો છે તેમાં ૧૦૦૮૫ શ્લોક છે તથા પંદર સર્ગ છે. દસમાથી તેરમા સર્ગ સુધી શત્રુંજય પર્વતના પાંચમા શિખર રૈવતાચલનો મહિમા વર્ણવેલો છે. તેનો મુખ્ય આધાર લઇ આ ગીરનાર માહાત્મ્ય પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

આ અવસર્પિણીકાળમાં જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રના પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવનો પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી સંઘ કહાડી શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર કરી રૈવતાચલ પર્વત તરફ ચાલ્યો. તે પર્વત સુવર્ણ, રત્ન, માણિક્ય, નીલમણિ, સ્ફટિક, પાષાણ આદિની કાંતિએ ભરેલોછે, જ્યાં કિન્નરોનાં બાળકો ક્રીડા કરતાં રત્નના દડા ઉછાળી રહ્યા છે, તેથી દિવસે પણ આકાશમાં તારા દેખાતા હોય એમ લાગે છે, જ્યાં રાત્રિને વિષે ચંદ્રમણિના સંગથી વહેતા અમૃતના ઝરાઓવડે વનસ્પતિ હમેશાં લીલીજ રહે છે. જ્યાં પંચવર્ણી મણિની કાંતિથી ચિતરાયેલાં વાયુચપલ વનવૃક્ષો નૃત્ય કરતા મયૂરની નકલ કરે છે, જેનું કાંચનમય શિખર વિવિધ વૃક્ષથી વીંટાએલું હોવાથી પૃથ્વી રૂપી પ્રમદાના ચોટલાની રક્ષામણિમાફક વિરાજી રહ્યું છે, જે પર્વતના રસકુંડો એવું રટણ કરી રહ્યા છે કે, અમારા જેવો સેવાધર્મ કોનો છે? અમે કોનું દારિદ્રય હણુતા નથી? જેના ઉપર ફળદ્રુપ કેળ તથા

આંબાના ઝાડોથી તોરણુ બંધાયાં છે, ને જ્યાં વિદ્યાધરની સ્ત્રીઓ અહર્નિશ ગાઇ રહી છે, જ્યાં દિવસે સૂર્યમણિ દીપી રહ્યાં છે ને રાત્રે ઔષધિઓના દીવા થાય છે, જે કેળપત્રની ધ્વજાઓએ કરીને જાણે અનંત લક્ષ્મીનો અધિપતિ હોય એવો લાગે છે, જેના શ્રૃંગના અગ્ર ભાગે પ્રકાશતા મોટા મણિના સમૂહે કરીને દિવસે પણ આકાશમાં સેંકડો ચંદ્રમા ફરતા હોય એવું દેખાય છે, જેના સ્ફટિકમણિની કુલ્યા (નીકો) ને વિષે રહેલું ઝરણનું જળ શેષનાગના શરીરે લેપ કરેલા અથવા ચંદ્રમાને ચર્ચેલા ચંદનની પેરે શોભી રહ્યું છે, જ્યાં પાણીના ધોધ ક્રીડા કરવા આવેલા હાથીઓની પેરે નાદ કરી રહ્યા છે, જે રેવતાચળ ચારો ચરતા મૃગના મદ (કસ્તૂરી)થી લીંપાયો છે, જે દેવતા, યક્ષ અને અપ્સરાઓના વૃંદથી સદા સેવાયલો છે, જ્યાં ચંદ્ર સૂર્ય પણ પોતાના વિમાનોને ક્ષણવાર વિસામો આપી અતિ આનંદ પામી સ્તુતિ કરતા ચાલ્યા જાય છે, અને જ્યાં કુંદ (ડોલર), બટમોગરા, વાસંતિકલતા, માધવીલતા, મરૂવો, બદામ, મલ્લિકાવૃક્ષ, લવંગ, કદલી, નાગવલ્લી, મલ્લી, (માલતી), તમાલ, કદંબ, જંબૂ, માકંદ (આંબા), નિંબ, અંબક (અંભેડા), તાલીવૃક્ષ, તાલ, તિલક, લોધ્ર, ન્યગ્રોધ (વડ), બકુલ, (બોરસરી) અશોક, અશ્વથ્થ (પીંપળા), પલાશ, પ્લક્ષ (પીંપર), માધવ, ચંદન, કલ્પવૃક્ષ; કણુવીવક (કણીઅર), માતુલિંગ (બીજોરાં), દેવદારૂ, પાટલ, અંકુશ, કુરૂબક, અંકુલ્લ, સાગ, સીસમ, ટીંબરવો, ખેર, સાજડ, બેડા, બોરડી, ગરમલો, ઉંબરો,

ખીજડો, શેમલો, કરંજ, અરીઠા, કોઠ, બીલી, હલદરવો, રતાંજલી, ગુગલ, ખાખરો, રૂખડો, આંબલી, સીસોટી, બાવલ, એકલકાંટા, સરગવો, પીંપર, અંબ, પ્રમુખ વૃક્ષો પોતાની છાયા, ફળ, પત્ર ને પુષ્પોથી મનુષ્યોને પ્રમોદ પમાડે છે.

ફાર્બસનું પુસ્તક ૧૭ પાનું ૧૧ માં જણાવે છે કે-ઋષભ દેવનો પુત્ર ભરત રાજા અયોધ્યામાં:રાજ્ય કરતો હતો. તે શત્રું-જયની ઉત્તર ભણી સેના લઇ જઇને.......મ્લેચ્છ રાજા સાથે યુદ્ધ કરવા મંડ્યો....પહેલી લડાઇમાં તો ભરત હાર્યો.......પણ અંતે મ્લેચ્છોને હરાવી સિંધુ નદી ભણી કાઢયા........ભરતના નાના ભાઇ બાહુબળીના પુત્ર સોમ્યુશે ઋષભદેવનું દેરૂં બાંધ્યું (શેત્રુંજા ઉપર) અને ભરતે તીર્થના ખરચ સારૂ સૌરાષ્ટ્રની વાર્ષિક ઉપજ અર્પણ કરી. તે દિવસથી સૌરાષ્ટ્ર દેશ કહેવાણો. ભરતનો સગો શક્તિસીંહ કરીને સોરઠનો અધિકારી હતો. તેને રાજાની સેના સહિત શુક્ર (તેનો પ્રધાન) નો આશ્રય મળ્યો. એટલે તેણે ગીરનાર ઉપરથી રાક્ષસોને કાઢી મુકયા અને ત્યાં મેરૂ પર્વતના જેટલા ઉંચા આદિનાથ અરિષ્ટનેમિના દેહેરાં બંધાવ્યાં. પછીથી શત્રુંજય ઉપર દેવાલયોનો મ્લેચ્છ લોકોએ નાશ કર્યો અને કેટલાક કાલ સુધી પવિત્ર પર્વત ઉપર ઉજડપણાનું રાજ્ય ચાલ્યું.

ભરતચક્રીએ ઉપવાસ કરીને રોહણાચલ, વૈતાઢ્ય તથા મેરૂ પર્વતની સંપત્તિનો તસ્કર એવા રૈવતાચલ પર્વતને વિષે ઉતારો કર્યો. ને સંઘ સહિત શત્રુંજયની પેરે તીર્થપૂજા કરી.

સુરાષ્ટ્રના રાજા શક્તિસિંહે સંઘ સહિત ભરતચક્રીને જમાડ્યો. રૈવતાચલને દુર્ગમ જાણીને ભરતચક્રીએ હજાર યક્ષ પાસે પગથીઆંના ચાર મોટા રસ્તા કરાવ્યા ને દરેક રસ્તાને મુખે નગર વસાવ્યાં. પંથીજનોને વિશ્રામ લેવા માટે વાપી અને વનપ્રાસાદ બંધાવ્યાં. દાન, શીલ, તપ ને ભાવવડે જેમ મોક્ષસ્થાનમાં જવાય છે તેમ સઘળો સંઘ સુખેથી તે ચાર પાજ (પઘા) ની સહાયતાથી ગિરિનાર ઉપર ચઢયો, ૨૨ મા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથનાં ત્રણ કલ્યાણક રૈવતાચલે થવાનાં છે, એમ જાણીને વાર્ધિકરત્નવડે નેમિનાથનો મહાપ્રાસાદ ભરત રાજાએ કરાવ્યો. વિવિધ વર્ણનાં મણિરત્નોના કિરણોથી તે જીનપ્રાસાદમાં અનાયાસે ચિત્રામણ થયાં તથા તેની ધ્વજાઓ ચક્રવર્તીની કીર્તિના ભંડારની વાનગી દેખાડતી હોય એમ ફરકવા લાગી. પ્રત્યેક દિશાએ અગીઆર એમ ચુમાલીશ મંડપે કરીને સુરસુંદર નામે જીનાલય દીપતું હતું. ગવાક્ષ તેમજ કમાનોએ કરી મનોહર એવા તે ત્રિજગદીશ્વરના મંદિરની આસપાસ સર્વ ઋતુને અનુકૂળ એવા ઉદ્યાન આવી રહ્યાં છે. આવા સ્ફટિક પાષાણના ચૈત્યની અંદર શ્રી નેમીશ્વરની નીલમણિમય મૂર્ત્તિ ચક્ષુને વિષે કીકી શોભે છે એમ શોભી રહી હતી. આ જીનમંદિર મુખ્ય શૃંગની નીચાણમાં એક યોજનને અંતરે આવેલું હતું. વળી ભરતચક્રીએ સ્વસ્તિકાવર્ત નામે ત્યાં શ્રી આદીશ્વરનું દેવાલય કરાવ્યું. પછી ગણધરો પાસે વિમળાચળની પેરે માણિક્યની, રત્નની, સોનાની, રૂપાની તેમજ અન્ય ધાતુની બનાવેલી અરિહંતની મૂર્તિઓની

પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ શુભ પ્રસંગે ઇંદ્રમહારાજ ઐરાવણ હાથી ઉપર બેસી શ્રી નેમિનાથનું વંદન કરવા આવ્યા. જે સ્થાને તે હાથીએ પોતાના એક પગે ભૂમિનું આક્રમણ કર્યું તે સ્થાને ઇંદ્રે ગજપદ કુંડ બનાવ્યો. અનુક્રમે ગજપદ કુંડમાં સ્નાન કરી ધોયેલાં વસ્ત્ર પહેરી ભરત રાજાએ શ્રી નેમીશ્વર મહારાજની પૂજા કરી ભગવંતની આરતી તથા મંગળ દીવો ઉતાર્યો ને ઉજ્વલ-ભાવથી 'અરિહંતની સ્તુતિ કરી. પછી શકિતસિંહ રાજાને રૈવતાચલનું વર્ણન કરવા વિનંતિ કરી, તે ઉપરથી શકિતસિંહ રાજા કહે છેઃ—

" રૈવતાચલ પર્વત શત્રુંજયનું પાંચમું શિખર છે. ઉત્સર્પિણીના પહેલા આરામાં તે સો ધનુષનો હોય છે, બીજા આરામાં બે યોજનનો, ત્રીજામાં દશ યોજનનો, ચોથામાં સોળ યોજનનો, પાંચમામાં વીશ ને છઠ્ઠામાં છત્રીસ યોજનનો હોય છે. અવસર્પિણીકાળના આરામાં એજ પ્રમાણે ઘટતો જાય છે. આ શાશ્વત પર્વતનું નામ પહેલા આરામાં કૈલાસ, બીજામાં ઉજ્જયંત, ત્રીજામાં રૈવત, ચોથામાં સ્વર્ગ પર્વત, પાંચમામાં ગિરિનાર ને છઠ્ઠામાં નંદભદ્ર છે. અહીં અનંત તીર્થંકરો આવ્યા છે ને વળી આવશે. કેટલાએક સાધુ અહીં સિદ્ધિ પામ્યા છે, રસકુંડ, ચિંતામણિ, કલ્પદ્રુમ ને ચિત્રા-વેલીયુકત આ ગિરિ બંને ભવમાં સુખદાયક છે. આ પર્વતની ચારે બાજુએ શ્રીદગિરિ, સિદ્ધગિરિ, વિદ્યાધરગિરિ અને

દેવગિરિ એવા ચાર ગિરિ આવેલા છે, તેમજ પૂર્વ દિશામાં શ્રીદ તથા સિદ્ધિ એ બે ગિરિની મધ્યે ઉદયંતી નદી છે, દક્ષિણે ઉજ્જયંતી, પશ્ચિમે સુવર્ણરેખા, ને ઉત્તરે દિવ્યલોલા નદીઓ વહે છે. ”

ત્યાર પછી બરટ રાક્ષસને હરાવી ભરતે બરટ (બરડા) પર્વત ઉપર શ્રી આદિનાથ તથા નેમિનાથનાં મંદિરો કરાવ્યાં. શત્રુંજય તથા રૈવતાચલ એ બે તીર્થનું રક્ષણ કરનાર સુરાષ્ટ્ર નૃપ શકિતસિંહને આનંદપુરમાં બે છત્ર આપી ભરતે અર્બુદ (આબુ) પર્વતે જઇ ત્યાં અતીત, અનાગત ને વર્તમાન અર્હતનાં પ્રાસાદ કરાવ્યા. વૈભારગિરિ ઉપર મહાવીરસ્વામીનું તેમજ સમેતશિખર ઉપર વીશ તીર્થંકરનાં મનોહર ચૈત્ય કરાવ્યાં.

સં. ૧૦૯૩ માં સિદ્ધરાજનો મંત્રી સાજન સોરઠનો કારભારી હતો. તેણે [૧]સવાલક્ષ સોરઠની ત્રણ વર્ષની ઉપજ દેરાં સમરાવવામાં વાપરી.

સં. ૧૦૭૩ માં કરણ સોલંકીએ નેમનાથનું દેરૂં બંધાવ્યું.

સં. ૧૨૩૧ આબુ ઉપર વસ્તુપાલ તેજપાલે દેરાં બંધાવ્યાં.

સં. ૧૩૩૪ ના પોષ વદ ૬ ને ગુરૂવારે ગિરનાર ઉપર તેમણે દેરાં બંધાવ્યાં.

માત્રીની જગ્યા, શકરીયા ટીંબો, બજરબટ્ટુ, ખાપરાં

---

૧ સવાલક્ષ=સોરઠ સવાલાખ ગામનો સોરઠ દેશ.

કોડીયાનાં ભોંયરાં, સાત સૈયદની જગ્યા, નવદુગા, બાવા પીયારાનો મઠ, પરીના તળાવની પાસેનું જુનું કુમાર તળાવ, ધારાગરબાગ, જમાલ વાડી, માંગનાથ, કૈલાસકુંડ, પંચેશ્વર, સરસ્વતી કુંડ, ઇંદ્રેશ્વર, બકોટા, જુનાગઢમાં સકરબાગ, સરદારબાગ, મોતીબાગ, પરીનું તળાવ, ભુતનાથ, સરસ્વતીનું મંદીર, બ્રહ્મકુંડ, સુખનાથ, નરસી મહેતાનો ચોરો, મકબરા, કચેરી, ઉપરકોટ, જેલ, રેગેટ, માહીગઢેચી, લેપર એસાઇલમ એ સર્વે સ્થાનો મુસાફરને જોવાલાયક છે.

ભરત ચક્રવર્તી પછી શત્રુંજય તથા રૈવતાચલના અસંખ્ય ઉદ્ધાર થયા છે. પણ સગર ચક્રવર્તી પ્રમુખ પ્રસિદ્ધ સંઘપતિઓથી થયેલા શંત્રુજયના મોટા ઉદ્ધાર સોળ કહેવાય છે, તેમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પહેલાં ચોરાશી હજાર વર્ષ ઉપર થઇ ગયેલા પાંડવોનો ઉદ્ધાર બારમો કહેવાય છે. ત્યાં સુધી શત્રુંજયના જેટલા ઉદ્ધાર થયા તેટલા ઉદ્ધાર ઉજ્જયંતગિરિના પણ થયા છે. વળી વીસમા તીર્થકૃત્ મુનિસુવ્રતસ્વામી જે મહાવીર મોક્ષ પહેલાં અગીઆર લાખ ને ચોરાશી હજાર વર્ષ ઉપર નિર્વાણ પામ્યા છે, તેના વખતમાં દશરથ રાજાએ રામ, લક્ષ્મણ, ભરત ને શત્રુઘ્ન સહિત સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરી ત્યાં મોટા જિનપ્રાસાદ કરાવ્યા. ત્યાંથી ગિરનાર તીર્થે આવી નેમીશ્વર ભગવંતની પૂજા કરી ક્ષેત્રનો ઉદ્ધાર કર્યો. ભામંડલની ભગિની સીતાએ પણ પ્રભાસપાટણમાં ચંદ્રપ્રભ તીર્થંકરનો નવો પ્રાસાદ કરાવ્યો તથા કૈકેયીએ બરડ (બરડા) પર્વત

ઉપર નેમિનાથનું દેવાલય સમરાવી ત્યાં ભગવાનની મૂર્તિ સ્થાપી. શ્રી ઋષભસ્વામીના વખતમાં સોરઠ દેશનો રાજા શક્તિસિંહ રૈવતાચલની તળેટીમાં આવેલા ગિરિદુર્ગ નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો. વર્ધમાન જીનેશ્વરના વખતમાં તેજ નગરમાં ગોધિ નામના નરેશનો પુત્ર રિપુમલ્લ નામનો યાદવરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે બન્ને રાજાઓ જૈની હતા. પાંડવ પછી રત્નશા ઓસવાળ, સાજન, વસ્તુપાલ-તેજપાલ, પેથડપુત્ર, ઝાંઝણ આદિ પુરૂષો ઉજ્જયંત પર્વતના ઉદ્ધાર કર્તા થયા. વિક્રમ સંવત્ ૧૪૪૯ માં શ્રી જયતિલકસૂરિના સદ્બોધથી શા. હરપતિએ શ્રી નેમિનાથનું મંદિર સમરાવ્યું છે.

લાયબ્રેરીના કબાટોના આભૂષણરૂપ સારાં,
સસ્તાં અને ઉપયોગી પુસ્તકો

ક્યાંથી ખરીદશો ?

જૈન ધર્મને લગતાં કોઇપણ જાતનાં પુસ્તકો જોઇતાં હોય તો એકવાર અમોને ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરો અથવા રૂબરૂ મળો. આપને એક જ સ્થળેથી બધાં પુસ્તકો ખરીદવાથી જૂદી જૂદી જગ્યાએથી થતા પોષ્ટ ખર્ચમાં ઘણો ફાયદો થશે.

લખો:—**જૈન સસ્તી વાંચનમાળા,**
ભાવનગર.

ગીરનાર મહાત્મ્ય.

આ અવસર્પિણી કાળમાં આ જંબુદ્વીપના ભરતખંડના ચરમ તીર્થંકર શ્રીમાન્ મહાવીરસ્વામી શ્રી સિદ્ધાચલ ક્ષેત્રમાં સમવસર્યા, તે સમયે સુધર્મા સુર્લોકના ઇંદ્રે સ્થાવર તીર્થ શ્રી શત્રુંજયના મહિમાનું વર્ણન કરવા વર્ધમાન વીતરાગને વિનંતી કરી. તદનંતર તે ભવ્ય ભૂધરના ૧૦૮ શિખરમાંના મુખ્ય ૨૧ શિખરનું વ્યાખ્યાન આપવાની વિશેષ કૃપા કરવા પુનઃ પ્રાર્થના કરી. તે ઉપરથી જગજંતુઓના ઉપર અનુપમ ઉપકાર કરનાર મહાપ્રતાપી મહાવીર પ્રભુ સકલ પ્રાણીઓના અપાર હિતને અર્થે નીચે પ્રમાણે ભાષણ આપે છે.

હે શક્રેન્દ્ર ! સિદ્ધશિલોચ્ચયનું પાંચમું શ્રૃંગ, પંચમ જ્ઞાનનો પ્રદાતા, સર્વ પર્વતોનો પાર્થિવ અને સમસ્ત રાજાઓથી સેવિત એવો રૈવત નામે ગિરિપ્રવર જયવંત પ્રવર્તે છે. અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો અંત આણવાને તે અગમેશ્વર આદિત્ય સમાન છે, [1]અદોષાકર છે, તો પણ [2]અંભોજનો ઉલ્લાસ આણવાને અતિ દક્ષ છે. જ્યાં ભક્તિભાવથી આચરેલાં અનુ-

---

૧ અદોષાકર=ચંદ્રવિનાનો, અદોષનો ભંડાર. ૨ અંભોજ=નીરજ, જલજ, પયોજ, સરોજ, અંબુજ, પંકજ, સરસિજ, પંકેરુહ, સરોરુહ પદ્મ, કમલ, કુમુદ, પુંડરીક, અબ્જ, કજ, ઇત્યાદિ.

કંપાદિ સુપાત્રદાન અખિલ અર્થને આપે છે. જેમ દેદીપ્યમાન દિનકરના તેજથી [1]નવનીત ગળી જાય છે, તેમ ભવભ્રમણ કરવાથી પ્રાપ્ત થયેલાં પાપપિંડ આ નગેશને વિષે અહર્નિશ નાશ પામે છે. જે પ્રાણી નિત્ય પુણ્ય કરવામાં નિપુણ થયો હોય તેનાં નેત્રગોચર એ યાત્રાભૂમિ થાય છે. આ ચારૂતમ ગોધરમાં ચમરી ગાયો તથા ચિત્તાપહારી ગગનાંગનાઓ પુચ્છગુચ્છથી તથા પાણિપદ્મથી અનુક્રમે ચામર ઢાળે છે. જ્યાં [2]આપલ્લવને આવાસ કરવાનું આયતન માત્ર વૃક્ષ છે, તમોભર ગિરિકંદરની અંદર છે. [3]જડતા જલાશયમાં છે. [4]દુર્વર્ણતા ધાતુને વિષે છે. [5]દ્વિજીહ્વત્વ વિષધરને વિષે છે. [6]કુમુદ ઉદકની મધ્યે છે. ને કાઠિન્યતા પાષણની અંદર છે, ઉગ્રતા તપમાં છે, કુસુમમાં બંધન છે, લતામાં ચપલતા છે, કેવળ પક્ષિઓ [7]સપક્ષતા સંપાદન કરે છે, તથા વિભાવરીમુખ [8]પ્રદોષભાવ ધારણ કરે છે. જ્યાં [9]મુક્તાહાર મુનિપુંગવો ને નિર્જરો શ્રીમન્નેમિનાથને નિરંતર નમસ્કૃતિ કરી રહ્યા છે. અમાન ધ્યાનથી મલિન થયેલા અંતરંગને શુદ્ધ કરવાને સમર્થ એવા સમ્યકૃત્વ સમતાધારી સત્પુરૂષો જ્યાં અઘઓઘનો અભાવ કરનાર અરિષ્ટનેમિ અરિહંતનું સનાતન ધ્યાન ધરી રહ્યા છે.

---

૧ નવનીત=માખણ. ૨ આપલ્લવ=આપત્તિનો અંશ, પાંદડા. ૩ જડતા=મૂર્ખતા, જળ. ૪ દુર્વર્ણ=દુષ્ટવર્ણ, નીચજાતિ, રૂપું. ૫ દ્વિજીહ્વત્વ=ચાડી, બે જીભ. ૬ કુમુદ=શોક, કમળ. ૭ સપક્ષતા= પક્ષપાત, પાંખ. ૮ પ્રદોષભાવ=દોષ, સંધ્યાકાલ. ૯ મુક્તાહાર= આહારત્યાગી, મોતીની માળા.

આ ઉજ્જયંત ઉર્વીધર ઉપર અનેક પ્રકારે ગીતોદ્ગાન કરનાર અપ્સરા, ગંધર્વ ગરૂડ, વિદ્યાધર ને નાગદેવતાના સમુદાય ભવ્યોપકારી ભગવંતને સદા સેવી રહ્યા છે. મહીધ્રની મધ્યે [1]મુષક–માર્જાર, [2]હરિ–હસ્તિ, સર્પ–[3]શિખંડી, ઇત્યાદિ પરસ્પર [4]નૈસર્ગિક શત્રુતા દર્શાવનાર પ્રાણિઓ પણ પ્રશાંત વૈરવાન છે. વળી જે શૈલેંદ્રમાં મણિસમૂહની કામ્ય-કાંતિથી સકલ પ્રદેશ પ્રકાશી રહ્યા છે, તેથી સોમ–સૂર્યનું પણ કંઇ પ્રયોજન પડતું નથી. જે પૃથુ પૃથ્વીભૃતની પાસે દેખાતા ગ્રહો જાણે પરમ દેવાધિદેવની સેવા કરવા આવેલા હોય એવી કલ્પના થાય છે. ચંદ્રકાંતને તારાપતિના કિરણનો સ્પર્શ થવાથી ઝરતા નીરની નિર્મલ નદીઓ ચોતરફ કલકલ નિનાદ કરી રહી છે. જ્યાં ષડ્ ઋતુઓ સાથે સ્પર્ધા કરી ધર્મધુરંધર સ્વામીની [5]શુશ્રૂષા કરી રહી હોય એમ લાગે છે. જ્યાં કીચકો[6] કર્ણપ્રિય મધુર સ્વર કરી રહ્યા છે, ઝરાઓ ઝંકૃતિ ધ્વનિ કાઢી રહ્યા છે, ને કિન્નરીઓ ગીતગાન ગાઇ રહી છે, તેથી ત્રિવિધ વાદિત્રોથી જાણે નવાઇ જેવું નાટક થતું હોય એમ જણાય છે. અતિચાર કરી ચાર ગતિદ્વારમાં અનાદિ કાળથી અથડાતા અધમ જીવોને જાણે આધાર આપવા તૈયાર ઉભા હોય એવી રીતે ગિરિનારની ચાર દિશાએ ચાર ધરાધર[7] પ્રતિહારની પેરે આવી રહેલા છે.

---

૧ મૂષક=ઉંદર. ૨ હરિ=સિંહ. ૩ શિખંડી=મયૂર. ૪ નૈસર્ગિક=કુદરતી. ૫ શુશ્રૂષા=સેવા. ૬ કીચક=છિદ્રવાળા વાંસ. ૭ ધરાધર=પર્વત, શૈલ, ઉર્વીધર, પૃથ્વીધર, ક્ષિતિધર, ભૂધર, મહીધર, ગિરિ, અગમ,

ચારે બાજુએ ચાલતી ચાર સૌમ્ય[1] સરસ્વતીના પારદર્શક પાણીના પ્રવાહ પાપપુંજનું પ્રક્ષાલન કરવા એકત્ર થતા હોય એમ ઉછળી રહ્યા છે. જે ધરણીધરમાં દ્વિપેંદ્રપ્રમુખ અનેક દ્રુહ ઓપી રહ્યા છે. તે જાણે અમરોએ અમરત્વ પામવા અમૃતથી ભરેલા હોય એવો આભાસ આપે છે. અન્યદાન અમે આપીએ છીએ; પણ મોક્ષદાન દઇ શકતા નથી, તેથી તેનો અભ્યાસ આદરવા માટે અમે અત્રે આગમન કર્યું છે, એમ જાણે કહેતાં હોયની ! તેવી કલ્પદ્રુમોએ પોતાની મેળે આવી તે ક્ષિતિધરને વિષે વિદ્યાર્થીની પેરે વાસ કર્યો છે. જે શૈલાધીશમાં સુવર્ણસિદ્ધિ આદિ અનેક સમીહાઓને સંતુષ્ટ કરનારી રંજનકારી રસકુપિકાઓ શોભી રહેલી છે, [2]કમલોદય આપનાર મનોકુંડ જ્યાં દીવ્ય દીપ્તિથી દીપી રહેલા છે. આ રમ્ય રૈવતાદ્રિ એવો છે કે જેના સ્મરણ માત્રથી સુખ-સંપત્તિનો સમાગમ થાય છે, ને જેના તરફ દૂરથી પણ દૃષ્ટિ કરવાથી વિપત્તિનું વિદારણ થાય છે. જે શુભ ધામમાં દેવાયલાં દાન ને તપાયલાં તપ સિદ્ધ તીર્થાધિરાજની પેરે સમગ્ર સમૃદ્ધિ સાધક છે તથા જે નગનાથનું શ્રી નેમીશ્વરજીનેંદ્રે શરણ લીધું હતું તેનો અન્યજનોએ આશ્રય કેમ ન લેવો ? તારા કે રત્નાકરની રેતિની સંખ્યાસમાન ગીર્વાણ ગુરૂ બૃહસ્પતિ રસના પામે તોપણ તે આ વિશાલ અને વિખ્યાત ગિરિગુરૂના ગુણગણની ગણના કરવા શકિતમાન થાય નહીં.

અદ્રિ, નગ, શિલોચ્ચય, સાનુમાન, શિખરી. ઇ૦ ૧ સરસ્વતી- નદી.
કમલોદય=ધનપ્રાપ્તિ, કમલનું ખીલવું.

अट्ठावयं मि उसभो सिद्धिगइं वासुपुज्ज चंपाए;
पावाए वद्धमाणे अरिट्ठनेमिय उज्जंते ॥ ४९ ॥

अवसेसा तिथ्थयरा जाइजराबंधणविमुक्का ।
समेयसेलसिहरे वीसं परिनिव्वुयं वंदे ॥ ४६ ॥ (रत्नसंचय)

અર્થ:—પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી રૂષભદેવ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યા. બારમા તીર્થંકર શ્રી વાસુપૂજ્ય ચંપાનગરીમાં મુક્તિ પામ્યા. બાવીસમા તીર્થંકર શ્રી અરિષ્ટનેમિ ભગવાન ગિરનાર પર્વત પર મોક્ષ પામ્યા. ને ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામી પાવાપુરીમાં મોક્ષ પામ્યા. બાકીના વીશ તીર્થંકર સમેતશીખર (પારસનાથ) પર્વત ઉપર જન્મ જરા આદિ બંધનથી મુકત થઇ સિદ્ધ થયા તે સર્વેને હું નમું છું.

શ્રી અરિષ્ટનેમિ અધિકાર.

આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં શૌર્યપૂર નામે નગર હતું. ત્યાં રિપુઓનો મદ ગાળનાર તથા તેમને પોતાના તાપથી બાળનાર, રાજ્યનો ભય ટાળનાર, પ્રજાને રૂડી રીતે પાળનાર તથા આખંડલની પેરે જેની આજ્ઞા અખંડિત છે એવો સમુદ્રવિજય નામે યાદવ કુળનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. અનુક્રમે તેની શિવાદેવી નામની રાણીએ પાછલી રાત્રે ચૌદ સ્વપ્ન દીઠાં. (તેનાં નામ—હસ્તિ, ઋષભ, સિંહ, લક્ષ્મી, પુષ્પમાલા, ચંદ્ર, સૂર્ય, ધ્વજ, કલશ, પદ્મસરોવર, સમુદ્ર, વિમાન,

રત્નરાશિ, ને નિર્ધૂમાગ્નિ.) તે અવસરે પાંચ અનુત્તર વિમાનમાંના અપરાજીત વિમાનથી ચવીને શંખ રાજાનો જીવ કાર્તિક વદ ૧૨ ને ચંદ્રવારે ચિત્રા નક્ષત્રના યોગે રાણીની કુક્ષીમાં તીર્થંકરપણે ઉત્પન્ન થયો. આઠ માસ ઉપર આઠ દિવસ થયા ત્યારે જેના સંપૂર્ણ દોહદ પૂર્ણ કર્યા છે એવી તે પ્રિય રાણીએ શ્યામવર્ણ ને શંખલંછનયુકત પુત્રરત્ન શ્રાવણ શુદી પંચમીની મધ્ય રાત્રિએ પ્રસવ્યો. તેજ પ્રસંગે દરેક ચાર હજાર સામાનિક દેવ તથા સોળ હજાર અંગરક્ષક દેવ સહિત એક યોજન પ્રમાણ વિમાનમાં બેસીને આવનારી એવી છપ્પન દિશાકુમારીઓ હાજર થઈ. તેમાંની અધોલોકની આઠ કુમારીઓ સંવર્તક વાયુથી એક યોજન પ્રમાણ ભૂમિકા શુદ્ધ કરી. ઉર્ધ્વલોકની આઠ દિક્કુમારીઓએ પુષ્પજળની વૃષ્ટિ કરી. પૂર્વરૂચકની આઠ કુમારીઓએ દર્પણ ધર્યાં. દક્ષિણરૂચકની આઠે કળશ ધર્યા, ઉત્તર રૂચકની આઠે ચામર વીંજયાં; અને પશ્ચિમની આઠે પંખા ધર્યા. વિદિશીરૂચકની ચારે દીપ ધર્યા ને રૂચકદ્વીપની ચાર કુમારીઓએ નાલ કાપ્યો, ને ત્રણ કેલિગૃહ કર્યા. દક્ષિણ ગૃહમાં મર્દન કર્યું. પૂર્વગૃહમાં સ્નાન કરાવ્યું. ઉત્તર ગૃહમાં અરણિના અગ્નિમાં ચંદનનો હોમ કરી રક્ષાપોટલી બાંધીને તીર્થંકર ભગવાનને તેમની માતા પાસે મૂકયા. એ રીતે દિશાકુમારીઓએ પોતપોતાનો પ્રસૂતિકર્મનો આચાર કર્યો. ચોસઠ સુરપતિ આવીને અષ્ટોત્તર સહસ્ર લક્ષણધારક ભવતારક જીનપતિને સુરગિરિના શિખર ઉપર લઇ ગયા. ત્યાં પચીશ યોજન ઉંચા, બાર યોજન પહોળા, ને એક યોજન નાળવાળા

આઠ જાતિના ૧૬૦૦૦૦૦૦ કલશોથી અઢીસેં અભિષેક કર્યા. ને ૩૨ ક્રોડ મણિ માણિક્યની વૃષ્ટિ કરી. પ્રાત:કાળે પુત્ર પ્રાપ્તિની વધામણી સાંભળી સમુદ્રવિજય રાજાએ બંદીવાનને છોડી મુકયા, ને અતિ આનંદે જન્મ મહોત્સવ કર્યો. તે પ્રસંગે વસુદેવે પણ મથુરામાં ઉત્સવ કર્યો. બારમે દિન સ્વજન સંબંધીને ભોજનાદિકથી સંતોષ પમાડીને ભગવંતનું અરિષ્ટનેમિ એવું નાગ પાડયું. ઈંદ્રની આજ્ઞાથી અપ્સરાઓ આવીને સરખી વય ધારણ કરી નરેંદ્રસુરેંદ્રનતાંઘ્રિપદ્મ એવા પ્રભુને બાલ્યાવસ્થામાં રમાડતી હતી. એકદા ત્રિદશેશ્વરે પોતાની સભામાં અરિષ્ટનેમિની પ્રશંસા કરી. તે સહન નહિ કરનાર કોઇ દેવ બળપરીક્ષા કરવા આવ્યો. તેને મુષ્ટિપ્રહારથી પછાડી પાતાળમાં પાડી નાંખ્યો. તેથી તે દેવ ભવિકાંભોજવિબોધતરણિ એવા ભગવંતને સ્તવી દેવલોકમાં ચાલ્યો ગયો.

દ્વારિકાની ઉત્પત્તિ.

આ ભરતક્ષેત્રની વર્ત્તમાન અવસર્પિણીના પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી નાભિપુત્ર ઋષભદેવ થયા. તેમનો પુત્ર ભરતચક્રી થયો. ભરતની પાછળ અસંખ્યાત પુરૂષ થયા. પછી શીતળનાથ નામે દશમા તીર્થંકર થયા. તેના શાસનમાં કૌશાંબી નગરના સુમુખ નામના રાજાએ કુવિંદ નામે કોઇ વીરની વનમાલા નામની સ્રીને હરીને પોતાના મહેલમાં આણી. કુવિંદવીર પણ સ્રીવિયોગથી દુર્દશામાં ફરતો ફરતો તેજ મહેલ આગળ આવ્યો; તેને જોઇ બંનેને પસ્તાવો થયો. તેવામાં

અકસ્માત્ વિજળી પડવાથી સુમુખ ને વનમાળા બંનેનું મૃત્યુ થયું. ને આ જંબુદ્વીપના હરિવર્ષ ક્ષેત્રમાં હરિ ને હરિણી નામનું યુગલ થયું. કુવિંદવીર પણ તપ કરીને સૌધર્મ દેવ-લોકમાં દેવતા થયો. વનમાલા ને સુમુખ બંનેનું યુગ્મ થયું છે. એમ અવધિજ્ઞાનથી જાણીને તે યુગલને ઉપાડી તેની સો ધનુષની કાયા કરીને આ ભરતક્ષેત્રની ચંપાનગરીની ભાગોળે લાવ્યો. ત્યાંનો રાજા ચંદ્રકીર્તિ મરણ પામ્યો હતો. તેથી પૌરજનને ભેગા કરીને તેમને એમ સમજાવ્યું કે, આ યુગલને માંસાદિકનો આહાર આપવો; ને ચંપાનગરીની ગાદીએ બે-સાડવું. એ ઉપરથી હરિ ને હરિણી બંનેને રાજપાટ મળ્યું ને તેમના વંશનું નામ હરિવંશ પડયું. હરિ અને હરિણીનો પુત્ર પૃથ્વીપતિ થયો. પૃથ્વીપતિનો પુત્ર મહાગિરિ, અને મહાગિરિ-નો પુત્ર હિમગિરિ એમ અસંખ્ય રાજાઓ થયા. પછી મુનિસુવ્રત નામે વીશમા તીર્થંકર થયા. તેમની પાટે ઘણા રાજા થયા. પછી એકવીસમા તીર્થંકર નમિનાથ થયા. તેના તીર્થમાં યદુ ના-મનો રાજા મથુરામાં થયો. તે ઉપરથી યાદવકુળ થયું. યદુનો પુત્ર શૂર થયો. તેને શૌર ને સુવીર નામના બે પુત્રો થયા. શૌરે પોતાના નાના ભાઇ સુવીરને મથુરાનું રાજ્ય સોંપી કુશાવર્ત દેશમાં શૌર્યપુર નામનું નગર વસાવ્યું.

શૌરના પુત્ર અંધકવૃષ્ણિને સુભદ્રા નામની રાણી હતી; તેને દશ પુત્ર થયા. તેનાં નામ વયના અનુક્રમે આ પ્રમાણે હતાં:—સમુદ્રવિજય, અક્ષોભ્ય, સ્તિમિત, સાગર, હિમવાન

અચળ, ધરણ, પૂરણ, અભિચંદ્ર અને વસુદેવ. એ દશ ભાઇ દશારહ (દશરથ) કહેવાતા હતા. તેમને કુંતી (પૃથા) અને મુદ્દી નામની બે બ્હેનો હતી. મુદ્દા ડાહડદેશના રાજા દમઘોષને પરણાવી હતી. તેનો પુત્ર શિશુપાલ થયો. વળી આ હુંડાવસર્પિણીના અગ્રિમ તીર્થંકર યુગાધીશ ચતુર્વક્ત્ર ઋષભદેવના સો પુત્રોમાં એક કુરૂ નામે પુત્ર હતો; તેના ઉપરથી કુરૂક્ષેત્ર થયું. કુરૂનો પુત્ર હસ્તિ થયો; તેણે હસ્તિનાપુર સ્થાપ્યું. અનુક્રમે હસ્તિનાપુરમાં શાંતનુ નામે રાજા થયો; તે પહેલીવાર રત્નપુરના વિદ્યાધરોના રાજા જન્હુની પુત્રી જાહ્નવી અથવા ગંગાને પરણ્યો; તેનો પુત્ર ગાંગેય (ભીષ્મ) થયો. બીજીવાર ભીષ્મના આગ્રહથી સત્યવતી જે નાવિકને ત્યાં ઉછરી હતી તેને શાંતનુરાજા પરણ્યો. તેનો પુત્ર વિચિત્રવીર્ય થયો. વિચિત્રવીર્ય કાશીના રાજાની અંબા, અંબિકા ને અંબાલિકા નામની ત્રણ કન્યાઓ પરણ્યો; અંબાનો પુત્ર વિદુર થયો, અંબિકાનો ધૃતરાષ્ટ્ર થયો, તે જન્માંધ હતો; અંબાલિકાનો પુત્ર પાંડુ થયો, તે જન્મથી રોગી હતો. દશ દશરથની બ્હેન કુંતીને પાંડુ રાજા પરણ્યો. ગુપ્તસંયોગથી કુંતીને કર્ણ નામનો પુત્ર થયો. પાંડુ રાજાની બીજી સ્ત્રી માદ્રી હતી; તે મદ્રકરાજાની પુત્રી હતી, તેને સહદેવ ને નકુલ નામના બે પુત્ર થયા. એ રીતે પાંચ પાંડવો થયા. શૌરના ભાઇ સુવીરે સિંધુ નદીને કાંઠે સુવીરપુર વસાવ્યું. તેને ભોજકવૃષ્ણિ નામનો પુત્ર થયો; ભોજકવૃષ્ણિને દેવક ને ઉગ્રસેન એ બે પુત્ર થયા. દેવક પોંલાસપુરનો રાજા થયો, ને ઉગ્રસેન મથુરાનો રાજા થયો.

ઉગ્રસેનની રાણી ધારિણીને ગર્ભ રહ્યો ત્યારે તેને ઉગ્રસેનનું માંસ ભક્ષણ કરવાનો ડોહોળો થયો; તેથી તેને પુત્ર જન્મ્યો ત્યારે કાંસાની પેટીમાં ઘાલીને તેને યમુના નદીમાં નાંખ્યો. તે પેટી શૌર્યપુરના સુભદ્ર નામના વણિકના હાથમાં આવી. તેનું નામ કંસ પાડીને તેને દશ વર્ષ સુધી ઉછેર્યો, અનુક્રમે કંસે સિંહરથરાજાને હરાવ્યો. ને મગધદેશના રાજા બૃહદ્રથનો પુત્ર જરાસંધ જે રાજગૃહમાં રાજ્ય કરતો હતો, ને ત્રણ ખંડનો અધિપતિ હતો તેથી તે પ્રતિવાસુદેવ કહેવાતો હતો, તેની પુત્રી જીવયશાને પરણ્યો. પોતાના પિતા ઉગ્રસેનને કેદ કરી કાષ્ઠના પાંજરામાં ઘાલી કંસ મથુરાનો રાજા થયો. કંસના નાના ભાઈ અયમંતા (અપ્રમત)મુનિએ જીવયશાને વિવાહ સમયે કહ્યું હતું કે. કંસના કાકા દેવકની પુત્રી દેવકી અને દશમા દશરથ વાસુદેવથી ઉત્પન્ન થયેલો સાતમો પુત્ર, કંસને મારશે. તે ઉપરથી કંસે વાસુદેવને મથુરામાં બોલાવ્યો. પણ દેવકીને પેટે કૃષ્ણ જન્મ્યો કે તરત વસુદેવ તેને છાનોમાનો ગોકુલમાં નંદરાજાની રાણી યશોદા પાસે લઇ ગયો. ત્યાં વસુદેવની રાણી રોહિણીનો પુત્ર બળદેવ કૃષ્ણની રક્ષા કરતો હતો.

અનુક્રમે કૃષ્ણે કંસને મારીને તેના પિતા ઉગ્રસેનને મથુરાના દરવાજા ઉપર રાખેલા લાકડાના પાંજરામાંથી મુકત કર્યો, ને તેને મથુરાની ગાદીએ બેસાડયો. ઉગ્રસેને પોતાની દીકરી સત્યભામા કૃષ્ણને પરણાવી. કંસની રાણી જીવયશા નાશીને રાજગૃહમાં ગઇ. ત્યાં તેણે પોતાના પિતા જરાસંધને

સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તે ઉપરથી જરાસંઘે કૃષ્ણ ને બળરામની માગણી કરી, પણ તેમાં ફાવ્યો નહીં, તેથી તેનો પુત્ર કાળકુંવર પોતાના બનેવીનું વેર લેવા ૫૦૦ રાજપુત્રો સહિત મથુરા ઉપર ચઢાઈ કરવા તૈયાર થયો. તેના ભયથી ત્રાસ પામીને મથુરાના ૧૧ કુલ કોડી યાદવો તથા શૌર્યપુરના સાત કુલ કોડી એમ ૧૮ કુલ કોડી યાદવો પશ્ચિમ સમુદ્ર ભણી નાઠા. કૃષ્ણને નૈમિત્તિઆએ કહ્યું હતું કે, સત્યભામાને જ્યાં પુત્ર યુગ્મ જન્મે, ત્યાં મુકામ કરવો; તે ઉપરથી તેને ભામ ને ભાનુ નામના બે પુત્ર જન્મ્યા, ત્યાં રાત્રિ રહ્યા.

ત્યાં કૃષ્ણે અઠ્ઠમનો તપ કરી ગૌતમદ્વીપમાં રહેનારા સ્વસ્તિક નામે લવણાધિપતિને આરાધ્યો. તે ઉપરથી તેણે પ્રસન્ન થઇ અઠ્ઠમની ત્રીજી રાત્રિમાં સમુદ્રને દૂર ખસેડીને બાર યોજન લાંબી ને નવ યોજન પહોળી એવી રત્નમય દ્વારિકા નગરી ઉત્પન્ન કરી. તેને અઢાર હાથ ઉંચો ને નવ હાથ પહોળો રત્નમયી સોનાનો કોટ હતો. તેની અંદર તથા બહાર હજારો મંદિરો, બાગબગીચા ને મહેલ આવી રહ્યા હતા. તેની ઉત્પત્તિના આરંભમાં સાડાત્રણ દિન સૂધી વસ્ત્ર, ધન, ધાન્ય, આભૂષણ, રત્ન, મણિ ને કંચન આદિ અનેક વસ્તુઓની વૃષ્ટિ થઇ હતી. આણિમેર કાળકુંવરને યાદવોના નાસવાની ખબર પડવાથી તે તેમની પછવાડે લવણ સમુદ્રના કિનારા તરફ દોડયો. તેવામાં અર્ધભરતની અધિષ્ઠાયિકા દેવીએ માયા રૂપ કરી યાદવોની ચિતા સળગાવીને પોતે જાણે કૃષ્ણની

વૃદ્ધ બહેન હોય એવું રૂપ કરી રોવા બેઠી. ત્યાં કાળકુંવર આવ્યો ત્યારે બોલી, યાદવોએ કાળકુંવરની બીકથી આ ચિતાઓમાં પ્રવેશ કર્યો છે, ને હું પણ એક ચિતામાં બળી મરીશ. કાળકુંવર તે સાંભળી ચિતાઓમાં પડયો, કારણ કે તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે યાદવોને ચિતામાંથી પણ પકડી લાવવા. પણ અધિષ્ઠાત્રી દેવીની માયા આગળ તેનું કંઇ ફાવ્યું નહિ, પણ પોતેજ બળી ભસ્મ થયો. જીવયશાને ખબર મળ્યા કે યાદવો ને કાળકુંવર બળી ગયા. કેટલોક કાળ વીત્યા પછી કોઇ વેપારી રત્નકાંબળ લઈ રાજગૃહમાં વેચવા આવ્યો, પણ ત્યાં તેની કાંબળ ખપી નહિ, તેથી તેણે દ્વારિકાની રિદ્ધિની વાત કરી, તે જીવયશાએ સાંભળી. તે ઉપરથી તેણે તે વેપારીને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. વ્યાપારીએ યાદવોનો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. જીવયશાએ પોતાના પિતા જરાસંધને ઉશ્કેરીને યાદવો સામે લડવા મોકલ્યો. પંચાસરમાં લડાઇ થઇ. કૃષ્ણ જીત્યો, ને નવો વાસુદેવ પ્રગટ થયો, એવી વધામણી ફેલાઈ; ને ત્યાં શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું તીર્થ થયું.

નેમિનાથ પાણિગ્રહણ પ્રેરણા.

અન્યદા ધનપાળની અલકાપુરીને અનન્ય ઉજવળતાથી અંજાવી અળગી કરનારી, અમર્ત્યપતિની અમરાવતીને અત્યંત શોભાવડે શરમાવી ઉંચે ઉડાવનારી, ને રાવણની લંકાપુરીને પોતાની લાવણ્યતાથી લજ્જા પમાડી લવણ સમુ-

દ્રમાં ઝંપાપાત કરાવનારી* દ્વારિકા નગરીમાં દશ ધનુષની તનુ ધારણ કરનાર શ્રી અરિષ્ટનેમિ ભગવાન સમાન વયવાળા સ્વ-મિત્રોની સાથે શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવની આયુધશાળામાં ક્રીડા કરવા ગયા. ત્યાં સુદર્શન ચક્ર, સારંગ શરાસન, કૌમોદકી ગદા ને નંદક કૃપાણ પ્રમુખ કૃષ્ણનાં આયુધ પડેલાં હતાં. પ્રિય વયસ્યના પ્રોત્સાહનથી નેમીશ્વરે પંચજન્ય શંખ પૂર્યો. તેના ગંભીર ને ભયંકર ઘોષથી વિષ્ણુની અશ્વશાલાના ઘોડા વિજળી વેગે ભાગવા લાગ્યા. હસ્તિઓ પણ બંધન સ્તંભ તોડીને પ્રાસાદની પંક્તિઓને ચકચુર કરતા દ્વારિકાની બહાર ધરતી ધ્રૂજાવતા દોડવા લાગ્યા. જેનાં વીચિ વેપમાન છે એવા અપાં-પતિ (સમુદ્ર)ના મોજાં સ્વર્ણમય કોટની સાથે અથડાઈને ઘેરો ઘાલનારી ફતેહમંદ ફોજની માફક મોજ મારવા લાગ્યાં. કૃષ્ણ મહારાજ રાજસભામાં બીરાજતા હતા. ત્યાંથી આવીને આ-યુધશાળામાં નજર કરે છે, તો નેમિકુમારને વ્યાયામ કરતા જોયા.

---

*जलाशयाख्याः सरसि प्रसिद्धा द्विजिह्वशब्दो भुजगेषु यत्र ।
खलोक्तिरेवौकसि तैलकस्य कीनाशवाची यम एव नान्यः ॥

यस्मिन् सदाना इव दंतिनोऽपि कथं न वास्तव्यजना भवेयुः ।
सरांस्यपि स्युः कमलाकराणि कथं न तन्मानवमंदिराणि ॥

वाप्योऽपियस्मिन् सुपयोधराः स्युः कथं पुनर्न प्रमदासमूहाः ॥
निःस्वा लभंतेऽपि गले वरेच्छा हारान् पुनर्नो कथमिभ्यदाराः ॥

આ ઉપરથી કૃષ્ણના મનમાં એવો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે નેમિકુમાર મારૂં રાજ્ય અલ્પકાળમાં લઇ લેશે. તેથી તેના બળની પરીક્ષા કરવા માટે વાસુદેવે પોતાનો બાહુ પ્રસાર્યો. તેને કોમળ નલિનીના નાળની માફક નેમિનાથે સહેલાઇથી વાળી નાખ્યો. ત્યાર પછી નેમીશ્વરે પોતાની ભુજા લાંબી કરી. તે કૃષ્ણવાસુદેવથી કિંચિન્માત્ર પણ વળી શકી નહિં. તેથી પ્લવંગમ (વાંદરા)ની પેરે લઘુ ભ્રાતાના દોર્દંડ (હાથ) નીચે લટકી પડયા, ને પોતાનું હરિ એવું નામ યથાર્થ કર્યું. કૃષ્ણ ચિંતાતુર થઇ કહે છેઃ—

क्लिश्यंते केवल स्थूलाः सुधीस्तु फलमश्नुते ।
दंता दलंति कष्टेन, जिह्वा गलति लीलया ॥
ममंथ शंकरः सिंधु, रत्नान्यापुर्दिवौकसः ॥

અર્થઃ—જાડા માણુસો માત્ર દુઃખ પામે છે ને બુદ્ધિવાન માણુસ ફળ ભોગવે છે. દાંત કષ્ટવડે ચાવે છે ને જીભ સહેલાઇથી ગળી જાય છે. શંકરે સમુદ્રનું મથન કર્યું ને દેવતાઓને રત્ન પ્રાપ્ત થયાં.

એવામાં આકાશવાણી થઈ કે, આ નેમીશ્વર બાવીશમા તીર્થંકર પાણિગ્રહણ કર્યા સિવાય રાજ્યની નિરિચ્છા કરતાં પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારશે. આ વચનથી કૃષ્ણની શંકા દૂર થઇ. ત છતાં પણ નિશ્ચય કરવા માટે પોતાની અઢાર હજાર રાણીઓ સાથે નેમીશ્વરને લઈ ઉજ્જયંત ઉર્વીભૃત્ (પર્વત)ના એક ઉત્કૃષ્ટ ઉપવનમાં જલક્રીડા કરવા ગયા. ત્યાં કુંડિનપુરના ભીષ્મક રાજાની પુત્રી રૂક્મિણી, વૈતાઢ્ય પર્વતન જાંબવંતરાજાની પુત્રી જાંબુવતી,

સિંહલદ્વીપના રાજાની પુત્રી લક્ષ્મણા, રાષ્ટ્રવર્ધન રાજાની પુત્રી સુસીમા, વીતભયનગરની ગૌરી, હિરણ્યનાભ રાજાની પુત્રી પદ્માવતી, ગંધાર (કંદહાર) નીગંધારી, એ સાત તથા ઉગ્રસેનની પુત્રી સત્યભામા, એ રીતે આઠ અગ્ર મહીષીઓ અને બીજી પરમાંગનાઓ એક સુશોભિત સરોવરમાં સલિલ ક્રીડા કરતાં નેમિકુમારને જૂદી જૂદી જાતનાં કામજનક વચન કટાક્ષ કથન તથા અનેક રીતના ચાળાઓથી પરણવાનો અંગીકાર કરવા સારૂ અભ્યર્થના કરવા લાગી. દરેક ભ્રાતૃજાયાનાં ભિન્ન ભિન્ન વાકયો શ્રવણ કરી શ્રી નેમિસ્વામિ સામાન્ય સદુત્તર કરે છે "હું તમારી અને મારી ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરીશ." ત્યાર પછી નેમિકુમારને કુંજર ઉપર બેસાડી હર્ષ અને ગોપાંગનાઓ સહિત કૃષ્ણ વાસુદેવ દ્વારિકાપુરમાં આવ્યા; ને સમુદ્રવિજય રાજાની આજ્ઞા લઇને નેમિકુમારને પરણાવવા માટે ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી રાજીમતીનું માગું કરવા ગયા. ઉગ્રસેને તે માગણી માન્ય રાખી. અને પોતાની પૂર્ણ રૂપવતી પુત્રીનું પરિણયન કરવા માટે તત્કાળ તૈયારી કરવા માંડી. કૃષ્ણે પણ દ્વારિકામાં આવી સમુદ્રવિજય રાજાને સર્વ સમાચાર કહ્યા. તરત જ કૌષ્ટુકિ નામના જોશી પાસે લગ્ન જોવરાવ્યું. મૌહૂર્તિકે કહ્યું:—"વર્ષાકાલમાં અન્ય કાર્ય કરવાં ઉચિત નથી; તો વિવાહ જેવું ગૃહસ્થનું મુખ્ય કૃત્ય કેમ કરાય ?" સમુદ્રવિજય બોલ્યા, " હે જ્યોતિષી ! કાળનો વિલંબ કરવો યોગ્ય નથી. કૃષ્ણે ઘણો શ્રમ લીધો છે. માટે લગ્નનું મુહૂર્ત જેમ વહેલું આવે તેમ કરવું જોઇએ." ત્યારે કૌષ્ટુકીએ કહ્યું:—"શ્રાવણ

માસના શુકલપક્ષની છઠનું લગ્ન વરવધુને વૃદ્ધિકારક છે." આ શબ્દો કાને પડતાંજ નિર્ણય કરી તેજ દિવસે ને તેજ સમયે જાનની સામગ્રી તૈયાર કરી.[1] અનુક્રમે રાજીમતીનાં અંગપણ ભરયૌવનમાં નીચે પ્રમાણે શોભતાં હતાં:—પાદતલકમલજેવાં, નખ કુંદન જેવાં, પગની પીંડીઓ કામદેવના બાણના ભાથા જેવી, જંઘા રતીજેવી, નિંતબ સરોવરની પાળ જેવા, પેટની ત્રિવલ્લી ગંગા તરંગ જેવી, કટી કેશરીસિંહ સમાન, નાભિ કમલ સમાન, સ્તન કંચન કલશ ને નારંગ ફલ જેવાં, હાથ કંદર્પ ધ્વજા જેવા, હસ્તતલ ઉત્ફુલ્લ પદ્મ જેવા, ગળુ ને ગરદન સુવર્ણ કપોત સમાન, બિંબફલને પ્રવાલ જેવા ઓષ્ઠ, કસોટી જેવી જીભ, દાડમની કળી જેવા દાંત, સુવર્ણ છીપ જેવા કાન, કીર ચંચુ જેવું નાક, સાપણ જેવા કેશ, મૃગ, ભ્રમર, ખંજન ને મત્સ્ય જેવી ચક્ષુ, અનંગધનુષ સમાન ભ્રકુટી, અર્ધચંદ્ર સમાન લલાટ, સ્વર કોકિલ સમાન ને ચાલ હંસ કે હસ્તિ સમાન.

આભૂષણ—મસ્તકે શિરફુલ, આંખે કાજળ, નાકે મોતીવાળી વાળી, કાને મંજરી, મુખમાં પાન, હાથમાં કંકણ, આંગળીમાં વીંટીઓ, ગળે કંઠી, કટીમાં ઘુઘરીવાળી મેખલા, પગમાં ઝાંઝર, આંગળીઓમાં વીંછુવા ને અણુવટ, આંખના ખુણે ચંચળતા ચમકે છે.

---

૧ નેમિનાથ પરણુવા ગયા, ત્યારે તેમની ઉમર ૧૨૫ વર્ષની હતીઃ ને રાજુલની ઉમર પોણાબસો વધારે હતી, એટલે ત્રણસેં વર્ષની હતી. રાજુલ ૧૦૦૬ વર્ષની વયે મોક્ષ પામી; ને નેમિનાથ ૧૦૦૦ વર્ષની ઉમરે તેના પછી મોક્ષ પામ્યા.

નેમનાથનો વરઘોડો.

યાદવકુળની યશસ્વતી યુવતીઓ મનોજ્ઞ ગાયન કરી રહી છે. સુભ્રુને સારંગાક્ષી સન્નારીઓ સાવધાન થઇ સરસ શ્રૃંગાર સજી રહી છે. કૌતુકમંગળનાં તાર તોરણો ઘેરઘેર ઝુલી રહ્યાં છે. અંતઃકરણમાં આનંદ ઉપજાવે એવા મંજુલ માંચાઓ માર્ગમાં બંધાઇ રહ્યા છે. સુગંધિ ધુપગુટિકાઓ ઠામ ઠામ મુકાય છે. સુભાગ્યવતી નગરીમાં સુવાસિત જલનો છંટકાવ થઇ રહ્યો છે. પંચવર્ણી સુરભિ પુષ્પો પથરાઈ રહ્યાં છે. તેથી દ્વારિકાપુરી જાણે પૂજાથી પવિત્ર થઇ હોય એમ દિસવા લાગી. એવા અવસરે ઝવેરાતથી ઝગઝગાટ મારતી જાદવોની જાન નીકળી. સર્વની આગળ મ્હોટા મ્હોટા રાજાઓ તથા રાજકુમાર ચાલતા હતા. મધ્યમાં નેમિકુમારનો મનોરંજક રથ ચાલતો હતો. વરરાજાની બંને બાજુએ ગજ ઉપર બેઠેલા સુરૂપ ભૂપ પરમશોભાથી શોભી રહ્યા હતા. તેમની પાછળ સમુદ્રવિજય, પાંડવો, કૃષ્ણ આદિ અનેક રાજાઓ હૃદયંગમ તુરંગમાતંગ ઉપર સ્વાર થઇ સરઘસની શોભામાં વૃદ્ધિ કરતા હતા. તેમની પાછળ પાલખીઓમાં બેઠેલી, કાયાની પ્રેક્ષણીય પ્રભાથી આસપાસના આકાશને પ્રકાશિત કરતી, અંતઃપુરની સર્વ સખીઓ સહિત ધવળ મંગળ ગાતી ગાતી શિવાદેવી, કુન્તી ને રૂક્મિણી પ્રમુખ પૂજનીય પદ્મિની, કમનીય કાન્તા, રમણીય રમણીઓ ને મહનીય મહિલાનાં વૃંદારકવૃંદ ચાલતાં હતાં. ઝાંઝરના ઝમકાર, ઘુઘરીના ઘમકાર, પગના ઠમકાર, ને

આંખના ચમકારામારતી, હાથના ચાળાઓથી હાવભાવ બતા-વતી, ને કુદડીઓ લેતી, જુવાનીના જોરવાળી, ચાર્વંગી ને મૃદ્વંગી વારાંગનાઓનાં મધુર, ઝીણા ને તીણા સ્વરવાળાં નાટક–નૃત્ય થઇ રહ્યાં છે.

વિવિધ વાજીંત્રો વાગી રહ્યાં છે; નિશાન, નગારાં ને નોબતના નાદ ગાજી રહ્યા છે; બંદીજનો બિરૂદાવલી બોલી રહ્યા છે; ગાન તાનની ધૂમ મચી રહી છે; કોટીશઃ મનુષ્યો નેમિનાથનું મુખાંબુજ નિહાળીને નિરખી રહ્યાં છે; સુભગ સુંદરીઓ શ્યામવર્ણ સ્વામીની સેવા કરવાનો સંકલ્પ ધારી રહી છે; એવા દેવાંશી કુમારનો ઠાઠમાઠ ને ધામધૂમથી વરઘોડો મંદમંદ ચાલતો ચાલતો ઉગ્ર–તેજસ્વી ઉગ્રસેનના મનોરમ મહાલયના મંડપની સમીપે આવી પહોંચ્યો.

જેણે સ્નાન કરી શ્વેત વસ્ત્ર પહેર્યાં છે તથા જે સરખી ઉમ્મરવાળી સખીઓથી વીંટાયલી છે એવી રૂપનિધાન રાજી-વાલ્રી રાજીમતી વરઘોડાનાં વાદ્ય સાંભળી વિશેષ પ્રફુલ્લિત થઇ. તેના મનનો અભિપ્રાય જાણી ચંદ્રાનના નામની પ્રિય સહચરી કહે છે. જગતની અંદર રાજીમતી ધન્ય છે કે જેને વરવા માટે આવો વિશ્વવિભૂષણ વર આવે છે, નાકનાયકો(દેવતાઓ) પણ જેને નમસ્કાર કરે છે એવો ત્રિભુવનનો સ્વામી યદુપતિ રાજીમતિનો ભર્તાર થશે. આવાં પ્રિય વચન બોલતી પ્રેમાળ ને પ્રિયંકર સાહેલીઓ ગવાક્ષમાં ઉભી છે. એ સમયે “ મને પણ જોવા દો ” એમ ઉચ્ચાર કરતી રોમરાજીવિરાજીત રાજીમતી

બ્હેનપણીઓની વચ્ચે આવી ઉભી. તે પ્રસંગે મૃગલોચના નામની સખી સ્મિતપૂર્વક બોલી, " આ વરમાં એક દોષ છે." રાજીમતી રોષ લાવી બોલી : " કલ્પપાદપમાં કૃપણુતા, ક્ષીર સિંધુમાં ક્ષારત્વ, ચંદનમાં દુર્ગંધ, અહર્મણિમાં અંધકાર, લક્ષ્મીમાં દરિદ્રતા ને વાગીશ્વરીમાં મૂઢતા કદી પણ સંભવે નહિ. પૂણી પડવાથી પુરી ચંપાય એ કેમ મનાય ? આ વરમાં દૂષણુ દેખાડવાં તે દૂધમાં પોરા કાઢવા જેવું છે. "

ચંદ્રાનના મૃગલોચનાને કહે છે, " શી ખામી છે ? " મૃગલોચનાએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો, " વર તો કાજળ જેવો કાળો છે " મંજુભાષિણી રાજીમતીએ કહ્યું, " હું ધારતી હતી કે મારી સખી શાણી ને સમજુ છે, પણ તેમ નથી; કારણુ કે, કૃષ્ણુવર્ણ સર્વ શોભાનું કારણુ છે. ચિત્રાવેલ, અગર, કસ્તુરી, વાદળ, કાજળ, કેશ અને આંખથી કીકીઓ એ સર્વ શ્યામ હોય તોજ શોભે છે, ને વધારે મૂલ્યવાન ગણાય છે. મૌક્તિક ધોળું છે, પણ વીંધાય છે. કર્પૂર સિત હોય છે, પણ તેની સાથે કાળાં મરી હોય તોજ રહી શકે છે. ગોરા ગાત્રવાળો કુષ્ટી –રોગી કહેવાય છે. લવણુ ધોળું છે, પણ ખારૂં હોય છે. ચૂનો રંગે શ્વેત હોય છે, પણ રસનાને બાળે છે. કાગળ ધોળો છે, પણ કાળાવર્ણ વિના શોભતો નથી. " આવી રીતે હાસ્ય-વિનોદ કરતાં કરતાં રાજી થતી રાજીમતીનું જમણું અંગ ફરક્યું. તેથી પોતે ઉદાસ થઇ સખીઓ પ્રત્યે કહે છે. પ્રિય સખીઓ, મારૂં દક્ષિણુ શરીર ફરકે છે, તે અદક્ષિણુ–અશુભ

સૂચવે છે. સુહૃદ્ સખીઓ બોલી: "તારાં સર્વ અમંગળ નાશ પામો."

વરઘોડો ભવમંડપમાં નાટક નાચવા માટેજ આવ્યો હતો. આણીગમ અરિષ્ટકુમાર પાસેના વાડાઓમાં પૂરેલા અનેક પ્રકારના પશુઓના પોકાર ને નિશ્વાસ સાંભળી સારથિને કહે છે "અરે! આ નિરપરાધી દીન પ્રાણીઓને આવી રીતે કેમ રૂંધી રાખ્યાં છે?" સારથિ ઉત્તર દે છે. "ભગવંત! આપના વિવાહ પ્રસંગે એ જીવો જમણને માટે ભેગાં કરેલાં છે."

એવામાં જેણે પોતાના પ્રિયાને કંઠે સ્વકંઠ સ્થાપેલો છે એવા હરિણને પ્રીયા હરિણી કહે છે– હે પ્રાણનાથ! આ વિશ્વવત્સલ નેમિસ્વામીને વિનય પુર:સર વિજ્ઞાપના કરો કે આપણને આ મહા દુ:ખમાંથી છોડાવે. તે ઉપરથી તે મૃગ નેમિકુમારને કહે છે: હે શિવશંકર! મૃત્યુ કરતાં દંપતીનો વિયોગ વધારે દુ:સહ છે. અમે નિરપકારી તિર્યંચ નિર્ઝરણાનાં નીર પીને કોઈને હાની કર્યા વિના તૃણ-ભક્ષણ કરીએ છીએ, અમારા જેવા દુર્બળ ને પામર પ્રાણીને અપરાધ વગર મારવાં એ અઘટિત છે. માટે હે પરોપકારી જગજીવન! રક્ષ, રક્ષ. એ સાંભળી નિવર્તનાતુર નેમિપ્રભુ વિષાદ પામી વિચાર કરે છે. અહો! મારા એકલાનો વિવાહ આ સર્વ અવાચક જનાવરના અવિવાહનો હેતુ છે. માટે ક્ષણમાત્રના સંતોષ અર્થે એવું અનુચિત કૃત્ય કરનારને ધિક્કાર છે.

અલ્પકાળના અજવાળા માટે પોતાના આરામવાસને અગ્નિ લગાડવા કોણ ઉત્સાહવાન્ થાય ? મારે વિષયરાગની વાંછના કરવી નથી. મોક્ષમાર્ગમાં મારે આ મોટી અર્ગલા છે. એમ કહી રથવાહક પાસે રથ પાછો વળાવી બોલ્યા : "મારે મનુષ્ય વર્ગની સ્ત્રી પરણવી નથી, પણ અનંત આનંદ આપનારી અપવર્ગ રૂપી અદ્વિતીય વધુને વરવી છે." સમુદ્રવિજય આદિ વડીલ રાજાઓ નેમિકુમારને પાછા વળતા જોઈ કહે છે, વત્સ ! અમારી મહાભિલાષાઓ ભંગ કરવા તમે કેમ ઉત્કંઠિત થયા છો ? શિવાદેવી પણ અસ્ખલિત અશ્રુપાત કરતી કહે છે, હે પુત્ર ! મારા મનોરથરૂપી મહીરૂહનું ઉન્મૂલન કરવા માટે કેમ ઉત્સુક થયા છો ? બળરામ અને કૃષ્ણ પણ અનેક પ્રકારના આગ્રહ કરતા હતા. સર્વ જાનૈયા તથા જાનડીઓ અરિષ્ટનેમિની આસપાસ ફરી વળ્યાં, તેથી જેમ ઉડુથી ઘેરાયેલો ઓષધિપતિ શોભે છે તેમ તે શોભતા હવા. કોઇની શીખામણ માની નહિ ને નેમિકુમાર પાછા ફર્યા. તે જોઇ રૂપરાશિ રાજીમતી એકદમ ખેદ પામી મુર્છાગત થઇ. શીલવતી સદાચારિણી સખીઓએ શીતોપચારથી તેને સચેત, સ્વસ્થ ને શાંત કરી. પછી રાજીમતી કરૂણ રૂદન કરતી બોલી :

અહો નાથ ! જ્યારે પાણી દાહ ઉત્પન્ન કરે, સૂર્ય અંધકાર કરે, અમૃત વિષમય થાય, ચંદ્ર તાપ કરે, મેઘ વૃષ્ટિ ન કરે, સરોવર તૃષા ન મટાડે, કલ્પવૃક્ષ ઉપર કાંટા ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે દુનિયાનો અંત આવ્યો હોય એમ મને લાગે છે.

અહો ! જે મૃગ નિર્મળ કલાધરને કલંક દેવામાં તથા રામ સીતાનો વિરહ રચવામાં કારણભૂત છે, તેજ મૃગે મારા રંગમાં ભંગ કર્યો; તેથી કવિલોકો તેને કુરંગ કહે છે, તે સત્ય છે. હા દૈવ ! હું કેવી હતભાગ્ય કે મારે ઘેર આવેલું કલ્પદ્રુમ પાછું જાય છે. હે સ્વામિ ! હું વિડંબનારૂપી વલ્લરીથી વેષ્ટિત છું. પાણીગ્રહણ કરવા માટે આપનો હાથ મારા હાથમાં ન આવ્યો તેથી હવે તેજ કર મારા શિર ઉપર થાઓ." આ વેળા જીનરાજ નેમીશ્વર અને રાજીમતી વચ્ચે નવ ભવનો સંબંધ હોવાથી જ્યારે નેમીશ્વર નિઃશ્રેયસમાં જવા તત્પર થયા, ત્યારે પોતે પરિણયનના નિમિત્તે જાણે રાજીમતીને નિમંત્રણ કરવા આવ્યા હોય એમ લાગતું હતું.

નેમિનાથ દીક્ષાગ્રહણ.

હવે દીક્ષાનો યોગ્ય સમય આવ્યો, ત્યારે ત્રૈલોકય ચૂડામણિ ભટ્ટારક ભગવત જાણતા હતા તે છતાં પણ લોકાંતિક દેવો પોતાના આચાર પ્રમાણે આવીને કહે છે: ભગવંત ! તીર્થ પ્રવર્તાવો. આ ઉપરથી રોજ સવારે એક પ્રહર પર્યંત એક ક્રોડ આઠ લાખ સુવર્ણ મહોરનું દાન દેતાં એક વર્ષ સુધી બાળ બ્રહ્મચારી ભગવંતે ત્રણ અબ્જ અઠ્ઠાશી ક્રોડ ને એંશી લાખ મોહોરનું સંવત્સરી દાન દીધું. દરિદ્ર દાવાનલને મેઘસમાન દાન દીધા પછી દીક્ષાભિષેક કર્યો ને પ્રભુ ઉત્તરકુરૂ નામે યાપ્યયાનમાં (પાલખીમાં) આરૂઢ થયા. દેવ, દાનવ ને માનવથી દીપતી દ્વારિકાના મધ્યભાગે થઇને દીક્ષા-મહોત્સવનો વર-

ઘોડો નીકળ્યો, વરઘોડામાં શક્રેન્દ્ર તથા ઈશાનેંદ્ર ચામર ધરીને, માહેંદ્ર ખડ્ગ ધારણ કરીને, સનત્કુમારેંદ્ર છત્ર ધરીને, બ્રહ્મેંદ્ર દર્પણ ધરીને, લાંતકેંદ્ર કલશ ધરીને, શક્રેન્દ્ર સ્વસ્તિક ધરીને, સહસ્રારેંદ્ર ધનુષ ધરીને, પ્રાણતેંદ્ર શ્રીવત્સ ધરીને, અચ્યુતેંદ્ર નંદાવર્ત ધરીને તથા બાકીના ચમરેંદ્રાદિ દેવો શસ્ત્ર ધરીને અર્હત્પ્રભુના અગ્ર ભાગે ચાલતા હતા. અનુક્રમે રૈવતાચલ ચઢી, સહસ્રામ્રવનમાં જઇ, આભરણાદિકનો ત્યાગ કરી, સહસ્ર પુરૂષની સાથે, ત્રણસેં વર્ષની ઉમ્મરે, શ્રાવણ શુદિ ૬ ને દિવસે ચિત્રા નક્ષત્રના યોગે, છઠનો તપ કરી તથા પંચ-મુષ્ટિ લોચ કરીને કુમતિ કુઠાર નેમીશ્વરે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યાંથી વિહાર કરીને વરદત્ત નામના બ્રાહ્મણને ઘેર ક્ષીરનું પ્રથમ પારણું કર્યું. ને ત્યાં પુષ્પવૃષ્ટિ, સુગંધિ જળવૃષ્ટિ, વસ્ત્ર-વૃષ્ટિ, હિરણ્યની વૃષ્ટિ, ને અહો દાન ! અહો દાન ! એવા ઉચ્ચાર કરતી દેવદુંદુભિ, એવાં પંચ દિવ્ય પ્રગટ થયાં. જંજાળરૂપી જાળને પ્રજાળનાર જગત્પ્રભુને ગર્ભથીજ મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતાં ને દીક્ષા સમયે મનઃ-પર્યવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; એવા ચાર જ્ઞાનના ધરનાર તથા બાવીશ પરીષહના સહનાર, શ્રી નેમિનાથને દીક્ષા લીધા પછી ચોપન દિવસે સહસ્રામ્રવનમાં વેતસવૃક્ષની નીચે, શુકલધ્યાના-રૂઢ સ્થિતિમાં, જ્ઞાનવરણી, દર્શનાવરણી, અંતરાય ને મોહની એ ચાર ઘાતિકર્મનો ક્ષય કર્યા પછી આશ્વીન માસની અ-માવાસ્યાને દિન, પહેલા પહોરમાં, ચિત્રા નક્ષત્રે પંચમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ચોસઠ સુરાધિપનાં સુખાસન સમકાલે પ્રકંપાય-

માન થયાં નેમીશ્વર અર્હંત્‌ને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું જાણી સુમનોએ આવી સહસ્રામ્રવનમાં સમવસરણ રચ્યું. તેમાં એકસો ચોવીસ ધનુષ ઉંચા ચૈત્યવૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી, '**તીર્થાય નમઃ**' એમ ઉચ્ચારણ કરી પૂર્વ દિશાની સન્મુખ અરિહંત મહારાજ આસન ઉપર બેઠા. ઉદ્યાનપાલકે તરતજ દ્વારિકામાં જઇ અધમ ઉદ્ધારક શ્રી અરિષ્ટનેમીશ્વરના કેવલજ્ઞાનની કૃષ્ણને વધામણી દીધી. કૃષ્ણ વાસુદેવે પણ હર્ષના ઉભરામાં ઉદ્યાનપાલકને સાડાબાર ક્રોડ સોનૈયા આપી, દશ દશરથ અને પાંડવોને લઇ, હાથી, હય, રથ ને પાયદલ, એવી ચતુરંગી સેના સજ્જ કરી, બત્રીસ હજાર રાણી, સાઠહજાર પુત્ર, સોળહજાર રાજા ને અડતાલીસ ક્રોડ સુભટ સહિત, વીતરાગને વંદન કરવા આવ્યા. ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ, સ્તુતિ કરી શક્રની પછવાડે યોગ્ય આસનપર બેઠા. ચતુર્મુખ, સ્યાદ્વાદી સર્વજ્ઞે સાત શબ્દ ગુણ ને અઠ્ઠાવીશ અર્થગુણ એવા પાંત્રીશ ગુણયુક્ત દેશના દીધી. તેમાં જગદીશ્વરે પોતાના શાસનરૂપી વનની અંદર અલૌકિક અભ્રયુક્ત તડિત્‌ સન્નિભ અંબિકા દેવીનું ચમત્કૃતિયુક્ત ચરિત્ર કહ્યું તે નીચે પ્રમાણે—

અંબિકા ચરિત્ર.

જેના [1]બે મહીધર મસ્તક રૂપ છે, જેની [2]પૂત પૃથિવીએ સુરાલયનો પરાજય કરી [3]દિવિષ્ઠોને પાતાળમાં પલાયન

---

૧ બે મહીધર—શત્રુંજય ને ગિરનાર એ બે પર્વત. ૨ પૂત—પવિત્ર. ૩ દિવિષ્ઠ—દેવ.

કરાવ્યું છે, ને જેનાં તેજસ્વી તીર્થરૂપી મહા મૂલ્યનાં નિર્મલ મુકતાફલ સદા વિજયવંત વર્તે છે, એવા સૌરાષ્ટ્ર દેશના પર્વત [1] પુરંદર શ્રી રૈવતાચલની દક્ષિણ દિશાએ ઋદ્ધિમાં કુબેરપુર કલ્પ અને ન્યાયવાન નરનારીઓથી નિવાસિત કુબેરનગર (કોડિનાર) છે. તેની યક્ષા નામની સરિતાના [2]સલિલના બિંદુઓને તથા [3]સુમનઃ પરિમલના પરમાણુઓને પ્રસારનાર [4]પ્રભંજન કદલીપત્રોને પ્રતિદિન કંપાયમાન કરી રહ્યો છે, તેથી નાગરિક નિતંબિનીને પુરૂષોના શરીરનો પ્રસ્વેદ [5]પ્રધ્વંસને પામે છે, [6]પ્રકૃષ્ટ પત્તનમાં વિચિત્ર ચિત્ર જોનારાં મનુજોનાં ચક્ષુરૂપી ચંચલ [7]પયોજને રહેવાને માટે પ્રાસાદરૂપી પુષ્પવાટિકાઓ છે. ફરતો પ્રદક્ષિણા દેતો ઉંચો સુંદરાકાર [8]પ્રાકાર પરિવેષ્ટન કરી રહ્યો છે, ચૈત્યોમાં ઠામઠામ પૂજાઓ થઇ રહી છે. ચિત્રમયી લક્ષ્મીની ચિત્તાકર્ષક પ્રતિમાઓ પ્રત્યેક સ્થાને પ્રકાશી રહી છે, સર્વ પ્રજા ષટ્કર્મમાં [9]અપ્રમાદ તથા કર્મનિકંદન કરવામાં નિશદિન ગુંથાયલી છે, તે પુરીને વિષે [10]હરિની કીર્ત્તિને હરનાર, જેના ગુણરૂપી હરિએ અરિરૂપી [11]કરિને વિદાર્યા છે એવો, કૃષ્ણના વંશમાં રત્ન જેવો, ભગવંતના પાદારવિંદનો ભ્રમર, દ્વાદશ વ્રતપાલક, તત્ત્વત્રયના ચિન્હરૂપ ત્રણ તંતુની યુકતાર્થ

---

૧. પુરંદર—ઇંદ્ર. ૨. સલિલ—પાણી. ૩. સુમનઃ—પરિમલ—ફુલની સુગંધ. ૪. પ્રભંજન—પવન. ૫. પ્રધ્વંસ—નાશ. ૬. પ્રકૃષ્ટ પત્તન—ઉત્તમ નગર. ૭. પયોજ—કમળ. ૮. પ્રાકાર—કિલ્લો. ૯. અપ્રમાદ—ઉદ્યોગી. ૧૦. હરિ—વિષ્ણુ, સિંહ. ૧૧. કરિ—હાથી.

[1]યજ્ઞોપવીત ધારક, ને સંવર સંયુકત સાધુની સ્યાદ્વાદસિદ્ધાંત સુધાથી સિંચિત, એવો સોમભટ્ટ નામે બુદ્ધિશાળી બ્રાહ્મણ રાજા છે. તેને [2]અંબિકાભિધાના, ઈંદુવદના, સંસ્કારવતી સતી શિરોમણી, ને પતિવ્રતા પત્ની છે. તેનામાં [3]ચપલાની ચંચલતા, રંભાનું રૂપ, [4]ભારતીની ભાષા, [5]વિધુલેખાની વક્રતા ને સુરેંદ્રાણીનો [6]સપત્નીભાવ છે. સોમભટનો પિતા પરલોકમાં ગયો, ત્યારે તેની સાથે જૈનધર્મનો પણ લોપ થયો, એમ લાગતું હતું. એકદા મધ્યાન્હે માસક્ષમણના ઉપવાસી બે ક્ષમાશ્રમણ મુનિઓ સોમભટના મહેલ પાસે [7]ગોચરી લેવા નીકળ્યા. સુતપશ્ચર્યાએ કરીને શશાંક [8]માર્તંડ સદૃશ, અને કર્મરૂપી રોગને ચકચૂર કરવામાં ચતુર [9]ચિકિત્સક તુલ્ય, એવા તે બે સંવેગી સાધુઓને જોઇ ભદ્રભાવથી ભરેલી ઉદાર અંબિકા અત્યાનંદની [10]ઉર્મિમાં નિમગ્ન થઇ નિર્ધારે છે.

આ મહા પ્રાજ્ઞ મુનિઓ [11]ક્ષમા ધારણ કરનાર મહા પર્વતો છે. સુકર્મના ઉદયે કરીને મારે આંગણે પધાર્યા છે. તેથી આજ અપૂર્વ પર્વની તિથિ છે. ખરે ! મેં પ્રચુર પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું છે, જેથી મને સર્વ સુખનું સાધન મળ્યું. જેમ દૂધથી ધોવાયલી વસ્તુ વિશુદ્ધ થાય છે, તેમ આ અનુત્તર

---

૧. યજ્ઞોપવીત–જનોઇ. ૨. અંબિકાભિધાના–અંબિકા નામની. ૩, ચપલા–લક્ષ્મી. ૪, ભારતી–સરસ્વતી. ૫. વિધુલેખા–ચંદ્રની કલા. ૬. સપત્ની–શોકય. ૭. ગોચરી–ભિક્ષા, ૮. માર્તંડ–સૂર્ય, ૯. ચિકિત્સ–ભિષક, વૈદ્ય. ૧૦. ઉર્મિ–કલ્લોલ, મોજું. ૧૧. ક્ષમા–પૃથ્વી, ક્ષમાગુણ.

અતિથિનાં પ્રિય દર્શનથી મારાં નયન પવિત્ર થયાં છે. અનાર્ય સાસુ પણ અત્રે નથી. [1]રસવતીમાં ઉત્તમ [2]દ્રવ્ય છે, માટે તેનું દાન આપું. આવા અંતરંગના તરંગમાં અતિ હર્ષનાં આંસુથી ભીંજાયલી ને રોમવિકાસિત, એવી હંસગામિની અંબિકા ઉઠી. અન્ન લઇ અનગાર અવધૂતને વિનવે છે. આપ આલ્હાદજનક આકૃતિવાળા ને અતિ પુણ્યવંત છો, મારાપર પરમ પ્રાસાદ કરી [3]પ્રાશનનું ગ્રહણ કરો. જેથી હું પાવન થાઉં. [4]નિર્ગ્રંથ મુનિયુગ્મે[5] પણ મન અને અન્નની પ્રસન્નતા જોઇ પાત્ર ધર્યું, તેમાં અંબાએ સુપાત્ર [6]સંપ્રદાન દીધું; તે જાણે શ્રેષ્ઠ ગતિનું બીજ રોપ્યું, એમ દેખાયું. શાંત, દાંત ને મહંત મુનિયુગલે પણ દાન સ્વીકારી ધર્મલાભ દીધો. ધર્મના લાભથી મુક્તિની અલૌકિક [7]લબ્ધિનું અર્પણ કરનારા તે પદરૂપી શૂરા સિંહથી પાપરૂપી હઠીલા હાથી હણાયા.

સુકૃતી ને સુવ્રતી યતિઓ ૪૨ દોષ નિવારી આહાર વહોરી અંબિકાના આસ્થાનગૃહથી નિકળ્યા, પણ આશ્ચર્ય એ હતું કે; તેના અંતર્ગત [8]હૃત્પદ્માલયમાંથી નિસર્યા નહીં.

હવે અંબિકાએ ગીતાર્થ ગુરૂને ભોજનદાન દીધું, તે દેખીને મૂર્ત્તિમતી પિશાચિની, ભયાનકા [9]ભુજંગી, કલહપ્રિયા, પ્રપંચી:ને પ્રચંડ પાડોશણ ઉંચા હાથ કરી, નેત્ર, નાસિકા ને

---

૧. રસવતી–રસોઇ. ૨. દ્રવ્ય–પદાર્થ. ૩. પ્રાશન–ખાવાનું. ૪. નિર્ગ્રંથ–ત્યાગી. ૫. યુગ્મ–યુગલ, જોડું. ૬. સંપ્રદાન–દાન. ૭. લબ્ધિ–લાભ ૮. હૃત્પદ્માલય–હૃદયકમળ ૯. ભુજંગી–ઉરગી, સર્પી, સર્પિણી.

[1]વકત્રને વક્ર કરી, કટાક્ષથી કઠોર ને કટુ વાગ્બાણ કાઢી સર્વને તીવ્ર ત્રાસ પમાડતી ને પગ પછાડતી ઝટ પોતાના ઘરની બહાર દોડી આવી ને આર્ય અંબિકા સામું જોઇ કહે છે–હે સ્વચ્છંદાનુચારિણી ! તને ધિક્કાર છે ! યજ્ઞ ને હત્યા કયા ભિના વગર વિચાર્યે તેં શ્રમણને ભિક્ષા કેમ આપી ? તારી સાસુ ઘેર નથી તેથી વિવેકહીન વેશ્યાનું આ અયુક્ત આચરણ તેં કેમ આચર્યું ? પૂર્વજ ને [2]ભૂદેવોને પિંડ પહોંચ્યા પહેલાં આ શું કર્યું ? એમ [3]ગર્દભીની માફક ભુંકતી ને [4]કુકકુરીની પેઠે ભસતી, બકબકાટ કરતી તે અંબિકાની [5]શ્વશ્રૂ પાસે ગઇ; ને તેને સર્વ વાત કહી દીધી.

પછી વાયુ જેમ [6]ધૂમની વિવૃદ્ધિ કરે છે, તેવી રીતે તે સાસુ પણ તે વાતને વિસ્તારીને બોલી, હે વહુ ! તેં આ કામ બહુ કલેશનું કર્યું, તેમાં લેશમાત્ર પણ સંદેહ નથી. હું તો જીવતી છું; તે છતાં તારૂં મારા ઘરમાં કેમ ચાલે ? [7]સામર્ષ સાસુ ને પાપી પાડોશણની અંતરાલે ઉભી રહેલી ઉદાસ અંબિકા [8]મેઘમાળા ને રાહુની વચ્ચે સપડાએલી ચંદ્રકલાની પેરે નિસ્તેજ થઇ ધ્રૂજવા લાગી. એટલામાં સોમભટ વિપ્રોને તેડીને આવ્યો. નિજ જનની તથા પેલી [9]ધૃષ્ટ ને દુષ્ટ કર્કશાનાં પાપિષ્ટ કુશબ્દો સાંભળી તેનો

---

૧. વકત્ર=મોં. ૨. ભૂદેવ=બ્રાહ્મણ. ૩. ગર્દભી=ગધેડી. ૪. કુક્કુરી=કુતરી. ૫. શ્વશ્રૂ=સાસુ. ૬. ધૂમ=ધુમાડો. ૭. સામર્ષ=ક્રોધી. ૮. મેઘમાળા=વાદળ. ૯ ધૃષ્ટ=નિર્લજ્જ.

મિજાજ ગયો ને કોપાતુર થઇ [1]કૃશાંગી અંબિકાનો અસહ્ય [2]અવજ્ઞા કરવા લાગ્યો; તેથી અધોમુખી ને [3]અભિજાતિવતી તેની [4]સુતનુસીમંતિની કંઇપણ બોલ્યા ચાલ્યા શિવાય પોતાના અંબર ને શંબર નામના બે બાળકને સાથે લઇ સર્વવિરતિ સંયમીની સત્ય [5]ગિરા સંભારતી [6]સત્વર [7]શ્વશુરગૃહ મૂકીને ચાલી નીકળી. માર્ગમાં વિચારે છે; અરે ! મેં કોઇ સમયે સાસુજીની આજ્ઞા ઉત્થાપી નથી. ધણીની ઘણી ભકિત યથાશકિત કીધી છે. [8]ગૃહિણીનાં કાર્ય કષ્ટ વેઠીને સારી રીતે કર્યાં છે; છતાં દૈવયોગે આ સમય પ્રાપ્ત થયો !

કનક કામિનીના ત્યાગી ગુણવંત ગુરૂને પુણ્યોત્પાદક પ્રદાન દીધુ, તે કલ્યાણકારી થયું છે; તે છતાં પણ વિના કારણ ઉલટી મારી [9]જુગુપ્સા કરી છે. પુત્રથી પામેલા પિંડ પ્રમુખથી જો પ્રેત પુરૂષને તૃપ્તિની પ્રાપ્તિ થાય તો પાણી પાવાથી [10]શુષ્કશાખી નવપલ્લવિત કેમ ન થાય ! અહો મિથ્યાત્વ ! જેમ [11]જાત્યંધ જન [12]તરણિની તિરસ્કિયા કરે, ને [13]નિશાંધનર [14]નક્ષત્રનાથની નિર્ભર્ત્સના કરે તેમ ક્ષુદ્ર ને

---

૧ કૃશાંગી=નાજુક, ૨ અવજ્ઞા=તિરસ્કાર, ૩ અભિજાતિવતી=કુલીન, ૪ સુતનુસીમંતિની=સુંદર સ્ત્રી, ૫ ગિરા=વાચા. ૬ સત્વર=જલદી, ૭ શ્વશુરગૃહ=સાસરૂં, ૮ ગૃહિણી=ઘરધણીઆણી, ૯ જુગુપ્સા =નિર્ભત્સના, અવગણના, ૧૦ શુષ્કશાખી=સુકુ ઝાડ, ૧૧ જાત્યંધ=જન્માંધ, ૧૨ તરણિ=સૂર્ય, ૧૩ નિશાંધ=રતાંધળો રાત્યંધ, ૧૪ નક્ષત્રનાથ=ચંદ્ર.

મૂઢ માનવોએ સુપાત્ર ત્યાગની નિંદાનો વરસાદ વરસાવ્યો છે. અરે ! પણ એમનો દોષ કાઢવો તે વૃથા છે. મારાં પૂર્વ કૃત્યનાં અંકુર ઉગી નીકળ્યાં છે, એમ મારે માનવું જોઇએ. આજથી ગૃહવાસના દાસત્વનો સદૈવ ત્યાગ છે. હવે તો તે એ સુશીલ સાધુનું શરણુ લેવું યોગ્ય છે. ગુણાકિર્ણ ગિરનાર ગિરિપર જઇ સંસારસમુદ્રના [1]સુપ્રવહણુ સદશ, ને સકલ સુરાસુરેંદ્રસેવિત, એવા શ્રી નેમિનાથને નમી, તેમનું ધ્યાન ધરી, તપ તપી [2]દુરિતને દળી નાંખીશ. એવો નિર્ણય કરી, એક પુત્ર કટિ ઉપર ને બીજાને હાથની આંગળીએ વળગાડી, શોકને દૂર કરી ગુણાભિરામ ગિરિધર ગુરૂનું તેમજ રૈવતાદ્રિનું મનમાં સ્મરણ કરતી અચલ ચિત્તથી આગળ ચાલી. ભયાવહ જંગલની મધ્યે તડકામાં [3]નયણે કોઠે ને ઉઘાડે પગે અથડાતાં ભાલા જેવા તીક્ષ્ણ કાંટા વાગે છે. એવી દશાની પરાકાષ્ઠામાં કેડે બેસાડેલો કુમાર તરશ્યો થયો. લાળવાળા મુખવાળું, આંસુથી ભરેલા ભીના ગાલવાળું ને માતાના ગભરાટમાં વધારો કરનારૂં બીચારૂં બાળ અસ્ફુટાક્ષરે કરૂણાજનક રૂદન કરતું પાણી ! પાણી ! ઝંખી રહ્યું છે. એટલામાં વળી કમલ [4]કાંડ જેવા કોમળ [5]કરપલ્લવે દોરેલો દીકરો ભૂખ્યો થયો. તેથી હે અંબ ! અમને ખાવા આપ એમ કહી રડાફૂટ કરી રહ્યા છે. બંને બાળકોએ અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરી અશ્રુપાત કરવાની જાણે પ્રેરણા કરતાં હોય, એમ અંબિકાની એક આંખમાંથી શ્રાવણ

---

૧ સુપ્રવહણુ=સારૂં જહાજ, ૨ દુરિત=દુષ્કૃત. ૩ નયણે=નિરન્ન, ૪ કાંડ=નાળ, દાંડો, ૫ કરપલ્લવ=હાથની આંગળી.

ને બીજીમાંથી ભાદરવો ભરપુર ચાલ્યો જાય છે. તૂટેલા હારમાંથી એક પછી એક સરી પડતાં મોતીની [૧]અવિભક્ત ધારા બંને છેડે [૨]અવિચ્છિન્નપણે ચાલે છે, તેમ બંને ચક્ષુમાંથી બોર બોર જેવા ઉષ્ણ આંસુનાં ટપોટપ ટપકાં પાડતી, ઘર, [૩]આભૂષણ, સુખ, સેવક, શરીર ઇત્યાદિક સંબંધી ઇચ્છાને અલગ કરતી, જંગમ :તીર્થરૂપી તપસ્વી સાધુના વચનથી અપાર શોક વિસારતી, અનાથ, અબલા, "નેમીશ્વર પરમેશ્વરના [૪]ચરણાંભોજની ભક્તિ કરૂં" એવી ભાવના ભાવતી ચાલી જાય છે.

[૫]ક્ષુત્પિપાસાથી પીડાયલાં અણસમજુ શિશુ સમય ઓળખતાં નથી. આવા દુઃખદરીઆમાં ડુબેલી અંબિકાએ ધાર્યું કે, આ પુત્રો પ્રથમ મારા પ્રાણનો અંત આણશે, માટે આત્મહત્યા કરૂં. વળી ચિંતન કરે છે. ધિક્ ! ધિક્ ! આ બે વત્સોની પણ વાંછના હું પૂરી પાડવા સમર્થ નથી. અરે ! હું ઘણાં અશુભ કર્મની કરનારી છું. હે વસુધામાતા ! મારા ઉપર [૬]અનુગ્રહ કરી મને [૭]વિવર દે કે તેમાં હું સમાઇ જાઉં, ને અગાધ શોકસાગરમાંથી નિવૃત્ત થાઉં. હે વિધાતા ! તેં મને કેમ ઘડી ? અહો દુઃખો ! તમને બીજા કોઇ સ્થલમાં રહેવાનું ન મળ્યું ? કે આની રીતે અકસ્માત્ મારા ઉપર

---

૧ અવિભક્ત=સળંગ, અટક્યા વગર, ૨ અવિચ્છિન્નપણે=તૂટ્યા વગર, ૩ આભૂષણ=ઘરેણાં, ૪ ચરણાંભોજ=કમળ જેવા પગ, ૫ ક્ષુત્પિપાસા=ભૂખ તરસ, ૬ અનુગ્રહ=કૃપા, ૭ વિવર=દર, માર્ગ.

[1]યુગપત્ આવી પડયાં છે ? અરેરે ! દૈવના વજ્રમય હૃદયમાં દયા ન આવી, તો અઘોર આ અરણ્યમાં વિલાપ કરવાથી કંઇ વળવાનું નથી. હવે તો પાપ પ્રજાળનાર પ્રભુના [2]પાદપંકજને સેવીને સર્વ સંકટ સહન કરીશ. એમ કહી એક ઠેકાણે બેઠી. તેના નિશ્વાસવાયુથી [3]નિખિલ વૃક્ષ ડોલતાં હોય એમ દીસતું હતું. એવામાં નિર્મળ શીતળ જળ ને [4]પ્રફુલ્લ કમલવાળું [5]આમ્રતરૂથી વીંટાયલું એક મનોહર સરોવર તેની દૃષ્ટિએ પડયું. એ પાસે [6]ભમતા ભૃંગો ઝંકારવ કરી રહ્યા છે, ને [7]પરભૃત પક્ષિ ટૌકારવ કરી રહ્યાં છે. અતિ દુઃખી ને દીનમુખી અંબિકાએ તે સરસ [8]સરસીમાંથી અંજલી ભરીને પોતાના પુત્રોને પાણી પાયું ને તેમને [9]રસાલફલ ખાવા આપ્યાં.

હવે જેમ [10]લોહભાંડને [11]સ્પર્શપાષાણનો સ્પર્શ થવાથી તરતજ તે સુવર્ણમય થાય, તેમ તે ધીર, વીર, ગંભીર ને [12]મુમુક્ષુ મુનિઓના પ્રબળ, પ્રૌઢ ને પરોપકારી પ્રભાવથી સોમભટના અન્ન ને [13]ભાજન કાંચનમય થઇ ગયાં. એ જોઈ અંબિકાનાં સાસુ પશ્ચાત્તાપ કરી પુત્રપત્ની પ્રત્યે પ્રીતિપૂર્વક કહે છે. અહો ! ફિટકાર છે મને મિથ્યા કોપ કરનારીને !

---

૧ યુગપત=એકદમ, ૨ પાદપંકજ=ચરણકમલ, ૩ નિખિલ=સર્વ, ૪ પ્રફુલ્લ=ખીલેલાં, ૫ આમ્રતરૂ=આંબાનું ઝાડ, ૬ ભૃંગ=ભમરો ૭ પરભૃત=કોકિલ, ૮ સરસી=તળાવ, ૯ રસાલફલ=કેરી. આમ્રફલ ૧૦ લોહભાંડ=લોઢાનું વાસણ ૧૧ સ્પર્શપાષાણ--પારસમણિ. ૧૨ મુમુક્ષુ=મોક્ષ ઇચ્છનાર, ૧૩, ભાજન=વાસણ.

અપરાધ[1] લવવિના [2]અનુત્તમ અંબિકાને મેં કાઢી મેલી ! એટલામાં [3]અશરીરિણી વાણી થઇ કે, એ તો દાનના અમોઘ ફલનો અંશમાત્ર છે. અંબિકા તો [4]અંબરૌકસને [5]અર્ચનીય થશે. તે સાંભળી સોમભટની માતા સ્તુત્ય વધુની પ્રસંશા કરતી સાનંદાશ્ચર્યથી સોમભટને કહે છે. હે પુત્ર, જો તો ખરો ! શો ચમત્કાર ! પુણ્યપરાક્રમની કેવી પરિસીમા ! ઓરડાઓમાં ધન ધાન્યના ભંડાર ભરાઇ ગયા છે, તે દાનનું દિવ્ય ફલ છે, માટે [6]શીઘ્ર જા, ને વિનીત વહુને તેડી લાવ. તેના વગર મારૂં [7]વેશ્મ ને હ્રુદય શૂન્ય છે.

તે સાંભળી [8]કુમુદેશની કાંતિની પછવાડે જેમ [9]પારાવારનું પૂર વેગથી દોડે છે, તેમ અંબિકાને પગલે પગલે [10]સ્વાંબિકાપ્રેરિત સોમભટ સપાટાબંધ ચાલ્યો. [11]વિજન કાનનમાં કિશોર વયનાં [12]અર્ભક સંઘાતે અંબિકાને દૂરથી જોઇ બોલે છે. હે ભય વિભ્રાંત ભામિની ! પલમાત્ર સ્થિરતા રાખી ઉભી રહે. આ વાક્યનો [13]પ્રતિધ્વનિ કાને પડતાં અંબિકાએ પોતાની મુખમુદ્રા ફેરવી, તો પતિને ત્વરિત ગતિથી આવતો જોયો. જોતાં વાર જ વિચારે છે. અહો ! કયા અકારણ રિપુએ

૧, લવ=અંશ, ૨, અનુત્તમ=શ્રેષ્ઠ, ૩, અશરીરિણી વાણી=આકાશ વાણી, ૪ અંબરૌકસ=દેવ, ૫, અર્ચનીય=પૂજનીય, ૬, શીઘ્ર =જલદી, ૭, વેશ્મ=ઘર. ૮, કુમુદેશ=ચંદ્ર, ૯, પારાવાર=સમુદ્ર, ૧૦, સ્વાંબિકાપ્રેરિત=પોતાની માતાથી મોકલાયલો, ૧૧, વિજનકાનન=શુન્ય વન, ૧૨, અર્ભક=બટુ, બાલ, ૧૩, પ્રતિધ્વનિ=પ્રતિશબ્દ.

રોષે કરીને આને મોકલ્યો છે ? ખરે ! મને એ મારવા આવે છે. હવે કોનો આશ્રય લઉં ? આ ઘોર [1]ગહનમાં પકડીને મારો ઘાત કરશે. એ [2]નિર્ઘૃણ છે. અહીં કોઇ પણ નથી. હા દેવ ! હું શું કરૂં ? હું નિરાધાર આકાશથી પડી છું, ને ધરતીએ મને ઝીલી લીધી છે. હવે મારે જીવીને શું કરવું ? અથવા ગૃહમેધિત્વ એ [3]ભૃત્યત્વની વૃત્તિ છે. ક્રોધના આવેશમાં [4]કદર્થના કરી ક્રૂરતાથી મારૂં કાટલું કરશે, તે પહેલાં જ હું પ્રાણ કાઢું. એમ અવધારણા કરી [5]આક્રંદ કરતી એક કુવા કાંઠે આવી તેમાં પડી મરવાની [6]સ્પૃહા કરતી બોલે છેઃ—

અરિહંત, સિદ્ધ અને સાધુનું મારે શરણ છે. દયામય ધર્મ ને દાનનું માહાત્મ્ય એ મારી ગતિ છે. બ્રાહ્મણ, દરિદ્રી, કૃપણ, [7]કિરાત ને મ્લેચ્છના વંશમાં તેમજ કલંકિત ને અધમ કુળમાં મારો અવતાર આવશો નહીં. અંગ, બંગ, કુરૂ, કચ્છ ને સિંધુ, એ દેશોમાં મારો જન્મ થશો મા. યાચકાવસ્થા, કૃપણતા, મિથ્યાત્વ, કોટવાલની પદવી, મદ્યાદિનો વ્યાપાર, ને શસ્ત્રધારકપણું, એટલાવાનાં મને જન્માંતરમાં મળો નહીં. દેવ, ગુરૂ ને ધર્મ એ ત્રણ રત્ન ભવોભવ મળજો. સ્વામિત્વની તેમજ શુભાશુભ કર્મક્ષયની મને સંપ્રાપ્તિ હોજો. સોરાષ્ટ્ર, મગધ, કીર, કાશ્મીર ને દક્ષિણ એ દેશોમાં મારો જન્મ થાઓ. ધનવાન સ્થિતિ, દાતારપણું, નિરોગિતા, ઇંદ્રિ-

---

૧, ગહન=વન, ૨, નિર્ઘૃણ=ક્રૂર. ૩, ભૃત્ય=ચાકર, ૪, કદર્થના =ફજેતી. ૫ આક્રંદ=વિલાપ, ૬, સ્પૃહા=ઇચ્છા. ૭, કિરાત=ભીલ.

ચપાટવ અને અનુકંપા મને આવતા ભવમાં આવી મળો. આવી રીતે ચિત્તમાં નિશ્ચલતાથી ચાહના કરી બંને પુત્રોને લઇને સોમભટની ભાર્યા સાહસપણે કુવામાં પડી. તેજ ક્ષણે મા, મા, એમ બોલતો તેનો કાંત હાંફતો હાંફતો દોડતો આવ્યો. સુત સહિત કૂપમાં પડીને મરણ પામેલી, પ્રેમપાત્રી અને [1]પ્રશસ્ત પ્રમદાને જોઈ દારૂણ દુઃખમાં રડતો રડતો અંબિકાનો વર ગદ્ ગદ્ કંઠે બોલે છે. હે મુગ્ધે! તું અકાળ કાળની વિકાળ ફાળમાં ક્યાં ફસાઇ ગઇ? કુલીન [2]કમલેક્ષણા! આ સાહસ કર્મ શા માટે કરવું પડયું? અહો! હું કેવો જડ કે મેં તને [3]ગર્હના સાથે ઘરમાંથી કાઢી મૂકી! હે [4]વિદગ્ધ વલ્લભા! પંડિતને વિચક્ષણ થઇ તેં આ શું કર્યું?

અરે! [5]લોલલોચના, [6]લલિતલલના! ખરેખર તું નિષ્કલંક છે. માટે તારા વિના હવે જીવીને શું કરવું? નિરાશ થઇ મારૂં કાળું મુખ લઇ સ્વમંદિરમાં જાઉં, પણ વિરહ વ્યથામાં ત્યાં હું શું લીલું વાળીશ? પ્રાણપ્રિયા ને પુત્રોના પંચત્વ ગમનથી હું પરમ દુઃખી થયો છું. માટે મારે પણ આપઘાત કરવો ઉચિત છે. એમ કહી અવિલંબિતપણે પોતાની અદ્ભુત અર્ધાંગનાનું સ્મરણ કરી સોમભટે તેજ [7]નિપાનમાં ઝંપાપાત

૧, પ્રશસ્તપ્રમદા=વખણાએલી સ્ત્રી, ૨, કમલેક્ષણા-કમલના જેવી જેની આંખો છે એવી, ૩, ગર્હના=તિરસ્કાર. ૪, વિદગ્ધવલ્લભા=પંડિતોને વહાલી, ૫, લોલલોચના=ચંચલ ચક્ષુવાળી, ૬, લલિતલલના=રૂપાળી સ્ત્રી. ૭ નિપાન=કૂવો.

કર્યો, ને કાળ પામી અકામ નિર્જરાના યોગથી અંબિકાના વાહનરૂપે શાર્દૂલ દેવતા થયો. અપરિમિત ગુણપૂર્ણા સિંહવાહિની અંબા [1]ડિંભદ્વયની સાથે [2]હિરણ્ય રૂચી ધારણ કરી દેવીપણે પ્રગટ થઈ.

આમ્રકુંજમાં ટૌકા કરતી કોયલોના રાગે કરીને ઉદય પામતા રવિના [3]રશ્મિ જેવું જેનું રૂપ છે, સકલ સુરવધુના સમગ્ર સૌંદર્ય સમુદાયનો જેણે સંહાર કર્યો છે, [4]મૃગાંકનાં [5]મયૂખસમ અત્યુજ્જવલ [6]અંશુકથી આચ્છાદિત જેનું અંગ છે, જેના [7]અમલ [8]આસ્યના અંશુના અમૃતાબ્ધિની અંદર [9]અંબકરૂપી [10]આંભસિકો ક્રીડા કરી રહ્યાં છે; જેનું સંપૂર્ણ શરીર સર્વ અવયવે સુંદર અને [11]નિશેષ ભૂષણે ભૂષિત છે; જે મહિમાવાળીએ [12]સુરયોષિતના સેવવાથી નવી સમુત્પન્ન થયેલી [13]સહકારની લૂમ બે પાર્શ્વે રાખી છે; એવી [14]અમરીરૂપે ઉપજેલી અંકુશધારિણી અંબીકાને છડીદાર દેવ નમ્રતાથી પ્રણામ કરી કહે છે. હે દેવી ! તેં પૂર્વ ભવે શું તપ કર્યું ? કેવું દાન દીધું ? કયા તીર્થ સેવ્યાં ? કે જેથી વ્યંતરની

---

૧. ડિંભદ્વય=બે પુત્રો, ૨. હિરણ્ય રૂચિ=સોના જેવી કાંતિ. ૩. રશ્મિ=કિરણ. ૪. મૃગાંક=ચંદ્ર. ૫, મયૂખ=અંશુ. કિરણ, ૬ અંશુક=વસ્ત્ર ૭. અમલ=નિર્મલ. ૮. આસ્ય=મોં ૯. અંબક=લોચન આંખ. ૧૦. આંભસિકો=મત્સ્ય, માંછલાં. ૧૧. નિઃશેષ ભૂષણ=સર્વ અલંકાર ૧૨ સુરયોષિત્–સુરવધૂ; સુરાંગના, અપ્સરા, દિવ્ય સ્ત્રી ૪૦ ૧૩ સહકાર–આંબો, ૧૪ અમરી–દેવી.

દિવ્ય સ્ત્રીઓને પણ સેવવા યોગ્ય તું અમારી સ્વામિની થઇ ? તે સાંભળી અવધિજ્ઞાને પોતાનો પાછલો ભવ દેખીને સૌભાગ્યનું નિધાન એવી અંબિકાદેવીએ તે [1]વિબુધને પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. પછી વીતરાગ પરમાત્માનાં વચનને શ્રવણ કરવા માટે યોગીશ્વરની પેરે મૌનનું અવલંબન કરી તેજ વેલા વ્યંતરદેવ પાસે વિમાન સજ્જ કરાવીને સંગીત સાંભળતી ને દિશાઓમાં ઉદ્યોત કરતી ઉજ્જયંત પર્વતે આવી અને [2]સંસૃતિકરિકેશરી શ્રી અરિષ્ટનેમિને કેવળજ્ઞાન ઉપન્યું, તેજ પ્રસંગે સમવસરણમાં જઇ ધર્મોપદેશરૂપી અમૃતધારાથી પોતાના કર્ણનું સિંચન કરવા બેઠી. એ અવસરે ગિરિનારમંડન, જનમનરંજન, ભવભયભંજન, જગદાધાર કૃપાવતાર, શ્રુતનિધિ, [3]સુધાસોદરવાગ્જ્યોત્સ્નાથી જેણે દિગ્મુખ નિર્મલ કર્યાં છે, એવા પ્રભુ શ્રી નેમિનાથસ્વામીએ દેશના દીધી કે:—

ધર્મ નિષ્કારણબંધુ છે. ધર્મ લોકનું હિત ઇચ્છનાર, [4]પાપાર્તિનો ક્ષય કરનાર તથા [5]ઐહિક ને આમુષ્મિક સુખનો દાતાર છે. વિનયમૂલ ધર્મવૃક્ષની સુપાત્રદાન પ્રથમ શાખા છે. શત્રુંજય-ગિરિનારની સેવા, દેવપૂજા, સદ્‌ગુરૂભક્તિ, પંચપરમેષ્ઠિધ્યાન આદિ ઉપશાખાઓ છે, વિવિધ પ્રકારના વૈભવ ને

---

૧ વિબુધ=દેવ, અમર, નિર્જર, નાકી, ૨ સંસૃતિકરિકેશરી=સંસારરૂપ હાથીને સિંહસમાન, ૩ સુધાસોદરવાગ્જ્યોત્સ્ના=અમૃત જેવી વાચારૂપી કૌમુદી (ચંદ્રનું અજવાળું), ૪, આર્ત્તિ=દુ:ખ, ૫, ઐહિક ને આમુષ્મિક=આ લોકનું ને પરલોકનું.

સુખરૂપી તેની શીતળ છાયા છે, અને મોક્ષરૂપ મહા ફલ છે. ઇત્યાદિ [1]ભવ્યારામકુલ્યાતુલ્ય [2]નિરવદ્ય [3]વ્યાહાર [4]પીયૂષનું કર્ણાંજલિવડે પાન કરી [5]કૃતાંજલિ [6]પર્ષદા સંતોષ પામી. તેજ ક્ષણે વૈરાગ્ય રંગથી રંગાયલા વરદત્ત નરપતિએ સંસાર-પરાઙ્મુખ થઈ બે સહસ્ર સેવક સાથે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી; ને પોતે પ્રથમ ગણધરની પદવી પામ્યો. ત્યાર પછી નેમિપતિને બીજા દશ ગણપતિ થયા. દશ દશરથ, કૃષ્ણ વાસુદેવ ને બલ-ભદ્ર પ્રમુખ શ્રદ્ધાલુ શ્રાવક થયા. ને તેમની સ્ત્રીઓ સુજ્ઞ શ્રાવિકાઓ થઇ. એમ ચાર ગતિનું [7]તિમિર વિતાન ટાળવાને ધર્મરૂપ દીપકની ચાર શિખારૂપ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના થઇ. સુધર્માધિપતિ શક્રેન્દ્રે [8]દ્વાદશપર્ષદ્વે-ષ્ટિત પ્રભુના મુખાંબુજથી અંબિકાના લોકોત્તર ચરિત્રનું આદરપૂર્વક શ્રવણ કર્યું, ને [9] સ્વર્ગૌકસના સદાગ્રહથી અત્યંત ભક્તિસહિત નેમીશ્વર ચરણ [10]જલજની [11]મધુકરી, કામના પૂરક કામધેનુ, કામકુંભ, દક્ષિણાવર્ત શંખ, સુરતરૂ, ચિંતા-મણિ રત્ન કે ચિત્રવલ્લી સમી વિઘ્ન વિદારનારી પ્રભાવિક અંબાજી માતાને અરિહા ભગવંતના તીર્થને વિષે શાસનની અધિષ્ઠાયિકા દેવી સ્થાપી.

---

૧ ભવ્યારામકુલ્યાતુલ્ય–ભવિકજનને આરામ આપનારી નહેર જેવી, ૨, નિરવદ્ય–પાપ વગરની, ૩ વ્યાહાર–વાણી, ૪. પીયૂષ–અમૃત, ૫, કૃતાંજલિ–હાથ જોડેલા એવી, ૬, પર્ષદા–પરખદા, સભા. ૭ તિમિર વિતાન–અંધકારનો વિસ્તાર. ૮ દ્વાદશપર્ષદ્વેષ્ટિત=બાર પરખદાથી ઘેરાયલા. ૯ સ્વર્ગૌકસ=દેવ ૧૦ જલજ=કમલ, ૧૧ મધુકરી=ભમરી.

ગોમેધ યક્ષની વાર્ત્તા.

સુગ્રામ નામે નગરમાં ગોતમગોત્રનો ગોમેધ નામે બ્રાહ્મણ હતો. તે ગોમેધ પ્રમુખ યજ્ઞને કરનારો ને લાખો બ્રાહ્મણોનો અધિપતિ હતો. યજ્ઞ કરવાથી તેણે અત્યંત પાપ ઉપાર્જન કર્યું, તેથી તેનાં પત્ની પુત્રાદિક સગાંવહાલાં પંચત્વને પ્રાપ્ત થયાં. કાળે કરીને કોહોડના રોગથી ગોમેધ બ્રાહ્મણ એકદા માર્ગમાં લોટતો હતો, તેવામાં, એક શાંતમૂર્તિ મુનિના જોવામાં આવ્યો. ગાત્ર સર્વે ગળી ગયાં છે, શિથિલ શરીરમાંથી પરૂ નિરંતર વહી રહ્યું છે, લાળ ટપકયા કરે છે, તથા દુર્ગંધને લીધે ઘણી મક્ષીકાઓ ગણગણાટ કરતી તેને વીંટાઇ વળી છે. તેની આવી સ્થિતિ જોઇ જ્ઞાની અને શુભધ્યાની મુનિ બોલ્યા. હે ભદ્ર, આ ભવને વિષે તારાં ઉગ્ર પાપ ફળીભૂત થયાં છે. વળી તું ભવિષ્યમાં પણ દુર્ગતિ પામીશ. માટે દયાધર્મનો અંગીકાર કર. સર્વ જીવની ક્ષમા માગી તેમની સાથે મિત્રાચારી કર ને શ્રી રૈવતાચળનું ધ્યાન ધર. અખિલ ઋદ્ધિના આપનાર, પાપ તાપને કાપનાર ને ચોસઠ ઇંદ્રના પૂજ્ય, જગદ્દીપક, જીનરાજ શ્રી નેમીશ્વર મહાદેવનું સ્મરણ કર.

એવી વાચાથી જેની પીડા વિનાશ પામી છે, એવો ગોમેધ બ્રાહ્મણ ત્રિલોકના નાથની સ્તવના કરતાં કાલધર્મ પામી ક્ષણમાત્રમાં છ હાથ ને ત્રણ મુખવાળો ગોમેધ નામે યક્ષેશ્વર થયો. જેની ત્રણ વામ ભુજાઓને વિષે શકિત,

ત્રિશૂળ ને નકુલ છે, તથા ત્રણ દક્ષિણ ભુજાઓ વિષે ચક્ર, પશુ ને બીજોરૂં છે, તથા જેને મનુષ્યનું આસન છે, એવો ગોમેધ યક્ષેશ્વર સહપરિવાર શ્રી રૈવતાચલે જઇ અંબિકાની પેરે લોકાલોક ભાસ્કર શ્રી નેમિનાથને નમતો તથા તેના ઉપકારનું સ્મરણ કરતો સમવસરણની પરિષદમાં આવી બેઠો. ત્યાં પ્રતિબોધ પામીને ઇંદ્રના કહેવાથી સદાચારકાસારહંસ સદાસેવ્ય શ્રી અરિષ્ઠનેમિના શાસનને વિષે અશેષ હિતને કરનાર અધિષ્ઠાયિક અમર થયો.

વરદત્તનું વ્યાખ્યાન.

સંમોહરજનું સંહરણ કરવામાં સમીરસમ શ્રીનેમીશ્વરને ઇંદ્ર કહે છે. હે વિશ્વવ્યાપક વિભો ! વરદત્ત વસુપતિ ગૃહવાસપરાઙ્મુખ થઇ પ્રવ્રજ્યાનું ગ્રહણ કરી આપનો પ્રથમ ગણપતિ થયો, તે કેવાં કૃત્યના ઉદયથી ? તે આપ કરૂણા કરી કહો. તે ઉપરથી અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્ય યુકત શ્રી અરિષ્ટનેમિ ભગવંત ભવ્ય જીવોને કહે છે. ગત ઉત્સર્પિણી કાળમાં આ જંબુદ્રીપના ભરતખંડના સંપૂરિત સેવક સમીહિત એવા સાગર નામે ત્રીજા તીર્થંકર મુકિતસંપત્તિનું નિદાન એવું કેવલજ્ઞાન પામી વિચરતાં વિચરતાં એકદા ચંપાનગરીના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તે સમયે તેમણે સિદ્ધશિલા તથા સિદ્ધજીવોના સ્વરૂપની આ પ્રમાણે સુદેશના દીધી:—

૪૫ લક્ષયોજનના વ્યાસવાળી છતાં છત્રના આકારે સિદ્ધશિલા છે. ચૌદ રાજલોકમાં છવીસ સ્વર્ગ છે, તેનો ઉપર એ

આવેલી છે. ને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર વિમાનથી ૧૨ યોજનને છેટે છે. સિદ્ધશિલા મધ્ય ભાગે આઠ યોજન જાડી છે, ને બંને તરફ પાતળી થતી થતી માખીની પાંખ જેવી થાય છે. તેથી તેના બંને છેડા અતિ પાતળા છે. મોતી, શંખ કે સ્ફટિક રત્નની માફક અતિ નિર્મલ ને ઉજ્વલ છે. સિદ્ધશિલા મૂકી એક યોજન ઉંચે અલોક આવે છે. લોકમાં રહેલી સિદ્ધશિલા તથા અલોકની વચ્ચે આવેલા એક યોજનના ૨૪ મે ભાગે એટલે ઉપરના ૩૩૩$\frac{1}{4}$ ધનુષમાં સિદ્ધ જીવો પોતાના સંસ્થાનમાં અષ્ટકર્મને અલગ કરીને તથા અલોકને અડકીને રહેલા છે, તે ભાગને મોક્ષ કહે છે. તેનાં મુકિત, સિદ્ધિ, અપુનર્ભવ, શિવ, નિઃશ્રેયસ, નિર્વાણ, અમૃત, બ્રહ્મ, મહોદય, મહાનંદ આદિ અનેક નામ છે. તે મુકિત નગરમાં અનંત સિદ્ધો અનંત સુખમાં વિરાજે છે. તેમાં જન્મમરણ, સંયોગવિયોગ, શત્રુમિત્ર, બુભુક્ષા તૃષા, રાજાપ્રજા, રાત્રિદિન તડકોછાંયડો, ઉંચનીચ, ગુરૂચેલો, શેઠચાકર, અંધારૂં અજવાળું, બોલચાલ, ઉઠબેશ, ઉંઘવું જાગવું, છેદનભેદન, રૂપ રસ-ગંધ સ્પર્શ, સ્વલ્પસુખ ને અનંત દુઃખવાળો દેહ ઇત્યાદિમાંનું કંઇ પણ નથી. સિદ્ધ પરમાત્માઓ પણ મુકિતસુખનું વચનથી વર્ણન કરવાને શકિતમાન નથી. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન જ્યાં દેવાંગનાઓના રાગ રાગણી પૂર્વક ગાન સાંભળતાં નિર્મળ અવધિવાળા મહેંદ્રો એક પાસું ફેરવતાં ૧૬।। સાગરોપમ ને બીજું પાસુ ફેરવતાં પણ તેટલાજ સાગરોપમ એમ ૩૩ સાગરો-

પમનું આયુષ અગાધ સુખમાં સુતાં સુતાં પુરૂં કરે છે. તેના કરતાં પણ અનંતગણું સુખ શિવસદ્મમાં છે.*

સંસારસાગરના પોતસમાન સાગર તીર્થંકરની સુધાતુલ્ય વાણી સાંભળ્યા પછી પાંચમા સુરલોકનો સ્વામી સ્વર્ગના સુખની નિઃસ્પૃહા કરીને સર્વેશ્વરને પૂછે છે. સ્વામિન્ ! મારે સંસારમાં હવે કેટલું રહેવાનું છે ? આપે વર્ણવેલા મોક્ષરૂપી મેવાનું મહા સુખ મને કોઈ કાળે મળશે કે નહીં ? તે ઉપરથી ભવાટવીમાં ભટકનાર ભવ્ય પ્રાણિઓને સહાયભૂત એવા સાગર તીર્થકૃત્ કહે છે. હે બ્રહ્મેન્દ્ર ! આવતી અવસર્પિણીમાં શ્રી અરિષ્ટનેમિ નામે ૨૨ મા તીર્થંકર થશે, તેનો તું આદિમ ગણધર થઇશ, ને રેવતાચલે કર્મ ખપાવી શાશ્વત શિવરાજનું પરમપદ પ્રાપ્ત કરીશ. એ સાંભળી બ્રહ્મેન્દ્ર પરમ તુષ્ટિથી પ્રફુલ્લિત થઇ શાંતિ સુધારસના સાગર એવા સાગર જીનેશ્વરને અભિવંદન કરી પોતાના કલ્પમાં ગયો. અહો ! મને અજ્ઞાનાં-

---

* મધ્ય ભાગે ૬૪ મણનું એક મોતી હોય છે, તેનો ચારે દિશાએ દરેક ૩૨ મણનું એવાં ચાર મોતી હોય છે, તેની આસપાસ સોળ સોળ મણવાળાં આઠ, તેની આસપાસ આઠ આઠ મણવાળાં સોળ, તેની આસપાસ ચાર ચાર મણવાળાં બત્રીશ, તેની આસપાસ બે બે મણવાળાં ચોસઠ, તેની આસપાસ એકેક મણનાં એકસો અઠ્ઠાવીશ, એ રીતે કુલ ૨૫૩ મોતી એક મહેંદ્રની શય્યા ઉપર ઉલ્લોચમાં લટકતાં હોય છે, તેના આનંદમાં ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ ક્ષણમાત્ર જેવું મહેંદ્રને લાગે છે.

ધકાર પ્રભાકર પ્રભુથી પરોપકાર થશે એમ વિચારી તેણે ઇક્ષણને અમૃતાંજનરૂપ મારી મૂર્ત્તિ ભરાવી. તેની આગળ નિશદિન નાટક કરતાં ને ત્રિકાલ પર્યુપાસના કરતાં પોતાનું આયુષ પૂર્ણ કરી શુભ ધ્યાનથી મરણવશ થઇ મોટા મોટા ભવ પામી આ જન્મમાં વરદત્ત થયો ને મારી પ્રતિમાનું પૂજન કરવાથી ગણેશ પદવી પામ્યો ને અનુક્રમે અક્ષય મંદિરમાં આરામ લેશે.

ભવસંતતિરૂપી નીરનિધિના નાવસમ શ્રી નેમિનાથનાં એવાં વચન કાને પડતાં તે કાળના બ્રહ્મેંદ્રે ઉઠીને પ્રભુને પ્રણામ કરી કહ્યું, હે પરમેશ ! હું હજુ પણ એ પ્રતિમાની બ્રહ્મલોકમાં પૂજા કરૂં છું. હું એમ જાણતો હતો કે તે પ્રતિમા શાશ્વતી છે; પણ કૃત્રિમ છે, એમ આપના વ્યાખ્યાનથી જાણ્યું. નેમિશ્વર કહે છે : તું એ મૂર્ત્તિને હવે અત્રે લાવ. એવા આદેશથી બ્રહ્મેંદ્રે શ્રી નેમિનાથની પ્રતિમા લાવીને કૃષ્ણવાસુદેવને આપી. કૃષ્ણે કહ્યું : આ પ્રતિમા હું મારા દેરાસરમાં સ્થાપન કરીશ, પણ તે કયાં સુધી રહેશે ને કયાં કયાં પૂજાશે ? નેમીશ્વર ભગવાન્ કહે છે : દ્વારિકાપુરી રહેશે ત્યાં સુધી એ પ્રતિમા પૂજાશે ને ત્યાર પછી દેવતાઓ તેનું પૂજન કરશે. મારા નિર્વાણથી બે હજાર વર્ષ વીત્યા પછી અંબિકાદેવીની આજ્ઞાથી રત્નસાર નામે વણિક વ્યવહારક ગુફામાંથી આણીને તેની પૂજા કરશે. ને આ રૈવતાચલમાં જ મંદિર કરી તેની સ્થાપના કરશે. એક લાખ ત્રણ હજાર બસેંને પચાસ વર્ષ સુધી તે મૂર્ત્તિ રૈવતાચલે

રહેશે ને ત્યાર પછી અદૃશ્ય થશે. છેવટે છઠ્ઠા આરામાં અંબિકા એ બિંબને અંબુધિમાં લઇ જઇ તેની પૂજા કરશે. કૃષ્ણ કહે છે : હે ભગવંત ! તે રત્નસાર[1] કોણ થશે, તેનું વ્યાખ્યાન કહેવા કૃપા કરો નેમીશ્વર કહે છેઃ—

---

૧ અતીત ચોવીસીના સાગર નામના ત્રીજા તીર્થંકર સમોસર્યા ત્યારે ઉજ્જેણી નગરીના નરવાહન રાજાએ પૂછ્યું, ભગવાન ! મને કેવળજ્ઞાન કયારે થશે ? સાગર કહે, નેમીનાથ તીર્થંકર બાવીશમા થશે ત્યારે તને મુક્તિ મળશે. તે સાંભળી નરવાહન રાજા દીક્ષા લેઇ મરણ પામી પાંચમા દેવલોકનો દશ સાગરોપમ આયુષવાળો ઇંદ્ર થયો ને નેમીનાથની પ્રતિમા પૂજવા લાગ્યો. પછી ગીરનારે તે પ્રતિમા સ્થાપી. પછી નેમીનાથ પ્રગટ થયા, ત્યારે તેજ ઇંદ્ર મહાપલ્લીખિતિસાર નગરીમાં પુણ્યનાન નામે રાજા થયો, તે નેમીનાથની ધર્મદેશના સાંભળી સંયમ લઇ મુકત પામ્યો. પછી લેપમયી પ્રતિમા ગીરનારે સ્થપાઇ. નેમીનાથ મુક્તિ પામ્યા પછી નવસેં નવ વર્ષે કાસ્મીર દેશમાં રત્નસાર શ્રાવક થયો તેની કથા ગીરનાર મહાત્મ્યમાં છે.

નેમિ મુગતી ગયા પૂઠે, નવસયાં નવ વાસરે,
કશ્મીર દેશ તણો જ વાસી, રતન શ્રાવક ખાસ.
ગીરનારે યાત્રાકરણ આવ્યો, કરે બિંબ પખાલરે,
ગળ ખીણે પાણી સગતી જીન, બિંબ થયો વિસરાલરે.

કુમારપાળનો રાસ—૧૦૦ મી ઢાલ.

રત્નસાર કથા.

હે કૃષ્ણ તારી સ્થાપિત કરેલી પ્રતિમા દ્વારિકામાંથી અદૃશ્ય થયા પછી વિમલ નામે રાજા જૈનધર્મમાં દ્રઢ થશે. તે ગિરનાર ઉપર મારી લેપમયી મૂર્ત્તિ સ્થાપશે ને કાષ્ટમય પ્રાસાદ કરાવશે. તે પ્રતિમા પૂજાતી વખતે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં કાંપિલપુર નામે નગરમાં રત્નસાર નામે ધનવંત વણીક થશે, તેવામાં તે ઠેકાણે બાર વર્ષનો દુકાળ પડશે, તે દ્રવ્ય ને પ્રાણનો પ્રણાશ કરશે. રત્નસાર સૌરાષ્ટ્ર છોડી કાશ્મીરમાં જઇ રહેશે. ત્યાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી તેનું ફળ લેવા માટે સંઘને અભ્યર્થના કરશે. સંઘ કાઢીને આનંદસૂરિ ગુરૂની સાથે દેશાટણ કરતાં નગરે નગરે અરિહંતનાં નવાં દેવાલયો બંધાવશે તથા જીર્ણોદ્ધાર કરાવશે. માર્ગમાં ભૂત, વેતાલ, રાક્ષસ ને યક્ષથી ઉત્પન્ન થયેલાં અનેક ઉપસર્ગો તથા વિઘ્નો અંબિકાના ધ્યાનથી હણાશે. અનુક્રમે પોતાના કાંપિલપુર નગરમાં આવી સાધર્મિવાત્સલ્ય કરીને સંઘ સહિત શત્રુંજયની યાત્રા કરી રૈવતાચળે આવશે. અમારા કેવળજ્ઞાનની જગોએ અમારી પ્રતિમાનું અર્ચન કરીને હર્ષની સાથે મુખ્ય શિખર પર ચઢશે. રસ્તે જતાં છત્રશિલાને હેઠેથી કંપાયમાન થતી જોઇ આનંદસૂરિને તેનું કારણ પૂછશે. સદ્ગુણી ગુરૂ પણ અવધિજ્ઞાને જાણીને કહેશે; હે રત્નસાર! આ રૈવતાચળે તીર્થભ્રંશ તથા તીર્થોદ્ધાર તારાથી થશે. રત્નસાર કહેશે: હે મહારાજ! મારાથી તીર્થનો નાશ

થવાનો હોય તો હું ઉપર ચઢવાનો નથી, કારણકે નાશ થાય એ મહા શોકજનક વાર્તા છે. ગુરૂ કહેશે : હે રત્નસાર! ઉદ્ધાર પણ તારાથી જ થશે, એવું પૂર્વે તીર્થંકરે કહેલું છે. માટે માનભંગ થઇશ માં. આ શબ્દો કાને પડ્યા પછી આનંદ પામીને મુખ્ય શૃંગે પ્રવેશ કરી ગજપદ કુંડે જઇ, સર્વ સંઘ સહિત સ્નાન કરી કુંડનું પવિત્ર જળ લઇ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી જીનાલયે આવશે. ત્યાં પૂજારી ના પાડશે તે છતાં નહીં માનીને લેપમયી પ્રતિમાનું પુષ્કળ પાણીવડે પ્રક્ષાલન કરશે. તેથી મૂર્ત્તિ ગળી જશે. તે દેખી શોકરૂપી અગ્નિથી હર્ષરૂપી સરોવર સુકાઇ જાય, તેમ રત્નસાર સંઘપતિ મૂર્છા પામશે. મૂર્છા ઉતરી ગયા પછી ગાંડાની માફક બેબાકળો થઇ કહેશે કે, હા દૈવ! હવે શું કરવું! ધિક્કાર છે મને તીર્થ નાશ કરનાર અજ્ઞાનીને! અહો આ મેં શું કર્યું? ઉદ્ધાર તો નહીં પણ મારા હસ્તે તીર્થધ્વંસ થયો. આ પાપ હવે કેવાં તપ અને દાનથી ધોવાશે? હવે વ્યર્થ ચિંતાથી શું મળવાનું છે? અપરાધ કીધા પછી વિચાર શો કરવો? માટે જીતેંદ્રિય જીનેંદ્ર શ્રી નેમિનાથનુંજ મને શરણ હો. એમ કહીને રત્નસાર સંઘ સહિત મારૂં સ્મરણ કરી આસન ઉપર બેસી દ્રઢ થઇ ઉપસર્ગથી નહીં ડગીને એક માસના ઉપવાસ કરશે. એક માસને અંતે અંબીકા પ્રત્યક્ષ થશે. ત્યારે તેના દર્શનથી હર્ષ પામી પોતાના તપનો પ્રભાવ જાણી ઉભો થશે. ત્યારે અંબીકા કહેશે : હે વત્સ! તું ખેદ શા માટે કરે છે? તને ધન્ય છે કે તેં તીર્થયાત્રા કરી–કરાવીને પુણ્ય પેદા કર્યું છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે પ્રથમનો લેપ ગયા પછી એક વર્ષ સુધીમાં

બીજો થઇ શકે છે. માટે ફરીને લેપ કર. પછી રત્નસાર કહેશે. રે માતુ! એવાં વચન વદશો નહીં. હું તો પ્રતિમાના પ્રભંજનથી પાપી જ થયો છું ને જો તારી આજ્ઞાથી બીજો લેપ કરીશ તો મારા જેવો બીજો કોઇ મૂર્ખ આગામીકાળે નાશ કરનાર થશે. માટે બીજી કોઇ મનોભિરામ અભંગમૂર્ત્તિ આપો કે જે સ્નાત્રપૂજાના જળે કરીને ભગ્ન ન થાય. અંબાજી એ શબ્દો સાંભળીને અદૃશ્ય થશે. રત્નસાર પણ દ્રઢતર થઇ સુદુસ્તર તપ જારી રાખશે. તેને ચલાયમાન કરવાને માટે અંબીકા અનેક ઉપસર્ગ કરશે, પણ તે મારા ધ્યાનને વિષે નિશ્ચલ હોવાથી લેશમાત્ર પણ ડગશે નહીં. પછી ગર્જારવ કરતી ને સમસ્ત પ્રદેશમાં પ્રકાશ પ્રસારતી અંબીકા સિંહના આસન ઉપર આરૂઢ થઇ પ્રત્યક્ષ થઈ કહેશે: રે વત્સ! તારા સત્વથી હું સંતુષ્ટ થઇ છું, માટે મનોવાંછિત ફળ માગ. ત્યારે રત્નસાર કહેશે: હે માતા! તીર્થોદ્ધાર શિવાય મારે અન્ય આકાંક્ષા નથી. સ્વામીની વજ્રમય મૂર્ત્તિ મને આપ, જેને પૂજીને મારો જન્મ કૃતાર્થ કરૂં. અંબિકા ઉત્તર આપશે, ભવદાવાનલનીર ભગવંત કહી ગયા છે કે તીર્થોદ્ધાર કર્ત્તા તુંજ થઇશ. માટે મારી સાથે ચાલ. મારાં પગલાંના રસ્તાની બહાર પગ મૂકીશ નહીં. તે સાંભળી રત્નસાર અંબિકાને પગલે પગલે ચાલશે. અંબાજી બીજાં શિખરો જમણી બાજુએ મૂકી પૂર્વ દિશા તરફ હિમાદ્રિ શિખરે જાશે. તે શિખરે સુવર્ણ નામની ગુફા આવશે. તે અધિષ્ઠાયક દેવતા પાસે ઉઘડાવશે કે તસ્ત જ ઉદ્યોત જોવામાં આવશે. ઘટમુખ જેવા ગુફાના દ્વારમાં પ્રવેશ

કરશે, ને તેની પાછળ રત્નસાર પણ જશે. અંદર જઇ અંબાજી પ્રત્યેક બિંબ બતાવી કહેશે, હે વત્સ ! બિંબ કરનારાઓનાં નામ સાંભળ. સૌધર્મેન્દ્રે કરાવેલું લીલા કમળના રંગવાળું આ બિંબ છે. ધરણેંદ્રનું પદ્મરાગ રત્નનું આ બિંબ છે. ભરતચક્રવર્ત્તી, આદિત્યયશા, બાહુબલી પ્રમુખનાં રત્નમાણિક્યનાં ભરાવેલાં આ બિંબો છે. આ માહેન્દ્રનું રત્નમાણિક્યમય બિંબ છે, જેની લાંબા કાળ સુધી તેણે પોતાના દેવલોકમાં પૂજા કરી છે. આ બિંબો કૃષ્ણ બલભદ્રે ભરાવેલાં છે. માટે એમાંથી જે મૂર્ત્તિ લેવાની તારી મનીષા હોય તે લે. રત્નસાર સુવર્ણમય બિંબ લેવા માંડશે. તેને તે લેતાં અટકાવી અંબાજી કહેશે : પંચમકાળને વિષે લોકો અતિ લોભી, નિર્લજ્જ, નિર્દય, સત્યશોચરહિત, દેવગુરૂ નિંદક, ન્યાયહીન, પરનારી સેવનાર તથા પરદ્રવ્યના લેનારા થશે, રાજા મ્લેચ્છ થશે, ચોર ઘણા થશે, માટે તીર્થની આશાતના તથા હાની થશે; તેથી હે રત્નસાર! આ બ્રહ્મેંદ્રનો કરાવેલો બિંબ લે. તે વિજળી, અગ્નિ, જળ, લોહ, પાષાણ ને વજ્રથી પણ ભાંગશે નહીં. એમ કહી દેવતાઇ શકિતથી બાર યોજન સુધી ફેલાતા તે પ્રતિમાના તેજને ઢાંકીને બીજા પાષાણના જેવું કરશે. ને તેને કાચા ઝીણા તાંતણાથી બાંધશે. રત્નસાર પણ અપ્રતિહતપણે તે પ્રતિમાને આકડાના રૂની માફક સહેલાઇથી ખેંચતો ખેંચતો દેરાસરના બારણે આવી વિચારશે કે, આ બિંબ હમણાં અહીં મૂકીને અંદરનું લેપમય બિંબ બીજા સ્થાને મુકું, ને તે સ્થાને આ નવા બિંબને સ્થાપું. એમ ધારી દેવ-

કુલમાં પ્રવેશ કરી લેપમયી પ્રતિમા બીજે ઠેકાણે મૂકી પાછો આવશે ત્યારે તે નવું બિંબ મેરૂની પેરે ત્યાંજ નિશ્ચલ રહેશે. કરોડો મનુષ્યો તે કલ્યાણવલ્લીના વિશાલકંદ રૂપી બિંબને ખસેડવા સમર્થ થશે નહીં. તેથી પૂર્વની માફક તે તપ જારી રાખશે. સાત ઉપવાસને અંતે અંબા આવી કહેશે, હે વત્સ ! સ્વેચ્છાનુસાર આ શો વિચાર કર્યો ? મારૂં એવું વચન હતું કે તે બિંબ જ્યાં મૂકીશ ત્યાં સ્થિર રહેશે, માટે વૃથા પ્રયાસ મૂકી દે. દેવાલયનું દ્વાર પશ્ચિમ તરફ ફેરવીને આ બિંબ સ્થાપન કર. અન્યતીર્થોએ બીજા ઘણા ઉદ્ધાર થશે, પણ આ તીર્થે આ ઉદ્ધાર તારાથીજ છેવટને માટે થવાનો છે. એમ કહી અંબા અંતર્ધાન થશે. પછી રત્નસાર અંબાના કહેવાથી સંઘ સહિત ત્યાં ચૈત્ય-પ્રતિષ્ઠા કરાવશે. સૂરિમંત્રના બળથી અનેક દેવ દેવીઓ તે બિંબના તથા ચૈત્યના અધિષ્ઠાયક થશે. પછી અષ્ટપ્રકારની પૂજા કરી ધ્વજા ચઢાવી ભકિતએ કરી સ્વામિની સ્તુતિ કરશે અને જેનાં રોમરાય અત્યંત વિકસ્વર થયાં છે એવો તે પુનઃ પુનઃ પ્રભુની પ્રતિમાને પ્રણામ કરશે. તે પ્રસંગે અંબાદેવી ક્ષેત્રપાલાદિક દેવો સહિત આવીને રત્નસારના કંઠને વિષે કલ્પવૃક્ષના પુષ્પની માંગલિકમાળા પહેરાવશે. પછી કૃતકૃત્ય રત્નસાર સ્વદેશે જઇ સાતક્ષેત્રને વિષે સ્વદ્રવ્ય વાપરી પુણ્યની પેદાશ કરી મોક્ષનું મહા સુખ મેળવશે. હે કૃષ્ણ ! તું પણ રત્નસારની પેઠે મારી પ્રતિમાની પૂજા કરતાં તીર્થંકરપદ બાંધીશ ને શિવલક્ષ્મીનું પાણિગ્રહણ કરીશ.

સ્વામિના મુખથી આ ભાષણ સાંભળી કૃષ્ણે મહામુદાથી ભગવંતના કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિને સ્થાને મનોહારી દેવાલય ચણાવ્યું ને તેમાં ગણધરો પાસે પ્રતિબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

હાથીપગલાંના કુંડનો ઇતિહાસ.

જળયાત્રા વખતે અનેક પુરૂષ, સ્ત્રી તથા દેવોના વૃંદ તથા વાજીંત્રોના શબ્દ સહિત કૃષ્ણ વાસુદેવ જળ ગ્રહણ કરવા તૈયાર થયા. પ્રથમ તો ગજપદ કુંડે ગયા. ત્યાં કૃષ્ણે નિર્ણય કરવા માટે નિર્જરેશને પૂછયું કે એનું નામ ગજપદ કુંડ કેમ પડયું ? ઇંદ્રે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, પૂર્વે ભરત ચક્રવર્તી આ ઠેકાણે આવ્યા હતા. તે વખતે પણ ઇંદ્ર અત્રે આવ્યા હતા. ઐરાવણ હાથીના પગ ઉપરથી ગજપદકુંડ એવું નામ નિષ્પન્ન થયું છે. ચૌદ હજાર નદીનાં નીર આ કુંડમાં આવેલાં છે. માટે એ ઘણો પવિત્ર છે. તેના જળવડે સ્નાન કરવાથી ખાંસી, શ્વાસ, અરૂચિ, ગ્લાનિ, સુવારોગ, જલોદર વિગેરે મટે છે. તેમજ અંદરનાં પાપ પણ ધોવાઇ જાય છે. આ પાસેનો કુંડ ધરણેંદ્રે કરાવેલો છે, તેમજ આ પવિત્ર કુંડ નાગેન્દ્રે તથા આ કુંડ ચમરેન્દ્રે કરાવ્યો છે. આ કુંડોના પવિત્ર પાણીથી પ્રક્ષાલન કરવાથી પૂર્વોકત પીડા તથા પાપ ક્ષય પામે છે. આ કુંડ બલેંદ્રનો, આ સૂર્યનો ને આ ચંદ્રનો છે.

વસિષ્ઠ ચરિત્ર.

વિબુધેંદ્રનાં આવાં પ્રકારનાં વચન સાંભળી કૃષ્ણ હર્ષ

પામી પ્રશ્ન કરે છે. હે કલ્પેંદ્ર, આ કુંડના જળનું સ્નાન કરવાથી તથા નેમીશ્વર પ્રભુની પુજા કરવાથી કોણ યથાર્થ ફળ પામ્યું છે ? સ્વર્ગેશ કહે છે: હે કૃષ્ણ ! મુનિસુવ્રત સ્વામિના શાસનમાં લક્ષ્મણ નામે આઠમો વસુદેવ આ વિશ્વંભરા ઉપર રાજ્ય કરતો હતો. તે વખતે ગંગા નદીને કાંઠે વસિષ્ઠ નામે પ્રસિદ્ધ તાપસનો સ્વામી રહેતો હતો. તે વેદવિદ્યાનો વેત્તા કપટકળામાં કુશળ, પાપ પ્રવૃત્તિમાં પ્રવીણ, સંપૂર્ણ સ્વાર્થી ને કંદમૂળનું કદશન કરનાર હતો. એકસમયે પોતાની ઝુંપડીની આગળ સ્વેચ્છાએ ચરતી મૃગલીઓમાંથી એક મૃગલીને તે મુનિએ ક્રોધથી લાકડી મારી. તેના પ્રહારથી તેનું પેટ ફાટી જવાથી તેમાંથી બચ્ચાં બહાર નીકળી પડયાં. અવસાન વેદનાથી તરફડતી મૃગલી પ્રાણગત થઈ. તેનું કષ્ટ દેખી વસિષ્ઠ ઋષિ ચિત્તમાં ચિંતાતુર થઇ કહે છે. અહો ! લોક મારી નિંદા કરશે કે આતો બાળ-સ્ત્રી-ઘાતક છે. એમ વિચારી પાપથી ભયભીત થઇ પ્રાયાશ્ચત કરવાને નદી, દ્રુહ, પર્વત, ગામ વિગેરે સર્વ ઠેકાણે ફરતો ફરતો પોતાના મતનાં અડસઠ તીર્થે પરિભ્રમણ કરી 'હવે હું શુદ્ધ થયો' એમ ધારી પાછો પોતાના આશ્રમમાં આવ્યો. એ અવસરે જ્ઞાનથી પવિત્ર કોઇ મેધાવી મુનિ (જૈન સાધુ) વસિષ્ઠ ઋષિની ઝુંપડી પાસે આવીને કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા. મુનિને આવ્યા જાણી પાસેના નગરના લોકો ભેગા થયા. ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરી મનોગત સંદેહ પૂછી ખુલાસા સહિત પ્રત્યુત્તર પામ્યા. તે સાંભળી વસિષ્ઠ ઋષિ પણ વાચંયમ પાસે આવી વંદના કરી પૂછે છે. હે મહારાજ ! હરિણી

હણ્યાનું પાપ હજી મારે રહ્યું છે કે હું તેમાંથી મુક્ત થયો છું? જ્ઞાનઘન મુનિ કહે છે—તપ કર્યા શિવાય નદી દ્રહ આદિ સ્થાને ભટકવાથી નિવિડ કર્મનો નાશ થતો નથી. મિથ્યાત્વી તીર્થોમાં ભમવાથી માત્ર શરીરને કલેશ થાય છે એટલું જ ફળ મળે છે. માટે રૈવતાચળ વિના બીજું કોઇ પણ સ્થાન તારા પાપને નિવૃત્તિકારક થશે નહીં. વસિષ્ઠે પૂછયું: હે મુનિ! તે ક્ષેત્રને વિષે મારે શું તપ કરવું? મહા પરોપકારી મુનિ! કહે છે: સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગીરનાર પર્વત ઉપર પાંચ ઇંદ્રિયોને વશ કરી શુદ્ધ ભાવથી અનાથનાથ શ્રી અરિષ્ટનેમિની આરાધના કરવી તેજ તપ છે. એમ સાંભળી આનંદ પામી ચંડાળના પાડાની પેરે પોતાના મઠનો ત્યાગ કરી મનમાં નેમીશ્વરનું ધ્યાન ધરતો રૈવતાચળે પહોંચ્યો. શિખરને પ્રદક્ષિણા દઇ ત્રિકરણશુદ્ધિયુક્ત અંબિકા કુંડે આવી તેનાં જળથી સ્નાન કર્યું. તે અવસરે આકાશવાણી થઇ કે, હે ઋષિ! હવે તું હત્યાદિ પાપથી વિમુક્ત થયો છે. હવે વિશ્વનાથ નેમીશ્વરનું ભજન કર. આકાશવાણી કાને પડતાં વસિષ્ઠ આલ્હાદ પામ્યો ને તરતજ કૃપારામ નેમીશ્વરનાં પ્રાસાદની અંદર પ્રવેશ કરી શુદ્ધ ભાવે ભલી ભક્તિથી સ્તવના કરી ધ્યાનારૂઢ થયો. તે ધ્યાનના પ્રભાવથી અલ્પકાળમાં અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું ને અનુક્રમે તાપસના વેષમાં જ મૃત્યુ પામી અમર થયો. તે માટે હે કૃષ્ણ! આ કુંડના સલિલનું સ્નાન–પાન કરવાથી વસિષ્ઠની પેરે સર્વ મનુષ્યો પવિત્ર થાય છે. મરૂત્પતિનાં એવાં વચનથી કૃષ્ણ તે કુંડમાંથી જળ ભરી નેમીનાથને દેરે આવ્યા. ત્યાં ઇંદ્ર સહિત

સ્નાન કરી કર્પૂર, અગર, ચંદનાદિકથી પરમેશ્વરની પૂજા કરી આરતી ઉતારી, દામોદર નામના દ્વારે આવી અતિશય ભક્તિપૂર્ણ ચિત્તથી પોતાની મૂર્ત્તિ કરાવી. જ્યાં ત્રિકાલવિદ્ નેમિનાથ સ્વામીએ દીક્ષા લઇને વસ્ત્રાદિકનો ત્યાગ કર્યો હતો ત્યાં 'વસ્ત્રાપથ' તીર્થ પ્રવર્ત્યું, ને કાળમેઘ નામે ક્ષેત્રપાળ તેનો રક્ષક થયો.

શંભુ ચરિત્ર.

ઇત્યાદિ નેમિનાથપ્રભુની દુ:ખનાશિની દેશના સાંભળી સર્વ દિવૌકસ પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા. પછી કૃષ્ણ વાસુદેવે ગિરનાર પર્વત ઉપરથી ઉતરતાં માર્ગમાં બિન્દુસાર નામની એક ગુફામાં કોઇ સદ્ગુણી સાધુને દીઠા. ખુશી થઇ મુનિને નમસ્કાર કરી પાસે બેઠા. મહાત્મા મુનિએ કહેલો રૈવતાચલનો મહિમા સાંભળ્યો. વાયવ્યખૂણે એક પર્વતને દેખી કૃષ્ણ, મુનિને પૂછે છે. હે યોગી! આ પર્વત કયો છે? મુનિ કહે છે: આ ગિરિનું મહત્ત્વ અકથનીય છે. એ ઉજજયંત નામે શિખર છે. તે હવે ઉમા–શંભુ નામે પર્વત કહેવાશે. વૈતાઢય પર્વતને વિષે રૂદ્ર નામે વિદ્યાધર રૂદ્ર વિદ્યાના પરાક્રમે કરીને સર્વ પૃથ્વીને આક્રમણ કરશે. ઉમા નામે તેની વલ્લભ સ્ત્રી થશે. બીજી પણ ઘણી સ્ત્રીઓ થશે. સર્વ લોકો તે રૂદ્ર વિદ્યાધરથી ભય પામશે, તેમાટે તેને શંભુ એવું નામ આપીને ઇષ્ટદેવની પેરે તેની આરાધના કરશે. તે રૂદ્ર પોતાના ધ્યાન ધરનારાઓ ઉપર તુષ્ટમાન થઇ સદા તેમની મન:કામના પૂરશે. અનુક્રમે ઉમા સહિત

પર્વત, આરામ, નદી ને ચૈત્યોને વિષે ક્રિડા કરતો કરતો ઉજ્જયંત પર્વત ઉપર આવશે. ત્યાં રહેલા ચારણ મુનિને નમસ્કાર કરી તેનો ઉપદેશ સાંભળી પાપ થકી વિરકત થશે. ત્યાર પછી ઉમાને દુઃખનું વૃક્ષ વિષયનું મૂળ જાણી તેનો ત્યાગ કરશે અને સહસ્રબિંદુ ગુફામાં પ્રવેશ કરી શ્રી નેમીશ્વરનું ધ્યાન ધરશે. ઉમા એકલી પડયા પછી ઉગ્રતપ કરશે, અને બિંદુશિલા ઉપર રહી ધ્યાન ધરશે. તે ધ્યાનથી તુષ્ટ થઈ ગૌરીવિદ્યા તેને સિદ્ધ થશે. તે વિદ્યાએ કરીને પોતાના સ્વામીને સહસ્રબિંદુ ગુફામાં રહેલો જાણી ત્યાં આવી પોતાનું મનોહર રૂપ દેખાડી તેને ધ્યાનમાંથી ચળાવશે. સ્રીથી કોણ નથી ચળ્યો ? ઉમાના સાથે ફરીથી પ્રેમમગ્ન થઇ પૂર્વની પેરે કામ ક્રીડા કરશે. તે દિવસથી તે પર્વત તેમજ તે શિલા ઉમા–શંભુના નામથી ઓળખાશે. તે સહસ્રબિંદુ ગુફામાં કરેલા નેમીશ્વરના ધ્યાનથી ઉત્સર્પિણીકાળમાં શંભુ તીર્થંકર થશે.

કૃષ્ણરાજા એ પ્રમાણે મુનિનાં વચન સાંભળી નમસ્કાર કરી પરિવાર સહિત ઉઠીને પોતાની દ્વારકા નગરીએ આવ્યા.

હવે પરમ ઉપકારી દ્વાદશ ગુણ વિરાજીત શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ દેશનામૃતે કરી અનેક પ્રકારના ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધતા પૃથ્વીપીઠને વિષે વિચરતા હતા. એવામાં રાજીમતીએ વૈરાગ્ય પામી ભગવંત પાસે આવી દીક્ષા લીધી. તેમજ વસુદેવ શિવાયના દશ દશાર્હોએ પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેમજ ન્યાયાંભોનિધિ નેમિનાથજીના જયેષ્ઠ બાંધવ મહાનેમિ તથા લઘુ-

ભ્રાતા રથનેમિ પ્રમુખ બીજા યાદવો પણ દીક્ષાવ્રત લઈ તીવ્રતપ કરતા હતા. થાવચ્ચા કુમારે પણ બત્રીશ સ્ત્રીઓને સોળ વર્ષની ઉમરે તજીને હજાર પુરૂષના પરિવાર સાથે પ્રવ્રજ્યા લીધી. તે સર્વેનો કૃષ્ણે અતિ આડંબરથી ઉત્સવ કર્યો. (તે થાવચ્ચા કુમારે અઢી હજાર સાધુ સાથે શત્રુંજય પર્વત ઉપર મોક્ષનો સંયોગ પામી શાશ્વતી પદવી પ્રાપ્ત કરી. તેમણે દીક્ષા લીધી ત્યારે કૃષ્ણે ઢંઢેરો પીટાવ્યો હતો કે જે કોઈ સંયમ લેશે તેનો હું મહોત્સવ કરીશ ને તેના બાળબચ્ચાં પાળીશ.)

પાંડવોએ કરેલો શત્રુંજય ઉદ્ધાર.

અનુક્રમે અનાથ બંધુ અરિષ્ટનેમિનાથ ભગવંતની પાસે શત્રુંજયનો મહિમા શ્રવણ કરી પાંડવોએ સ્વજન્મ સફળ કરવા માટે યાત્રા કરવાની ઇચ્છા કરી ને તત્કાળ સર્વ રાજાઓને યાત્રાર્થે નિમંત્રણા કરી. તેથી તેઓ પોતપોતાની સમૃદ્ધિ સહિત હર્ષની સાથે હસ્તિનાપુરે આવ્યા. સુવર્ણના દેરામાં સ્થાપિત કરેલું સુખદ મણિમય બિંબ સાથે લઇ સૈન્ય, વાજી તથા ગજ પ્રમુખ વાહન લઇ, શુભ દિવસે સાધર્મિ વત્સલ, ગુરૂભકિત ને પ્રભુ પરિચર્યા કરતા કરતા યાત્રા કરવા નીકળ્યા. કૃષ્ણ પણ યાદવો સહિત સૌરાષ્ટ્ર દેશના સીમાડે આવી પાંડવોને મળ્યા. અનુક્રમે તેઓ સંઘની પૂજા વિધિપૂર્વક કરી શત્રુંજય ઉપર ચઢયા. મુખ્ય શ્રૃંગે જઇ, રાયણના વૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ, કર્મશિલોચ્ચયસૂદનપટુ શ્રી આદીશ્વરપ્રભુનાં પગલાંને નમ્યા. એવે અવસરે કૃષ્ણ તથા

યુધિષ્ઠિર એક એકના હાથ પકડી વરદત્ત ગુરૂ સાથે દેરામાં પેઠા. એવામાં પાષાણુની સાંધોમાં ઉગેલા પ્રભૂત ઘાસની અંદર રહેલી પ્રભુની પ્રતિમાને દેખી અત્યંત દુઃખ પામી કૃષ્ણુ યુધિષ્ઠિરને કહે છે : "હે યુધિષ્ઠિર ! કાળના પ્રભાવથી આ તીર્થ પણુ જીર્ણુ થયું છે." આ વખતે પાંડુરાજા જે કાળ કરીને દેવતા થએલો હતો તે આવીને કૃષ્ણુને કહે છે : હે કૃષ્ણુ ! કાર્ય કરવામાં તું પ્રવીણુ તેમજ પરાક્રમી છે. તેં પૂર્વે ગિરનારનો ઉદ્ધાર કીધો છે, માટે શત્રુંજયના ઉદ્ધારનો લાભ મારા પુત્રોને આપ. કૃષ્ણે પણુ પ્રીતિપૂર્વક કહ્યું : "તેમાં તમારે કહેવું પડે તેમ નથી. અમારે તથા પાંડવો વચ્ચે કંઇ પણુ અંતર નથી. એ સાંભળી તે દેવ સંતોષ પામી કૃષ્ણુના વખાણુ કરી યુધિષ્ઠિરને એક મણી આપી પોતાને સ્થળે ગયો. ત્યાર પછી હર્ષપૂર્વક વિચક્ષણુ કારીગરો પાસે ધર્મરાજાએ મનોહર ચૈત્ય કરાવ્યું. પછી કલ્પવૃક્ષની માળાએ કરીને શોભતો, દેવતાએ દીધેલો મણિ પ્રભુના હૃદયમાં સ્થાપીને પાંડવોએ સુગંધિ દ્રવ્યોથી પૂજા કરીને બિંબ સ્થાપન કર્યું ને નેમિનાથના પ્રથમ ગણુધર વરદત્ત જે તેમના ગુરૂ હતા તેની પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી જેમના સંપૂર્ણુ મનોરથ પૂર્ણુ થયા છે એવા પાંડુપુત્રો અરિહંતની અષ્ટ પ્રકારે પૂજા કરી, ધ્વજા-દંડ ચઢાવી અનેક પ્રકારે દાનની વૃષ્ટિ વરસાવી, સંઘભક્તિ કરી, ઇંદ્રોત્સવ, ચામર, છત્ર, દીપ, પાત્ર પ્રમુખ ઉપકરણો ત્યાં મૂકી સર્વ રાજાઓ સાથે હર્ષ સહિત શત્રુંજય ગિરિથી નીચે ઉતર્યા. ચંદ્રપ્રભાસ (પ્રભાસપાટણુ)માં ચંદ્ર-

પ્રભુને, રૈવતાચળે નેમીશ્વરને તથા આબુએ ઋષભદેવને નમસ્કાર કર્યા. વૈભારગિરિ અને સમેતશિખરે જઇ, વિધિપૂર્વક યાત્રા કરી, સંઘપતિ નામ સાર્થક કરી પાંડવો દ્વારિકાપુરમાં ગયા. ત્યાં કૃષ્ણને મૂકી સર્વ રાજાઓને રજા આપીને તેઓ પોતાના નગરમાં ગયા.

દ્વારિકાનો દાહ.

એક અવસરને વિષે નેમીશ્વર ભગવાન્ વિહાર કરતા કરતાં સહસ્રામ્રવને સમવસર્યા. વનપાલકથી ભગવંતના આગમનની વધામણી સાંભળી નવમા વાસુદેવ કૃષ્ણ પણ વંદન કરવા આવ્યા. વંદન કરી ભવદાવાનલદગ્ધનરારામ ભગવંતને પૂછે છે : હે સ્વામિન્ ! ઋદ્ધિથી પરિપૂર્ણ એવી યાદવોથી ભરેલી દ્યુતિમતી દ્વારાવતી નગરી પોતાની મેળે નાશ પામશે કે કોઇ નર તેનો નાશ કરશે ? સ્વામી કહે :—" મદ્યપાન કરી મદાંધ થએલા તારા સામ્બ પ્રમુખ પુત્રો દ્વીપાયન ઋષિને ઉપદ્રવ કરશે, ને તે દ્વીપાયન ઋષિ તારી લક્ષ્મીપૂર્ણ દ્વારિકા નગરીને બાળશે. તેમ જ જરાકુમાર જે તારો મોટો ભાઇ છે તેનાથી તારૂં મૃત્યુ થશે. " એ સાંભળી કૃષ્ણ મનમાં ખેદ પામી પ્રણામ કરી પોતાની પુરીમાં પાછો આવ્યો. મારાથી લઘુબંધુ કૃષ્ણનો વધ થશે એમ જાણી જરાકુમાર પોતાને ધિક્કારતો સમવસરણથી બારોબાર દ્વારિકા તજી જતો રહ્યો. ને વ્યાધની વૃત્તિ ધારણ કરી તેણે કોઈ વનમાં વાસ કર્યો.

પારાસર તાપસનો યમુના નદીના દ્વીપમાં જન્મેલો પુત્ર દ્વિપાયન ઋષિ જે દ્વારિકાની એક વાડીમાં રહેતો હતો તે લોકોના મુખથી દાહની વાર્ત્તા સાંભળી વનવગડામાં જતો રહ્યો, ને એક ગુપ્ત ગુફામાં આડો પથરો મુકી ધ્યાનલીન થયો. બળદેવનો સારથિ સિદ્ધાર્થ પણ દીક્ષા લઇ ષટ્માસ તપ કરી દિવૌકસ (દેવતા) થયો. કૃષ્ણે પણ દ્વારિકામાંથી સઘળો દારૂ બહાર કઢાવી કદંબ પર્વતના કદંબ વનની કાદંબરી ગુફામાં નંખાવ્યો. ત્યાં તે મદ્ય વૃક્ષોના પુષ્પોની સુગંધથી વિશેષ મદ ઉત્પાદક થયો. એક સમયે સામ્બકુમાર રખડતો રખડતો ગંધને અનુસારે લાલચુ થઇને તે ગુફા તરફ ગયો. ને મદ્યપાન કરી પાછો આવી તેણે બીજા કુમારો આગળ તેનાં વખાણ કર્યાં; તે સાંભળી બીજા કુમારો પણ લોલુપ્ત થઇ ત્યાંથી મદિરાપાન કરી આવ્યાં. ફરતાં ફરતાં દ્વીપાયન તાપસને ધ્યાનારૂઢ દેખી બોલ્યા; અહો ! એ અમારા નગરને અગ્નિથી બાળનારો ને યાદવોનો નાશ કરનારો છે. માટે તેને ત્વરાથી હણો. મરી ગયા પછી તે શું કરશે ? એમ કહી ક્રોધાતુર થઇ દ્વીપાયનને લાકડી મારી તથા હસ્તપ્રહાર કરી દ્વારિકામાં જતા રહ્યા. લોકોના મુખથી તે વાતો સાંભળીને કૃષ્ણને ઉદ્વેગ થયો. વળી ત્રિલોકપતિ ભગવંતની ગિરા અન્યથા થવાની નથી એમ જાણતો હતો છતાં પણ તે બળભદ્રને લઇને દ્વીપાયનનો ક્રોધ શમાવવા ગયો. તાપસને કૃષ્ણ કહે છે : હે ભગવંત ! દુર્વિનીત ને મદાંધ એવા મારા પુત્રોએ કરેલો અપરાધ ક્ષમા કરો. આપ રહેમ નજરવાળા છો, માટે રંક ઉપર રોષ કરવો એ યુકત

નથી. દ્વીપાયન ઋષિ કહે છે : હે કૃષ્ણ ! હવે તારી પ્રાર્થના નિષ્ફળ છે. કોપના આવેશથી પ્રથમથી મેં દ્વારિકા બાળવાનું નિદાન કર્યું છે, પણ જાઓ તમે બે શલાકી પુરૂષ છો, તેથી તમારા બે વિના સર્વ યાદવો દ્વારિકામાં જરૂર બળશે. ભાવી અન્યથા થતું નથી, એમ ધારી કૃષ્ણ પોતાની દ્વારિકા નગરીમાં આવ્યા. દ્વીપાયન તાપસ તનુત્યાગ કરી અગ્નિકુમાર દેવ થયો. બીજે દિવસથી કૃષ્ણે પોતાની પુરીમાં એવી ઉદ્‌ઘોષણા કરાવી કે વિઘ્ન ટાળવા માટે ધર્મધ્યાનમાં સર્વ લોકોએ સાવચેતી રાખવી. સર્વ લોકોએ પણ ધર્મ આદરવા માંડયો. હવે ભકત-વત્સલ નેમીશ્વર ભગવંત વિચરતાં વિચરતાં પુન: રૈવતાચલે સમવસર્યા.

કૃષ્ણે આવી વંદના કરી મોહ નાશ કરનારી દેશના સાંભળી. પ્રબોધથી પ્રદ્યુમ્ન સાંબ પ્રમુખ પુત્રોએ દીક્ષા લીધી. રૂકિમણી, જાંબુવતી, ગૌરી, ગાંધારી, સુસીમા, સત્યભામા, પદ્માવતી પ્રમુખ ઘણા યાદવોની પદ્મિણી સ્ત્રીઓએ પણ સંયમવ્રત અંગીકાર કર્યું. બીજાઓએ પણ શ્રાવકવ્રત ધારણ કર્યાં. કૃષ્ણ પૂછે છે : હે ભગવન્ ! મારી ભવ્યપુરીનો ક્ષય કયારે થશે ? અઢાર દોષ રહિત અરિષ્ટનેમિ ભગવાન્ કહે છે: બાર વર્ષ પછી તારી નગરીનો નાશ થશે. તે સાંભળી દિલગીર થઇ કૃષ્ણે દ્વારિકામાં જઇ વિશેષ ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરાવી. છઠ્ઠ, આંબીલ વિગેરેનો તપ શરૂ કરાવ્યો. દ્વીપાયનનો જીવ જે મરીને અગ્નિકુમાર થયો હતો તે પણ પોતાનો લાગ

ખોળવા લાગ્યો. બાર વર્ષ પછી તપ કરતાં સઘળા લોક હવે દ્વીપાયન નાશી ગયો એમ ધારી મદ્ય–માંસાહારી ને સ્વેચ્છાચારી થયા. તેથી અગ્નિકુમાર દેવતાએ પણ છિદ્રો ખોળીને અવસર જોઇ નગરીમાં ઉપસર્ગ કરવા શરૂ કર્યા. પવને કરી તૃણ તથા કાષ્ઠ નગરીમાં પડવા લાગ્યાં. ઉત્પાતદર્શક ઉત્કટ ઉલ્કાપાત થયા, ચિત્રામણની પુતળીઓ હસવા લાગી, દ્વારે ચિત્રેલા અને કોતરેલા દેવતાઓ ઘર કંપાવવા લાગ્યા, ચારે દિશાનાં વૃક્ષો બળવા લાગ્યાં, ચંદ્ર સૂર્યનાં ગ્રહણ થયાં, ધૂમકેતુ દેખાયા, વૈશ્વાનરની વૃષ્ટિ થઇ, નગરીમાં શ્વાપદ દોડવા લાગ્યા, લોકોએ ભયાનક સ્વપ્નાં દીઠાં, સંવર્ત્તક વાયુ વાવા લાગ્યો, ધૂમાડો ફેલાયો ને નિરાધાર નગરી ચોગરદમ અનળથી બળવા લાગી. બહાર નાશી જનાર લોકોને પાછા ઉચકીને દ્વારિકામાં ફેંકે, નગરમાં રહેનારા બ્હોંતેર કુલ કોડી યાદવો તથા બહાર રહેનારા સાઠ કુલ કોડી યાદવો એ રીતે કુલ એકસોબત્રીસ કુલ કોડી યાદવોની પરદેશ પરણાવેલી કન્યાઓને પણ લાવીને નગરીમાં નાંખે, તેમજ પરગામની કન્યાઓને ઉપાડીને તેમના પિયરમાં પોંચતી કરે. એવી રીતે અનેક દુષ્ટ કામો કરનારો દ્વીપાયન દેવ દ્વારિકા નગરીમાં એકદમ વિભાવસુને દીપાવવા લાગ્યો. મંદિર, મહાલય ને હર્મ્યરૂપી હીરાના હાર જીર્ણોદ્યાનની પેરે પાવકમાં પ્રજ્વલિત થયા. મલિમ્લુચની જ્વાળાઓની માળાઓ આકાશમાં અડકતી હતી. કરોડો પશુ પંખી કરૂણ સ્વરથી કોલાહલ કરતાં હતાં. બહાર નીકળવાનો માર્ગ જડતો નહોતો તેથી બિચારા ભાગ્ય-

હીન લોકો સ્તબ્ધ બની ગયા. ને ચોધારાં આંસુથી રડારોડ કરી કૃશાનુના કોપથી કપાળ કૂટવા લાગ્યા. કોઇ માતાને બોલાવે, કોઇ પિતાને બોલાવે, કોઇ પોતાના પુત્ર, મિત્ર કે કલત્રને બોલાવે; એમ દુખના માર્યા લોકો બેભાન થઇ એક બીજા ઉપર પડતા પડતા ભડકાઓમાં બળતા હતા. કોઇને કંઇ સૂજે નહિ, કોઇ કોઇનું થયું નહિ, સગાઇ તથા મિત્રાચારી કાળની કવેળાએ કામમાં આવી નહીં. આવી દૈવદુર્વિપાકની દુર્દશામાં કૃષ્ણ તથા બળરામે રથ તૈયાર કરીને પોતાના પિતા વસુદેવ તથા દેવકી અને રોહિણી માતાને રાજમહેલમાંથી સ્કંધે બેસાડી બહાર કહાઢ્યા, ને રથમાં બેસાડી હુતાશનમાં હોમાયેલી રથ્યાઓમાં થઇને નગરની બહાર નીકળવા લાગ્યા. પણ દ્વીપાયનના દુષ્ટ ક્રોધથી અશ્વવૃષભ ચાલે નહિ; તેથી રથને પોતે ખેંચવા લાગ્યા. રથ પણ ભાંગ્યો; તેથી ઘણો પ્રયાસ કરી દ્વારિકાના દરવાજા સુધી આવ્યા. ત્યાં જુએ છે તો બારણા બંધ થયેલાં છે, પાદપ્રહારથી કૃષ્ણે દ્વાર તોડયાં. પણ રથ બહાર નિકળી શકે નહિ. દેવગતિ આગળ કંઇ પણ ચાલ્યું નહિ. છેવટે વસુદેવ દેવકી ને રોહિણી, કૃષ્ણ તથા બળરામને કહે છે : હે પુત્રો ! તમે તો ઘણા ઉપાયો કીધા, પણ જે ભાવી વસ્તુ છે તે મિથ્યા થવાની નથી. માટે હવે તમે બસ કરો. એમ કહી પાપ સંતાપને કાપનાર નેમિનાથનું શરણ કરી ચતુર્વિધ પ્રાશનનું પ્રત્યાખ્યાન કરી, અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ ને ધર્મનો આશ્રય લઇ ત્રણે જણ બળી મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગયાં, રામ ને

કૃષ્ણ બહાર આવીને અનલદગ્ધ નગર તરફ નજર કરી જુએ છે તો જાણે અગ્નિનો પર્વત સળગતો હોય એમ જણાયું. મરૂન્મિત્રની મહાવ્યથામાં માતાઓને બાળકો વળગી પડે છે, વૃદ્ધ માણસો પોતાના પોકે પોકે રડતા પુત્રોને બાઝી પડે છે, ભવ્ય ભવનો ભુવન્યુનો ભોગ થઇ ભડભડ બળે છે, ને એક પછી એક ભસ્મીભૂત થાય છે. ને જાણે ગિરિ તૂટી પડતા હોય એવી ગર્જના કરે છે. વન્હિવ્યાકુલ મનુષ્યો તીક્ષ્ણતાપના મહા દારૂણ દુઃખમાં ઉપરા ઉપરી ઢળી પડે છે, ને બળી ખાખ થાય છે. એવો દેખાવ જોઇ કૃષ્ણ લલાટ ઉપર હાથ મૂકી કહે છે : અરે અદૃષ્ટ ! અફસોસ ! મેં જરાસંધને જીત્યો, ત્રણસેં સાઠ સંગ્રામો કર્યાં, ને આ પ્રસંગે મારૂં પરાક્રમ ક્યાં ગયું ? દેવાધિષ્ઠિત રત્ન ક્યાં ગયાં ? આઠ હજાર અંગરક્ષક અમર્ત્ય ક્યાં ગયાં ? શક્રનું સાહ્ય્ય ને કુબેરભંડારીની સમૃદ્ધિ ક્યાં ગઈ ? વિષમ-વિકાર વિદારનારી દેવની દીધેલી ભેરી ક્યાં ગઈ ? મારા સાઠ હજાર પુત્રો ક્યાં ? સોળ સહસ્ર મારા મુકુટબંધ મેદિની-પતિ ક્યાં ? ખરે, મેં ત્રણ ખંડનું રાજ્ય ખોયું છે. આજે મારા કામમાં કોઇ પણ આવ્યું નહીં. તે સાંભળી હલધર ગિરિધરને કહે છે—ભાઇ ! જગતમાં લક્ષ્મી ઇંદ્રજાળ જેવી છે. પાપ પુણ્યના પ્રભાવથી સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે. કરમને કંઇ પણ શરમ નથી, મહેશ્વર નેમિનાથે કહ્યું હતું તે ખરૂં પડ્યું છે. આપણાં પુણ્ય પરવાર્યાં છે, માટે હવે મિથ્યા શોક કરવાથી કંઇ વળવાનું નથી. પોતાની નગરી બળતી જોઇ ન શકવાથી બલાનુજ ને બલરામ દક્ષિણ નીરનિધિના

તીર ઉપર પાન્ડુ મથુરા નગરી કે જ્યાં પાંડવો તે વખતે પરિક્ષિતને હસ્તિનાપુરનું રાજ્ય સોંપી કૃષ્ણની આજ્ઞાથી નવું શહેર વસાવી રાજ્ય કરતા હતા તે તરફ જવા નીકળ્યા. અને દ્વારિકા નગરી સઘળી વસ્તી સહિત છ મહિના સુધી બળી. છેવટે પાથોનિધિએ પોતાના પાણીના પૂરથી શાંત કરીને તાણી લીધી.

વાસુદેવવધ.

હવે કર્મવિપાકને લીધે કૃષ્ણ તથા બલભદ્ર સૌરાષ્ટ્ર મૂકી ચાલ્યા. રસ્તામાં ક્ષુધાપીડિત હોવાથી હસ્તિકલ્પ નગર સમીપે આવ્યા. બલભદ્ર ખાવાનું લેવા માટે નગરમાં ગયા. ત્યાંનો અવનીપતિ ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર અચ્છદંત હતો, તેણે બલભદ્રને ઓળખીને પોતાના સૈન્યથી ઘેરી લીધો. બલભદ્રે સિંહનાદ કર્યો તેથી કૃષ્ણે આવીને છોડાવ્યો. આગળ ચાલતાં કૌશામ્બ નામના અરણ્યમાં આવ્યા. ત્યાં તૃષા લાગવાથી કૃષ્ણે બળભદ્રને જળ લેવા મોકલ્યા. પુન્નાગપાદપની નીચે પીતાંબર ઓઢી વાસુદેવ વામેતર પગ ખોળામાં મૂકી સૂતા છે, એવામાં જરાકુમાર જે તેજ વનમાં રહેતો હતો તે મૃગયા રમતો રમતો ત્યાં આવ્યો. તેણે દૂરથી સૂતેલા કૃષ્ણના પદકનુંજ પદ્મ જોઇ તેને સુલોચન સમજી શર માર્યું, કૃષ્ણે તરતજ ઉચ્ચસ્વરથી શબ્દ કર્યો કે હું કૃષ્ણ છું. મને કોણે બાણથી હણ્યો ? પોતાનું ગોત્ર ને નામ તરત આવીને કહો. જરાકુમાર વિસ્મય

પામી ભીતિ સહિત બોલ્યો. દશમા દશાર્હ વસુદેવ ને જરા-શાણીનો પુત્ર હું જરાકુમાર છું. કૃષ્ણના મૃત્યુને મરણ પમાડવા માટે બાર વર્ષથી આ વિપિનમાં રહું છું, મેં આ અરણ્યમાં આજ સુધી કોઇ મનુષ્ય જોયો નથી. માટે તું કોણ છે ? તે કહે : કૃષ્ણ કહે છે, જેને બચાવવા માટે તું બાર વર્ષ વનમાં રહ્યો તેજ હું તારો લઘુ ભ્રાતા કૃષ્ણ છું. તું અત્રે આવ, તારો પ્રયત્ન વૃથા ગયો. જે થવાનું હતું તે થયું. તેમાં તારો કંઇ વાંક નથી. પણ જો બળરામ આવશે તો તને હણશે, માટે આ મારો કૌસ્તુભમણિ લઇને પાંડુમથુરા નગરીમાં પાંડવો પાસે ઝટ નાશી જા. તેમની પાસે મારીવતી ક્ષમા માગી દ્વારિકા બળી ગઇ, ને મારૂં નિધન થયું, વિગેરે સર્વ વૃત્તાંત કહેજે. એટલે તે તારૂં રક્ષણ કરશે. એવું સાંભળી જરાકુમાર જીવ લઇને ત્યાંથી નાઠો એટલે કૃષ્ણના ચિત્તને વિષે તેના ઉપર ક્રોધ આવ્યો. તેથી કહે છે : અરે ! હું વાસુદેવ ત્રિખંડનો ભોકતા છું, ને એ દુષ્ટે મારો વધ કર્યો તેને મેં જીવતો જવા દીધો. આવા અશુભ ધ્યાને હજાર વર્ષની ઉમરે કૃષ્ણ કથાશેષ થઇને ત્રીજી નરકે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી નીકળી મનુષ્યભવ પામી વૈમાનિક દેવતા થશે. ત્યાંથી ચવીને આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં શતદ્વારપુરે જીતશત્રુને ઘેર અવતાર લઇ અમમ નામે ત્રિદશનાથનતક્રમ એવા બારમા તીર્થંકર થશે. ને શિવરાજ્યના રંગમહેલમાં વિરાજી મહાનંદ પામશે. કૃષ્ણ સોળ સંવત્સર કુમારપણે રહ્યા. છપ્પન વર્ષ મંડલિકપણે રહ્યા ને ૯૨૮ વર્ષ વાસુદેવપણે રહ્યા.

બલભદ્ર સંયમધારણ.

હવે પદ્મપત્રના પુટમાં પાણી લઈને બલભદ્ર પાછા આવી જુએ છે તો કૃષ્ણ નિદ્રાવશ છે એમ લાગ્યું. ક્ષણવાર ઉભા રહ્યા. પણ માખીઓ મોં ઉપર બણબણ કરી ઉડી રહી છે, તેથી વસ્ત્ર ઉંચું કરી જુએ છે તો પ્રિય બાંધવ પ્રાણરહિત જણાયો. તેથી ઝટિતિ મૂર્છા આવી. હલધર ધરણી ઉપર ઢળી પડયો. સચેત થઇ અત્યંત કલ્પાંત કરવા લાગ્યો. આલિંગન દઇ કહે છે:—હે ગોવિંદ, હે બંધુ! તમે શા માટે બોલતા નથી? હે વનમાલી! હે વિષ્ણુ! તમે મારા લઘુ ભાઇ છો; તોપણ ગુણના ભંડાર છો. હે ગોપાલ! મેં તમને લાડલડાવી ઉછેરી–પાળીને તથા મારા હાથે પારણામાં હુલરાવી મોટા કર્યા છે, ને હે દીનાનાથ! દયાળુ દામોદર! તમે દાઝયા ઉપર ડામ કેમ દો છો.? હે વિદ્વદ્વર્ય વિશાંપતિ વિઠ્ઠલ! મને વારિ લાવતાં વાર લાગી હોય તો મારો વાંક ક્ષમા કરો. હે મુરલીધર! તમારા સિવાય હું પલમાત્ર પણ રહી શકતો નથી. આમ પરિવેદના કરતાં શર્વરી પૂર્ણ થઇ, ને દિવસ ઉગ્યો. તો પણ કૃષ્ણ બોલતા નથી. તેથી ખાંધે બેસાડીને બલભદ્ર વને વને ભમવા લાગ્યા, કોઇ કોઇ વાર ભૂમિપર મૂકી અતિ સ્નેહપૂર્વક બોલાવે. એમ છ મહીના ગાળ્યા. એવામાં બલભદ્રનો સિદ્ધાર્થ સારથિ જે દેવતા થયો હતો તે ત્યાં આવ્યો. અત્યંત ચકચૂર થઇ ગયેલા રથને સાંધે, પ્રસ્તરમાંને પયોદને રોપે, રેતીમાં ઘાણી ફેરવે, દાવાનળમાં બળેલા ઝાડને પાણી પાય, ગાયોનાં મુડદાને ઘાસ ખવરાવે,

એવાં એવાં અનેક રૂપ કરી બલભદ્રનાં દેખતાં અશકય ને અસંભવિત કામ કરવાનો પ્રયત્ન કરીને તેને ખાત્રી કરી આપી કે જરાસંધમારક (કૃષ્ણ) જરાકુમારના બાણુથી મરી ગયો છે. એવી રીતે પ્રતિબોધ પમાડી મોહથી વિરકત કરી પોતાનું દેવસ્વરૂપ દેખાડી ઠેકાણે લાવ્યો. તેથી બલભદ્રે કૃષ્ણના શરીરને નિર્જીવ સમજી સમુદ્રતટે લઇ જઇને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. એવે વખતે મોહમદ નિર્મુકત શ્રી નેમીશ્વરે મોકલેલા ચારણઋષિ ત્યાં આવ્યા. તેણે બલભદ્રને બોધ પમાડી સંસારનો ત્યાગ કરાવ્યો ને બંને તુંગીકા નામના પહાડ ઉપર ગયા.

બલભદ્ર સ્વર્ગ ગમન.

એકદા માસક્ષમણના પારણાને અર્થે બલભદ્રઋષિ કોઇક નગરમાં ચાલતા હતા, ત્યારે કુવા કાંઠે ઉભેલી એક કામિનીએ ઋષિના રૂપથી મોહમાં પડી પાણી ભરવાના પ્રારંભમાં પોતાના પુત્રને ઘડો જાણી તેને ગળે દોરડાનો પાશ ઘાલી દીર્ઘિકામાં ફાંસ્યો. તે જોઇ ગોચરી પડતી મૂકી રામ ઋષિ પોતાના રૂપ ઉપર ઉદ્વેગ પામી તે પુરીનો પરિત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા. વનમાં કાષ્ઠાહર લોકો પાસેથી આહાર પાણી વહોરવો એવો અભિગ્રહ ધારણ કરી સમતાપૂર્વક ઉગ્ર તપ કરવા માંડયો. તેમના દર્શનથી વનવગડાના સિંહ, વ્યાઘ્ર પ્રમુખ પ્રાણીઓ પોતાનું દુષ્ટપણું તજતા હવા. કોઇક શાંતમૂર્ત્તિ મુનિ પાસે આવીને શાંત થઇ બેસે, કોઇક કાયોત્સર્ગ

ધ્યાન ધરે, કોઇક પ્રાણી અનશન આદરે, કોઈક તપ કરે; એવો દેખાવ જોઇ કોઇ પુરૂષે તે નગરના નરેશને ભંભેર્યો. એટલે 'આ મુનિ તપ કરી મારૂં રાજ્ય ગ્રહણ કરશે' એવી ભીતિથી તે ભુપતિ સૈન્ય લઇને બલભદ્રને વીંટતો હવો, પણ સિદ્ધાર્થ-દેવ તે સૈન્યને રણમાં હરાવી બલભદ્રની રક્ષા કરતો હવો; તેથી તે નૃપતિ બલભદ્રને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી ચાલ્યો ગયો.

અન્યદા કોઇ મૃગ પૂર્વભવના સંબંધથી મુનિ પાસે આવીને શિષ્યની માફક તેની સેવા કરવા લાગ્યો. રામઋષિ પારણાને માટે અરણ્યમાં લાકડાં લેવા આવેલા કોઈ રથકારની પાસે ગયા. મૃગ પણ આગળ ચાલે છે. રથકારે પણ આનંદ પામી આત્માની પ્રશંસા કરી સુપ્રતિષ્ઠ સાધુને શુદ્ધ ભાવે શુદ્ધ આહાર આપ્યો. મૃગે પણ હર્ષથી ઉંચે મુખે જોઇ તેની અનુમોદના કરી. તેવામાં ઓચિંતા અર્ધ છેદેલી વૃક્ષની ડાળ પડવાથી મુનિ, રથકાર ને મૃગ ત્રણે જણ મૃત્યુ પામ્યા. ને બ્રહ્મ દેવલોકમાં પદ્મોત્તર વિમાનમાં દેવતા થયા.

કૃષ્ણનો મહિમા.

બલભદ્ર દેવતાએ અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી જાણ્યું કે-મારો ભાઈ કૃષ્ણ નરકમાં છે, તેથી વૈક્રિય શરીર કરી નરકમાં આવી કૃષ્ણને સ્નેહપૂર્વક કહે છે:—હે બાંધવ! તમે ભય પામશો નહિ. હું તમારો વડીલ ભાઇ છું. ચાલો તમને ત્રિવિષ્ટપમાં તેડી જાઉં, તમારૂં દુઃખ મારાથી ખમાતું નથી; એમ કહી કૃષ્ણને ઉપાડવા જાય છે તો પારાની માફક તેનું શરીર વિખરાઇ

જાય છે, તે ઉપરથી કૃષ્ણ કહે છે–હે ભાઇ! ભવભયભીત ભ્રાતા નેમિ ભગવંતે ભાખ્યું છે કે–વિષયરસથી પ્રાણી અનંત વિપત્તિ પામે છે, માટે મારા દુષ્કર્મનો જે દોષ છે તે ટાળવા કોઇ સમર્થ નથી. તમે વૃથા પ્રયાસ કરવો તજી દ્યો, ને ભરતદેશમાં જઇને વિમાન વિકુર્વીને મારી મૂર્ત્તિ સ્થાપી લોકોને કહેજો કે–અમે હાર ને રામ બંને જીવતા છીએ. અમે જગત્ ઉપજાવીએ છીએ, તેમજ સંહારીએ છીએ, ને તેથીજ અમે દ્વારિકા નિપજાવીને તેનો સંહાર કર્યો છે. અમે કર્ત્તા હર્ત્તા છીએ ને અમારી એષણા પ્રમાણે ચાલીએ છીએ. એવી રીતે મહિમા વધારજો. એ સાંભળી બળભદ્રદેવે ભરત દેશમાં આવીને પોતાનો પ્રભાવ બતાવીને ઠામેઠામ કૃષ્ણના દેવાલયો કરાવ્યા. જે વિષ્ણુની પૂજા કરે તેને સુખી કરે, જે પૂજા ન કરે તને દુઃખ દે. એવી રીતે કૃષ્ણવાસુદેવનો મહિમા વધારી બળભદ્રદેવ પાછા સ્વર્ગમાં ગયા.

પાંડવ ચરિત્ર.

હવે જરા કુમારે પાંડુમથુરામાં જઇ પાંડવોને કૌસ્તુભમણિ બતાવી દ્વારકાના દાહની તથા કૃષ્ણના કાળની સર્વવાત કહી. પાંચે પાંડવો પણ તેનો શોક કરી સંસારસમુદ્ર તરવાને દીક્ષારૂપી વહાણ લેવાને માટે નિરાધારના આધાર શ્રીનેમીશ્વરનું સ્મરણ કરતા હવા. પરમ કૃપાળુ પ્રભુએ પણ પ્રસંગ જાણી પાંડવોને પ્રતિબોધ આપવા ધર્મઘોષ મહામુનિને પાંચસે સાધુ સહિત પાંડુમથુરા નગરીએ મોકલ્યા. મુનિનો મધુર ને

મિષ્ટ ઉપદેશ સાંભળી પાંડવો પોતાના પૂર્વભવ વિષે પૂછતા હવા. શિષ્યકલભસંયુક્ત ગુરૂ ગજરાજ કહે છે. હે પાંડવો! પૂર્વે તમે આસન્નાચળ નગરમાં સુરતિ, શાન્તનુ, દેવ, સુમતિ ને સુભદ્ર એવે નામે પાંચ ભાઇ હતા. જાતના ખેડુત હતા. એકદા યશોધર્મ મુનિના વચનથી સુપ્રતિબોધ પામી સંસારનો અનાદર કરી સંયમવ્રતનો સ્વીકાર કર્યો. નિસ્પૃહાથી વિચરતાં ભિન્ન ભિન્ન તપ કરવા લાગ્યા. સુરતિએ કનકાવળી તપ કર્યો. શાન્તનુ રત્નાવળી તપ તપ્યો. દેવે મુક્તાવળી તપ આદર્યો. સુમતિએ સિંહ વિક્રીડિત તપ કીધો ને સુભદ્રે વર્દ્ધમાન તપ આરંભ્યો. અંતે અનશન કરી આલેખ્યશેષ થઇ અનુત્તર વિમાને દેવતા થયા. ત્યાંથી આવીને તમે પાંચે પાંડુના પુત્ર થયા. ને આ ભવને વિષે તમને પંચમ ગતિનો પરમ લાભ થશે. એમ માનવિયુક્ત મુનિનાં વચન સાંભળી વૈરાગ્ય પામી જરાકુમારને પાંડુ મથુરાપુરીનું રાજ્ય સોંપી મહોત્સવ કરી પાંડવોએ પ્રતિષ્ઠિત ગુરૂ પાસેથી સાદિ અનંત નિવાસમાં પ્રવેશ કરવાના સોપાન પંક્તિપ્રતિમ સંયમ ભારનો સ્વીકાર કર્યો. કુંતી ને દ્રૌપદીએ પણ દીક્ષા લીધી.

શ્રી નેમિનાથ નિર્વાણ.

વરદત્ત પ્રમુખ અગીઆર ગણધર, ૧૮૦૦૦ સાધુ, (૨૪૭૦૦ શત્રુંજયમાહાત્મ્ય), ૪૦૦૦૦ સાધ્વી, ૧૫૦૦ વૈક્રિય લબ્ધિવાળા મુનિ, ૧૫૦૦ અવધિજ્ઞાની, ૧૫૦૦ કેવળી, ૧૦૦૦

મન:પર્યવજ્ઞાની, ૪૦૦ ચૌદપૂર્વી, ૧૬૯૦૦૦ શ્રાવક, ૩૩૬૦૦૦ શ્રાવિકા, (૩૬૯૦૦૦શત્રુંજયમાહાત્મ્ય) એમ ચતુર્વિધ સંઘનો પરિવાર સાથે લઇ ૩૪ અતિશયે કરી વિરાજમાન ભગવાન આર્ય તથા અનાર્ય દેશોમાં વિચરતાં પોતાને નિર્વાણ સમય સમીપ આવેલો જાણી શ્રી રેવતાચલે આવ્યા. દેવતાઓએ રચેલા સમવસરણમાં સપ્તભંગીયુક્ત સ્યાદ્વાદશૈલીવાળી છેલ્લી દેશના આપી કેટલાકને પ્રતિબોધી દીક્ષા દીધી. છેવટે પાદો-પગમન અનશન કરી, અષાઢ સુદિ અષ્ટમીને દિવસે ચાર અઘાતિક કર્મ તોડીને, ચિત્રાનક્ષત્રે ચંદ્રમાનો યોગ આવ્યો ત્યારે, ૫૩૬ સાધુની સાથે પરમપદમાં પધાર્યા. પ્રભુજીએ ૩૦૦ વર્ષ ગૃહવાસ કર્યો; ૫૪ દિન પરીષહ સહન કર્યાં; ચોપન દિન ઉણા સાતસેં વર્ષ કેવળીપણે રહ્યા; એ રીતે કુલ સહસ્ર વર્ષનું આયુષ સંપૂર્ણ કરી એક સમયમાં નિરંજન નિરાકારપણે સિદ્ધસ્થાનમાં બિરાજમાન થયા.

પવિત્રાત્મા સમુદ્રવિજયનો પરમપૂજ્ય પુત્ર અધર્માદિનો નિર્ભેદ કરી સંસાર સમુદ્રમાં વિજય મેળવી પંચ અનુત્તર-માંના વિજય વિમાનની ઉપર વિજયાસ્પદમાં વિરાજે છે, ને અનંત વિજયનો વૈભવ ભોગવે છે. શર્મંકર શિવાદેવીના શિવ-શંકર સુતે શુદ્ધ ને સિદ્ધ થઇ શિવાલયમાં જઇ શિવસુંદરીનું શાશ્વતસુખ સંપાદન કર્યું છે. ઉગ્રસેનનો અગ્રેસર જામાતા મોહઉર્વીશની ઉગ્રસેનાને ઉગ્રતર તેજવડે હઠાવીને મોક્ષ-રૂપી જાયાજનકનિકેતનમાં જામી ગયો છે. દીપ્તિમતી દ્વારાવતી

તથા રાજીવનયની રાજીમતીનો કારૂણ્યાર્ણવ પ્રિય પતિ કઠિન કર્મરૂપી કાષ્ઠરાજીને ભસ્મ કરી પુણ્યલોકના પ્રાંત પ્રદેશે પહોંચી નિઃશ્રેયસશ્રીની સ્થવિષ્ઠ શાંતિમાં ગાજી રહ્યો છે. ધર્મ-રથનેમિ હરિવંશનું અજ્ઞાનતિમિરભાનેમિ તીર્થાધીશ નેમિરત્ન કાળચક્રની નેમિને આધીન થયું, તોપણ ગુણસ્થાનના દ્વારમાં પ્રવેશ કરી ભવનેમિમાં રથનેમિનો ત્યાગ કરી સિદ્ધશિલા ઓળંગી ચૌદરાજલોકમાં કાલદાવાનલમેઘ સમાન થઇ શ્રેષ્ઠ સુખાસને ઓપી રહ્યું છે.

દ્વાદશગણાવતંસ, બાર ગુણના ભંડાર, બાવીસ અભ-ક્ષ્યના પરિત્યાગી, તથા બાવીશ પરીષહના જીતનાર, એવા બાવીસમા તીર્થંકર ભવસંતતિરૂપી ઉદન્વાનના પ્રાણીને વગર તુંબડે તરી પાર ઉતાર્યા છે. ધર્મદેવ, દ્રવ્યદેવ, નરદેવ ને ભાવદેવ એ ચાર પ્રકારના દેવને સેવવા યોગ્ય અનંતદર્શન, અનંતજ્ઞાન, અનંતવીર્ય ને અનંત સૌખ્ય, એવા અનંતચતુષ્ટયના ધારક, અષ્ટાદશ દોષરૂપી સિંધુરઘટાનો સંહાર કરવામાં સૌમ્ય સિંહસમાન, ગાંભીર્યાદિ ગુણગુંફિત, દેવાધિદેવ યદુપતિ મુક્તિવધૂના વિશાલ હૃદયમાં મનોહર હારરૂપે ચળકી રહ્યા છે, મિતદાનક્ષમકલ્પદ્રુમાધિક, જગદ્ધાતા વિઘ્નૌઘવિધ્વંસકર્તા, કૃષ્ણભ્રાતા, અમિતદાતા, ત્રૈલોકયત્રાતા, અનંતાતિશયયુક્ત રત્નત્રયાઢય, પરમયોગીશ્વર પ્રભુ મહાનંદરૂપી સરોરાજમાં રાજમરાલની પેરે અનુપમ, મહિમા વિલાસમાં મોજ માણે છે. ચતુર્થારનભોમણિ, કષાય ચતુષ્કચૂરક, ચતુર્થ પુરૂષાર્થ શ્રીયુત, ચતુર્વિધ સંઘસ્થાપક, ચતુર્ધા ધર્મદેષ્ટા, ચતુઃષષ્ટિ, દેવેન્દ્રા-

ર્ચિત, ચતુર્દશ વિદ્યાચતુર, ચતુર્મુખ નિર્ગત દેશના ચતુર્દિશા પ્રકાશયિતા, ચતુર્નિકાય દિવિજરાજપૂજિત, ચતુર્ગતિ નિવારક, ચતુસ્ત્રિંશદતિશયયુકત, પરમાનંદકંદોદ્‌ભેદનવાંબુદ, મહેન્દ્રમહિતાંધ્રિપદ્મ, વીતરાગદ્વેષમોહ, તપોધનાધીશસદાનમસ્કૃત, વિશ્વકમલાકર ભાસ્કર, અનેકાંત મતાંભોધિ સમુલ્લસન ચંદ્રમા, મુક્ત્યંગનાવક્ત્રસરોજભૂત, દુર્નયકલભ મૃગેંદ્ર મમતારજનીદિવસાધિપતિ, સંભવવૃક્ષસમૂહ કુઠાર, ભૂર્ભુવસ્વસ્ત્રયીશાન, વિલયોત્પાદસ્થિતિલક્ષણ, વિખંડિતમોહમહીરૂહખંડ, પાપૌઘપાંશુપવન, કલંકરજોભરભૂરિ સમીર, મદનભુજંગ વિહંગમરાજ, દુષ્ટકર્મકાનનહુતાશ, સકલ વિશ્વને કરામલકવત્ ભાળી રહ્યો છે.

यदुवंश समुद्रेन्दुः कर्मकक्ष हुताशनः ।
अरिष्टनेमिर्भगवान्, भूयाद्वोऽरिष्टनाशनः ॥
राजीमति यः प्रविहाय मोहं, स्थितीचकारापुनरागमाय ॥
जीवेषु सर्वेषु दयां दधान,–स्तं नेमिनाथं प्रणमामि नित्यं ॥

જે સકલ ગુણાકર, વિષ્ટપજલજ દિવાકર, નમિત પુરંદર, સુંદર ધર્મધુરંધર, પંચપરમેષ્ઠિ વરિષ્ટ, પંચબાણ વિદ્વિષ્ વિભુ પંચમીને દિને જન્મ્યા; જેનો પંચ રૂપવાળા ત્રિદશપતિએ પંચમેરૂમાંના મધ્ય મંદર ક્ષ્માધરના શિખર ઉપર પંચમ વાર્ધિના પયઃપૂરથી પ્રાજ્યાભિષેક કર્યો; જે પંચકલ્યાણક પૂર્ણપ્રભુ પંચાક્ષરૂપી દ્વિરદનો પ્રબળ મદ ટાળવામાં પંચાનન

સમાન છે; જે પંચદાન, પંચાચાર પંચસમવાય, પંચમહા-વ્રત ને પંચવિધ સમિતિનો ઉપદેશ દેનારા છે, જે પંચ પ્રમાદ પ્રમુકત ને પંચ વિષય પ્રવર્જક છે; પ્રક્ષીણાશેષકલ્મષ, ને પંચાંગ પ્રણત, એવા જે પ્રભુ પંચદેહથી નિર્મુકત છે, તથા પંચાસ્તિકાય પ્રરૂપક છે; જેણે પંચમુષ્ટિલોચ કરીને કર્મપ્રપંચ તોડી નાંખ્યો છે; એવા નાકેન્દ્ર નાગેન્દ્ર નરેન્દ્રનત ચરણ યુગલ, પુંડરીકાક્ષ શ્રી નેમીશ્વર ભગવાન પંચતીર્થ શ્રેષ્ટ પુંડરીક પર્વતની પાંચમી ટુંકે પંચમજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પંચમગતિ પામ્યા છે. સુરાસુર ને સર્પસુપર્ણથી સેવાયલા, માન મહીધર વજ્ર, ને પુષ્પશરાનલનીર, એવા પરમેશ્વર પ્રસિદ્ધિ પ્રાસાદમાં પરમ પ્રમોદ નિમગ્ન થયા છે. બુદ્ધ થઇ અનંતબળના નિધિ થયા છે. અશરીરી થઇ અજરામરપદ પામ્યા છે. રાગ તજી મુકિતરમણી સાથે રમી રહ્યા છે. શંખ લાંછન છતાં નિર્વાણવધૂકુચકલશમૌકિતકમાલા સમાન થઇ સલિલપંકનિર્મુકતપણે નિર્લાંછનાવસ્થામાં સિદ્ધિ-સુખ સૌધની અંદર શોભી રહ્યા છે. મન્મથ મથન મહામૃગેશ એવા મહા પ્રભુએ મહોદય પદવી મેળવી છે. દૂરીકૃત દૂષણ, ને મુનિગણ ભૂષણ, એવા બ્રહ્મિષ્ટ બ્રહ્મચારી બ્રહ્માંડપતિ પરમ બ્રહ્મત્વ પામ્યા છે.

અશેષાવનિપતિ પ્રપૂજીત એવા અષ્ટમૂર્તિ અરિષ્ટનેમિ અરિહંત જે અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્ય પ્રયુકત, અષ્ટોત્તર સહસ્ર બાહ્ય ચિન્હ શોભિત, અષ્ટવિધ કુંભસ્નપિત, અષ્ટાન્હિક મહો-

ત્સવ હેતુ અષ્ટાદશદોષનિર્દૂષિત, અષ્ટમંગળ નવગ્રહ દશ દિક્પાલાર્ચિત, અષ્ટાંગધૂપ સુગંધિત, ને અષ્ટ સિદ્ધિદાયક છે, તેમણે અષ્ટ કર્મ જાળનો વિચ્છેદ કરી અષ્ટમી ગતિની સાધનંતસ્થિતિ સાધી છે. રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ ને શબ્દ રહિત વેદ, યોગ, સંસ્થાન ને લેશ્યા વર્જીત શકત, શરણ્ય, વરેણ્ય, એમ અગણ્ય ગુણના અંતર્યામી સ્વામી સિદ્ધપુરમાં જઇ અવિચલામૃતમાં તલ્લીન થયા છે. સાંબ, પ્રદ્યુમ્ન પ્રમુખ કૃષ્ણકુમારો સાડાત્રણ ક્રોડ મુનિ સાથે સિદ્ધાચલ પર્વતે મોક્ષસુખ પામ્યા.

શ્રી નેમિનાથના ભાઇઓ, કૃષ્ણવાસુદેવની અગ્ર મહીષીઓ તથા રાજીમતી આદિ સાધ્વીઓ મોક્ષે ગઇ. તેમજ નેમિનાથ પ્રભુના પિતા સમુદ્રવિજય રાજા તથા માતા શિવાદેવી રાણી માહેંદ્ર કલ્પમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયાં.

गाथा.

नागेसु उसभपिया सेसाणं सत्त जंति ईसाणे।
अठ्ठय सणं कुमारे माहिंदे अठ्ठ अणुक्कमसो ॥
आइ जिणाण ठण्हं गयाओ मुख्खं मि अट्ठ जणणीओ।
अठ्ठय सणं कुमारे माहिंदे अठ्ठ वच्चंति ॥

અર્થ—ઋષભદેવના પિતા નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાર પછીના સાત તીર્થંકરના પિતા ઇશાન દેવલોકમાં ગયા. પછીના આઠ તીર્થંકરોના પિતા સનત્કુમારમાં ગયા

ને છેલ્લા આઠ તીર્થંકરોના પિતા અનુક્રમે માહેંદ્ર દેવલોકમાં ગયા. પહેલા આઠ જીનની જનનીઓ મોક્ષગતિ પામી. બીજા આઠની માતાઓ સનત્કુમારદેવલોકમાં ગઇ ને છેવટના આઠ તીર્થંકરની માતાઓ માહેંદ્ર દેવલોકમાં ગઇ.

દીનાનાથ દેહદહન.

નિર્જરનાથ નમસ્કૃત નેમિનાથ જીનપતિનું મોક્ષગમન જાણી ચોસઠ કલ્પેન્દ્રો તેમના શરીર પાસે આવી નીચે પ્રમાણે કલ્પાંત કરે છે. હે સુખસદ્મ શિવરમણીસ્વામી ! હવે અવધ- બોધિની દેશના કોણ દેશે ? હે હરિવંશચંદ્ર ! હિતશિક્ષા કોણ કહેશે ? અમે પ્રભુજી કોને કહીશું ? કોનું મુખારવિંદ જોઇ પ્રમોદ પામશું ? હે વિશ્વવંદ્યસ્વામી ! કેમ બોલતા નથી. હે દુર્વારસંસારવિકારનિવારક નેમિજીન ! નેત્રોથી હવે કોને નિરખાશું. હે વરિષ્ટ, હે ગરિષ્ટ, હે મહિષ્ટ હે પરમેષ્ટ, હે પર- મેષ્ટિ, આગમના અમૃત રસના અંબુદને વરસાવો. એમ અનેક પ્રકારે અગાધ શોક કરી ધનદદેવને શિબિકા કરવાનો આદેશ કર્યો. તેણે પણ રૂદન કરતાં કરતાં સકલ પુદ્ગલ સંગવર્જીત શ્યામવિભુના શબને ચંદન ચર્ચીને શિબિકામાં સ્થાપ્યું. અગ્નિકુમાર દેવતાએ તે શિબિકાને નૈઋત્યખૂણુમાં રત્ન- શિલાપર સ્થાપીને ગોશીર્ષ તથા ચંદનાદિક કાષ્ટોએ કરી કલ્યાણ કેલિસદન ભગવાનના કલેવરને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. વાયુકુમારદેવે વાયુ ચલાવ્યો, ને અંતતઃ ક્ષીરોદધિના અંબુથી અગ્નિને શાંત કર્યો. અન્ય મુનિઓના અંગનો

પણ પૃથક્ પૃથક્ ચિતામાં અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. પૂજન કરવાને માટે સૌધર્મેન્દ્રે ઉપરની દક્ષિણ દાઢા લીધી. ઇશાનેન્દ્રે વામ દાઢા લીધી, ચમરેન્દ્રે નીચલી દાઢા લીધી. એમ અન્ય અમરોએ પણ એકેક એકેક લીધી. પછી ઇંદ્ર વન્હિ સંસ્કારને સ્થાને વજ્રથી વિશ્વસ્વામિ અરિષ્ટનેમિનું નામ ને લક્ષણ કોતરીને તે ઠેકાણે ચૈત્ય બનાવીને ત્યાં ભવજલધિનાવ શ્રીનેમિનાથની પ્રતિમા પધરાવી. પછી સર્વ દેવતાઓ નંદીશ્વરદ્વીપે જઇ અષ્ટાન્હિક મહોત્સવ કરી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

પાંડવ મોક્ષપ્રાપ્તિ.

હવે અનેક પ્રકારે તપસ્યા કરનારા પાંડવો વસુધામંડળને વિષે વિહાર કરતા કરતા ધર્મઘોષ મુનિની સાથે રૈવતક શિલોચ્ચયથી બાર યોજન દૂર રહેલા હસ્તિકલ્પ નગરમાં આવ્યા. ત્યાં સૂર્યોદયે ચારણશ્રમણમુનિના મુખથી ભવ્યાબ્જ ભાનુ ભગવાનનો નિર્વાણ સાંભળી શોકાક્રાન્ત થઇ બોલ્યા : અહો આપણા મનના મનોરથ મનમાં જ રહ્યા. આપણે શિવાનંદનનું વંદન કરી શકયા નહિ, અરિહંત અનાહાર થયા માટે આપણે પણ આહાર લેવો અયુક્ત છે. એમ અવધારણા કરી રૈવત શિખરી જમણો મુકી સિદ્ધાચલ તરફ વળ્યા. ત્યાં અનશન કરી અનુક્રમે ઘાતિક કર્મનો ક્ષય કરી કુંતીમાતાની સાથે અંતકૃત્ કેવળી થઇ; ધર્મઘોષ મુનિ પ્રમુખ વીસ ક્રોડ સાધુ સાથે તે જ પર્વતે પાંચમી

ગતિ પામ્યા. દ્રૌપદી પણ કાળ કરી બ્રહ્મદેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથી મનુષ્યના અવતારમાં આવી અષ્ટમી ગતિ પામશે.

હવે નારદ દ્વારિકાનો દાહ ને યાદવોનો ક્ષય સાંભળી શત્રુંજય ગિરિ આવી પોતાના અવિરતિપણાની અવગણના કરતો સુરપતિસેવિત પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી રૂષભદેવને નમસ્કાર કરી, અનશન કરી તેજ શિખરે કેવળજ્ઞાન પામી શિવનગરમાં સીધાવ્યો. એવી રીતે અનંત નારદો આ શત્રુંજયે સિદ્ધિ-વધૂને વર્યા છે, ને આગામિકાળમાં પણ વરશે તથા અવિચલ લીલાવિલાસ ભોગવશે.

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

જેમ દેવમાં ઇંદ્ર છે, મંત્રમાં નવકાર છે, ધર્મમાં દયાધર્મ છે, વ્રતમાં બ્રહ્મચર્ય છે ને પર્વતમાં મેરૂ છે, તેમ તીર્થમાં શત્રુંજય શ્રેષ્ઠ છે. જે સમયે શ્રી રૂષભદેવ ૮૪ ગણધરને ૮૪૦૦૦ મુનિયો સાથે વિહાર કરતાં શત્રુંજય ઉપર સમવસર્યા, ત્યારે તેમણે મુખ્ય ગણધર પુંડરિક આગળ શત્રુંજયનો મહિમા કહ્યો, તે નીચે પ્રમાણે.—

આ તીર્થ ઉપર અનાદિ અનંતકાળમાં અસંખ્ય અરિ-હંત અને અનંત મુનિ મોક્ષ ગયા છે, ને વળી જાશે. તિર્યંચ જીવો પણ આ તીર્થને સેવવાથી ત્રીજા ભવે સિદ્ધ થાય છે. પહેલા આરામાં શત્રુંજય ૮૦ યોજન, બીજામાં ૭૦ યોજન, ત્રીજામાં ૬૦ ચોથામાં ૫૦ ને પાંચમામાં ૧૨ યોજન ઉંચો

હોય છે. ને છઠ્ઠા આરામાં સાત હાથ છેરટે ઉંચો રહે છે. તેથી આ તીર્થ શાશ્વત છે. વળી શત્રુંજય ઉપર કોણ કોણ મોક્ષ પામ્યા છે, તે સાંભળી શ્રોત્રને પવિત્ર કરો.

ઋષભદેવના પ્રથમ ગણધર પુંડરીક પાંચક્રોડ મુનિ સાથે ચૈત્રીપુનમ ઉપર મોક્ષ ગયા, તે ઉપરથી શત્રુંજયનું નામ પુંડરીકગિરિ પડયું. દ્રાવીડને વારિખિલ્લ નામના બે ભાઇ દશ ક્રોડ મુનિ સાથે કાર્તિક પુનમને દિન મોક્ષ ગયા. નમિ તથા વિનમિ નામના બે વિદ્યાધર ભાઇઓ બે ક્રોડ મુનિ સાથે સિદ્ધ થયા. ઋષભ પુત્ર ભરત તથા તેની ગાદીએ થએલા અસંખ્ય રાજાઓ મુક્તિ પામ્યા. પ્રદ્યુમ્ન ને સાંબ પ્રમુખ કૃષ્ણના સાડા આઠ ક્રોડ પુત્ર-પૌત્રો શિવગતિ પામ્યા. પાંડવો વીસક્રોડ મુનિ સાથે શિવરમણી વર્યા. નારદ મુનિ એકાણું લાખ મુનિ સાથે સિદ્ધિપદ પામ્યા. રામ ભરતાદિક ત્રણ ક્રોડ મુનિ સાથે નિર્વાણ પામ્યા. થાવચ્ચા તથા શુકમુનિએ હજાર હજાર મુનિ સાથે સંસાર છોડયો. શેલગ મુનિ પાંચસો મુનિ સાથે મોક્ષ પામ્યા.

नमस्कारसमो मंत्रः शत्रुंजयसमो गिरिः।
वीतरागसमो देवो न भूतो न भविष्यति ॥ १ ॥

कृत्वा पापसहस्राणि हत्वा जंतुशतानि च।
इदं तीर्थं समासाद्य तिर्यंचोऽपि दिवंगताः ॥ २ ॥

एकैकस्मिन् पदे दत्ते शत्रुंजयगिरिं प्रति।
भवकोटि सहस्रेभ्यः पातकेभ्यो विमुच्यते ॥ ३ ॥

छट्ठेणं भत्तेणं अप्पाणएणं च सत्तजत्ताओ ।
जो कुणइ सित्तुंजे सो तइय भवे लहइ सिद्धिम् ॥४॥
नवि तं सुवन्नभूमी भूसणदाणेण अन्नतित्थेसु ।
जं पावइ पुण्णफलं पूयान्हवणेण सित्तुंजे ॥ ५ ॥
जं किंचि नामतित्थं सग्गे पायाले माणुसे लोए ।
तं सव्वमेव पिट्ठं पुंडरिए वंदिए संते ॥ ६ ॥

પ્રથમ ઉદ્ધાર.

ઋષભદેવના પુત્ર ભરતચક્રવર્ત્તિએ, બત્રીશ હજાર મુકુટબંધ રાજાઓ, ચોરાશી લાખ નિશાન ડંકા, રત્નજડિત સામાનવાળા ચોરાશી લાખ હાથી, પગે સોનાની ઝાંઝરવાળા તથા કોટે સુવર્ણની ઘુઘરમાળવાળા મહા રૂપવાન બળદોથી જોડેલા ચોરાશી લાખ રથ, છન્નુક્રોડ પાયદળ, અઢાર ક્રોડ અશ્વ, ત્રણ ક્રોડ પ્રધાન, ત્રણ ક્રોડ વ્યાપારી, ઇત્યાદિ ઋદ્ધિ સહિત શત્રુંજય આવીને ઉદ્ધાર કર્યો. દોઢ કોસ લાંબો ને હજાર ધનુષ પહોળો એવો ચાર દિશાએ ચાર દ્વારવાળો રત્નતોરણ શોભિત સુવર્ણપ્રાસાદ કરાવીને દરેક બારણે એકવીસ મંડપ રચાવી મૂળ ગર્ભગૃહમાં આદીશ્વરની મણિમય ચાર મૂર્ત્તિ પધરાવી. બંને પાસે નમિ તથા વિનમિ એ બે કાઉસગીઆ સ્થાપ્યા. તથા પુંડરીક ગણધરની મૂર્ત્તિઓ ભરાવી. વળી સમવસરણ રચ્યું, તથા પોતાના દાદા નાભિ ને દાદી મરૂદેવા તથા માતાઓ સુમંગળા ને સુનંદા તથા બહેનો બ્રાહ્મી

ને સુંદરી તથા નવાણું ભાઇ તથા ગોમુખયક્ષ ને ચક્રેશ્વરી દેવી એ સર્વેની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ટા કરાવી.

દ્વિતીય ઉદ્ધાર.

ભરતની ગાદીએ આદિત્યયશ, મહાયશ, બલભદ્ર, બળવીર્ય, કીર્તિવીર્ય, જલવીર્ય, એમ છ રાજાઓ અનુક્રમે થયા; ને આઠમી પાટે દંડવીર્ય રાજા થયો. તેણે ભરત પછી છ ક્રોડ પૂર્વ ગયા પછી ભરતની માફક સંઘવી થઇને બીજો ઉદ્ધાર કર્યો. આ આઠે રાજાઓ અરિસાભુવનમાં કેવળ પામી મોક્ષ ગયા છે.

તૃતીયોદ્ધાર તથા બીજા ઉદ્ધાર.

ત્યારપછી સો સાગર ગયા પછી ઇશાનેન્દ્રે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સીમંધરજીનના ઉપદેશથી ત્રીજો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યાર પછી એક કોડી સાગર વીત્યા પછી ચોથા દેવલોકના અધિપતિ માહેન્દ્રે ચોથો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યાર પછી દશકોડી સાગર ગયા પછી પાંચમા દેવલોકના સ્વામી બ્રહ્મેન્દ્રે પાંચમો ઉદ્ધાર કર્યો. તે પછી એક કોડી ને લાખ સાગરને અંતરે ભવનપતિના ઇંદ્ર ચમરેન્દ્રે છઠ્ઠો ઉદ્ધાર કર્યો.

આદીશ્વર પછી પચાસકોડી લાખ સાગર ગયા પછી બીજા તીર્થંકર અજીતનાથના પિત્રાઇ ભાઈ સગર ચક્રવર્ત્તીએ પુત્રમરણની ચિંતા તજીને શત્રુંજય ગિરિન્દ્રનો સાતમો ઉદ્ધાર કર્યો, ને પડતો કાળ આવતો જાણી પશ્ચિમ દિશાની ગુફામાં

રત્નની પ્રતિમા ભંડારીને સુવર્ણની કરી, તથા રૂપાનાં દેવાલય કર્યાં. ત્યાર પછી દશ લાખ ને ત્રીસ કોડી સાગર ગયા પછી અભિનંદનના ઉપદેશથી વ્યંતરેંદ્રે આઠમો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યાર પછી ચંદ્રપ્રભુના સમયમાં ચંદ્રશેખરના પુત્ર ચંદ્રયશ રાજાએ નવમો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યારપછી સોળમા તીર્થંકર શાંતિનાથના બોધથી તેમના પુત્ર ચક્રાયુધે દશમો ઉદ્ધાર કર્યો.

ત્યાર પછી મુનિસુવ્રતના વારામાં દશરથસુત રામચંદ્રે અગ્યારમો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યાર પછી નેમિનાથના વખતમાં પાંડવોએ બારમો ઉદ્ધાર કર્યો. તેમણે કાષ્ટનો પ્રાસાદ કરી લેપમયી મૂર્તિ સ્થાપી.

પાંડવો પછી ચોરાશી હજાર વર્ષે મહાવીરસ્વામી થયા ને ત્યાર પછી ચારસેં શીતેર વર્ષે વિક્રમરાજા થયો. વિક્રમ સંવત ૧૦૮ માં પોરવાડ જાવડશા નામે કાશ્મીરનો વેપારી થયો. તેના પિતા ભાવડે વિક્રમ પાસેથી મધુમતી (મહુવા) જાગીરમાં મેળવ્યું હતું. છેલ્લા દશપૂર્વધારી વજ્રસ્વામીના ઉપદેશથી જાવડશાહે ચોથા આરામાં બાર ઉદ્ધાર થયા પછી પાંચમા આરામાં તેરમો ઉદ્ધાર કર્યો. (ઇ. સ. ૫૨.) જાવડના દીકરા ઝાંઝણુશાહે ગિરનારનો ઉદ્ધાર કર્યો. પાંડવ ને જાદવ વચ્ચે ૨૫૯૫૭૫૦૦૦ રાજાઓ શત્રુંજયનાસંઘવી થયા.

સંવત ૧૨૧૩માં શ્રીમાળી બાહડ નામક કુમારપાળ રાજાના પ્રધાને ચૌદમો ઉદ્ધાર કર્યો. સંવત ૧૨૮૬માં

વસ્તુપાળે શત્રુંજય તથા ગિરિનારનો ઉદ્ધાર કર્યો. સંવત ૧૩૭૧માં સમરાશા ઓસવાળે પંદરમો ઉદ્ધાર કર્યો. તે દિલ્લીના પાદશાહનો મામો હતો.

જાદવ ને સમરાશા વચ્ચે ત્રણ લાખ ને ચોરાશી હજાર સંઘપતિ થયા. સમરાશાએ નવ લાખ હેમ ટકા ખરચી નવ લાખ બંધીવાન છોડાવ્યા. તે પાલીતાણાનો શ્રાવક હતો. તેણે દિલ્લીના પાદશાહને પોતાને ઘેર આશ્રય આપ્યો હતો. તેથી દિલ્લીનો પાદશાહ તેને મામો કહિ બોલાવતો. સંવત ૧૫૮૭માં ગુજરાતના સુલતાન બહાદુરશાહના રાજ્યમાં ચિત્તોડનો રહેવાશી મંત્રી કરમાશાહ થયો, તે ગુજરાતના રાજ્ય દીવાન મુઝદખાંનો આડતીઓ હતો. તેણે સોળમો ઉદ્ધાર કર્યો તે હજુ ચાલે છે.

દુઃપ્રસહસૂરિના પ્રતિબોધથી વિમલવાહન રાજા સત્તરમો ઉદ્ધાર કરશે. તે વખતે મનુષ્યની ઉંચાઇ બે હાથ રહેશે.

સૌરાષ્ટ્રનો ઈતિહાસ.

ઇસ્વીસનની સાતમી સદીમાં હ્યુએનસાંગ નામનો ચીનનો મુસાફર હિંદુસ્તાનમાં પ્રવાસ કરવા આવ્યો હતો. તેણે સોરાષ્ટ્રનું વર્ણન આપ્યું છે. તે ઉપરથી તથા ભાલનો ભાગ જોવાથી એમ અનુમાન થાય છે કે, સોરાષ્ટ્ર દેશ અસલ ટાપુ હશે. પ્રાચીન પુસ્તકોમાં સૌરાષ્ટ્રનું કુશદ્વીપ એવું નામ આપેલું છે, તેથી પણ આ બાબતને ટેકો મળે છે. કૃષ્ણ વાસુદેવના વખતમાં કુશદ્વીપમાં આનર્ત નામનો રાજા હતો તે ઉપરથી કુશદ્વીપના કેટલાક ભાગને આનર્ત કહેતા. આનર્તના પુત્ર રેવત ઉપરથી ગીરનારનું નામ રેવતાચલ પ્રસિદ્ધ થયું. રેવતની પુત્રી રેવતી જે કૃષ્ણના ભાઈ બલભદ્રને પરણી હતી, તેના નામ ઉપરથી હાલ રેવતીકુંડ પ્રસિદ્ધ છે. કૃષ્ણ તથા પાંડવોના વખતમાં મગધ દેશમાં કોઇ સહદેવ નામનો રાજા હતો. તેની ૩૫ મી પેઢીએ અજાતશત્રુ રાજા થયો. તેના વખતમાં ગૌતમ બુદ્ધ થયો. અજાતશત્રુની છઠ્ઠી પેઢીએ નંદરાજા થયો. નંદનો સાળો રૈદ્રાક્ષ જુનાગઢનો સુબો થયો. નવમા નંદની ગાદીએ મૌર્યવંશનો ચંદ્રગુપ્ત રાજા થયો. ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૭ વર્ષે ગ્રીસના સિકંદર બાદશાહે હિંદુસ્તાન ઉપર સ્વારી કીધી. ત્યાર પછી તેનો સરદાર સેલ્યુકસ ગ્રીક એશિઆનો હાકેમ થયો. તે અરસામાં ચંદ્રગુપ્ત રાજા મગધ દેશના પાટલીપુત્ર (પટના) માં રાજ્ય કરતો હતો. તેના સાળા પુષ્પગુપ્તે

ગિરનારની તલેટીમાં ઇ. સ. પૂર્વે ૩૦ વર્ષ ઉપર સુદર્શન નામનું તલાવ બંધાવ્યું. ચંદ્રગુપ્તનો પુત્ર બિંદુસાર થયો. તેને સો પુત્ર હતા. તેમાંનો અશોક નામનો પુત્ર ગાદીએ બેઠો. (ઇ. સ. પૂ. ૨૧૩ થી ૨૩૩) તેના લેખ *ગિરનારમાં, પેશાવર પાસેના કપર્દીગિરિમાં, ઓરીસામાં ધવળી ગામ આગળ અને દીલ્હી તથા અલ્હાબાદમાં લાઠ ઉપર છે. અશોકના સુબા યવનતુશસ્પે સુદર્શન સરોવરને વધારે શોભાયમાન કર્યું (ઇ. સ. પૂર્વે ૨૪૦) અશોકનો પુત્ર કુણાલ થયો. ને કુણાલનો પુત્ર સંપ્રતિ થયો. સંપ્રતિ રાજાએ સ્વદેશ તથા પરદેશમાં હજારો જૈનદેવળો બંધાવ્યાં. ગિરનાર ઉપર એક દેરૂં છે તેને હાલ પણ સંપ્રતિ રાજાનું દેરૂં કહે છે. ઇ. સ. પૂ. ૧૪૦ માં બાક્ટ્રિયાના રાજા મિનેન્ડરનું રાજ્ય સૌરાષ્ટ્ર ઉપર હતું. તે પછી શક અથવા શાહ કહેવાતા લોકો બાક્ટ્રિયાના રાજ્યનો નાશ કરી પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં ઉતરી પડયા. તેઓમાં કનિષ્ક કરીને બૌદ્ધધર્મી રાજા થયો. તેણે કાશ્મીરમાં રાજ્ય સ્થાપી ત્યાં કનિષ્કપુર નામનું નગર વસાવ્યું ને સૌરાષ્ટ્રમાં આવી કનકાવતી, કનકવતી વીગેરે નગરીઓ સ્થાપી હશે. મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી ૪૭૦ મેં વર્ષે પરમાર

* ગીરનારના લેખનું ઈંગ્રેજી ભાષાંતર જેમ્સ બર્જેસ સાહેબે સોરઠી તવારીખ તથા ઇન્ડીયન એન્ટીકવેરીમાં પૂરેપુરૂં આપેલ છે. આ લેખ દામોદરજી જવાના દોડાની પાજના રસ્તા ઉપર જમણી બાજુએ એક મહોટા પહાડી ખડક ઉપર જુની પાલી ભાષામાં કોતરેલા છે.

વંશમાં વિક્રમ રાજા થયો. તેનો અમલ સૌરાષ્ટ્રમાં પણ હતો. વિક્રમે પોરવાડ વણિક ભાવડશા શેઠને મહુવા બંદર જાગીરમાં આપ્યું. ભાવડના પુત્ર જાવડશાહે શત્રુંજય તથા ગિરનારનો તેરમો ઉદ્ધાર કર્યો (સંવત્ ૧૦૮. ઈ. સ. ૫૨) કનિષ્કના વખતમાં મહાક્ષત્રપ રૂદ્રદામા થયો. રૂદ્રદામાએ પોતાની તીજોરીમાંથી લાખો સોનૈયા કાઢી પોતા તરફના સૌરાષ્ટ્રના સુબા કુલૈયના પુત્ર સુવિસાક પહ્‌લવ પાસે ઇ. સ. ૧૨૯ ની મોટી રેલથી નાશ પામેલું સુદર્શન સરોવર ફરીને બંધાવ્યું[૧] સુવીસાકે આશરે ઇ. સ. ૧૩૭ માં તે કામ પૂરૂં કર્યું. (ઈ. સ. ૪૨૦માં ખેડાના દેવાદિત્ય નામના બ્રાહ્મણની દીકરી સુભગાનો પુત્ર શિલાદિત્ય સૂર્યદેવતાની સહાયતાથી વલભીપુર (ભાવનગર પાસે વળા ગામની નજીક)નો રાજા થયો. ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ)ના રાજા વેરે પરણાવેલી પોતાની બ્હેનના દીકરા શ્રી મલ્લદેવના ઉપદેશથી જૈનધર્મ પાળીને શિલાદિત્યે શત્રુંજય તથા ગિરનારમાં ઘણું દ્રવ્ય ખરચ્યું. શિલાદિત્યના વખતમાં ધનેશ્વરસૂરિએ શત્રુંજય માહાત્મ્ય રચ્યું.

કુમાર ગુપ્તના પુત્ર સ્કંદગુપ્તે સૌરાષ્ટ્રનું રાજ્ય શક અથવા ક્ષત્રપ લોકો પાસેથી જીતી લીધું, ને ઇ. સ. ૪૪૯ માં પરણુદત્તના પુત્ર ચક્રપાલિતને સૌરાષ્ટ્રનો અધિકારી નીમ્યો.[૨] તે અરસામાં અતિવૃષ્ટિથી સુદર્શન તલાવ ફાટી ગયું.

---

૧ આ વીશેનો લેખ અશોકના લેખની થડમાંજ છે.

૨ આ બાબતનો લેખ પણ અશોકના લેખવાળા પત્થર પાસેજ છે.

તેથી તેણે ઇ. સ. ૪૫૬ ના ચૈત્ર-વૈશાખમાં ૧૫૦ ફુટ લાંબી, ૧૦૨ ફુટ પોહોળી ને ૩૫ ફુટ ઉંચી પાળ બાંધી. એ પાળ ક્યારે તૂટી તે નક્કી નથી. સ્કંદગુપ્ત પછી તેના વંશજોનું જોર નરમ પડવાથી ભટ્ટારક નામના તેમના સેનાપતિએ વલ્લભિપુરમાં આવી ત્યાં રાજ કર્યું હતું એમ કહેવાય છે.[1]

વલભીપુરમાં વસનારા પાલીના વાણીયા કાકુની કન્યાની કંચનની કાંચકી શિલાદિત્યે જોર જુલમથી લઇ લીધી. તેથી કાકુએ ક્રોડ સોનૈયાની લાલચ આપી પંજાબમાં ગુજરાત ગામમાં રહેનાર, જયોર્જીયન લોકો પાસે વલભીપુરનો નાશ

- ૧ ભટ્ટારક
  - ધરસેન (શાકે ૧૩૧૦)
  - ધ્રુવસેન
  - ધરપટ
    - ગૃહસેન
      - ધરસેન
        - ધર્માદિત્ય
          - ડેરભટ
            - શિલાદિત્ય (શાકે ૩૪૫)
            - ખરગૃહ
            - ધ્રુવસેન
        - ખરગૃહ
          - બાલાદિત્ય
            - ધરસેન

કરાવ્યો, એમ કેટલાક કહે છે. તે વખતથી તે દેશનું નામ ગુજરાત (ગુર્જરરાષ્ટ્ર) પડયું.

ભાવનગરની પાસે આવેલા વળા ગામમાં પીલુડીનું વન છે, તેમાં અસલના વલભીપુરની ઘણી નિશાનીઓ જોવામાં આવે છે. તેનો નાશ અર્વાચીન ઇતિહાસ કર્તાઓ ઇ. સ. ના સાતમા સૈકામાં થયાનું લખે છે.

પોતાના પુત્ર સેવના ગજના મૃત્યુથી શોકગ્રસ્ત થયેલા બીજા ધ્રુવસેનના રાજ્યમાં શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણથી ૭૮૦ વર્ષે આણંદપુરમાં કલ્પસૂત્ર રચ્યું. આણંદપૂર વલ્લભીપુરથી ૧૪૦ માઇલ ઉત્તર પશ્ચિમ છે.

કોઇ જૈનસાધુની મદદથી માત્ર જયશિખરી અથવા જસરાજ બચ્યો હતો તેણે પંચાસરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું.

(જયોર્જીઅન લોકોથી આશરે ઇ. સ. ૭ મા સૈકામાં વલભીપુરનો નાશ થયા પછી) ચોરા લોકોએ દેવપાટણમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. ત્યાં દેવકોપે દરિઓ ફરી વળવાથી એ લોકોમાંથી જે બચ્યા તેઓએ વઢીઆર પ્રગણામાં કચ્છના રણની પાસે પંચાસર નગર સ્થાપ્યું. (કલ્યાણીના સોલંકી રાજા ભુવડે ચાવડા રાજા જયશિખરને હરાવ્યો. ત્યારપછી તે ચોર લોકોએ વસાવેલા પંચાસરમાં પોતાનો પ્રતિનિધિ મૂકી ગયો. પણ જયશિખરના પુત્ર વનરાજે જૈનમુનિ શીલગુણસૂરિના આશ્રયથી અણહિલપુરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યુ (ઇ. સ. ૭૪૬) ને પંચા-

સરશ્રી પાર્શ્વનાથની મૂર્ત્તિ લાવીને ત્યાં પધરાવી. વનરાજ ને તેની પછીના રાજાઓની સત્તા સૌરાષ્ટ્ર તથા કચ્છ સુધી જામી ગઇ હતી.) ચાવડા રજપૂતો સૂર્યવંશી ગોહીલ અથવા ગીલોટ જાતના હતા. છેલ્લા ચાવડા રાજા સામંતસિંહને સંતાન નહિ હોવાથી તેની બ્હેન લીલાદેવીનો પુત્ર મૂળરાજ જે સોલંકી ભુવડની પાંચમી પેઢીએ હતો તે પાટણની ગાદીએ આવ્યો. (ઇ. સ. ૯૪૨) પાટણના રાજા મુળરાજના વખતમાં સોરઠની ગાદીએ ગ્રહરિપુ રાજા હતો. તે ગિરનાર તથા પ્રભાસપાટણના યાત્રાળુઓને હરકત કરતો હતો. તેથી મુળરાજે તેને હરાવ્યો તથા કચ્છનો રાજા લાખો ફૂલાણી જે ગ્રહરિપુની મદદે આવ્યો હતો તેને માર્યો. ગ્રહરિપુએ જુનાગઢનો ઉપરકોટનો કિલ્લો બાંધ્યો. એમ દ્વયાશ્રય નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે. સિંધમાં હાલ જ્યાં નગરઠઠ્ઠા છે ત્યાં સામી નગર હતું. તે નગરમાં કૃષ્ણકુમાર સાંબથી ઉતરી આવેલા યાદવો રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાંથી ચુડચંદ્ર નામનો યાદવ જુનાગઢની પાસે વનથલીમાં આવી ઇ. સ. ૮૭૫ માં પોતાના મામા વાળારામની ગાદીએ બેઠો. ચુડચંદ્ર પછી તેનો પુત્ર હમીર, અને તેનો પુત્ર મુળરાજ ઇ. સ. ૯૦૭ માં થયો. મુળરાજનો પુત્ર વિશ્વવરાહ ઇ. સ. ૯૧૫માં ગાદીએ આવ્યો. તેનો પુત્ર ગ્રહરિપુ જેને સોલંકી મુળરાજે હરાવ્યો તે ઇ. સ. ૯૪૦ માં વનથલીની ગાદીએ આવ્યો હતો. તે વખતે જુનાગઢ નામ હતું જ નહિ. માત્ર ઉપરકોટને ગઢ કહેતા હતા. ઉત્તરમાંથી વનથલી ઉપર ચઢી આવતા દુશ્મનના લશ્કરને

રોકી દેવામાં અને બીજી કોઇ દિશાએથી મજબુત હુમલો થાય ત્યારે નાશીને રક્ષણાર્થે ભરાઇ બેસવાના ઉપયોગ સારૂ આ કિલ્લો બંધાયાનું સંભવે છે. ભાટ લોકોના કવિતોમાં મુળરાજને ગિરનારનો રાજા કહેલો છે. ગ્રહરિપુ પછી રા'કવાટ સોરઠની ગાદીએ ઇ. સ. ૯૮૨ માં આવ્યો.

રા'કવાટના મામાનું નામ ઉગોવાળો હતું, તે તળાજાનો રાજા હતો અને બહુ બળવાન હતો. એક વખત વનથલીમાં રા'ની કચેરીમાં ઉગાવાળાના પરાક્રમની બહુ પ્રશંસા થતી હતી ત્યારે રા'એ અદેખાઇમાં કહ્યું કે બધું જોર વનથળીની અર્થાત્ પોતાની મદદથી છે. નહીં તો ઉગોવાળો કંઇ ગણત્રીમાં નથી. આથી ઉગાવાળાને ગુસ્સો આવ્યો. અને પોતે એકઃહાથે તાળી પાડી શકે તેમ છે એમ કહી કચેરીમાંથી ઉઠી ગયો અને તળાજાની રાહ પકડી.

રા'કવાટનો સમકાલીન ભદ્રેસર યાને શીયાળબેટનો રાજા વીરમદે પરમાર હતો. તે ઘણોજ બળવાન હોઇ ઘણા રાજાઓને પોતાના દરબારમાં કાષ્ટના પાંજરાની અંદર કેદ કરી રાખતો હતો. છેવટે સોરઠના રાજા રા'કવાટને પણ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી પકડી એજ પાંજરાને સ્વાધીન કીધો. આ ખબર સાંભળી તળાજેથી એક બારોટ શીઆળબેટમાં રા'ને જોવા આવેલ, તેની સાથે તેણે નીચેનો દુહો પોતાના મામા ઉગાવાળાને કહાવ્યો.

છાતી ઉપર શેયડો, માથા ઉપર વાઢ,
ભાણુજો વાળા ઉગલા, કટ પાંજરે કવાટ.
તું કહેતો તક આવ્ય, તાળી તળાજા ધણી;
વાળા હવે વજાડય, એક હાથે ઉગલા.

ઉપરનો દુહો બારોટે રા'ની મરજી મુજબ તળાજે ઉગાવાળા પાસે જઇને કહ્યો કે તરત ફોજ એકઠી કરી ઉગોવાળો શીયાળબેટ ઉપર ચઢી આવ્યો. અને વીરમદે પરમારને હરાવી રા'કવાટ અને બીજા બધા કેદ થએલ રાજાઓને મુકત કરી પોતપોતાંના રાજ્ય તરફ વિદાય કર્યા.

આ પ્રમાણે સ્વપરાક્રમથી એક હાથે તાળી પાડી શકવાની વાત ઉગાવાળાએ સિદ્ધ કરી આપી.

ઉગાવાળાએ લાત મારી કાષ્ટનું પાંજરૂં તોડી નાખી રા'કવાટને છુટો કર્યો પણ તે વખતે રા'ને તેની લાત સ્હેજ વાગી જવાથી તેણે પોતાનું અપમાન થયું માન્યું અને તેથી ચિત્રાસર આગળ તેણે ઉગાવાળા સાથે લડાઇ કરી. તેમાં રા'કવાટે પોતાના મામા ઉગાવાળાને મારી નાંખી ત્યાં તેનો પાળીઓ ઉભો કરવામાં આવ્યો. તે સાંભળી ઉગાવાળાની બહેન પોતાના ભાઇના પાળીઆનાં દર્શન કરવા આવી, પણ ત્યાં ઘણા પાળીયા હોવાથી ભાઇનો પાળીઓ ઓળખી શકી નહી તેથી ઇશારત કરવા બોલી એટલે ઉગાવાળાનો પાળીઓ પોતાની ભગિનીને માથું નમાવતો હોય તેમ જરા નમ્યો. તે સ્થિતિમાં

હાલ પણ તે પાળીયો બાબરીઆવાડમાં રોહીસા પાસે જોવામાં આવે છે.

ઇ. સ. ૧૦૦૩ માં રા' કવાટની ગાદીએ તેનો પુત્ર રા' દયાસ બેઠો. રા' દયાસે અણુહિલપુરના રાજાની રાણીઓ ગિરનાર યાત્રા કરવા આવી હતી તેમનું કંઈ અપમાન કર્યું. તેથી પાટણના રાજાએ ચઢાઇ કરી વનથળા લઇ લીધું ને ઉપરકોટ ઉપર ઘેરો ઘાલી ઢાંકેલા ચોદ્ધાઓને ગઢ ઉપર ચઢાવી મારી નાખ્યા. (ઇ. સ. ૧૦૨૦) આ વખતથી ઉપરકોટનો ગઢ જુનાગઢના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. રા'દયાસની રાણી સતી થઇ ને તેનો નોંઘણુ નામનો કુંવર બોડીઘરના આહીર દેવાઇતને ઘેર ગુપ્તપણે રહ્યો. જુનાગઢમાં પાટણ તરફથી થાણદાર રહેતો હતો. તેને છાના સમાચાર મળવાથી એ કુંવરનો નાશ કરી રા'ના વંશનો અંત આણુવા અને સોરઠને કાયમપણે પાટણુને તાબે રાખવાના ઈરાદાથી તેણે દેવાઇતને બોલાવ્યો. દેવાઇતે નોંઘણુને જુનાગઢ મોકલવાનો પત્ર પોતાની સ્ત્રી ઉપર લખ્યો; પણ ખાનગી સંદેશો પોતાના દીકરાને મોકલવાનો કહેવરાવેલ તે ઉપરથી તેની પત્નીએ પોતાનો તરતનો પરણાવેલો વાસણુ નામનો પુત્ર વરરાજાના પોશાકમાં મોકલ્યો. તે જાણે પરભવમાં દેવાંગનાને પરણવાના પરમ હર્ષમાં હોય એવી સ્થિતિમાં મૃત્યુવશ થયો. પછી દેવાઇતે લગ્નને બહાને થાણદારને પોતાને ઘેર બોલાવીને તેને મારી નાખ્યો, ને આહીરની મદદથી રા' નોંઘણને ગાદી ઉપર સ્થાપ્યો (ઇ. સ.

૧૦૨૦) નોંઘણે દેવાઇતની પુત્રી જાસલ ઉપર જુલમ ગુજારનાર સિંધના સરદાર હમીર સુમરાને સિંધમાં જઇને હરાવ્યો. દેવાઇતે પોતાના રાજાનો કીમતી જાન પોતાના વહાલા પુત્રનો ભોગ આપી બચાવ્યો તેથી સોરઠનું રાજ્ય પામ્યો એ પ્રજા ધર્મનો તેમજ રાજાએ જાસલને મદદ કીધી એ તેની કદરનો કંઇ જેવો તેવો દાખલો ન ગણાય.

સિંધથી સોરઠમાં આવી રા' નોંઘણુ ખોડીઆર માતાના દર્શન કરવા શેત્રુંજીના કિનારે આવેલા ધારી ગામમાં ગયો. ત્યાં પોતાની અમૂલ્ય વીંટી ગલધરો તળાવમાં પડી જવાથી તે તળાવ ખાલી કરાવવા માંડયું, પણ તેમાં ફતેહમંદ થયો નહિં. ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં મહમદ ગીજનીએ સોમનાથ ઉપર સ્વારી કરી ઘણું દ્રવ્ય લીધું. સુવર્ણની સાંકળે લટકતા દીપકથી દીપ્યમાન થયેલા દેવલમાં દાખલ થઇ, નવકુટ ઉંચા લિંગને તોડી ગંડાવાના કિલ્લા ઉપર છાપો મારી ભીમદેવને નસાડી દુર્લભસેનને અણુહિલવાડની ગાદી ઉપર બેસાડી ગીજની ગયો. ઇ. સ. ૧૦૯૪ માં અણુહિલવાડની ગાદીએ સિદ્ધરાજ જયસિંહ આવ્યો. તે વખતે જુનાગઢમાં નોંઘણુ રાજ્ય કરતો હતો. ને તેજ વખતે જુનાગઢ સોરઠની રાજધાની થઇ. સિદ્ધરાજે નોંઘણુને મ્હોંમાં તૃણ લેવાની ફરજ પાડી હતી તેથી તેનું વેર લેવાને તેનો પુત્ર રા' ખેંગાર બીજો જે ઇ. સ. ૧૦૯૮ માં સોરઠની ગાદીએ આવ્યો તેણે સિદ્ધરાજ માળવામાં હતો ત્યારે પાટણ ઉપર સ્વારી કરી, તેના દરવાજા

તોડીને દ્વાર જુનાગઢમાં લાવ્યો ને તેને કાલવે દરવાજે ચઢાવ્યા. વળી રાણુકદેવી નામે સિંધના રાજાની કુંવરી જે અપશુકન વાળી હોવાથી વગડામાં રખડતી મુકવામાં આવી હતી ને જેને લઇને હડમતીઆનો કુંભાર જુનાગઢ પાસેના મજેવડી ગામમાં આવી વસ્યો હતો તેને પ્રથમ સિદ્ધરાજ વેરે વરાવ્યા છતાં રા’ ખેંગાર પરણ્યો. આથી સિદ્ધરાજ સૈન્યની સગવડતા સારૂ ઠામોઠામ વાવ, તળાવ, ધર્મશાળા બંધાવી, અગાઉથી રસ્તો તૈયાર કરાવી, વઢવાણથી સાયલા તથા સરધારને રસ્તે ગોંડલ આવ્યો ને ત્યાંથી વીરપુર ને જેતપુર આવી જુનાગઢ પાસે સ્વારી કરી. સિદ્ધરાજના કોઇ સગાવેરે પરણાવેલી રા’ ખેંગારની બહેનના દીકરા દેસલ ને વીસલના દગાથી સિદ્ધરાજે અફીણને બહાને ૧૪૦ સિપાઇઓને પોઠમાં ભરી ઉપરકોટમાં પહોંચાડી દીધા. ને પોતે દરવાનને મારી કિલ્લામાં પ્રવેશ કીધો. ઉપર જઇ રણશિંગુ ફુંક્યું, એટલે રા’ ખેંગાર મહેલમાંથી લડવા નીકળી પડયો, પણ અંતે રા’ ખેંગાર મરાયો. સિદ્ધરાજે તેના પાંચ વર્ષના ડગાયચા નામના કુંવરને રાણકદેવીની નજર આગળ રાક્ષસી ક્રૂરતાથી મારીને કેર વરતાવ્યો. મોટો પુત્ર જેનું નામ માંઢેરો હતું, તે મા, મા, કરતો પોતાની માતા પછવાડે સંતાઇ ગયો, ત્યારે માતાએ નીચેનો દુહો કહ્યો:—

માંઢેરા તું મ રોય, આંખ્યો મ કર રાતીઓ;
કુળમાં લાગે કલંક, મરતાં મા ન સંભારીએ.

તે સાંભળી સિદ્ધરાજે તેને જીવતો મૂકયો. રાણુકદેવીને પાટણ લઇ જઇ પોતાની પટરાણી કરી રાખવા ઘણું સમજાવી પણ તેણીએ માન્યું નહીં. તેથી આખરે તેના મોટા પુત્રને પણ તેના દેખતાં માર્યો. આથી રાણુકદેવીએ પોતાના પતિ રા' ખેંગારની પાઘડી ખોળામાં મૂકી ચિતામાં પ્રવેશ કરી કહ્યું, હે ભોગાવા! મને રા' ખેંગારે ભોગવી છે ને હવે તું ભોગવ. સિદ્ધરાજે પોતાની પછેડી તેના ઉપર ફેંકી. ત્યારે રાણુકદેવીએ કહ્યું : જો મારી સાથે પરભવમાં પરણુવા ચાહતો હોય તો તું પણ ચિતામાં પ્રવેશ કર. સિદ્ધરાજે ના પાડી. તેથી પોતે બળીને સતી થઇ. તેની દેરી હાલ પણ વઢવાણુમાં છે.

વનરાજનો વણિક મંત્રી ચાંપો જેણે ચાંપાનેર વસાવ્યું હતું તેના વંશમાં સાજન મંત્રી થયો. સાજનને સૌરાષ્ટ્રનો કારભાર સિદ્ધરાજે સોંપ્યો હતો. તે દરમિયાન તેણે બાર વરસની સોરઠની ઉપજ પાટણ મોકલી નહિ. પણ ગીરનાર ઉપર નેમિનાથ નું દેરૂં ફરી બંધાવવામાં ખરચી; પરન્તુ કોઇએ ચાડી ખાવાથી સિદ્ધરાજ સોરઠમાં આવ્યો. તે ઉપરથી જુનાગઢના શ્રાવકોએ અગાઉથી સિદ્ધરાજને આપવા માટે ટીપ કરવા માંડી. તે વખતે વણુથલીમાં ભીમો કુંડલીઓ નામે વાણિઓ જે પોતાના પુન્ય –પ્રતાપથી ઘણો પૈસાદાર હતો તેણે એકલાએ સિદ્ધરાજ માગે એટલું નાણું આપવા સાજન આગળ કબુલ કર્યું.

અનુક્રમે ગીરનાર ઉપર હવા ખાવાને બહાને સાજન

સિદ્ધરાજને તેડી ગયો. તે વખતે ડુંગર ઉપર ચડવાના પગથીઆ તથા નેમિનાથનું દેરૂં તથા બીજાં દેરાં જોઇ સિદ્ધરાજ અત્યંત હર્ષ પામ્યો. તેણે કહ્યું : આ દેરાં કરાવનારને ધન્ય છે. સાજનદે બોલ્યો : મહારાજ ! એ ધન્યવાદ આપને જ ઘટે છે. કારણ કે આપનો પૈસો મેં એમાં વાપર્યો છે. મારા ખાનગી કામમાં ખરચ્યો નથી. તે પછી સાજનને પુષ્કળ ધન આપી તેની પ્રશંસા કરી શત્રુંજય તથા ગીરનારના તીર્થ તેને સોંપી સિદ્ધરાજ પાટણ ગયો. હવે ભીમો વાણીઓ લાખો રૂપિઆ લઇ જુનાગઢના સંઘ આગળ આવીને કહે છે; મેં સાજનને રૂપિઆ આપવા કહ્યા હતા તે મારે જોઇએ નહિ. માટે તેને તમે શુભ કામમાં ખરચો. શ્રાવકોએ પછી તે રૂપિયા ખરચી ભીમકુંડ બાંધ્યો તથા જીર્ણોદ્ધાર વગેરેમાં બાકીના રૂપિયા વાપર્યા. સિદ્ધરાજે શત્રુંજયની યાત્રા કરી અને બ્રાહ્મણોએ બદસલાહ આપી તો પણ શત્રુંજય તીર્થમંડન ઋષભનાથના દેવાલયના ખરચ ખુંટણ વાસ્તે બાર ગામ આપ્યાં. સિદ્ધરાજ પાટણ ગયો કે તરત જુનાગઢના લોકોએ થાણદારને કાઢી મુકી રા' નોંઘણ ત્રીજાને ગાદીએ બેસાડયો (ઇ. સ. ૧૧૨૫). ત્રીજા નોંઘણ પછી રા' કવાટ બીજો ઇ. સ. ૧૧૪૦ માં ગાદીએ બેઠો. ઇ. સ. ૧૧૪૨ માં સિદ્ધરાજ રાણકદેવીના શ્રાપથી સંતાન વગર પંચત્વપણાને પામ્યો. તેથી ભીમદેવના પુત્ર ત્રિભુવનપાળનો પુત્ર કુમારપાળ ગુજરાતનો રાજા થયો. તેણે પાટણમાં કુમારવિહાર નામે જીનાલય તથા મહારૂદ્ર બંધાવ્યો. કુમારપાળે પોતાના ગુરૂ હેમાચાર્યના આશ્રય તળે રહીને સોમનાથનું દેરૂં સમરાવ્યા

પછી શત્રુંજય, ગિરનાર તથા તારંગાની યાત્રા કરી અત્યંત પૈસો ખરચ્યો. ગિરનાર ઉપર ભીમકુંડની પાસેનું દેરૂં હાલ પણ કુમારપાળનું દેરૂં કહેવાય છે. ખંભાત તથા ધંધુકામાં પણ સરસ દેરાં કરાવ્યાં. શ્રીમાલી વણિક ઉદાયન મંત્રીના પુત્ર બાહડે શત્રુંજયની યાત્રા કરીને પાલીતાણાની પાસે બહાડપુર ગામ વસાવ્યું. બાહડના ભાઇ વાગ્ભટ મંત્રીશ્વરે તે ગામમાં ત્રિભુવનપાળ વિહાર નામનું જીનાલય બાંધ્યું. કુમારપાળે પણ શત્રુંજય જવાનો રસ્તો સમરાવ્યો. ને ગોઠી તથા ભાટના ભરણ પોષણ માટે જમીન આપી. ઇ. સ. ૧૧૫૭ માં બાહડ મંત્રીના હાથે શત્રુંજયનો ચોદમો ઉદ્ધાર થયો. શંત્રુજય માહાત્મ્ય જે ઇ. સ ૪૨૦ માં ધનેશ્વર સૂરિએ સોરાષ્ટ્રના રાજા શિલાદિત્યની વિનંતિથી વલભીપુરમાં બનાવીને વાચ્યું હતું તેમાં પણ બાહડના ઉદ્ધાર વિષે અગાઉથી લખેલુ છે. દેવપાટણમાં પણ કુમારપાળે દેરૂં કરાવેલું છે, તથા ત્યાં ભદ્રકાળીના લેખમાં લખેલું છે કે કાન્યકુબ્જ દેશમાં નંદીશ્વરે શિવની આજ્ઞાથી ભાવબૃહસ્પતિ નામના બ્રાહ્મણના રૂપમાં જન્મ લીધો. ભાવબૃહસ્પતિએ બલ્લાલ, ધારાનગર તથા જાંગલ દેશના રાજારૂપી હાથીઓના કુંભસ્થળ ઉપર ફરનાર સિંહસમાન કુમારપાળને સોમનાથનું દેરૂં સમરાવવા વિનંતી કરી. તેથી કુમારપાળે ભાવબૃહસ્પતિને જીર્ણોદ્ધારના કામમાં મુખ્ય ગંડ (ગોર) નીમ્યો. જે દેરૂં સોમરાજે (ચંદ્રે) સુવર્ણનું, રાવણે રૂપાનું, કૃષ્ણે લાકડાનું, ને ભીમદેવે પથ્થરનું કરાવ્યું હતું, તે દેરૂં કુમારપાળે સમરાવ્યું. ને તેનું મેરૂપ્રા-

સાદ એવું નામ પાડયું. તથા ભાવબૃહસ્પતિને બ્રહ્મપુરી ગામ અર્પણ કર્યું, કુમારપાળને પુત્ર ન હોવાથી તેના પછી તેના ભાઇ મહીપાળનો દીકરો અજેપાળ ઇ. સ. ૧૧૭૩ માં ગુજરાતની ગાદીનો વારસ થયો. તેણે કુમારપાળનાં બંધાવેલાં ઘણાં દેરાં તોડી નાંખ્યાં. ગિરનાર આગળના કુમારપાળના દેરાની આસપાસની દેરીઓ તે વખતે તોડી નાખી હોય એમ લાગે છે.

અજેપાળ પછી બાળ મૂળરાજ ઇ. સ. ૧૧૭૬ માં રાજા થયો. તેના વખતમાં શાહાબુદીન ગોરીએ હિંદુસ્તાન ઉપર સ્વારી કરી. ઇ. સ. ૧૧૭૮ માં ભોળોભીમ ગાદીએ આવ્યો. તેને દિલ્લીના રાજા પૃથુરાજ ચોહાણ સાથે લડાઇ થઇ તેમાં ગિરનારનો રાજા ચુડાસમા જયસિંહ ભીમની મદદે આવ્યો હતો. આ જયસિંહ, ઉપર આવી ગએલા રાંકવાટ બીજાનો પુત્ર હતો. તે કનોજના રાજા જયચંદ્રનો સગો હતો. અને ત્યાંથી સોરઠ આવતાં તેણે ગ્વાલિઅર જીતી લઇ મેવાડના રાજાને હરાવ્યો હતો. જયસિંહ મૃત્યુવશ થવાથી તેની ચિતામાં તેની રાણી બળીને સતી થઇ. જયસિંહ પછી રાયસિંહ, (ઇ. સ. ૧૧૮૦ માં) ને તે પછી ગજરાજ અથવા મહીપાળ બીજો ઇ. સ. ૧૧૮૪ માં જુનાગઢની ગાદીએ આવ્યો. ગજરાજની મોતીનાદે નામની પુત્રી સીરસાના રાજા વછરાજના પુત્ર મલખાંને પરણી હતી. ગજરાજ પછી જયમલ ગાદીએ આવ્યો. (ઇ. સ. ૧૨૦૧) તેને ઘણા રાજાઓ ઘોડાની ભેટ કરતા.

તેના પછી ઇ. સ. ૧૨૩૦ માં મહેપો ગાદીએ આવ્યો. મહે-પાના વખતમાં કાઠી લોકોએ તેના પ્રધાન મોતીચંદને હરાવી ઢાંક તાબેનાં ગામડાં લઇ લીધાં. ભોળોભીમ જૈન જતિ અમરસિંહનો ભક્ત હતો. શાહબુદીનના સરદાર કુતુબુદીને ઇ. સ. ૧૧૯૪ માં ગુજરાત પર ચઢાઇ કરી, ત્યારે ભોળાભીમે તેને અજમેરમાં ઘેર્યો હતો પણ તેમાં તે ફાવ્યો નહિ; આખરે તેને નાશી જવું પડયું ને ઇ. સ. ૧૨૧૪ માં મરી ગયો. આ પ્રમાણે સોલંકી (ચૌલુકય) વંશનો અંત આવ્યો.

આનક અથવા અર્ણોજ નામનો રજપૂત કુમારપાળનો માશીઆઇ ભાઇ હતો. કુમારપાળે તેની ચાકરીના બદલામાં વ્યાઘ્રપલ્લી ગામની જાગીર આપી હતી. આનકનો પુત્ર લવણ-પ્રસાદ ભીમદેવના વખતમાં મંત્રીપદ પામ્યો. તેણે પોતાના દાદાના નામ ઉપરથી ધોળકા ગામ પોતાની જાગીર પાસે વસાવ્યું. લવણપ્રસાદને મદનરાણી સ્ત્રીથી વીરધવળ પુત્ર થયો. તેણે પૃથુરાજની સામે ભીમદેવને મદદ કરી ને ધોળ-કામાં પોતાની રાજધાની સ્થાપી. વીરધવલે વસ્તુપાળ અને તેજપાળ નામના બે વણિક પુત્રોને પોતાના મંત્રી ઠરાવ્યા. ધોળકા (ધવલક્કપૂર) નું તખ્ત લવણપ્રસાદને સોંપી ધોળકા તથા ખંભાતનો અધિકારી વસ્તુપાળને ઠરાવી વીરધવળ અને તેજપાળ મોટું સૈન્ય લઇ સૌરાષ્ટ્રમાં સ્વારી કરવા નીકળ્યા. તે વખતમાં વીરધવળની સ્ત્રી જયતલદેવીના ભાઇ સાંગણ તથા ચામુંડ વનથલીમાં રાજ્ય કરતા હતા, તેમને હરાવી ૧૪૦૦ ઘોડા તથા કોટી ધન લઇ બેટ તરફ ચાલ્યા. ત્યાંથી પણ

અખૂટ દ્રવ્ય લઇ વેલાકૂલ (વેરાવળ)ના રાજા ભીમસિંહ પ્રતિહારનો પરાજ્ય કરી ધોળકે આવ્યા. ત્યારપછી ૧૪૭૦ રજપુતોને લઇ તેજપાળ ગોધરાના રાજા ધુંધળનો પરાજય કરી તેને વીરધવળની કચેરીમાં પકડી લાવ્યો. ત્યાર પછી દક્ષિણના યાદવ વંશના રાજા શ્રીધનને તથા તેની કુમકે આવેલા લાટદેશ (નર્મદાની દક્ષિણનો દેશ)ના તથા મારવાડના રાજાઓને ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ) આગળ હરાવ્યા. આ વખતે વસ્તુપાળ પણ નિરાંતે બેસી રહ્યો નહોતો. ખંભાતના અસલના રાજાઓથી ઉતરી આવેલો શંખ નામનો ચાંચીઓ ઘોઘાબંદરની પાસે વડવા બંદરમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પોતાનો મિત્ર સદીક જે ખંભાત બંદરનો મોટો શાહુકાર હતો, ને જે વસ્તુપાળને નમતો નહોતો, તેની મદદે આવીને વસ્તુપાળ સાથે યુદ્ધ કર્યું. પણ આખરે તેમાં હાર્યા, પછી વસ્તુપાળ તથા વીરધવળ તથા તેજપાળ ત્રણે ધોળકામાં આવ્યા. તે વખતે ઉપરા ઉપરી જય મળવાથી ધોળકાનો દેખાવ ઘણો જ ચિત્તાકર્ષક અને સુંદર બન્યો હતો. જ્યારે ગુલામવંશના પાદશાહ સુલતાન મવઝુદ્દીનની ફોજ ગુજરાત જીતવા આવી, ત્યારે વસ્તુપાળે એક લાખ લડવૈયા લઇને આબુ આગળ તેને હરાવી તોપણ સુલતાનની બીક હમેશને માટે દૂર કરવા સારૂ તેના મા ગુજરાતને રસ્તે ખંભાત બંદરથી વહાણમાં બેસી મકકે હજ કરવા ગઇ તે વખતે જતાં આવતાં વસ્તુપાળે તેની સારી બરદાસ કરી. અને તેનો માલ ચાંચીયા લોકો લઈ ગયા હતા તે પકડયો. તે ઉપરથી સુલતાને વસ્તુપાળને કહાવ્યું

કે, તમે ઇનામ માગો. વસ્તુપાળે કહ્યું કે તમારે ગુજરાત દેશને હેરાન કરવો નહિ. સુલતાને તે કબુલ કર્યું. આ પ્રમાણે પરાક્રમી તથા ડાહ્યા મંત્રીઓએ ગુજરાતનું રાજ્ય વીરધવળના વખતમાં ઘણું સમૃદ્ધિવાળું તથા બળવાન કર્યું. આખો સોરઠ તાબે કર્યો એટલુંજ નહિ, પણ મહારાષ્ટ્ર સુધીના સર્વ રાજાઓને ખંડીઆ કર્યા. સેંકડો રાજાઓ વારંવાર લાખો રૂપિઆની ભેટ મોકલતા હતા. ગુજરાતના રાજ્યને આવી સ્થિતિમાં મુકી વીરધવળે દેહત્યાગ કર્યો. તે એવો તો ધર્મિષ્ટ, ન્યાયી અને દયાળુ હતો કે તેની ચિતામાં તેના ૧૦૮ ચાકરો બળી મુઆ. વસ્તુપાળે તેના પુત્ર વીશળદેવને ગાદીએ બેસાડયો, મેરૂતુંગાચાર્યની સ્થવિરાવલી પ્રમાણે વીશળ વાઘેલો (વ્યાઘ્રપલ્લીપતિ) ઇ. સ. ૧૨૪૦ માંગુજરાતની ગાદીએ બેઠો.

વસ્તુપાળ તેજપાળના લેખો ગિરનારમાં ઘણા છે, તે ઉપરથી તથા કેટલાક ગ્રંથો ઉપરથી માલૂમ પડે છે. તેમણે નીચે પ્રમાણે ધર્મનાં કાર્યો કર્યાં છે.

૧૩૦૦ જીનપ્રસાદ શિખર બંધ કરાવ્યા	૩૬ ગઢ.
૩૨૦૨ જીર્ણોદ્ધાર.	૮૪ સરોવર.
૧૦૦૦૦૦ મહાદેવનાં લિંગ સ્થાપ્યાં	૪૦૦ પાણીનાં પરબ.
૧૦૫૦૦૦ નવા જીનબિંબ કરાવ્યાં.	૪૬૪ વાવ.
૮૪ મશીદ.	૯૦૦ કુવા.
૯૮૪ ઓષધશાળા,	૭૦૦ ધર્મશાળા.
છત્રીસ લાખ દ્રવ્ય જ્ઞાન ભંડારમાં	

અઢારક્રોડ ને છન્નુ લાખ દ્રવ્ય શત્રુંજય તીર્થે.
અઢારક્રોડ ને ત્યાસી લાખ ગીરનાર તીર્થે.—(૧૨ ક્રોડ એસીલાખ. ગુ. પાંચમી ચોપડી)

બારક્રોડ ને ત્રેપનલાખ–આબુ તીર્થે. (સંવત ૧૨૮૬ થી ૧૨૯૨ સુધી)

કૂલ દ્રવ્ય ત્રણ અબજ તેરક્રોડ બોંતેર લાખ અઢાર હજાર આઠસેં પુણ્યના કામમાં ખરચ્યું. તીર્થયાત્રા કરવામાં તેમની સાથે સાત લાખ માણસ હતા.

વસ્તુપાળે સંવત ૧૨૯૮ માં, ને તેજપાળે સંવત ૧૩૦૮ માં સ્વર્ગારોહણ કર્યું.—

વસ્તુપાળ સં. ૧૨૪૨ માં મરણ પામ્યો જે ત્યાર પછી દશ વર્ષે તેજપાળનો કાળ થયો (ગુજરાતી પાંચમી ચોપડી પાઠ ૮૬)

ગુજરાતના રાજા.		ગાદીએ આવ્યાનું વર્ષ ઇ. સ.
ચાવડા.	વનરાજ	૭૪૬
	યોગરાજ	૮૦૬
	ક્ષેમરાજ	૮૪૨
	ભૂવડ	૮૬૬
	વીરસીંહ	૮૯૫
	રત્નાદિત્ય	૯૨૦
	સામંતસિંહ	૯૩૫

સોલંકી	મુળરાજ	૯૪૨
	ચામુંડ	૯૯૭
	વલ્લભસેન	૧૦૧૦
	ભીમ પહેલો	૧૦૨૨
	કરણ	૧૦૭૨
	સિદ્ધરાજ	૧૦૯૪
	કુમારપાળ	૧૧૪૩
	અજેપાલ	૧૧૭૪
	મુળરાજ બીજો.	૧૧૭૩
	ભીમ બીજો	૧૧૭૯
	ત્રિભુવનપાળ	૧૨૪૨
વાઘેલા.	વિશળદેવ	૧૨૪૪
	અર્જુનદેવ	૧૨૬૨
	સારંગદેવ	૧૨૭૫
	કરણઘેલો	૧૨૭૯–૧૩૦૪

૧૪૦૩ થી ૧૫૬૧ સુધી સ્વતંત્ર પાદશાહો થયા (ગુજરાતમાં) ૧૫૭૩ થી ૧૭૫૭ સુધી મોગલ પાદશાહોના સુબેદાર થયા. પછી પેશ્વાની વતી ગાયકવાડ. ૧૮૧૮ પછી અંગ્રેજ થયા.

નેમીનાથના દેવલના દક્ષિણ બારની બહાર પશ્ચિમ તરફ આંગણામાં એક દેરીની ભીતમાંનો લેખ—

नमः श्री नेमिनाथाय, ज ज........वर्षे फाल्गुन सुदि ५ गुरौ........श्री.........तिलक महाराज श्री मही-

पाळ×पमेरसिंह भार्या×फानसुतला×सुतना०साइ आसा ×वेला मेला×जसुता सडीगांगी प्रभृता×नाथ प्रासादा कारिता प्रतिष्ठि+दसूरि.

ગિરનાર ઉપર વસ્તુપાલ તેજપાળના દેરાબહારના જમણી તરફના દ્વાર ઉપર નીચે પ્રમાણે સંસ્કૃતમાં લેખ છે.

श्रीपार्श्वनाथायनमः स्वस्ति श्री विक्रम संवत् १२८८ वर्षे फाल्गुन सुदी १० बुध ठा. चंडपात्मज ठा श्रीचंद्र प्रासादांगज ठा. श्री सोमतनुज ठा. आसाराज नंदनस्य ठा. श्रीकुमारदेवी कुक्षीसंभूतस्य श्रीमाल देवी तनूजस्य श्रीपालाग्रजात्मज महामात्य वस्तुपालस्यात्मजे यजेमहं श्रीललितादेवी कुक्षी सरोवर राजहंसायमाने महं० श्री जयतसिंहे संवत् ७९ वर्षे पूर्वे स्तंभतीर्थे मुद्रा व्यापारान् व्याष्टभवति सति संवत् ७०७ वर्षे श्रीशत्रुंजयोज्जयंत प्रभृति महातीर्थ यात्रोत्सव प्रभावाविर्भूत श्रीमद्देवाधिदेव प्रासादादित संघाधिपत्येन सौत्सुकयकुल नभस्तल प्रकाशनैक मार्तंडमहाराजाधिराज श्री लवणप्रसाद देव भूः अस्तंभन कपूर स्तंभतीर्थदर्भवतीधवलक प्रमुख नगरेषु तथा अन्यसमस्त स्थानेष्वपि कोटिशो अभिनव धर्मस्थानानि प्रभूत

जीर्णोद्धाराश्च कारिताः तथा सचिवेश्वर श्री वस्तुपालेन इह स्वयं निमार्पितं श्री शत्रुंजय महातीर्थावतार श्रीमदादि तीर्थंकर ऋषभदेव रुंहनक पुरावतार श्री पार्श्वनाथदेव भत्य पुरावतार श्री महावीरदेव प्रशस्ति सहित कस्मिरा वतार श्री सरस्वती मूर्त्ति देवकुलिकां चतुष्टय जिनयुगल अश्वावलोकना साम्ब-प्रद्युम्न शिखरेषु श्री नेमिनाथ देवालंकृत देवकुलिका चतुष्टय दुर्गाधिरुढ स्वपितामह श्री सोम निज पितृ ठा. आसाराज मूर्तिद्वितय चारु दोरण त्रय श्री नेमिनाथ देव आत्मीय पूर्व जाग्रजानुज पुत्रादि मूर्त्ति समन्वित मुखोद्घाटनकस्तंभ श्री अष्टापद महातीर्थ प्रभृति अनेक कीर्तन परंपरा विराजते श्री नेमि नाथ देवाधिदेव विभूषित श्रीमत् उज्जयंत महातीर्थे आत्मनस्तथा स्वधर्मचारिणो प्राग्वाट ज्ञातीय ठा. काहड पुत्र्याः ठा. पानकुक्षे संभूताया महं श्री ललिता देव्या अथो विम्रिहि श्री नागेंद्र गच्छे भट्टारक श्री महेंद्रसूरि संताने शिष्य श्री शांतिसूरि शिष्य श्री आनंदसूरि श्री अमरसूरि पदे भट्टारक श्री हरिभद्रसूरि पट्टालंकरण प्रभु श्री विजयसेनसूरि प्रतिष्ठित श्री अजितनाथ देवादि विं-शति तीर्थंकरालंकृतोयं अभिनवसमंडप श्री समेतशिखर महा तीर्थावतार प्रासादःकारितः इत्यादि.

મહેપો પછી ઇ. સ. ૧૨૫૩ માં રા'ખેંગાર ત્રીજો ગાદીએ આવ્યો. રાખેંગારે પોતાના વજીર કલ્યાણ શેઠને મારી નાંખ્યો તેથી તેનો દીકરો લવો દિલ્લી નાશી ગયો. તેણે બાદશાહને ગુજરાત જીતવાની ઉશ્કેરણી આપી, તે દરમીયાનમાં રા'ખેંગારે કોઇ મહેરની બાઇ ઉપર જુલમ ગુજાર્યો, તેથી તેનાં સગાંઓએ તેને ઘાયલ કરી મારી નાંખ્યો. કલ્યાણ શેઠની જગ્યાએ માલણ મહેતાને, ને તે મરાયા પછી તેના દીકરા મહીધરને રા'ખેંગારે દીવાનગીરી આપી હતી. રા'ખેંગાર પછી રા'મંડળીક પહેલો થયો. ઇ. સ. ૧૨૬૦, તેના વખતમાં અલાઉદ્દીન ખીલજી તરફથી આલગખાને ગુજરાતપર ચડાઇ કરીને સોમનાથનું દેરૂં તોડયું. મંડળીકે તેના લશ્કરના એક ભાગને હરાવ્યો તેથીજ તેને રેવતી કુંડના લેખમાં મોગલનો જીત-ાર કહ્યો છે. ત્યાર પછી નોંઘણ ચોથો થયો. (ઇ. સ. ૧૩૦૬) તે પછી મહીપાળ ત્રીજો (ઇ. સ. ૧૩૦૮) ને તે પછી રા'ખેંગાર ચોથો ઈ. સ. ૧૩૨૫ માં થયો. તેના વખતમાં મહમદ તઘલખે જુનાગઢ તાબે કરી તેને કેદ કર્યો ને પછીથી ખોરાસાનનો વીરો મદદે આવવાથી તેને છોડી મુકયો. આ ખેંગારે અઢાર બેટ કબજે કર્યા. તથા ૮૪ રાજાઓને જીતી લીધા હતા એમ કહેવાય છે. તેના પછી જયસિંહ, (૧૩૫૧), તે પછી મહીપાલ ચોથો, (૧૩૬૯), ને તે પછી મોકલસિંહ ઇ. સ. ૧૩૭૩ માં જુનાગઢનો રાજા થયો. મોકલસિંહના પ્રધાન ગદાધરના પુત્ર વિજયનાથે ધંધુકામાં વાવ બંધાવી. તે વિશેનો લેખ તે વાવમાં છે. તેના વખતમાં ફીરોજશાહ તઘલખે જુનાગઢમાં થાણદાર નીમ્યો,

તેથી તે વનથલીમાં રહેવા લાગ્યે. જુનાગઢની ગાદીએ મોકલસિંહ પછી ઈ. સ. ૧૩૯૭ માં મંડળીક બીજો થયો. ને તે પછી તેનો ભાઇ મેલક થયો (ઇ. સ. ૧૪૦૦). આ રાજાને ઉપર કોટના લેખમાં જીર્ણદુર્ગનો યાદવરાણો કહેલો છે. ગુજરાતના પાદશાહ અહમુદશાહે અમદાવાદ વસાવી ઇ. સ. ૧૪૧૩ એટલે સંવત ૧૪૬૯ માં પ્રથમ વનથળીને ઘેરો ઘાલ્યો. પણ ત્યાંના ૧૮ રાજકુમારો જુનાગઢમાં નાશી જવાથી જુનાગઢને ઘેર્યું. પણ મંડળીક ગીરનારમાં નાશી જવાથી અહમુદનું કંઈ વળ્યું નહિ. મીરાતે સીકંદરીમાં આ લડાઇની હકીકત આપી છે; તેમજ તેમાં મરાએલ રા' તરફના શૂરવીરોના પાળીઆઓ વનથળીમાંથી આણી આવેલા હાલ જુનાગઢ સંગ્રહસ્થાનમાં જોવામાં આવે છે.

ઇ. સ. ૧૪૧૫ થી ૧૪૪૦ સુધી જયસિંહ ત્રીજો રાજા થયો. રેવતીકુંડના લેખમાં લખેલું છે કે આ જયસિંહે ઝાંઝરમેર આગળ યવન લોકોને હરાવ્યા. તેના પછી મહીપાળ ચોથો થયો. તે ધર્મદ્રઢ હતો અને યાત્રાળુઓની સારી બરદાસ રાખતો.

મંડળીક ત્રીજો પોતાના પિતા મહીપાળની ગાદીએ ઇ. સ. ૧૪૫૧ માં આવ્યો. તે વીર પુરૂષ ભીમ ગોહેલના પુત્ર અર્જુનની પુત્રી કુંતાદેવીને પરણ્યો હતો. અર્જુનનો ભાઇ દુદો જે અર્થીલાનો રાજા હતો તે આ મંડળીકને હાથે રણસંગ્રામમાં મરાયો અને તેના વંશજોએ લાઠીમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. બેટના રાજા સાંગણ વાઘેલાને પણ મંડળીકે હરાવ્યો.

સીંથા ગામમાં કુવાના રાજપુત્ર ભીમસિંહજીની કુંવરીને તથા બીજી ચંદ્રવંશી ઝાલા તથા સૂર્યવંશી ગોહેલ રાજપુત્રીઓને ત્રીજો મંડળીક પરણ્યો હતો, તો પણ તેને કંઈ સંતાન નહોતું. સોમનાથ પાટણનો રાજા વીંજલવાજો તેનો મિત્ર હતો. તે કોઢીઓ હતો, તેથી એક વખત ગીરનારની જાત્રા કરી દામોદરકુંડમાં નાહીને સોનાનો હાથી બ્રાહ્મણોને આપી પોતે મંડળીકથી છાનો જેતલસર ગયો. સોનાનો ભાગ પાડતાં બ્રાહ્મણો લડી પડયાં. તે વાત કાને પડવાથી મંડળીક પોતાના મિત્ર વીંજલવાજાને મળવાને નીકળ્યો. વડાલ અને કથરોટા વચ્ચે એક માણસ જે ગંગા નદીનું પાણી હમેશાં મંડળીકને માટે લાવતો હતો તે મળ્યો. ને ગંગાજલ મંડળીકે પોતાના ઉપર રેડી દીધું* અને ભીને લુગડે હર્ષભેર મિત્રનો મેળાપ કરવા ચાલ્યો. દૂરથી વીંજલવાજાએ ના કહી તો પણ મંડળીક તેને ભેટી પડયો. તેના સ્પર્શથી વીંજલવાજાનો કોઢ મટી ગયો.

તેનો પુત્ર શામળદાસ વડનગરના નાગર મદનજીની પુત્રીને પરણ્યો. તેની પુત્રી કુવંરબાઈ ઉના શહેરમાં ઝવેરીપુરાના ફળીયામાં રહેનાર શ્રીરંગ નામના નાગરના પુત્રને પરણી. તે બંને વખતે નરસીંહ મેતાને શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે સહાય કરી દુનીયાને છક કરી દીધી હતી.

એ વખતમાં નરસિંહ મહેતો થઇ ગયો. તેનું રા' મંડ-

---

* હાલ ત્યાં ઝરો છે તે ગંગાજળીયો કહેવાય છે.

બીકે અપમાન કર્યું, તેથી અથવા તો પોતાના મંત્રી વીશળ વાણીયાની † સ્ત્રી મદનમોહનાની તથા સરસાઇ પાસેના મોણીઆ ગામની નાગબાઇ નામની ચારણીઆણીની લાજ લીધી, તેના શ્રાપથી જુનાગઢનું રાજ્ય મુસલમાનના હાથમાં ગયું. એમ વહેમની વૃદ્ધિ કરનાર ભાટ લોકો કહે છે. પોતાનું અપમાન કરતી વખતે નાગબાઈ નીચેના દુહા બોલ્યાનું કહેવાય છે. તે વખતે જમીયલ શા દરવેશ હાજર હતા તે જમીયલ શા પીરનો તકીયો દાતારના ડુંગર ઉપર છે. તેની જાત્રા કરવા હજારો મુસલમાન દરવર્ષે આવે છે.

ગંગાજળ ગઢેશા, પંડ તહારૂં હું તું પવિત્ર;
બીજાને રગત ગયાં, મને તો વાલા મંડળીક.
નહી રહે રા'ની રીત, રા'પણું રહેશે નહીં;
ભમતો માગીશ ભીખ, ત્યારે મું સંભાળીશ મંડળીક.
હતું હતું ગઢેશા ગઢનો પતિ, રગત કોઢ વાલા;
વાલાનો રોગ કાંટા રા'પણું, રાજાપણું મુઃ મને.

ગમે તેમ હોય પણ ઇ. સ. ૧૪૬૭ માં (1469 meadows Tayla) ગુજરાતના પાદશાહ મહમદ બેગડાએ *જુનાગઢ

---

† જુનાગઢમાં આવેલી વીશલવાવ બંધાવનાર.

* જુનાગઢ ને ચાંપાનેર એ બે ગઢ જીત્યા તેથી બેગડો કહેવાય છે. તેના પિતા અહમદશાહે ઇ. સ. ૧૪૧૨ માં અમદાવાદ વસાવ્યું ને તેણે મહેમદાવાદ વસાવ્યું. ચઉદ વર્ષની ઉમરે મહમદ બેગડો ગાદીએ બેઠો. તેણે શીરોહી તથા ઇડરના રાજાને હરાવ્યા.

ઉપર સ્વારી કરી. મંડળીક જખમી થવાથી ઉપરકોટમાં ભરાઇ બેઠો. ને મહમદ નજરાણો મળવાથી અમદાવાદ ગયો. પણ ઈ. સ. (૧૪૬૮ માં 1470 meadows Tayla) મોટી સેના લઈ ફરી ચડાઇ કરી. મંડળીક બહાદુરાઇથી લડયો, પણ આખરે તાબે થયો. મહમદે તેના કુંવર ભુપતસિંહને સીલબગસરાની ચોવીસી આપી ને તાતારખાનને થાણદાર નીમી જુનાગઢનું નામ મુસ્તફાબાદ પાડયું. ઉપરકોટમાં દેરાંની મસીદ કરીને શહેરની આસપાસ દીવાલ બાંધી અમદાવાદથી સૈયદ, કાજી, અને બીજા તવંગર મુસલમાનોને તેડાવીને તેમને મહમદે મુસ્તફાબાદમાં વસાવ્યા ને જીર્ણદુર્ગના છેલ્લા રજપુત રાજા મંડળીકને વટલાવી તેનું નામ ખાજહાં પાડીને અમદાવાદ પકડી ગયો. મંડળીકની ઘોર માણેકચોક પાસે કંદોઇઓળમાં હાલ હયાત છે. અતિ વિષયીને એવું વિષ સમાન ફળ મળે તેમાં નવાઇ નથી. ચુડાસમા રજપૂતોએ સોરઠ ઉપર આશરે ૬૦૦ વર્ષ રાજય કર્યું. તે પછી મુસલમાનોનો અમલ બેઠો તો પણ સો વર્ષ સુધી ચુડાસમા રજપૂતો જાગીરદારના નામથી ઓળખાતા હતા...............તાતરખાન પછી મહમદ બેગડાનો શાહજાદો મીરઝા ખલીલ જુનાગઢનો બીજો થાણદાર નીમાયો. તેણે ખલીલપુર વસાવ્યું. ત્રીજો થાણદાર મલીક ઇયાઝ પોર્ટુગીઝ લોકોના હુમલા અટકાવવાને માટે ઘણે ભાગે દીવમાં રહેતો. તેની કબર ઉનામાં છ. ચોથો થાણદાર તાતારખાં ગોરી થયો. તેના વખતમાં જામ રાવળે હાલાર જીતીને

નવાનગર બાંધ્યું. મંડળીક પુત્ર ભૂપતસિંહ પછી ખેંગાર છઠો ને તે પછી નોંઘણ છઠો ઇ. સ. ૧૫૨૫ માં જાગીરદાર થયો. ને નોંઘણ પછી ૧૫૫૧ માં શ્રીસિંહ જાગીરદાર થયો. તાતરખાં ગોરીના મૃત્યુ પછી તેનો દીકરો અમીનખાં ગોરી જુનાગઢનો પાંચમો થાણદાર થયો. ગુજરાતના સુલતાન બહાદુર શાહને જીતીને અકબર આગ્રે ગયો ત્યારે તેના હુકમથી વજીરખાંએ સોરઠ જીતવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ નિષ્ફળ થયો. કારણ કે મીરઝાં ખલીલ જે બહાદુરશાહ પહેલાં સુલતાન મુજફ્ફર થયો હતો તે ૧૫૮૩ માં નાશી ગયો. તે વખતે આખા ગુજરાતમાં અંધેર ચાલતું હતું. તેથી અમીનખાં સ્વતંત્રપણે સોરઠમાં રાજ્ય કરવા લાગ્યો. પણ ૧૫૯૧ માં નવરંગખાન, સૈયદ કાસમ અને ગુજરખાંએ જુનાગઢને ઘેરો ઘાલી તાબે કર્યું.

આ વખતે શ્રી સિંહનો પુત્ર ખેંગાર પોતાની સીલ બગસરા ને ચોરવાડની જાગીરમાં નાસી ગયો. ત્યાં તે ૧૬૦૮ માં ગુજરી ગયો. તેના વંશજો હાલ પણ ત્યાં જોવામાં આવે છે. ઇ. સ. ૧૫૯૧ થી સોરઠ ખાલસા સરકાર થયું, ને થાણદાર મટી ફોજદાર થયા. નવરંગખાન સોરઠનો પહેલો ફોજદાર થયો. તેના પછી મીરજાં ઇસા તારખાં પ્રખ્યાત ફોજદાર થયો. આજમખાં કે જેના વખતમાં ઝાલાવાડના રાણપુરનો કિલ્લો બંધાયો તેના પછી મીરજા ઇસા તારખાં ૧૬૪૨ માં ગુજરાતનો સુબો નીમાયો. તેના વખતમાં જુના-

ગઢનો કિલ્લો સમરાવ્યો. ત્યાર પછી કુતબુદ્દિન નામના ફોજદારે ઇ. સ. ૧૬૬૪ માં જામરાયસિંહજીને શેખાપાટ આગળ યુદ્ધમાં મારી નવાનગર જીતી લઇ તેનું નામ ઇસ્લામનગર પાડી ખાલસા કર્યું. તેથી તેને સોરઠના કેટલાક મહાલ જાગીરમાં મળ્યા. ઈ. સ. ૧૬૬૬ થી ૧૬૮૬ સુધી. સરદારખાં જુનાગઢનો ફોજદાર થયો; તે ૧૬૭૦ માં પોતાના દીકરા દીલીરખાંને ફોજદારી આપી ઇડર ગયો હતો. સરદારખાં પછી મીરઝાં ખુરમ ને પછીથી શાહજહાં બાદશાહ થયો. જે પ્રથમ જુનાગઢનો બે વાર મુત્સદ્દી અથવા ફોજદાર થયો હતો તે ત્રીજીવાર ચાર વર્ષ સુધી જુનાગઢનો ફોજદાર થયો એટલે કુલ આઠ વર્ષ મીરઝાં ખુરમે જુનાગઢમાં રાજ્ય કર્યું.

સરદારખાંએ ઈ. સ. ૧૬૮૧ માં પોતાના મીત્ર ઘોરીપીર પાસે સરદારબાગ બનાવરાવી તેમાં પોતાનો મકરબો કર્યો. પણ પોતે સિંધમાં નગરઠઠ્ઠાનો સૂબો નીમાયો, ને ત્યાંજ ગુજરી ગયો. સરદાર તલાવ જે જુનાગઢમાં પશ્ચિમ દિશાએ છે અને જેને મોટું તળાવ પણ કહે છે તે પણ તેણે ખોદાવ્યું. ઇ. સ. ૧૬૭૩ માં મહારાજા જસવંતસિંહના વચ્ચે પડવાથી રાયસિંહના પુત્ર જામ તમાચીને નવાનગર પાછું સોંપાયું. પણ ત્યાં મોગલ રાજ્ય તરફથી ફોજદાર રહેવા લાગ્યો. પણ ઇ. સ. ૧૭૦૭ માં ઔરંગઝેબનું મૃત્યુ થયું. એ અંધાધુંધી ચાલી. એટલે ૧૭૦૯ માં જામે ફોજદારને કાઢી મુકયો. ૧૭૧૪ માં મારવાડના મહારાજા અજીતસિંહે પોતાની પુત્રી ફરૂકશિઅર

બાદશાહને પરણાવી. તેથી પોતે ગુજરાતનો સૂબો થયો. તેનો પુત્ર અભેસિંહ સોરઠનો ફોજદાર થયો. અજીતસિંહની વતી અમદાવાદમાં વજેરાજ ભંડારી રહેતો હતો. અને અભેસિંહની વતી જુનાગઢમાં ફતેસિંહ કાયસ્થ રહેતો.

શાહજહાં બાદશાહની કચેરીમાં અફઘાનીસ્તાનનો વતની બહાદુરખાં બાબી કરીને એક પ્રખ્યાત પુરૂષ હતો. તેણે પોતાના દીકરા શેરખાંને ગુજરાતમાં મોકલ્યો. ગુજરાતના સૂબા મુરાદબક્ષે શેરખાંને હાકેમ નીમ્યો. શેરખાંનો એક દીકરો સફદરખાં ઇ. સ. ૧૬૯૦ માં પાટણનો મદદનીશ હાકેમ થયો. બીજો દીકરો મુબારિઝ વડનગરનો ઉપરી નીમાયો. ૧૭૦૪ માં સફદરખાં વીજાપુરમાં નીમાયો. ને ૧૭૦૬ માં તેણે દુર્ગાદાસ ઠાકોરને હરાવ્યો. તેથી પાટણમાં બીજીવાર નીમાયો. સફદરખાંનો એક દીકરો જવાંમર્દખાં ઇ. સ. ૧૭૧૬ માં રાધનપુરમાં નીમાયો અને બીજો દીકરો સલાબત મહમદ ખાં ગુજરાતના સુબા મહારાજા અજિતસિંહ તથા સુરત અને ખંભાતના ઉપરી હૈદરકુલીખાં વચ્ચેનો કજીયો પતાવવા ગોહીલવાડમાં નીમાયો. હૈદરકુલીખાં સાથે કંઇ તકરાર થવાથી બાબી મુસલમાનોને આ વખત પાલણપુરમાં આશ્રય લેવાની ફરજ પડી. જયારે તકરાર બંધ પડી ત્યારે સફદરખાંને ગોધરામાં, સલાબત મહમદખાંને વીરમગામમાં અને તેના દીકરા મહમદ બહાદુરને પ્રથમ અમદાવાદમાં ને પછી મહીકાંઠામાં વીરપુર અને સાદરામાં નોકરી મળી. ત્યાર પછી ગુજરાતની સુબેદારી માટે નીઝામઉલમુલ્ક ને હૈદરકુલીખાંની વચ્ચે

તથા પછીથી હામીદખાં ને સુજાતખાંની વચ્ચે ગડબડાટ મચી રહ્યો. તે દરમીયાનમાં બાબી કુટુંબે પોતાની સત્તા વધારી. જ્યારે દીલ્લીથી સરબુલન્દખાં હામીદખાં સાથે લશ્કર લઇને ગુજરાતમાં આવ્યો, ત્યારે સલાબત મહમદખાં ઘોઘાની જાગીર સાથે વીરમગામનો ઉપરી ઠર્યો. ૧૭૨૩ માં ભાવસિંહજીએ પીલાજી ગાયકવાડની બીકથી શિહોરથી વડવાબંદર જઇને ત્યાં ભાવનગર સ્થાપ્યું. તે હળવદના રાજાની દીકરીને પરણ્યો હતો ને જામતમાચીને ગાદી આપવામાં સામેલ હતો. ઇ. સ. ૧૭૨૮ ના અરસામાં જુનાગઢનો ફોજદાર અસદઅલી ગુજરી જવાથી સલાબત મહમદખાંએ પોતાના દીકરા શેરખાંને જુનાગઢ મોકલ્યો. પણ દિલ્લીના પાદશાહે અસદઅલીના દીકરાને નીમ્યો. તેથી શેરખાંને ઘોઘે જવું પડયું. જવાંમર્દખાં ગુજરી ગયા પછી તેના એક દીકરાને સમી–મુજપુરની જાગીર મળી ને બીજાને રાધણપુરની ફોજદારી મળી. વીરમગામના દેશાઇ ઉદેકરણના ખુનનું કામ ચાલતું હતું તેવામાં સલાબત મહમદખાં ઈ. સ. ૧૭૩૦માં પાલડીમાં મરી ગયો. તેજ વરસમાં મહારાજા અભયસિંહ ગુજરાતનો સૂબો થયો. શેરખાંએ અમદાવાદ જઇ તેને હાથીની ભેટ આપી, ને પોતાના બાપની ઘોઘાની જાગીર મેળવી. પીલાજી ગાયકવાડનું ડભોઇમાં ખૂન થયા પછી શેરખાં વડોદરામાં ફોજદાર નીમાયો. પીલાજીના ભાઇ મહાદજી ગાયકવાડે વડોદરા કબજે કર્યું ત્યારે શેરખાં વીરમગામનો ફોજદાર થયો, પણ ભાવસિંહજી દેશાઇના કાવતરાથી દામાજી ગાયકવાડે વીરમગામ લઇ

લીધું. તેથી શેરખાં પોતાના સગાં ભેગો રહેવા માટે ખેડે ગયો. ઇ. સ. ૧૭૩૬માં મહારાજા અભયસિંહના મદદનિશ રતનસિંહ ભંડારીએ શેરખાંને અમદાવાદમાં બોલાવી ઘણા માન સાથે પેટલાદમાં નીમ્યો, ઇ. સ. ૧૭૩૮ માં મોમીનખાંએ અમદાવાદને ઘેરો ઘાલી રતનસિંહ ભંડારીને કાઢી મુકયો, ને પોતે ગુજરાતનો સુબો થયો.

તેની સાથે અણબનાવ હોવાથી શેરખાં બાલાસિનોર રહેવા લાગ્યો. જુનાગઢના ફોજદાર સોરાબખાંને રતનસિંહ ભંડારીએ ધંધુકા પાસે ધોળીની લડાઇમાં કતલ કર્યો હતો તેથી તેની જગોએ મોસનખાંની નીમણુક થઇ. અને મોસનખાંની પછી મીરહજબર અલીખાં જુનાગઢનો ફોજદાર થયો. આગલા જવાંમર્દખાં બાબીનો દીકરો જે તેજ નામથી ઓળખાતો હતો તેણે મોમીનખાંને મદદ કરી હતી, તેના બદલામાં તે પાટણનો અધિકારી થયો. ને તેના ભાઇ જોરાવરખાંને ખેરાળુ પરગણું સોંપાયું. આ પ્રસંગે શેરખાં બાબી પણ મોમીનખાંને સલામ ભરવા આવ્યો. તે ઉપરથી તેને હજબર અલીખાંની નાયબ ફોજદારની જગો મળી. મોમીનખાંનો ભત્રિજો હીમતઅલી સોરઠનો ફોજદાર થયો, તે વેળા દામાજી ગાયકવાડના સરદાર રંગોજીએ બોરસદ કબજે કર્યું. મોમીનખાં ગુજરી જવાથી ફીદાઉદ્દીનખાં અમદાવાદનો કામચલાઉ સુબો થયો. રંગોજીનો પક્ષ લેવા માટે ફીદાઉદ્દીનખાંની ઇતરાજી થવાથી શેરખાં બાલાસિનોરમાં રહેવા ગયો. ને દામાજીના ભાઇ ખંડેરાવ ગાયકવાડે અમદાવાદ ઉપર ચઢાઇ

કરી ત્યારે જવાંમર્દખાં જે મોગલનો હુકમ બતાવી અમદાવાદનો ધણી થઈ પડયો હતો તેની મદદમાં શેરખાં આવ્યો. ૧૭૪૪ માં ફખરૂદ્દૌલા ગુજરાતનો સુબો થઇને અમદાવાદ આવ્યો ત્યારે શેરખાં તથા ઇડરના મહારાજા રાયસિંહજીની મદદ માંગીને જવાંમર્દખાં તેની સામો થયો. ખંડેરાવ ગાયકવાડે રંગોજીને બદલે ત્રંબકરાવને પોતાનો ડેપ્યુટી બનાવ્યો તેથી રંગોજીએ શેરખાંની મદદ માંગી. શેરખાંએ તે ઉપરથી મહુધા ને નડીયાદ લુંટયાં. પણ આખરે શેરખાં તથા રંગોજી એ બંનેને કપડવંજમાં આશ્રય લેવાની જરૂર પડી. ખંડેરાવ ગાયકવાડે બોરસદને ઘેરો ઘાલ્યો. તે વખતે શેરખાં, રંગોજી, તથા રાયસિંહજી ત્રણે જણે તેનો બચાવ કર્યો; પણ અંતે ફાવ્યા નહીં. તેથી શેરખાં જુનાગઢમાં આવતો રહ્યો, ને રાયસિંહજી ઇડર જતો રહ્યો. આ વખતે બાલાસિનોરમાં શેરખાંનો દીકરો સરદાર મહમદખાં રાજ કરવા લાગ્યો. શેરખાંની ગેરહાજરીમાં તેની સ્ત્રીઓ લાડડીબીબી ને અમીનબીબી જુનાગઢનો સઘળો કારભાર ચલાવતી. પણ પોતે હવેથી નવાબ બહાદુરખાં એવું નામ ધારણ કરી સ્વતંત્ર થયો. બહાદુરખાં નવાબ જ્યારે ગુજરાતમાં ગયા ત્યારે વસંતરાય નામના પુરવીયાએ જુનાગઢ પોતાને હસ્તગત કર્યું પણ દલપતરામ દિવાને તેને કાઢી મૂકયો.

દલપતરામના ગુજરી જવા પછી જગન્નાથ ઝાલા તથા તેના ભાઇ સુંદરજી જુનાગઢમાં સત્તાવાળા થઇ પડયા. આરબ લોકોને ચઢેલો પગાર નહી મળવાથી ઉપરકોટ કબજે

કરીને હુલડ મચાવી રહ્યા. તેમની પાસેથી યુક્તિથી જગન્નાથ ઝાલાએ દારૂગોળો બહાર નંખાવી દીધો ને ગોંડલના કુંભોજી પાસેથી ધોરાજી બદલ રૂપિઆ લઈને આરબ લોકોને આપ્યા. છેવટે ઘણાખરા આરબને જુનાગઢ મુકી જવું પડયું. ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં નવાબ બહાદુરખાંન (શેરખાં) ગુજરી જવાથી તેની ગાદીએ મહોબતખાં બેઠા. પણ તેની ફોઇ સુલતાનબીબીએ તેને ઉપરકોટમાં કેદ કરી પોતાના પૌત્ર મુજફ્ફરખાંને નવાબ ઠરાવ્યો. તેથી સમી-મુજપુરના નવાબ બીજા જવાંમર્દખાંએ મહોબતખાંને છોડવવાના બહાનાથી જુનાગઢ ઉપર ચઢાઇ કરી. ગોંડલનો જાડેજા કુંભોજી વચ્ચે પડયો, તેણે મહોબતખાં પાસે પોતાના નામ ઉપર ઉપલેટા લખાવી લઇ એવો ઠરાવ કરી આપ્યો કે સુલતાનબીબીએ પોતાના પૌત્રો સહિત ઉબેણને કાંઠે રાણપુરમાં રહેવું. ત્યાર પછી આરબ લોકોએ પોતાના પગાર માટે ફરી ઝગડો કર્યો. ને ઉપરકોટમાં ભરાઇ બેઠા. આ વખતે માંગરોળનો અમરજી નામનો નાગર, જમાદાર સાલમીન તથા પોરબંદરના કેટલાક આરબો લઇને અઢાર વર્ષની ઉમરે જુનાગઢમાં પેટને અર્થે નોકરી ખોળવા આવ્યો. આરબ લોકોને વશ કરવાનું કામ પ્રથમ તેને સોંપવામાં આવ્યું તેમાં તે ફતેહમંદ થયો, ને વાઘેશ્વરી દરવાજો કબજે કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ આરબ લોકોને અરધો પગાર ચુકવી ઉપરકોટમાંથી કાઢયા.

સુલતાનબીબી વેરાવળ હાથ કરવા ગઇ હતી પણ શેખમિયાં ને સુંદરજી દેશાઇએ તેને કાઢી મુકીને તે બંદરના

રાજ્યકર્ત્તા થઇ પડયા. તેમને પણ અમરજીએ કેદ કર્યા. શેખમિયાં માંગરોળ નાશી ગયો. ત્યાં જઇને અમરજીએ સીલ, દીવાસા, મહીયારી, ને બગસરા લઇ લીધાં. ને જુનાગઢને પોતાના રાજ્યનો અર્ધ ભાગ આપવાને શેખમિંયાને ફરજ પાડી. નવાબ મહોબતખાંના કોઇએ કાન ભંભેરવાથી અમરજી દીવાન તથા તેનો ભાઈ દુલભજી બંને કેદમાં પુરાયા પણ પછી ૪૦૦૦૦ કોરીનો દંડ કરીને તેમને છોડી મુકવામાં આવ્યા. અમરજી દીવાન જેતપુર જઇ રહ્યા. નવાબ સાહેબે માંગરોળ ઉપર ચડાઇ કરી, પણ તેમનું કાંઇ ચાલ્યું નહિ. તેથી અમરજીને મનાવીને ફરીને દીવાનગીરી આપી. અમરજી દીવાને માંગરોળના શેખમિયાંને તાબે કર્યો ને તુરત જ સુતરાપાડા જીતી લીધું. ઇ. સ. ૧૭૬૮ માં ભાવનગરના રાવળ વખતસિંહજીને તળાજાના કોળી લોકો સામે મદદ કરી.* ૧૭૭૦ માં બાંટવાનો શેરઝમાનખાં જે મહોબતખાંનો કાકો હતો તેણે જુનાગઢ ઉપર ચઢાઇ કરી પણ નિષ્ફળ થયો. તેજ વર્ષમાં અમરજીએ જેતપુરના વાલાકુંપાને દીલખાણીઆ લેવામાં મદદ કરી. પછી હાશમખાં પાસેથી કુતીયાણા લઇને તેને મજેવડી આપ્યું, ને પોતાના ભાઇ દુલભજીને કુંતીઆણામાં મુકયો. પછી માળીઆના મિયાણા, બાબરીઆ લોકો, તથા ઉનાના કસબાતી લોકોને તાબે કર્યા.

---

* ત્યારપછી ખંભાતના નવાબને તળાજા સોપાયું પણ ૧૭૭૩ માં વખતસિંહજીએ તેની પાસેથી ખરીદ કર્યું.

ગોંડલના જાડેજા કુંભોજીને ધોરાજી તથા ઉપલેટાની બીક લાગી, તેથી તેણે નવાબ સાહેબને આડું-અવળું સમજાવી મરાઠા લશ્કરની સાથે પોતાનું લશ્કર ભેગું કરી પોતે અમરજીની સામે થયો. પણ અંતે વળ્યું નહીં ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં નવાનગરના જામ જસાજી કારભારી મેરામણ ખવાસે ઓખાના વાઘેર લોકો સામે લડવાને અમરજીની મદદ માગી. વાઘેરનું મથક પોસિત્રા હતું તેને અમરજીએ લઇ લીધું; ને લુંટનો સઘળો ખજાનો કબજે કર્યો.

આ વખતે મહોબતખાં ગુજરી ગયા એવી ખબર પડતાં તુરત જ જુનાગઢ આવી તેના આઠ વરસના શાહજાદા હામીદખાંને ગાદી ઉપર સ્થાપીને આ બહાદુર દીવાન ઝાલાવાડમાં મુલકગીરીની ચઢાઇ કરવા નીકળ્યો. તેની ગેરહાજરીમાં નવાબ સાહેબની મા સુભાનકુંવરે બાંટવાના મુખત્યારખાં સાથે મળીને વનથળીનો કિલ્લો હાથ કર્યો. ને અમદાવાદના સુબા મહીપતરાય તથા આબુરાયની મદદ માગી; પણ એટલામાં અમરજી દીવાન આવી પહોંચ્યો. તેથી મહીપતરાયે જે ખંડણી ઉઘરાવી હતી તે અમરજીને સોંપી દીધી. ને મુખત્યારખાં બાંટવે નાશી ગયો. ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં પેશવા તથા ગાયકવાડના સુબેદાર અમૃતરાવ તથા શોભણ ખંડણી ઉઘરાવવા જેતપુર સુધી આવ્યા. પણ જાડેજા કુંભોજી વચ્ચે પડયો ને અમરજી આગળ તેમનું કંઇ ચાલ્યું નહિ. મોરબીના ઠાકોર વાઘજીએ વાગડમાં ચઢાઇ કરવામાં મદદ માંગવાથી અમરજી

રણ ઓળંગી વાગડમાં લુંટફાટ કરવા લાગ્યો. પણ કચ્છના રાવે ભેટ મોકલી સભ્યતાથી તેમ ન કરવા સંદેશો મોકલ્યો, તેથી અમરજી દીવાન પાછા ફર્યા. પછી અમરેલીમાં જઇ ગાયકવાડના સુબેદાર જીવાજી શામરાજને હરાવી તેને પોતાની પાડોશમાંથી કાઢી અમરેલીનો કિલ્લો તોડી પાડયો. ત્યારપછી માંગરોળના શેખમિયાં સામે પોતાના ભાઇ દુલભજીને મોકલ્યો. અમરજીની વહુ ગુજરી ગઇ તે પ્રસંગે શેખમિયાં ખરખરો કરવા આવ્યો ત્યારે તેણે એવું વચન આપ્યું કે હવેથી જુનાગઢના રાજ્યને હરકત પહોંચાડવી નહીં. ઇ. સ. ૧૭૭૮ માં પોતાના સુબેદાર જીવાજી શામરાજનું વેર લેવાને ફતેસિંહ ગાયકવાડ ચઢયો, ને જેતપુર સુધી આવી પહોંચ્યો, પણ આસપાસના રાજા એકઠા થઇ જવાથી તેણે અમરજીને કીંમતી પોશાક મોકલ્યો ને તે ઉપરાંત ચઢેલી જમાબંધી માફ કરી.

પોરબંદરના રાણા સુલતાનજીએ પ્રેમજી લવાણા નામે પોતાના પ્રધાનની ઉશ્કેરણીથી બરડામાં બંડ ઉઠાવ્યું. પણ અમરજી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેથી રાણાએ પોતાના હાથમાં આવેલો એક વહાણનો કીંમતી માલ તેને સોંપી દીધો. જાડેજા કુંભોજીની મદદ કરી સીંધી લોકો પાસેથી દેવડા ને ખાગસરીના કીલ્લા લઇ લીધા. પછી અમરજી દીવાનજીએ ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં ઉના દેલવાડાના કસબાતી શેખ તાહીરને હરાવી પ્રભાશંકર નામના નાગરને ત્યાં રાખ્યો. આ નાગરથી મુજફરાબાદ (જાફરાબાદ)ના હબશી તથા દીવના પોર્ટુગીઝ લોકો ઘણા બ્હીતા

હતા. આ વખતે ગુણીયલ અમરજીની ગંજાવર કીર્તિ આખા ગુજ-
રાતમાં ગાજી રહી હતી, પણ હવેથી તેની પડતી આવી. નવાબને
સમજાવીને પોરબંદરના રાણા સુલતાનજીની તથા જામનગરના
પ્રધાન મેરામણ ખવાસની સેના સાથે પોતાની સેના એકત્ર
કરી ગોંડલનો જાડેજા કુંભોજી કુતિયાણામાં લુંટફાટ ચલાવવા
લાગ્યો, પણ પાંચપીપળાના રણક્ષેત્રમાં અમરજીએ તે સર્વને
હરાવ્યા તેથી સર્વે પોતપોતાને સ્થાને વીખરાઇ ગયા. આ
લડાઇમાં માંગરોળના શેખમીયાં અમરજી તરફ હતા. અમર-
જીએ ઘણીજ હુશીઆરીથી પોરબંદરના રાણાને એવો તો ત્રાસ
પમાડયો કે દેલવાડાનો કીલ્લો જે પાંચપીપળાની લડાઇ પછી
તોડી પાડયો હતો તે રાણાએ પોતાના ખરચે પાછો બાંધ્યો.
ત્યાર પછી નવાબસાહેબને સાથે લઇને અમરજી ઝાલાવાડ ને
ગોહીલવાડમાં ખંડણી લેવા નીકળ્યા, પણ નવાબસાહેબ મંદ-
વાડનો ઢોંગ કરી જુનાગઢ તરફ વળ્યા ને ગોંડલમાં કુંભોજીના
મેમાન તરીકે રહ્યા. ત્યાં કુંભોજીએ એવી તો કાનમાં કુંક
મારી કે અમરજીને મારી નાંખવાને કાવતરૂં રચાયું. તેથી
અમરજીના જુનાગઢ આવવા પછી મહોબતખાંનની વીધવા
રાણીએ રાધનપુરના નવાબની દીકરીનું ઘરેણું દેખાડવાને
બહાને તેને મહેલમાં બોલાવી તરકટથી આરબો પાસે મરાવી
નાંખ્યો. અને તેના ભાઇ દુલભજી અને દીકરા રણછોડજીને
કેદ કર્યા. પણ અમરજીના મિત્ર મહાદજી સિંધીઆના ભાઇ
રૂપોજી સિંધીઆ તથા મોરારરાવ ગાયકવાડ જે તે વખતે
ગોહીલવાડમાં હતા તેમની ભલામણ તથા આરબોના દબાણને

લીધે તેમને છોડી મૂકવામાં આવ્યા. જુનાગઢની વતી મહુવામાં મુકેલા થાણુદારને ભાવનગરના રાવળ લખતસિંહજીએ કાઢી મુકયો અમરજીના ગુજરી ગયા પછી જુનાગઢમાં ઘણું અંધેર જામી રહ્યું. આરબ લોકો નવાબને રંગમહેલમાં પોતાને તાબે રાખવા લાગ્યા. તેમના મુખ્ય જમાદાર ગુલશાને મરાવી નંખાવીને નવાબ છુટા થયા. પણ આરબ લોકોએ વનથલી કબજે કર્યું. આ વખતે પોરબંદરના રાણાના પ્રધાન પ્રેમજી લુવાણાને બોલાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ નિષ્ફળ ગયો. તેથી અમરજીના ભાઇ દુલભજી તથા દીકરા રઘુનાથજીને બોલાવી તેમને દિવાનગીરી આપી. આ વર્ષે નવાબ સાહેબ સમી–મુજપુરના નવાબ ઘાજીઉદીનની દીકરીને મોરબીમાં દબદબાથી પરણ્યા.

ચોરવાડનો સંગજી રાયજાદો પાળીઆદમાં કપાઇ મુઓ તેની સાથે સગપણનો હક ધરાવીને પોરબંદરના રાણાએ ચોરવાડ લીધું. ને સને ૧૭૮૮ માં વેરાવળ પણ કબજે કર્યું. પણ હામીદખાં નવાબે પોતાના દીવાનોની મદદથી વેરાવળ પાછું લીધું ને રાણાને નજરાણું તથા દંડ આપવાની જરૂર પાડી તથા મોકાજી રાયજાદાને કુંભોજીની સલાહથી ઘોરાજી રહેવા દીધો. સુતરાપાડાના કસબાતીએ નવાબ સાહેબની ઉશ્કેરણીથી દીવાન રણછોડજીને પ્રથમ ત્યાંથી કાઢી મુકેલ તે કસબાતીઓ એ પ્રગણાનાં ધણી થઇ બેસવાથી તેમને કઢાવી મુકી એ દીવાનને નવાબ સાહેબ તરફથી ત્યાં પાછો રાખવો પડયો. હામીદખાંને દીવાન રણછોડજી વચ્ચે અણબનાવ ચાલતો હતો, તેવામાં ત્રણ

લાખ જામશાઇ કોરીના દેવાને પેટે કુંભોજીએ ગોંડલ, જેતલસર, વગેરે ગામો પકકે પાયે લખાવી લીધાં. સને ૧૭૮૮ માં કેશોદના રાયજાદા ડાઘોજીએ બાંટવા ઉપર ચઢાઇ કરી, તેથી એદલખાં તથા મુખતીઆરખાંએ દીવાન રઘુનાથજીની મદદ માગી. તે ઉપરથી તેમના ભાઇ દીવાન રણછોડજી તથા કાકા દુલ્લભજીએ ડાઘોજીને હરાવ્યો. અંતે પોતાના સિપાઇઓનો પગાર ચુકવવા માટે એકલાખ જામશાઇ કોરી માટે ડાઘોજીએ નવાબ સાહેબને કેશોદ વેચ્યું.

ઇ. સ. ૧૭૯૦ ની સાલમાં હીમ પડવાથી પાકને નુકશાન થયું, ને ૧૭૯૧ ની સાલમાં કાળ પડયો. તથા બળીઆથી હજારો જીવની ખુવારી થઇ. તેજ સાલમાં આરબલોકો ચોરવાડને કબજે કરી બેઠા. તેમને દીવાન રણછોડજીએ હરાવી કાઢી મૂકયા. ૧૭૯૨ માં જમાદાર હામીદસિંધી ગાયકવાડનું લશ્કર લઇ ખંડણી ઉઘરાવવા આવ્યો તેને જુનાગઢના લશ્કરે હરાવ્યો, ને પોતે કપાઇ મુઓ. ઇ. સ. ૧૭૯૩ માં કલ્યાણશેઠ તથા ગોંડલના કુંભોજીની સલાહથી નવાબ સાહેબે નાગરવાડાની મસીદમાં ચારસેં માણસનો જમાવ કરીને દીવાન રઘુનાથજી તથા તેના ભાઇઓને તથા બીજા નાગરોને *કેદ કરી

---

* નાગરવાડાની મસીદથી લશ્કર મોકલી મોરારજીને પકડયો. ને એક નાનો છોકરો જે પ્રભાશંકરને વહાલો હતો તેને પ્રભાશંકરને ઘેર કપટથી મોકલ્યો. પ્રભાશંકર માંદો હતો તેથી તે છોકરાને તેણે પોતાની પાસે સુવાડયો. છોકરાને શીખવ્યું હતું તે પ્રમાણે પ્રભાશંકરને

નાગરવાડો લુંટયો, ને રઘુનાથજીના કપટી મસલતીઆનું માથું પોસ શુદી પડવાની રાત્રે કાપી નાંખ્યું. આ ઉપરથી દીવાન રણછોડજીએ કોડીનાર ને પાટણ લઇ લીધાં. છેવટે નાગરોને કેદમાંથી છોડયા. ને રણછોડજી દીવાન જામ સાહેબની નોકરીમાં રહ્યો. તેમાં તેને પડધરી આટકોટ જાગીરમાં મળ્યાં. અને તેના કાકા દુલ્લભજી ભાવનગરમાં ગયા. ત્યાં તેને પણ ચાર ગામની જાગીર મળી. રણછોડજીના નાનાભાઈ દલપતરામને પણ લીંબડીના ઠાકોરે નોકરી આપી.

નાગર લોકોનું જોર પડી ભાંગ્યા પછી વણિક કલ્યાણશેઠ તથા ગુજરાતના નાગર માધવરાય ખુશાલરાયને દીવાનગીરી મળી. ને નવાબ સાહેબે જુનાગઢના નાગર તથા સોમપરા બ્રાહ્મણ પાસેથી દશ લાખ કોરીનો દંડ લીધો. ૧૭૯૪ માં ભાવનગરના રાવળ વખતસિંહે ચિતળમાંથી જુનાગઢનું થાણું ઉઠાડી મુકયું. કલ્યાણશેઠ સાથે ટંટો થવાથી માધવરાયે વનથલી વશ કર્યું. પણ નવાબ સાહેબની ફરમાશથી દીવાન રણછોડજીએ તેને હરાવ્યો. ૧૭૯૫ માં રાજકુંવરબાઇએ બહાદુરખાંને જન્મ આપ્યો.

૧૭૯૬ માં ભુજના વજીર જમાદાર ફતેહમહમદે હાલાર

ઘાયલ કર્યો ને તેની વહુ વચ્ચે પડી તેને પણ ઘાયલ કરી. આમ કરવાનું કારણ એ હતું કે રઘુનાથજીએ નવાબને પ્રથમ કહી રાખ્યું હતું કે પ્રભાશંકર તથા મોરારજીને પ્રથમથી મારી નાંખવા કે જેથી શાંતિથી રાજ્ય ચલાવાય.

ઉપર ચઢાઇ કરી. પણ કલ્યાણશેઠ, દીવાન રણછોડજી તથા હળવદના રાજાસાહેબ વચ્ચે પડયા તેથી સલાહ થઈ.

રાવળ વખતસિંહે કુંડલા તથા રાજુલા લઇ લીધું; તેથી નવાબ સાહેબે ભાવનગર ઉપર ચઢાઇ કરી. ઢસા આગળ આખો દિવસ યુદ્ધ ચાલ્યું પણ છેવટે વખતસિંહે એક લાખ પંદર હજાર રૂપિઆ આપવા ને નવાબે કુંડલા ને રાજુલા પરગણાં આપવાં એવા કોલ કરારથી તહનામું થયું. ૧૭૯૭ માં જુનાગઢ સરકારે માળીયા જીત્યું. ૧૭૯૮ માં જમાદાર હામીદના દીકરા આમીન સાહેબે પોતાના પિતાનું વેર વાળવા ગાયકવાડનું લશ્કર લઇ મજેવડીમાં આવીને તેનો કિલ્લો તોડયો. ને ત્રણગણી ખંડણી લઇ પાછો ગયો. ૧૭૯૯ માં કલ્યાણશેઠે સાયલાના ઠાકોરની મદદે જઈ પંચાણના ધાંધલપુર ઉપર ચઢાઇ કરી; પણ તે ફાવ્યો નહીં. ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં પોતાના સિપાઇઓને પગાર આપવાને માટે કલ્યાણશેઠે બાંટવાના મુખત્યારખાં બાબીની સાથે ધ્રાફા, હાલાર ને પોરબંદરના ગામોમાં લુંટફાટ કરી, ને કુતીયાણા કબજે કર્યું; પણ નવાબ સાહેબના સંદેશાથી દીવાન રઘુનાથજી તથા દીવાન રણછોડજીએ કુંતીઆણાને ઘેરો ઘાલી લઇ લીધું ને કલ્યાણ શેઠને તેના કુટુંબ સહિત કેદ કર્યો. અને તેનો દીકરો દીવમાં નાશી ગયો.

ઓગણીસમી સદીની શરૂઆતમાં દીવાન રઘુનાથજીએ પોતાના ભાઇ રણછોડજીને કુંતીઆણા સોંપીને ગોંડળના

કુંવર દેવાજી સાથે ખંડણી ઉઘરાવવા માટે ઝાલાવાડ ઉપર સ્વારી કરી. રણછોડજી દીવાન પણ ઉના તથા ચોરવાડ નવાબ સાહેબ માટે જીતી લીધાં. પછી લીંબડીમાં આવી મળ્યો. ૧૮૦૩ માં રણછોડજી દીવાને ઝાલાવાડમાંથી બમણી ખંડણી લીધી; તેમાં ગાયકવાડની તરફથી શીવારામ ગાદી સામે થયો, પણ તેનું કાંઈ વળ્યું નહીં. ૧૮૦૪ માં ગાયકવાડના દીવાન બાબાજી આંપાજીએ વનથલીને ઘેરો ઘાલ્યો, પણ દીવાન રણછોડજીએ તેને હેરાન કર્યો ને તેની ઉઘરાવેલી ખંડણી છીનવી લીધી. ૧૮૦૫ માં દીવાન રણછોડજીએ રાજકોટ સુધી ખંડણી ઉઘરાવી. નવાબ સાહેબે દીવાન રઘુનાથજીને કુતીઆણાં ગીરવી આપ્યું, તેથી ૧૮૦૬ માં બંને ભાઈઓ ચાર લાખ રૂપિઆ ચુકવી આપી ત્યાં રહેવા ગયા. ૧૮૦૭ માં કર્નલ વોકરે બાબાજી આપાજી સાથે કાઠીઆવાડમાં આવીને સર્વ રજવાડાઓની ખંડણી હંમેશને માટે મુકરર કરી. ૧૮૦૯ સુધી વોકર સાહેબ રહ્યા. તે વખતમાં રેવાશંકર જુનાગઢ સરકારમાં મુખ્ય કારભાર ચલાવતો હતો. ૧૮૧૧ માં નવાબ સાહેબ હામી દખાં મૃત્યુવશ થયા. કહાનદાસ તથા જમાદાર ઉમર મુખાસને બહાદુરખાંને પાટણથી લાવીને ૧૭ વર્ષની ઉમરે જુનાગઢની ગાદીએ બેસાડયા. કુતીઆણેથી રઘુનાથજીને બોલાવી તેને દીવાનગીરી સોપી. ૧૮૧૨ માં કેપ્ટન કર્નાક તથા ગંગાધર શાસ્ત્રીએ જામસાહેબને હરાવી જુનાગઢ પાસે વાલવડ સુધી આવી નજરાણું માંગ્યું.

દીવાન રઘુનાથજીએ તેમની સાથે અમરેલી જઈને કોલ-કરાર કરવા શરૂ કર્યા. રણછોડજી દીવાને મુકુંદરાયને ત્યાંથી કાઢી મુકયો હતો તથા રાજકુંવરબાઈએ વેંત જેટલી પણ જમીન આપવાની ના પાડવાથી રઘુનાથજીએ રાજીનામું આપ્યું હતું. તે છતાં પણ ગાયકવાડના દીવાન વિઠ્ઠલરાવે લાંચ આપીને જુનાગઢના કારભારીઓને ફોડયા ને અમરેલી તથા કોડીનાર પરગણાં નવાબ સાહેબ પાસેથી લખાવી લઈ અમરેલીનો કિલ્લો ફરીને બંધાવ્યો. ૧૮૧૩ માં પૂછડીઓ તારો દેખાયો, ને દેશમાં દુકાળ પડયો. ૧૮૧૪ માં *ઉંદરીયા વરસની મરકી તથા દુકાળથી ઘણાં માણસો યમરાજાના ધામમાં પહોંચી ગયાં. ૧૮૧૫ માં જમાદાર ઉમર મુખાસનનું જોર વધ્યું તેથી નવાબ સાહેબને ભય લાગ્યો. નેટીવ એજન્ટ સુંદરજી સવજી, દીવાન રઘુનાથજી તથા રણછોડજીની સલા-હથી કર્નલ બેલેન્ટાઈને જુનાગઢ આવી ઉમર મુખાસનને ટીંબડી ને પીપરીયા ગામ આપ્યાં. ને નવાબ સાહેબને ભય-માંથી મુક્ત કર્યા. તેના બદલામાં ૧૮૧૭ માં નવાબ સાહેબે ધંધુકા, રાણપુર, ઘોઘા ને ધોલેરાની જોરતલબી લેવાનો હક કંપની સરકારને લખી આપ્યો.

૧૮૧૮ માં બ્રિટીશ સરકારની મદદથી સુંદરજી સવજી જુનાગઢનો દીવાન નીમાયો, ૧૮૧૯ માં કાઠીયાવાડમાં ધરતી-

---

+ આ ઉંદરીઆ સાલમાં અસંખ્ય ઉંદરોએ પાકમાં ઘણો બગાડ કર્યો. ૧૮૪૦ માં પણ ઉંદરોનાં ધાડાં વધી પડયાં હતાં.

કંપ થયો, ને દીવાન રઘુનાથજીએ આ ફાની દુનીઆનો ત્યાગ કર્યો. ૧૮૨૦ ગાયકવાડે કાઠીયાવાડના રજવાડા ઉપરનો હક અંગ્રેજને સોંપી દીધો. તેથી અમરેલીનો સુબો જે અત્યાર સુધી સ્વતંત્ર સત્તા ધરાવતો હતો, તે ટોપીવાળાના હાથમાં આવ્યો. ૧૮૨૧ માં જુનાગઢ સ્વસ્થાને પોતાનો જોરતલબીનો હક અંગ્રેજ સરકારની મારફત લેવાનો ને તેના ખર્ચને માટે તેનો ચોથો હિસ્સો અંગ્રેજ સરકારને આપવાનો તેમની સાથે કરાર કીધો. ૧૮૨૦ માં નવાબ સાહેબ કચ્છના રાવની કુંવરી કેસરબાઈને પરણ્યા. તે પ્રસંગે પોલિટીકલ એજન્ટ કેપ્ટન બારનેલ તથા તેનો નેટીવ એજન્ટ છોટમલાલ બાપાજી-જે અમદાવાદના નાગર હતા તે જુનાગઢમાં હાજર હતા.

૧૮૨૨ માં વાલાબાવા રાણીંગને મારીને તેના હાથમાંથી ગ્રેંટ સાહેબને નવાબ સાહેબે છોડાવ્યો ને તેનું વિસાવદર પરગણું જુનાગઢમાં જોડાવી દીધું. ૧૮૨૩ માં નવાબ સાહેબનો ધર્મગુરૂ અહમદખાં ગુજરી ગયો ને તેના દીકરા યુસફખાંને બે ગામ બક્ષીસ મળ્યાં. ૧૮૨૪માં ધોરાજી વિગેરે ઠેકાણે જમાલખાંએ જુનાગઢના સિપાઈઓ લઈ લૂંટફાટ કરવા માંડી; પણ છેવટે તે પકડાયો. તેની ૨૦૦૦૦ કોરી દંડ થઈ, તથા નવાબ સાહેબનો પણ ૫૦૦૦ કોરી દંડ થયો. આ વખતે ગોવિંદજી ઝાલા દીવાન હતો, કારણ કે સુંદરજી સવજી ૧૮૨૩ માં ગુજરી ગયો હતો, ૧૮૨૫માં કાઠીઆવાડમાં દુકાળ પડયો.

૧૮૨૮ માં બ્લેની પોલિટિકલ એજંટ થયો, ૧૮૩૧ માં

(સંવત ૧૮૮૭ નો) સતાશીઓ કાળ પડયો. ઇ. સ. ૧૮૩૪ માં સદાશીવરાવની દીવાનગીરીમાં ખડીઆના બલોચને નવાબ સાહેબે હરાવી તાબે કર્યો. ૧૮૩૫ માં અનંતજીનો ભાઇ અમૃતલાલ અમરચંદ દીવાન થયો. ૧૮૩૬ માં નથુરામ અમરજી બુચ દીવાન થયા. ૧૮૩૮ માં અંગ્રેજ સરકારની સલાહથી સતી થવાનો ઘાતકી ચાલ સોરઠમાં બંધ કરવામાં આવ્યો. ૧૮૪૦ માં બહાદુરખાંએ કાળ કર્યો. તેથી તેમના પુત્ર હામીદખાં ૧૨ વર્ષની ઉમરે ગાદીનશીન થયા. ૧૮૪૨માં સોનરેખની રેતીમાંથી સોનું કરવાના પ્રયોગ કરવામાં આવ્યા હતા પણ ખરચ ઉપજ કરતાં વધી જવાથી તે કામ છોડી દેવામાં આવ્યું, એમ સર જ્યોર્જ લીગ્રેન્ડ જેકબ સાહેબ કહે છે. તે વર્ષમાં અનંતજી અમરચંદ દીવાન થયા. ૧૮૪૭ માં ઓખાના વાઘેર વીધા માણેક તથા રબારી રૂડાએ કેપ્ટન લોકને ગોળીથી માર્યા. પણ પાછળથી બંને પકડાયા. ૧૮૫૦ માં અતિવૃષ્ટિ થવાથી ઘણાં ગામડાં રેલમાં તણાઇ ગયા, હોંશિઆર અને ચાલાક નવાબ ૧૮૫૧ માં ૨૩ વર્ષની નાની વયમાં બહેસ્તનશીન થયા ને તેમની ગાદીએ તેમના ભાઇ મહોબતખાં ચૌદ વર્ષની ઉમરે રાધનપુરથી આવીને બેઠા, તેમણે કર્નલ લેંગની સલાહથી પ્રથમ કાઉન્સીલથી રાજ ચલાવ્યું, પણ એકવીશ વર્ષની ઉમરે આવ્યા ત્યારે અનંતજી અમરચંદ તથા મીયાં હામદને દીવાન નીમ્યા. રાધનપુરના નવાબ જોરાવરખાંની દીકરી કમાલબખ્તા, સામતખાં બીબીની પુત્રી સરદારબખ્તા, તથા જુનાગઢના રહીશ શેખ હાસમભાઈની દીકરી લાડડી

બીબી એ રીતે ત્રણ સ્ત્રીઓ મહોબતખાં પરણ્યા. બીબી કમાલબખ્તા જે બાદશાહી ઠાઠથી રહેતાં હતાં, તેના કુંવર હામદખાંને સરકારે ખોટો ઠરાવ્યો, તેથી તે રાધનપુર ગયા ને ત્યાં ગુજરી ગયા, સરદારબખ્તાંને કંઇ સંતાન સાંપડયું નહીં, ને લાડડી બીબીને બહાદુરખાં કુંવર ૧૮૫૬ માં જન્મ્યા, બીજી બે સ્ત્રીઓથી રસુલખાં ૧૮૫૮ માં જન્મ્યા, તથા એદલખાં ૧૮૬૭ માં જન્મ્યા, વળી ૧૮૫૯ માં નાનીબુને તાજબખ્તાં કુંવરી જન્મ્યાં, તેને બાટવાના બાબી રૂસ્તમખાંના ભાઇ શેરબુલંદખાં સાથે ૧૮૭૩ માં પરણાવ્યાં. નવાબ સાહેબની મા નાજુબીબી સાહેબ તથા તેની બેનપણી ચાઇતીબુ અનંતજી દીવાનની વિરૂદ્ધ હતાં. તેથી તેઓએ ખટપટ મચાવી. પણ પોલિટિકલ એજંટ ફોરબસ સાહેબે ૧૮૬૦ માં ડુંગરશી દેવશીને દીવાન નીમ્યો. ચાઇતીબુના માનીતા લુવાણા કેશવજી ને વીરજીની મદદથી ડુંગરશી ૧૪ મહિના સુધી ટકી રહ્યો; પણ ૧૮૬૧ માં ઝાલા ગોકળજી સંપત્તિરામ દીવાન થયા. ૧૮૬૭માં વાઘેર લોકોની માંછરડા પાસે ટોબરના ડુંગર ઉપર પૂર્ણ હાર થઇ પણ કેપ્ટન હેબર્ટ ને લાટુચ તેમાં મરી ગયા. ડુંગરશી શેઠ ઉપર વાઘેરને મદદ આપવાનો આરોપ મુકાયો, અને ડોસા પારેખના ખુનના કેસમાં ડુંગરશી, કેશવજી તથા મીયાં હામીદ રાજકોટમાં કેદ થયા. ૧૮૭૦ માં મુંબઇના ગવર્નર ફિટઝારાલ્ડ સાહેબે રાજકુમાર કોલેજ સ્થાપી. તેજ સાલમાં ભાવનગરના ઠાકોર સાહેબ જસવંતસિંહજી તથા ગોંડલના ઠાકોર સાહેબ

સગરામજી દેવલોક પામ્યા. કોનન બારીસ્ટરની મદદથી કેશવજીએ જુનાગઢ સ્ટેટ સામાં ઘણાં લખાણ છપાવ્યાં. પણ ૧૮૭૧ માં દશ વર્ષની કેદ ભોગવી રહ્યા પછી બે મહિને મરી ગયો, ને તેનો ભાઇ વીરજી પણ ઉપરકોટના કેદખાનામાં બારીએથી પડી અગર કોઇએ પાડવાથી મરણ પામ્યો. ૧૮૭૨ માં મહારાણીસાહેબનો કુંવર ડયુક ઓફ એડીનબરો આવ્યો ત્યારે નવાબ સાહેબ મુંબઇ પધાર્યા. તેજ વર્ષમાં કાઠીયાવાડ જયુડીશીઅલ એસિસ્ટંટની નવી જગો નીકળી. ૧૮૭૩ માં રાજસ્થાનિક કોર્ટ સ્થપાઇ. ૧૮૭૪માં ભોપાળની બેગમને જી. સી એસ. આઇ. નો ખેતાબ આપવાના પ્રસંગે નવાબ સાહેબ ફરી મુંબઇ ગયા ને ત્યાં પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સની મુલાકાત થઇ. ૧૮૫૭ માં વઢવાણના ઠાકોર સાહેબ રાજસિંહ ગુજરી ગયા. ૧૮૭૭ માં મહારાણી સાહેબે કૈસરેહિંદની પદવી ધારણ કરી. તે પ્રસંગે નવાબ સાહેબ દીલ્હી પધાર્યા ત્યારે તેમનું ૧૧ તોપનું માન વધારી ૧૫ તોપનું કર્યું. આ વર્ષમાં ઘણો ઓછો વરસાદ પડયો. ૧૮૭૮ માં રાવબહાદુર ગોકુળજી ઝાલા ગુજરી જવાથી ખાનબહાદુર સાલે હિંદી સી. આઇ. ઇ. દીવાન થયા. આ વર્ષમાં ઘણો વરસાદ પડવાથી પાકને નુકસાન પહોંચ્યું ને ટાઢો કાળ પડયો. તેમાં વળી તીડનો ઉપદ્રવ ને તાવની સખત બીમારી ચાલવાથી જુનાગઢની વસ્તીનો પાંચમો ભાગ પંચત્વપણાને પામ્યો. ૧૮૮૦ માં ગવર્નર સાહેબ સર જેમ્સ ફર્ગ્યુસને ભાવનગર-ગોંડલ રેલવે ઉઘાડી. ૧૮૮૧ માં ભાવનગરવાળા બાપાલાલ નાયબ દિવાન થયા. તેજ

સાલમાં દાજીરાજને વઢવાણનો કુલ અખત્યાર મળ્યો. ૧૮૮૨ માં મૈયાનું તથા ૧૮૮૫ માં મકરાણીનું હૂલ્લડ થયું. ૧૮૮૨ ના સપ્ટેંબરની ૨૯ મી તારીખે નવાબ સર મહોબતખાનજી કે. સી. એસ. સ્વર્ગવાસી થતાં કુંવર બહાદુરખાનજી ગાદીનશીન થયા. તેમના વખતમાં વજીર બહાઉદ્દીનભાઇ હાસમભાઇ સી. આઇ. ઇ. એ તથા દીવાન હરિદાસ વિહારીદાસે રાજ્યની સારી સેવા બજાવી. મહોબત મદરેસા, જુનાગઢ તરફની રેલ્વે, વગેરે આ નવાબ સાહેના વખતમાં થયાં. સંવત ૧૯૪૭ ના કાર્તિક માસમાં લોર્ડ હેરિસના હસ્તથી બહાદુરખાનજીને જી. સી. આઇ. નો ખેતાબ મળ્યો. ને સંવત ૧૯૪૮ ના પોષ વદ ૭ ને ગુરૂવારે બહાદુર બાબી બહાદુરખાનજી બેહસ્તનશીન પામવાથી નવાબ સાહેબ મહમદ રસુલખાનજી ગાદિપતિ થયા. તેમના વખતમાં મુંબઇના ગવર્નર લોર્ડ હેરીસના હાથથી લેપર એસાઇલમ સ્થપાયું. ને વજીર સાહેબ બહાઉદ્દીનભાઇ કે જે સંવત ૧૯૦૧ ની સાલથી રાજ્યની સેવા બજાવતા આવ્યા છે તેમને સને ૧૮૪૩ ના નવેંબર માસની તા. ૨૩ મીએ લોર્ડ હેરીસે સી. આઇ. ઇ. નો ચાંદ રાજકોટ મુકામે પહેરાવ્યો.

દીવાન હરિદાસ પછી તેમના ભાઇ સરદાર બહાદુર બહેચરદાસ તથા ચુનીલાલ સારાભાઈ દીવાન થયા. સને ૧૮૦૩ માં નાયબ દીવાન પુરૂષોતમરાય સુંદરજી રાજ્યની નોકરીમાંથી દુર થયા ને સરદાર બહાદુર બહેચરદાસ બીજી વાર દીવાન થયા. ૧૮૦૬ માં મીરઝાં અબાસ અલીબેગ દીવાન થયા.

અશોકના લેખોનું ભાષાંતર.

શાસન—૧.

દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાનું આ શાસન છે. જીવહિંસા તદન બંધ કરવી જોઈએ. જેમાં હીંસા થાય તેવા યજ્ઞો કરવા નહીં. મોટો સમાજ એકઠો કરવા દેવો નહીં. કારણ કે દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી (અશોક) રાજા આવા મોટા સમાજને દોષ-રૂપ ગણે છે. ખરેખરી તો એકજ સમાજ છે જેને દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા કબુલ રાખે છે. આગળ ધર્મશાસન બહાર પાડવામાં આવેલું છે કે સત્કર્મમાં પ્રાણીઓ મારી શકાય અને આજસુધી આવી રીતિ ચાલતી આવી છે, પણ તે રીતિ હવે કબુલ નથી; તેથી આ ધર્મશાસન બહાર પાડવામાં આવે છે કે હવેથી પ્રાણીઓને મારવાં નહીં.

શાસન—૨.

દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાના સઘળા મુલકોમાં તથા પાસેના દેશ ચોળ, પાંડયદેશ, સત્યપુત્ર, કેરલપુત્ર, તામ્રપર્ણી (લંકા) માં તથા યવન રાજા એન્ટિયોકસ તથા તેના સામંત રાજાઓ હોય તે સર્વને માલુમ થાય કે રાજાએ બે બાબતો કરી છે. એક મનુષ્યના સુખના ઉપાય તથા બીજા પશુઓના

સુખના ઉપાય. એ બંને ઉપાયને માટે મનુષ્ય તથા પશુઓને ઉપયોગી જે જે ઔષધિઓ જે જે સ્થાને નથી તે તે ઔષધિઓ મંગાવીને ત્યાં ત્યાં રોપાવી છે. તેમજ ફળ મૂળ જે ઠેકાણે નથી ત્યાં તે મંગાવી રોપાવેલાં છે. તથા મનુષ્યોના અને પશુઓના ઉપયોગ સારૂં માર્ગમાં કુવા ખોદાવ્યા છે તથા ઝાડ વવરાવ્યાં છે.

શાસન—૩.

દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા કહે છે કે ગાદીએ બેઠાં મને બાર વર્ષ થયાં ત્યારે મેં એ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી કે, જે લોકો ધર્મના નિયમથી બંધાયેલા છે તે ગમે તો પરદેશના હોય અથવા મારી પ્રજા હોય તો પણ તેમણે નીતિનાં બંધન જેવાં કે માતા–પિતા, મિત્ર, દાસ ને બાળક સંબંધી તથા બ્રાહ્મણ અને શ્રમણ સંબંધી કર્તવ્ય અમલમાં લાવવા સારૂ પાંચ વર્ષ પ્રાયશ્ચિત કરવું. ઉદારતા સારી છે. જીવતાં પ્રાણીને પીડા નહીં કરવી એ સારૂં છે. ઉડાઉપણું ને નિંદાથી દૂર રહેવું એ સારૂં છે. શ્રદ્ધાવાળા લોકોને આ સ્થાને ગણાવેલા સદ્ગુણ સંબંધી દાખલાથી અને ખુલાસાથી સમાજ પોતેજ ઉપદેશ આપશે.

શાસન—૪.

ઘણો કાળ થયાં હિંસા ઘણી થાય છે, જ્ઞાતિમર્યાદા રહેતી નથી, બ્રાહ્મણ–શ્રમણનું માન રહેતું નથી, માટે દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા ગજાદિક સહિત સ્વારી કહાડી, વાજીંત્ર

વજડાવી તથા આતશ બાજી ફોડાવી અગાઉ કોઇ દિવસ નહીં આપેલો એવો હુકમ આપે છે કે, પ્રાણીહિંસા કરવી નહીં. બ્રાહ્મણ-શ્રમણનું માન રાખવું. માબાપની સેવા કરવી તથા વૃદ્ધની સેવા કરવી. આ અને બીજાં ધર્માચરણ દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ વધાર્યાં છે અને હજુ પણ વધારશે. દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શીના પુત્ર પૌત્રાદિકો પણ પ્રલય પર્યંત ધર્મ તથા શીલ પાળી આ ધર્માચરણની વૃદ્ધિ કરશે. કારણ કે જે દુ:શીલ હોય છે તે પોતે પણ ધર્મ પાળી શકતો નથી. ધર્માચરણની વૃદ્ધિ થાય તથા ઘટાડો ન થાય એમાં સારૂં છે એમ ધારી આ લખેલું છે. આ બાબતની વૃદ્ધિ થાઓ. હાની ન થાઓ. ગાદીએ બેઠે બાર વર્ષ થયા પછી દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ આ લખાવેલું છે.

શાસન—૫.

દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા ફરમાવે છે કે કોઇનું કલ્યાણ કરવું એ કઠણ છે તથા પાપ કરવું એ સહેલું છે. માટે મેં જેમ શુભ કૃત્ય કર્યાં છે તેમ મારા પુત્ર, પૌત્ર તથા પ્રપૌત્રાદિક પણ દરેક સમયે ઘણાં સારાં કામ કરશે. લોકો પણ તેજ પ્રમાણે ચાલશે તો સુખી થશે. જે આ માર્ગને તજશે તે દુ:ખ પામશે, પાપ સુકર છે. માટે મારા રાજ્યના તેરમા વર્ષમાં સર્વ ધર્મના લોકોમાં નાતિની દેખરેખ રાખવા સારૂ સદ્ગુણની વૃદ્ધિ થવા અને યવન, કાંબોજ, ગંધાર, રાષ્ટ્રિક અને પિનેનિકના સુધર્મી લોકોમાં સુખની વૃદ્ધિ કરવા સારૂ

મેં ધર્મમહામાત્ર નીમ્યા છે. તેઓ લડવૈયા લોકોમાં, બ્રાહ્મણ, શ્રમણ તથા બીજા લોકોમાં બીન હરકતે સારા લોકનું કલ્યાણ થવા સારૂ, બંદિવાનોના બંધ તોડાવવા સારૂ અને પૂરેલાને બહાર કાઢવા સારૂં પવિત્રગુરૂએ આપેલા જ્ઞાનના સાધન વડે ફરશે. પાટલી પુત્ર શહેરમાં અથવા બહાર જ્યાં મારા ભાઈ બહેન અથવા સગાંવહાલાં હશે ત્યાં પણ તેઓ જશે. આ ધર્મમહામાત્ર જે નીતિની દેખરેખ માટે નીમવામાં આવ્યા છે તેઓ જે જે સ્થાનોએ નીતિનો કાયદો સ્થપાયો છે, ત્યાં ત્યાં પુણ્યવાન અને સદ્‌ગુણીજનોને ઉત્તેજન આપશે. આવા ઇરાદાથી આ શાસન લખ્યું છે તે મારી પ્રજાએ માનવું.

શાસન—૬.

પ્રાચીનકાળમાં પ્રજાના હિત ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવ્યું હોય તેમ જણાતું નથી. તેમજ કોઇ અમલદારોએ પણ ધ્યાન આપ્યું નથી. માટે હવે મારા રાજ્યમાં સ્ત્રીઓ ઉપર, ધર્મસ્થાન ઉપર, યાત્રાળુ ઉપર, વ્યાપાર ઉપર તથા બાગ–બગીચા ઉપર મેં ચોકીદાર રાખેલા છે. અને હરેક રીતે મારી પ્રજાના સુખમાં વધારો થાય તેમ કર્યું છે. હું અને મારા મહામાત્ર જે જે જાહેર કરીએ તે મંજુર થવા માટે સભામાં મૂકવામાં આવશે. મંજુર થયા પછી મને ખબર આપવામાં આવશે આવી આજ્ઞા મેં સર્વ ઠેકાણે કરી છે. જગતનું હિત કરતાં કરતાં મને સંતોષ થતો નથી. આખી દુનીઆને આબાદ કરવી એ ઘણોજ સ્તુતિપાત્ર પ્રયત્ન છે. જ્યારે સવ

લોકો આ લોકમાં સુખી થાય અને અંતે સ્વર્ગમાં જવા શકિતમાન થાય ત્યારેજ હું તેમના ઋણથી છુટું. આવા ઋણથી મુકત થવા માટે મારા સઘળા યત્ન છે. આવા વિચારથી આ નીતિનું શાસન લખવામાં આવ્યું છે. આ ઘણા કાળ સુધી ટકો. મારી પાછળ મારા પુત્ર, પૌત્ર તથા પ્રપૌત્ર આખી દુનિઆના ભલાને માટે યત્ન કરો. આ કામ અત્યંત શ્રમવિના બને તેવું નથી.

શાસન—૭.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા એવી ઇચ્છા રાખે છે કે સર્વ ધર્મગુરૂઓ સંપથી રહે. તેઓ ઇચ્છે છે કે અમે જેવા નિયમ પાળીએ છીએ તેવાજ નિયમ બીજા લોકો પાળે તથા રાખે પણ સર્વ મનુષ્યના મત તથા ઇચ્છાઓ જુદી જુદી હોય છે. માટે કેટલાએક બધું પાળે, તેમજ કેટલાએક થોડું પણ પાળે તોપણ એટલું તો ખરૂં કે નિયમ, દાન ઇત્યાદિ ઘણાં છે. તેમજ સંયમ, ભાવશુદ્ધિ, કૃતજ્ઞતા, દ્રઢભકિત એ શ્રેષ્ઠ છે.

શાસન—૮.

આગળના વખતમાં રાજાઓ મૃગયા (શિકાર) વગેરે મોજશોખ માટે મુસાફરી કરતા. પણ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાને તો ગાદીએ બેઠા પછી દસમે વર્ષે જ્ઞાન થયું કે સર્વ યાત્રાઓ કરતાં ધર્મયાત્રા જ શ્રેષ્ઠ છે. જેમાં બ્રાહ્મણ–શ્રમણનું દર્શન થાય તથા તેમને દાન અપાય. વૃદ્ધ જનોનું દર્શન

થાય તથા તેમને સુવર્ણની બક્ષીસ આપી શકાય. પોતાના દેશના લોકોની મુલાકાત લઇ શકાય. ધર્મનો બોધ આપી શકાય. તથા તે વિષે પુછપરછ થઇ શકે. પોતાનો અગાઉનો વિચાર ફેરવીને ધર્મયાત્રા સ્વીકારી તેથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા પોતે ઘણા રાજી થયા છે.

શાસન—૯.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા કહે છે કે કંઇ હરકત હોય, પુત્ર પ્રસવે, પ્રવાસ કરવો હોય તથા એ શિવાય બીજા ઘણા પ્રસંગ આવે ત્યારે મનુષ્યો નાનાં મોટાં માંગલિક કૃત્યો કરે છે. જે માણસો આવાં નિરર્થક અને ક્ષુદ્ર અનેક મંગળ કરે છે તે મૂઢ છે. માંગલિક કૃત્યો તો અવશ્ય કરવાં જોઇએ; પણ એવાં મંગળ કૃત્યોનું બહુજ થોડું ફળ છે. ધર્મમંગળ એજ મહા-મંગળ છે. એ મંગળમાં નીચેની બાબતો છે. નોકર–ચાકરની ખબર રાખવી, ગુરૂની સારી રીતે સેવા કરવી, જીવને સારી રીતે નિયમમાં પ્રવર્તાવવો તથા બ્રાહ્મણ–ભિક્ષુકોને સારૂં દાન આપવું. એ તથા એવા પ્રકારના બીજાં સત્કર્મ કરવાં એનું નામ ધર્મમંગળ છે. આ મંગળ કરવાનો બોધ બાપ હોય તો બાપે, દીકરાએ, ભાઇએ કે ઉપરીએ જ્યાં સુધી સામા માણસના મનમાં ઉતરે ત્યાંસુધી કરવો. આગળ કહ્યું છે કે દાન કરવું તે સારૂં છે; પણ જેવાં ધર્મ સંબંધી દાન તથા અનુગ્રહ છે તેવાં બીજાં કોઇપણ દાન કે અનુગ્રહ નથી. શુભ અંતઃ-કરણવાળા મિત્રે, જ્ઞાતિલાએ તથા સલાહકારે પ્રસંગ આવે

ત્યારે કહેવું કે ઉપર કહેલાં કામ સારાં છે માટે તે કરવાં. આ સઘળું જે કરે છે તે અંતે સ્વર્ગે જાય છે. સ્વર્ગે લઇ જનારાં આ કામ જરૂર કરવાં જોઇએ.

શાસન—૧૦.

જો દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાની પ્રજા ધર્મસેવન ન કરત અથવા ધર્મજ્ઞાનમાં ન અનુસરત તો તે યશ કે કીર્તિને પરમ લાભકારી ન ગણુત. પરંતુ તેની પ્રજા ઉપર પ્રમાણે પ્રવર્તે છે માટે તે યશ અથવા કીર્તિને ચાહે છે. દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા જે કંઈ પરાક્રમ કરે છે તે કેવળ પરલોકને માટે કરે છે. તેથી પોતે બિલકુલ કલંકમુક્ત રહે ખરો. કલંક તો પાપ જ છે. પરંતુ જો માણુસ સર્વ કામ મૂકી દઈ આ કામને વાસ્તે અત્યંત પરિશ્રમ લે, તો ભલે તે ઉંચી કે નીચી પંકિતનો હોય તોપણુ તેનાથી આ કામ બનવાનું નથી. તેમાં પણુ ઉંચી પદવીના માણુસથી તો આ કામ બનવું ઘણુંજ અશક્ય છે.

શાસન—૧૧.

દેવના પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા એમ કહે છે કે જેવું ધર્મ-દાન, ધર્મચર્ચા, ધર્મસંબંધી ઉદારતા કે ધર્મનો સંબંધ છે એવું કોઇ પણુ દાન નથી. ધર્મદાન વગેરેમાં નીચેની બાબતો છે........નોકર-ચાકરની સારી બરદાસ રાખવી, માતાપિતાની ભક્તિ કરવી, મિત્ર, ઓલખીતા, જાતિભાઇ, બ્રાહ્મણુ તથા ભિક્ષુકોને સારી રીતે દાન દેવું તથા જીવની રક્ષા કરવી. આ

શુભ કર્તવ્ય છે એમ બાપે, દીકરાએ, ભાઇએ, મિત્રે, ઓળખીતા માણસે, જાતિભાઇએ તથા પાડોશીએ પણ કહેવું. આ પ્રમાણે જે કરે છે તે આ જગતમાં સર્વની પ્રીતિને પાત્ર થાય છે તથા પરલોકમાં પણ અનંત પુણ્યનું ફળ ભોગવે છે.

શાસન—૧૨.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા સર્વ સંપ્રદાયના ભિક્ષુકમંડળ તથા ગૃહસ્થનો દાન માનાદિથી સત્કાર કરે છે. દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા એમ માને છે કે, જે દાન કે પૂજાથી સર્વ સંપ્રદાયની યશોવૃદ્ધિ થાય તેના જેવું બીજું કોઇ દાન કે પૂજા નથી. સંપ્રદાયનું બળ અનેક રીતે વધી શકે છે. પણ સંપ્રદાયના ઉદયનું મૂળ તો એજ છે કે વાચા નિયમમાં રાખવી; કારણ કે તેથી પોતાના સંપ્રદાયની પ્રશંસા અથવા પર સંપ્રદાયની નિંદા ન થાય, તથા પ્રસંગ વિનાનું હલકું ભાષણ ન થાય. પ્રસંગ આવે ત્યારે એક સંપ્રદાયવાળા મનુષ્યોએ બીજા સંપ્રદાયવાળાને માન આપવું. જેઓ પ્રસંગે એક બીજાના સંપ્રદાયને ઉત્તેજન આપે છે તેઓ પોતાના સંપ્રદાયને વધારે છે, ને પર સંપ્રદાયનો ઉપકાર કરે છે. જે આથી વિરૂદ્ધ વર્તે છે તે પોતાના સંપ્રદાયનો ક્ષય કરે છે, તથા પર સંપ્રદાયનો અપકાર કરે છે. તથા હું મારા સંપ્રદાયની ઉન્નતિ કરૂં છું એમ સમજી જે પોતાના સંપ્રદાયની કેવળ સ્તુતિ કરે છે તે પણ પોતાના સંપ્રદાયનો અત્યંત નાશ કરે છે. માટે સર્વ સંપ્રદાયવાળાએ હળી મળીને રહેવું એ સારૂં છે. તેઓ એકબીજાના

ધર્મથી વાકેફ થાય તથા એકબીજાને મદદ કરે એવી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાની ઇચ્છા છે. કારણ કે, સર્વ સંપ્રદાયવાળા બહુશ્રુત તથા................થાય જેથી સર્વ સંપ્રદાયનો યશ વધે તથા તેમને માન મળે એવા દાન સિવાય બીજા દાન કે પૂજનને તે માનતો નથી. આટલા સારૂ ધર્મમહામાત્ર, સ્ત્રીઓ વિષે તપાસ રાખનારાઓ, સન્યાસીઓ આદિકની સાર સંભાળ રાખનારાઓ તથા એવા બીજાઓ કામે લગાડયા છે. આમ કરવાનું ફળ એટલું જ કે પોતાના સંપ્રદાયની વૃદ્ધિ થાય તથા ધર્મ પ્રકાશ પામે.

શાસન—૧૩.

(અક્ષરો ઘણાખરા ઘસાઇ ગયા છે.)

શાસન—૧૪.

આ ધર્મલિપી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ લખાવેલી છે. કોઇ ઠેકાણે સંક્ષેપમાં લખાયેલી છે, કોઇ ઠેકાણે મધ્યમ રીતે તથા કોઇ સ્થાને વિસ્તારથી લખાયેલી છે. બધે ઠેકાણે બધું લખેલું નથી. દેશ મોટો છે માટે મેં જે લખાવ્યું છે તે ઘણું છે. કેટલીક બાબતો વિષયની મધુરતાને લીધે ફરી ફરીને લખી છે. કારણ કે તે બાબતોને લોક વિશેષ પ્રીતિથી ગ્રહણ કરે. જો આમાં કોઇ સ્થાને અપૂર્ણ અથવા અયોગ્ય લખ્યું હોય તો તેનું કારણ એમ ધારવું કે અસલ સાથે તેની નકલ મેળવી નહીં હોય અથવા તો કોતરનારે ભૂલ કરી હશે.

સ્કંદગુપ્તના લેખનું ભાષાંતર.

જેણે બલિરાજા પાસેથી પોતાના પ્રીતિપાત્ર ભકતોને ભોગવવા યોગ્ય ઘણા કાળથી સંગ્રહ કરેલી સમૃદ્ધિને ઇંદ્રના સુખને માટે હરી લીધી છે, ને જે કમળમાં રહેનારી લક્ષ્મીનુ વાસગૃહ છે તે અતિશય વિજયી તથા દુઃખ હરનાર વિષ્ણુનો જય થાઓ. તે પછી રાજાઓને ઘટે તેવા ગુણનો ભંડાર, શોભાયમાન વક્ષઃસ્થળવાળો, જેણે પોતાની ભુજાવડે પરાક્રમ કરેલાં છે તથા જે પુષ્કળ લક્ષ્મીવાન છે તે સ્કંદગુપ્તનો જય થાઓ, તે સ્કંદગુપ્ત માન અને ગર્વરૂપી ફૂલેલી ફણાવાળા નૃપ-રૂપી સર્પોને ગરૂડની ખાણ સમાન તથા તેમનું વિષ ઉતારનાર છે. તેણે પોતાના પિતાના દેવલોક પામ્યા પછી ચાર સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થયેલાં રત્નોથી ભરપૂર એવી ચોતરફ વસેલા દેશવાળી પૃથ્વીને તાબે કરી શત્રુઓને નમાવ્યા. એ રાજાનો યશ પ્રસરતી વેળાએ જેમનો ગર્વ મૂળથી ગયો હતો તેવા મ્લેચ્છ દેશમાં વસનાર તેના શત્રુઓ જીતાયેલ જેવાજ હતા અને લજ્જાને લીધે તેઓ પોતાનાં મુખ રાજાને દેખાડી શકતા નહોતા. લક્ષ્મીએ ડહાપણથી વિચારીને તથા ગુણદોષનાં કારણો ધ્યાનમાં લઇને સર્વ રાજકુમારોનો અનાદર કરી સ્વયંવરમાં સ્કંદગુપ્તને પસંદ કર્યો. તેની પ્રજામાં કોઇપણ અધર્મના માર્ગે ચાલનાર, દુઃખી, દરિદ્રી, દંભી, લોભી, દંડયોગ્ય કે પીડિત નહોતું. એમ તેણે સઘળી પૃથ્વીને જીતીને શત્રુઓનો ગર્વ ભંગ કરી તથા સર્વ

મુલકમાં રક્ષક નીમીને આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારે વિચાર કરવા માંડયો. લાયક બુદ્ધિશાળી, વિવેક, વિચાર ને સ્મરણશક્તિવાળો; સત્ય, સરલતા, ઉદારતા ને નીતિયુક્ત; મધુરતા, વિદગ્ધતા ને યશવાળો; પ્રીતિયુક્ત, પુરૂષત્વવાળો, નિષ્કપટ, સકલ કર્તવ્ય કર્મમાં તત્પર, સર્વ જનના કલ્યાણની કાળજી રાખનાર, એવો કોઇ મનુષ્ય મારા અમલદારોમાં હશે? વળી તે નીતિમાર્ગે દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરવામાં, સંગ્રહિત દ્રવ્યનું રક્ષણ કરવામાં તથા તેનો યોગ્ય રસ્તે ઉપયોગ કરવામાં સમર્થ હશે? જે આખાં સૌરાષ્ટ્ર દેશ ઉપર અમલ ચલાવી શકે એવો મારા અમલદારોમાં કોણ છે? અરે હા, યાદ આવ્યું. આ બધો બોજો ઉઠાવવાને સમર્થ પર્ણદત્ત જ છે. આ પ્રમાણે કેટલાએક દિવસ સુધી વિચાર કરી અંતે દઢ નિશ્ચય કરીને પર્ણદત્તને કેટલીએક આજીજી સાથે સૌરાષ્ટ્રના રક્ષણને માટે નીમ્યો. જેમ પશ્ચિમ દિશાના અધિપતિ તરીકે વરૂણને નીમીને દેવતાઓ નિશ્ચિંત થયા, તેમ પશ્ચિમ દિશામાં સૌરાષ્ટ્ર ઉપર પર્ણદત્તને નીમીને સ્કંદગુપ્ત રાજા નિશ્ચિંત થયો. પર્ણદત્તને એક પુત્ર હતો. તેનામાં ખરૂં પુત્રપણું હતું. તે બીજો પર્ણદત્ત હોય તેવો હતો. તથા તેને તેના બાપે પોતાના આત્માની પેરે ઉછેર્યો હતો. તેનું મન શાંત તથા આકૃતિ કામદેવના જેવી રૂપાળી હતી. તેનું મુખ તળાવમાં ખીલેલા ફુલ સરખું હતું. પોતાને ઘટે તેવી અનેક તરેહની રમતોથી તે હમેશાં ખુશીમાં રહેતો. શરણે આવેલા લોકોનો રક્ષક હતો. તેનું નામ ચક્રપાલિત હતું. તે લોકપ્રિય હતો તથા પોતાના ઉત્તમ ગુણો વડે તેણે પોતાના પિતાની કીર્તિ વધારી. ક્ષમા,

અમલ, વિવેક, નીતિ ગર્વ રહિત શૌર્ય......દાન, ખુશમિજાજ, ડહાપણ, ઋણમુક્તિપણું, ચંચળાઇ, સૌંદર્યતા, દુષ્ટને દંડ દેવો, ધૈર્ય અને ઉદારતા એ સર્વ ગુણો તેનાથી કોઇ દિવસ છુટા પડતા નહીં. જેની ઉપમા આ ચક્રપાલિતને અપાય તેવો કોઇ પણ માણસ જગતમાં નથી. પણ સર્વ ગુણ તેમાં છે, માટે તેની ઉપમા બીજાને અપાય છે. આ તથા બીજા ગુણોની પરીક્ષા કરીને તેને તેના બાપે સૌરાષ્ટ્રની સરદારી સોંપી ત્યારથી તેણે પોતાના પૂર્વજો કરતાં પણ સારી રીતે શહેરનું રક્ષણ કર્યું. તેણે પોતાની ભૂજાઓના પરાક્રમ શિવાય કોઇ બીજા ઉપર આધાર રાખ્યો નથી. તેણે ગર્વથી કોઇને દુઃખ દીધું નથી. શહેરમાં જે દુષ્ટ જન હતા તેને શિક્ષા કરી. સર્વ પ્રજાનો તેના ઉપર ભરોંસો હતો. તે પ્રજાના ગુણ–દોષની પરીક્ષા કરીને તેમની સાથે હસ્તે મ્હોઢે વાત કરીને તથા તેમને યોગ્ય સન્માન આપીને પોતાનાં બાળબચ્ચાંની માફક રાજી કરે છે. એક બીજાને ઘેર જવા આવવાથી તથા કુલાચાર પ્રમાણે તેમનો આદરસત્કાર કરવાથી તેણે લોકોની પ્રીતીમાં વધારો કર્યો છે. તે બ્રાહ્મણપણું જાળવી રાખનાર, સમર્થ, પવિત્ર ને દાનશીલ છે. તે જે દર્શનીય પદાર્થ મળે તેનો ધર્મ ને અર્થને હરકત ન આવે તેવી રીતે ઉપભોગ કરે છે. પર્ણદત્તનો દીકરો નીતિવાન થાય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. કારણ કે મોતીનાં ઝુમખાં તથા પાણીમાં થતાં કમળ જેવા શીતળ ચંદ્રમાથી કદી પણ ગરમી ઉત્પન્ન થશે ? ઋતુના ક્રમ પ્રમાણે ઉનાળો ઉતરી જ્યારે ચોમાસું આવ્યું ત્યારે ગુપ્તના કાળથી

ગણુતાં ૧૩૬ ની સાલમાં ભાદરવા શુદ ૬ ની રાત્રીએ લાંબા વખત સુધી ઘણો વરસાદ વરસ્યો. જેથી સુદર્શન તળાવ એક-દમ ફાટયું. રૈવત પર્વતમાંથી નીકળેલી આ સઘળી નદીઓ તથા રેતીથી ચળકાટ મારતી પળાશિની (સોનરેખ) નદી જે આજ ઘણા કાળ સુધી બંધનમાં રહી હતી તે આજે હર્ષ પામી આગળની માફક ઉતાવળી પોતાના પતિ (સમુદ્ર) તરફ ચાલતી થઇ. વરસાદ થવાથી હર્ષ પામેલા સમુદ્રને જોઇ તેનું પ્રિય ચાહનાર ઉજ્જયંત પર્વતે પાણીમાં ઉગેલા કમળથી શોભાયમાન નદીરૂપી હાથ લાંબો કર્યો. કેટલાક રાતમાં જાગી ઉઠેલા તથા કેટલાએક પાછલી રાત્રે જાગેલા લોકો ખેદ પામી ચિંતા કરવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું ? તેટલામાં સુદર્શન તળાવ અદૃષ્ય થયું (નાશ પામ્યું.:) લોકો કહેવા લાગ્યા કે સુદર્શન તળાવ જે હાલ દેખાતું જ નથી તે ફરી કોઇ દિવસ સમુદ્રનો દેખાવ આપશે........ચક્રપાલિત પિતાનો ભકત હતો તેથી રાજાના તથા શહેરના હિતને વાસ્તે ૧૩૭ ની સાલમાં........ઉનાળાના માસ (ચૈત્ર)........ પહેલે દિવસે ઘણોએક શ્રમ તથા પૈસા ખરચી...........

રૂદ્રદામાના લેખનું ભાષાંતર.

સિદ્ધ, આ સુદર્શન તળાવ ગિરનાર પર્વતના પડથાર........ માટી તથા પથ્થરથી લાંબું પહોળું તથા ઉંચુ પથરાની સાંધ માલમ ન પડે તેવી રીતે મજબુત ચણેલી પાળવાળું છે. તેથી તે ડુંગરની ધારની બરોબરી કરે છે. તેના બંધ ઘણા સજ્જડ છે........તેને એક સ્વાભાવિક પુલ છે. તથા તને પાણી જવા

માટે રસ્તા રાખેલા છે તેની ત્રણ શાખા છે.......વગેરે ઉપકારોથી ઘણુંજ વૃદ્ધિ પામ્યું છે. આ તળાવ પ્રાત:કાળે નામ લેવા યોગ્ય મહાક્ષત્રપ સ્વામિચષ્ટા રાજાના પૌત્ર.......(મહાક્ષત્રપ જયદામાના) પુત્ર જેનું નામ મોટા પુરૂષો પણ વારંવાર લે છે તે રૂદ્રદામાના ૭૨ મા વર્ષમાં માર્ગશીર્ષ વદી પડવાને દિવસે........જ્યારે પૃથ્વી સમુદ્ર જેવી થઇ હતી ત્યારે ઉજ્જયંત પર્વતમાંથી વહેતી સુવર્ણ જેવી ચકચકિત રેતીવાળી સોનરેખ, પલાશિની વગેરે નદીઓના વધેલા પુરના વેગને લીધે પુલ........ફાટે નહીં તેને માટે જોઇએ તેવી યુકિતઓ કરી રાખ્યા છતાં પણ પર્વતનાં શિખર, ઝાડ, અગાશી, ઘર, જયસ્થંભ, બારણાં વગેરેનો નાશ કરનાર પ્રલયકાળ સમાન ભયંકર અત્યંત વેગવાળા પવનને લીધે ઉછળતા પાણીમાં ભાગી ગયેલ........પથરાઓ ઝાડનાં મૂળ, તથા વેલાઓનાં જાળાં આવી પડયાં, તેથી પુલ તુટયો તથા તેમાં મથાળેથી નદીનાં તળસુધી ચારશેં વીસ હાથ લાંબો. તેટલોજ પહોળો, તથા પંચોતેર હાથ ઉંડો રસ્તો પડી ગયો. જે માર્ગે સઘળું પાણી નીકળી જવાથી એ તળાવ મારવાડ જેવું અત્યંત દુર્દર્શન થયું........સારૂં મૌર્યવંશી રાજા ચંદ્રગુપ્તના સુબા વૈશ્યજાતિ પુષ્પગુપ્તે બંધાવ્યું હતું. તથા મૌર્યવંશી યવન રાજાના સેવક તુશસ્પે નહેરોથી શણગાર્યું હતું. રાજાને કરાવવી ઘટે તેવી કરાવેલી નહેર જે તે પુલના ફાટેલા ભાગમાં નજરે પડી તેથી મોટો પુલ........જન્મથી જ મોટો લક્ષ્મીવાન હોવાથી સઘળા વર્ણોએ શરણે જઈ જેને પોતાના રક્ષણને માટે સ્વામી તરીકે સ્વીકાર્યો છે. સંગ્રામમાં સન્મુખ આવેલા પોતાના

બરોબરીઆ શત્રુને મારવા શિવાય જીવતાં સુધી કોઇપણ મનુષ્યવધ નહીં કરવાની જેણે પ્રતિજ્ઞા લીધેલી છે. દાનાદિ ગુણ........જે :દયાવાન તથા પોતાની મેળે શરણે આવેલા લોકોનું વિશેષપણે રક્ષણ કરનાર છે. પૂર્વ પશ્ચિમ આકરાવંતી, અનૂપ દેશ, આનર્ત, સુરાષ્ટ્ર, શ્વભ્ર, મરૂકચ્છ, સિંધુ, સૌવીર, કુકુર, અપરાંત, નિષાદ વગેરે સર્વ દેશો જેમાંનાં નવાં શહેરોના તથા બજારના માણસો પણ ચોર, સર્પ, પશુ, રોગ વગેરે ઉપદ્રવથી મુકત છે. જેઓ પોતાના પરાક્રમથી મેળવેલી રાજભકત પ્રજાવાળા છે; જેઓમાં તેના પ્રભાવને લીધે........ઇષ્ટ વસ્તુ મળી શકે છે; તેઓનો જે સ્વામી છે. સર્વ ક્ષત્રીઓની અંદર મળેલી વીર પદવીને લીધે ગર્વ પામી તાબે નહીં રહેલા યોદ્ધાઓનો જેણે બળાત્કારે જડમૂળથી નાશ કર્યો. દક્ષિણાપથના રાજા સાતકર્ણિને ખુલ્લી રીતે બે વાર જીતીને પોતાનો નિકટનો સંબંધી હોવાથી જીવતો છોડી દઇ જેણે યશ મેળવ્યો ....જે વિજયી તથા પદભ્રષ્ટ થયેલા રાજાઓને ફરીને બેસારનાર છે. યોગ્ય ઉદારતાથી જેણે ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ પ્રીતિ મેળવી છે, વ્યાકરણ, તર્ક, સંગીત, નીતિ વગેરે મોટી વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરવાથી, તેમને યાદ રાખવાથી, તેમનો સારાંશ સમજવાથી તથા તેમનો ઉપયોગ કરવાથી જેણે પુષ્કળ યશ મેળવ્યો છે. હાથી, ઘોડા, રથને ફેરવવા, ઢાલ, તરવાર વગેરેથી યુદ્ધ............ જેનું કામ શત્રુરૂપી સેના ઉપર ટુંકું તથા સહેલું જણાય છે. દાનમાન આપવાનો તથા અપમાન નહીં કરવાનો જેનો સ્વભાવ છે,

જે દીર્ઘદ્રષ્ટિ છે, જેનો ખજાનો યોગ્ય ભેટ તથા કરથી આવેલાં સોનું, રૂપું હીરા, વૈડૂર્યમણિની પુષ્કળતાથી ઉભરાઇ જાય છે. જેની ગદપદ્યાત્મક વાણી સ્ફુટ, કોમળ, મધુર, વિચિત્ર, મનો-હર શબ્દ તથા ગંભીર અર્થયુકત ને અલંકારવાળી છે. ઉત્તમ લક્ષણ જણાવનાર કદ, ઉંચાઇ, અવાજ, ચાલ, બળ, વગેરેથી જેની આકૃતિ મનોહર છે. જેણે પોતાના પરાક્રમથી મહાક્ષત્ર-પની પદવી મેળવી છે. રાજકન્યાઓના સ્વયંવરમાં જેના કંઠ-માં અનેક વરમાળા રોપાયેલી છે. તે મહાક્ષત્રપ રૂદ્રદામાએ હજાર વર્ષ સારૂં ગાય........બ્રાહ્મણ........સારૂં પોતાના ધર્મ તથા કીર્તિની વૃદ્ધિ વાસ્તે શહેરની તથા દેશની પ્રજાને કર, વેઠ તથા પ્રીતિનાં કામોથી પીડા........પોતાના ભંડારમાંથી અથાગ દ્રવ્ય ખરચી થોડા વખતની અંદર હતો તેથી ત્રણ ગણો લાંબો, પહોળો તથા મજબુત પૂલ બંધાવી સુદર્શન તળાવને વધારે સુદર્શન કર્યું છે. આ કામમાં તે રાજાના મંત્રીઓ તથા કામદારો જો કે કારભારીને યોગ્ય ગુણવાળા છે તો પણ ફાટ ઘણીજ મોટી હોવાથી ઉત્સાહભંગ થઈ તમણે એ પૂલ ફરી બાંધવાનું કામ શરૂ કરવાની ના પાડી. આથી નિરાશ થયેલી પ્રજામાં શોકનો પોકાર ઉઠયો. ત્યારે આ જગાએ સૌરાષ્ટ્ર તથા આનર્તના રક્ષણને માટે નીમેલો, ધર્મ તથા અર્થને અનુસરીને પ્રજાની પ્રીતિમાં વધારો કરનાર, શકિતવાન, ઇંદ્રિયો વશ રાખનાર, સ્થિર મનવાળો, ગભરાય નહીં એવો, પોતાના ધણીના ધર્મ ને કીર્તિને વધારનાર, જે કુલેયનો પુત્ર સુવિશાખ પેલ્હવ છે તેણે આ કામ પુરૂં કર્યું.

ગીરનારનો જીર્ણોદ્ધાર.

આ મહાન્ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાની પુરેપુરી આવશ્યક્તા હતી. તેવા સંજોગોમાં સં. ૧૯૭૯ ની સાલમાં શ્રીમાન્ પ્રાતઃસ્મરણીય ૧૦૦૮ આચાર્ય મહારાજ શ્રી **વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજનું** અત્રે પધારવું થતાં તીર્થની સ્થિતિ જોતાં જીર્ણોદ્ધારનું કામ કરાવવાની તેમની પ્રબળ ઇચ્છા થઇ તે માટે તેઓશ્રીના ઉપદેશથી પ્રથમ મદદ તરીકે એડનના દેરાસરજી તરફથી રૂા. ૨૦૦૦૦) વીસ હજારની રકમ મળતાં જીર્ણોદ્ધારના કામની શરૂઆત કરવામાં આવી. તેમના સદુપદેશથી આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે કોની કેટલી મદદ આવી અને કયા કયા સ્થળે જીર્ણોદ્ધારનું કામ સં. ૧૯૭૯ થી અત્યાર સુધીમાં કરવામાં આવેલ છે. તેની નોંધ અહીં આપવામાં આવેલ છે જેથી બીજા ધર્મપ્રેમી–તીર્થપ્રેમી ગૃહસ્થો પણ આવા જીર્ણોદ્ધારના કામમાં પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરે.

૩૭૦૦૦)	શ્રી એડન દેરાસરજી
૧૦૦૦૦)	શ્રી રંગુન દેરાસરજી
૬૬૧૭ાા=)ા	શ્રી ધ્વજા દંડની ઉપજના
૧૦૫૬ાાાન્ના	શ્રી શેઠ દેવચંદ લક્ષ્મીચંદની પેઢી–જુનાગઢ (આરસના) માલના.
૯૦૦૦)	શ્રી કોટના શાન્તિનાથના દેરાસર. મુંબઇ

૧૧૨૫)	શ્રી વેરાવળ બહારકોટ દેરાસરના. વેરાવળ
૧૦૦૧।	શ્રી ખડતરગચ્છ સંઘ. વેરાવળ
૧૦૦૦)	શેઠ લાલજી રામજીના ટ્રસ્ટ વેરાવલ
૧૧૨૫)	શ્રી વેરાવલ માહીલાકોટ દેરાસર. વેરાવલ
૧૨૫૧)	શ્રી પ્રભાસપાટણ દેરાસર
૨૫૦૧)	શેઠ સેવંતીલાલ નગીનદાસ. પાટણ. વસ્તુપાળના મુખ્ય દેરાસરમાં ભેળવવાના.
૮૫૮)	ખેરાળું શ્રી સંઘ
૭૫૦)	શ્રી માંગરોળ જૈન સંઘ.
૭૦૦)	શ્રી એરણપુરના ઉપધાનની ઉપજના
૫૦૦)	શેઠ મોતીલાલ નાનચંદ–પાટણ
૬૦૧)	શેઠ નાનચંદ જોઇતારામ મુ. બોરૂ.
૫૨૫)	શ્રી આદરીના દેરાસરજી
૫૦૧)	શ્રી હળવદ દેરાસરજી
૫૦૧)	શ્રી માલીયા દેરાસરજી
૫૦૧)	શ્રી ગોધરા જૈન સંઘ. ગીઆના વીશા–નેમા પંચ તરફથી
૫૦૧)	શેઠ રણછોડદાસ શેષકરણ
૫૦૦)	ગોધાવી જૈન દેરાસર
૫૦૦)	શેઠ શાન્તીલાલ સાકલચંદ
૫૦૧)	શેઠ અમૃતલાલ રવચંદ
૭૦૧)	શ્રી જૈન પાઠશાળા–ખેડા
૫૦૦)	શ્રી કાલુશ્રીજીની પોળ–અમદાવાદ

સ્થળ નંબર.	સ્થળનું નામ.	રકમ નોંધાવનાર ગ્રહસ્થનું નામ.	ગામ.	મુકરર રૂ. ની રકમ.
૧	શ્રી નેમનાથજીની ટુંકમાં મુળ નાયકજીનું દેરાસર	શેઠ પાનાચંદ વાલજી	વેરાવળ	૧૩૦૦૦
૧/૧	ગણધર પગલાં			
૨	નેમનાથજીની ટુંકમાં તેરમી ભમતી	શા. કચરાભાઇ કસ્તુરચંદ	વીરમગામ	૫૦૦
૨ ૧—૨	,,	શા. મગનલાલ રામજી	વઢવાણ કેમ્પ	૫૦૦
૩	,,	શ્રી જૈન તપગચ્છ સંઘ	ધોરાજી	૧૦૦૦
૪	,,	શા. ખોડીદાસ સોભાગચંદ મસાલીઆ	રાધનપુર	૧૦૦૦
૫	,,	શેઠ હીરાચંદ વસ્તાચંદ	ઉંઝા	૨૦૦૦
૬	,,	શેઠ કાળીદાસ જસરાજ	મોરબી	૧૦૦૦
૭	,,	શેઠ પાનાચંદ માવજી	જેતપુર	૧૦૦૦
૮	,,	શેઠ બાપુલાલ જમનાદાસ	રાધનપુર	૧૦૦૦
૯	,,	શેઠ પાનાચંદ જેચંદ	રાજકોટ	૧૦૦૦
૧૦	,,	શેઠ માણેકલાલ ફુલચંદ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૧૧	,,	શેઠ પુનમચંદ આદરચંદ	વડનગર	૧૦૦૦

૧૨	શ્રી નેમનાથજીની ટુંકમાં તેરમી ભમતી	શેઠ શીવલાલ જેચંદ	લીંબડી	૧૦૦૦
૧૩	,,	શ્રી જૈન તપગચ્છ સંઘ	,,	૧૦૦૦
૧૪	,,	શેઠ ઠાકરશી રૂપચંદ	આધોની	૧૦૦૦
૧૫	,,	શેઠ ગગલભાઇ નથુભાઇ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૧૬	,,	બાઇ પનીબાઈ	મોટાગામ	૧૦૦૦
૧૭	ચોકમાં પગલાંની દેરી	શેઠ ત્રીકમલાલ સાંકલચંદ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૧૮	અમરચંદની દેરી	શા. મણીલાલ હેમચંદ	,,	૨૦૦૦
૧૯	પીસતાલીસમી ભમતી	શા. નાથાભાઇ હઠીસંગ	,,	૧૦૦૦
૨૦	,,	શા. ચંદુલાલ છગનલાલ	,,	૧૦૦૦
૨૧	,,	શા. મુળચંદ કરમચંદની દીકરી બાપીબાઇ	,,	૧૦૦૦
૨૨	,,	શેઠ લલ્લુભાઇ મનોરદાસ	,,	૧૦૦૦
૨૩	,,	શેઠ ભીખાભાઇ બાદરચંદ	રાધનપુર	૧૦૦૦
૨૪	,,	શેઠ સાકળચંદ મોહનલાલ	,,	૧૦૦૦
૨૫	,,	શેઠ પનાભાઇ ઉમાભાઇ	,,	૧૦૦૦
૨૬	,,	શ્રી મંદીરસ્વામીના દેરાસરજી	,,	૧૦૦૦
૨૭	,,	શેઠ ચુનીલાલ ગોકળદાસ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૨૮	,,	શેઠ મગનલાલ ઠાકરશી	,,	૧૦૦૦

૨૯	પીસતાલી-સમી ભમતી	શેઠ સાકરચંદ લલ્લુભાઇ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૩૦	,,	શેઠ અમૃતલાલ મોકમદાસ	,,	,,
૩૧	,,	બેન કમળા તે પરશોતમ નાગરદાસની દીકરી	,,	,,
૩૨	,,	શેઠ કાન્તીલાલ વાડીલાલ વીરચંદ	,,	,,
૩૩	,,	શેઠ કલ્યાણજી ખુશાલ	વેરાવળ	,,
૩૪	,,	પલીયડના દેરાસરજી હા. પટવા દેવચંદ મુલચંદ	દાબીયાનું ખોરજ	,,
૩૫	,,	શેઠ કરમચંદ ફુલચંદ	અમદાવાદ	,,
૩૬	,,	બાઇ સમરત તે રતનચંદ ઉમેદચંદની દીકરી.	,,	,,
૩૭	,,	શા. મોતીભાઇ નગીનચંદ મંછુભાઇ	સુરત	,,
૩૮	,,	શેઠ ભોગીલાલ ન્યાલચંદ	અમદાવાદ	,,
૩૯	,,	શેઠ મોહનલાલ છોટાલાલ	,,	,,
૪૦	,,	પોર્ટ સુદાનસંગ	સુઆકીન	,,
૪૧	,,	શેઠ પોપટલાલ મનસુખરામ	અમદાવાદ	,,
૪૨	,,	શેઠ પરશોત્તમ સુરચંદ	ધ્રાંગધ્રા	,,
૪૩	,,	શેઠ જેસંગભાઇ પ્રેમચંદ	પાટણ	,,
૪૪	,,	શેઠ સવાઇચંદ સુરચંદ	સુરત	,,

૪૫	પીસતાલી-સમી ભમતી	શેઠ માણેકલાલ ગોવીંદજી	અજીમગંજ	૧૦૦૦
૪૫/૧	ચોકીઆરૂ	...	...	...
૪૬	અમીજરાની ભમતી	શેઠ ઘેલાભાઇ નગીનદાસ	અમદાવાદ	૫૦૦
૪૭	,,	શેઠ કસ્તુરચંદ ત્રીભોવન	,,	૧૦૦૦
૪૮	,,	શેઠ હીમતલાલ વાડીલાલ	,,	,,
૪૯	,,	શેઠ ધોલીદાસ ઉમેદચંદ	,,	,,
૫૦	,,	શેઠ મણીલાલ સુરચંદ	,,	,,
૫૧	,,	શેઠ જેઠાલાલ ફતેહચંદ	,,	,,
૫૨	,,	શેઠ ચુનીલાલ ખુશાલ સુતરીઆ	,,	,,
૫૩	,,	શેઠ મહાસુખભાઇ લલ્લુભાઇ	,,	,,
૫૪	,,	શેઠ ધીરજલાલ પાનાચંદ	,,	,,
૫૫	,,	શેઠ પ્રેમચંદ ભીખાજી હા. પાર્વતીબાઇ	જલાલપુર	,,
૫૬	,,	હાજાપટેલની પોળના અપાસરા	અમદાવાદ	,,
૫૭	,,	શેઠ ગુલાબચંદ વાઘજી	વઢવાણ કેમ્પ	,,
૫૮	,,	શેઠ ઝવેરચંદ કપુરચંદ	વલસાડ	,,
૫૯	,,	શેઠ રતનચંદ દોલતરામ	અમદાવાદ	૫૦૦
૬૦	,,	શેઠ બાલાભાઇ છગનલાલ	,,	૫૦૦

૬૧	અમીજરાની ભમતી	શેઠ અંબાલાલ ગોરધનદાસ	અમદાવાદ	૫૦૦
૬૨	અમીજરાનું ભોંયરૂ	શ્રી વીરવિજયના ઉપાસરા	,,	૨૦૦૦
૬૩	જીવતસ્વામી	શ્રી દોશીવાડાની પોળ	,,	૩૦૦૦
૬૪	ભમતી	શ્રી ડેલાના ઉપાસરા	,,	૧૦૦૦
૬૫	,,	શેઠ હીરાચંદ વસ્તાચંદ	,,	,,
૬૬	,,	શેઠ લલ્લુભાઇ નથુભાઇ	,,	,,
૬૭	,,	શ્રી વિદ્યાશાળાના ઉપાશ્રય	,,	,,
૬૮	,,	શ્રીશ્રેયાંસનાથજીના દેરાસરજી	,,	,,
૬૯	,,	,, ,,	,,	,,
૭૦	,,	શેઠ લાલભાઇ હીરાચંદ	,,	,,
૭૧	,,	શેઠ લખમીચંદ ધારશી	,,	,,
૭૨	,,	શેઠ સાકરચંદ નગીનદાસ	,,	,,
૭૩	,,	સારંગપુર તળીયાની પોળના દેરાસરજી	,,	,,
૭૪	,,/પગલા	હાજાપટેલની પોળ શાન્તીનાથજીના દેરાસરજી	,,	,,
૭૪/૧	,,	શેઠ મનસુખરામ પીતાંબરદાસ	વાડાસીનોર	૫૦૦
૭૫	આંબાવાડી	શેઠ ચંદુલાલ ઉમેદચંદ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૭૬	,, જક્ષની	,,	,,	૦

૭૭	આંબાવાડી જક્ષની	ચંદુલાલ ઉમેદચંદ	અમદાવાદ	,,
૭૮	,,	,,	,,	,,
૭૮/૧	ગોખલો	શેઠ ડાયાલાલભાઇ હુકમચંદ	જુનાગઢ	૨૫૦
૭૯	,,/ભમતી	ચંદુલાલ ઉમેદચંદ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૭૯/૧	,, પબાસણ	,,	,,	૦
૭૯/૨	આત્મારામજીની દેરી	પરસુરણ આવક	મુંબઇ	
૮૦	નેમનાથજીના પગલાંની દેરી	શેઠ હેમચંદ નથુભાઈ	અમદાવાદ	૧૫૦૦
૮૧	અંબીકાની દેરી	હાજાપટેલની પોળના દેરાસરજી તરફથી	,,	૫૦૦
૮૨	ચોકમાં દેરી	ભીખાભાઇ ધરમચંદ	રાંદેર	૫૦૦
૮૩	આદેશ્વરજીનો દેરી	વસનજી હીરજી હઃ પુરીબાઇ	ભાણુવડ	૧૦૦૦
૮૪	ચોકમાં દેરી	ડાયાભાઈ હીરાચંદ	અમદાવાદ	૫૦૦
૮૫	,,	શ્રી જૈન શ્વેતાંબર સંઘ	કોઠ	૫૦૦
૮૬	પંચમેરૂનું દેરાસર	વેલચંદ વશરામ	પાલડી	૨૦૦૦
૮૭	અદબદજી દેરાસર	વાડીલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ	૧૦૦૦

૮૮	મેરકવશીની ટુંક	ચુનીલાલ ખુશાલને ત્યાં ઉપધાનની ઉપજના	અમદાવાદ	૬૦૦૦
૮૯	,,/ભમતી	શા. કાન્તીલાલ મણીલાલ હા. બાઇ કેવલ	,,	૫૦૦
૯૦	,,	બાઇ ડાહી પાનાચંદ	,,	,,
૯૧	,,	બેન જાસુદ–જવેરી મગનલાલ કપુરચંદની દીકરી	,,	,,
૯૨	,,	સોમચંદ સાકરચંદ	,,	,,
૯૩	,,	ગુલાબચંદ કેવલ	,,	,,
૯૪	,,	શા સાકરચંદ દોલતરામ કુડીવાળા	,,	,,
૯૫	,,	શ્રીડંખ મહેતાના પાડાના દેરાસરજી	પાટણ	,,
૯૬	,,	શ્રી ખેમવસીના પાડાના મહાદેવા પાર્શ્વનાથજી	,,	,,
૯૭	,,	ખેમવસીના નાના પાડાના શામલા પાર્શ્વનાથજી	,,	,,
૯૮	,,	મગનલાલ છોટાલાલ	અમદાવાદ	,,
૯૯	,,	ખેતરવસીના શાંતિનાથજીના દેરાસરજી	,,	,,
૧૦૦	,,	વીરચંદ ધરમચંદ	વીરમગામ	,,
૧૦૧	,,/ અષ્ટાપદજી	જૈન શ્વેતાંબર સંઘ	,,	૨૦૦૦
૧૦૨	,,	ગાંગજી ધારશી	,,	૫૦૦

૧૦૩	મેરકવશી ટુંક અષ્ટાપદજી	મુલચંદ તલકશી	વીરમગામ	૫૦૦
૧૦૪	,,	શંકરલાલ લક્ષ્મીચંદ	,,	,,
૧૦૫	,,	ભીખાભાઇ નથુભાઇ સુરચંદ	,,	,,
૧૦૬	,,	નગીનદાસ દીપચંદ	અમદાવાદ	,,
૧૦૭	,,	ભોગીલાલ લલ્લુભાઇ કોટવાલ	,,	,,
૧૦૮	ભમતી	ધરમશી ગલજી	વીરમગામ	,,
૧૦૯	,,	પરશોતમ હરીભાઇ	લીંબડી	,,
૧૧૦	,,	ભોગીલાલ લલ્લુભાઇ	અમદાવાદ	,,
૧૧૧	,,	પોપટલાલ વખતચંદ	,,	,,
૧૧૨	,, પાછલું દેરાસરજી	વાડીલાલ સારાભાઇ	,,	૨૦૦૦
૧૧૨/૧	,,	કસ્તુરચંદ ત્રિભોવન	,,	૧૦૦૦
૧૧૨/૨	,,	સનાભાઇ હકમચંદ	,,	,,
૧૧૩	,,	ઓટાજી ચમનાજી	નાણા	,,
૧૧૪	,,	મનસુખલાલ મગનલાલ નાણાવટી	અમદાવાદ	,,
૧૧૫	,,	વાડીલાલ સુરચંદ તથા પ્રેમચંદ સુરચંદ	,,	,,
૧૧૬	,,	સોમચંદ ધારસી	કચ્છ અંજાર	,,
૧૧૭	,,	સરૂપચંદ કરમચંદ	પાટણ	,,
૧૧૮	,,	મણીલાલ કરમચંદ	,,	,,

૧૧૯	,, પાછલું દેરાસરજી	સવજી રાજપાળ	બીદડા કચ્છ	૧૦૦૦
૧૨૦	,,	પરશોત્તમ અમરશી	માંડવી કચ્છ	,,
૧૨૧	,,	માનસંગ કચરાભાઇ	ભુજ કચ્છ	,,
૧૨૨	,,	શા. વાડીલાલ પુનમચંદ	રાધનપુર	,,
૧૨૩	,,	કીશોરભાઇ હાથીદાસ	વીસનગર	,,
૧૨૪	,, ચૌમુખજી	શ્રી કપડવંજ સંઘ	કપડવંજ	૨૦૦૦
૧૨૫	,,	બાલાભાઇ ચકલભાઇ બ્હેન સંતોક	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૧૨૬	,,	હેમચંદ ધારશી	રાજકોટ	,,
૧૨૭	,,	મકનજી રવજી	પ્રભાસપાટણ	,,
૧૨૮	,,	કાળીદાસ રાઘવજી	રાજકોટ	,,
૧૨૯	,,	અમીચંદ હીંદુજી	મદ્રાસ	,,
૧૩૦	,,	નાથાભાઇ ખીમરાજ	માંડવી	,,
૧૩૧	,,	રત્નાજી મીસરીમલજી ભુતાજી	આહોર	,,
૧૩૨	,,	મેઘજી ચાંપશી	પોરબંદર	,,
૧૩૩	,,	મનુભાઇ મોહલાલ	અમદાવાદ	,,
૧૩૪	,,	અમૃતલાલ દીપચંદ	રાજકોટ	,,
૧૩૫	ભમતી મેરકવશી	બાઇ છબલ શા. પ્રેમચંદ બેચરદાસની વિધવા	બોલાડ	,,

૧૩૬	ભમતી મેરકવશી	સંઘવી નેણશીભાઇ ફુલચંદ તરફથી બાઇ ડાઇના સ્મરણાર્થે	લખતર	૧૦૦૦
૧૩૭	,,	પાણીનું ટાંકુ		...
૧૩૮	સગરામસોની ટુંક મુળ દેરાસર			
૧૩૯	ભમતી	લીલાધર લખમીચંદ તથા હરખચંદ રૂપચંદ	આદરી વેરાવળ	૧૨૦૦
૧૪૦	,,	હીરાચંદ દેવચંદ તથા પરશોતમ દેવચંદ	વેરાવળ	૧૦૦૦
૧૪૧	,,	શેઠ ડાયાલાલ વીરચંદના પિતાશ્રી વીરચંદ ખુશાલદાસ તથા માતુશ્રી ચુનીબાઇ	લાડોલ (ગુજરાત)	,,
૧૪૨	,, દેવશી પુનશી	શ્રી સત્રા શામજીની દશા પોરવાડની નાતના	અમદાવાદ	૨૦૦૦
૧૪૩	,,	બાઇ રાજબાઇ શેઠ મોહનજી માણેકની વાધવા તથા ભુરીબાઇ શેઠ વસનજી હીરજી	પોરબંદર	૧૨૦૦
૧૪૪	,,	નાનજી લધાભાઇ	નાની ખાખર (કચ્છ)	૧૦૦૦
૧૪૫	,,	શ્રી જૈન શ્વેતાંબર સંઘ	પોરબંદર	૧૦૦૦
૧૪૬	,,	અભેચંદજી હીંદુજી	પાડીવ	૧૦૦૦

૧૪૭	,,/ દેવશી પુનશી	ગીરધરલાલ હીરાચંદ નાગજી ભુદરની પોલમાં મંકોડીપોલ	અમદાવાદ	૧૨૦૦
૧૪૮	,,	શા. હીરાચંદ વસનજીની ધર્મપત્ની સોભાગ્યવંતી કસ્તુર બેન	પોરબંદર	
૧૪૯	,,	દોશી અંદરજી લ.લજી તથા તેમની સ્ત્રી જશોદા	પોરબંદર હાલ કલકતા	
૧૫૦	,,	સંઘવી જવાનમલજી ભીમરાજ	સીરોહી	
૧૫૧	,,	નાગરદાસ પ્રેમચંદ	પોરબંદર	
૧૫૨	,,	પુનમચંદ પુંજમલ હા: નાગરદાસ પુંજમલ	રાધનપુર	
૧૫૩	,,	ભોગીલાલ વીરચંદ	કપડવંજ	
૧૫૪	,,	વાડીલાલ લીંબાભાઇ ગાંધી	,,	
૧૫૫	,,/ પાછળનું દેરાસર	હાજા પટેલની પોલના અ પાસરાના	અમદાવાદ	૨૭૦૦
૧૫૬	,,	જૂઠાભાઇ હરચંદ	વેરાવળ	૧૦૦૦
૧૫૭	,,	ભભુતમલજી કેસરીમલજી	જાવાલ	,,
૧૫૮	,,	બાલાભાઇ છમનલાલ હા: જાસુદ બેન	અમદાવાદ	,,
૧૫૯	,,	સાકલચંદ ઓત્રાસા	,,	,,
૧૬૦	,,	જૈન શ્વેતાંબર સંઘ	ઉણુ	,,
૧૬૧	,,	લલ્લુભાઇ દોલતચંદ	અમદાવાદ	,,

૧૬૨	,,/ પાછળનું દેરાસર	મનરૂપજી ગુલાબચંદજી	જાવાલ	૧૦૦૦
૧૬૩	,,	જીવતલાલ ચાંપશી ભાનીપોળ	રાધનપુર	,,
૧૬૪	ભમતી	જેસંગભાઇ હઠીસંગ	અમદાવાદ	,,
૧૬૫	,,	કાન્તીલાલ મગનલાલ	કપડવંજ	,,
૧૬૬	,,	સારાભાઇ હરીભાઇ	અમદાવાદ	,,
૧૬૭	,,	તખતગઢ સંઘ તરફથી	તખતગઢ	૧૭૦૦
૧૬૮	,,	સકરચંદ ભગુભાઇ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૧૬૯	,,	વાડીલાલ કાલીદાસ	,,	,,
૧૭૦	,,	ડાયાભાઇ સાકલચંદ હા. રૂક્ષ્મીણી બેન	,,	,,
૧૭૧	,,	દલસુખ ધરમચંદ હાઃ શેઠ પ્રાણજીવન કરમચંદ	લુણાવાડા	,,
૧૭૨	,,	વીરચંદ હઠીસંગ	વીરમગામ	,,
૧૭૩	,,	હરીલાલ મંછારામ	અમદાવાદ	,,
૧૭૪	,,	બાઈ જવલ દેવચંદ ભાયચંદની દીકરી	લુણાવાડા	,,
૧૭૫	,,	બાઇ મંછા કેશવલાલ મોતીચંદની વીધવા	,,	,,
૧૭૬	,,	બાલાભાઇ છગનલાલ હાઃ માણેકબાઇ	અમદાવાદ	,,
૧૭૭	,,	જૈન તપગચ્છ સંઘ	રાજકોટ	,,

૧૭૮	ભમતી	વાસુપૂજ્ય તથા ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ દેરાસરજી	લુણાવાડા	૧૦૦૦
૧૭૯	,,	હરીલાલ વાડીલાલ	અમદાવાદ	,,
૧૮૦	,,	,,	,,	,,
૧૮૧	,,	રૂપા સુંદરજીની પોળના દેરાસરજીના	અમદાવાદ	૧૦૦૦
૧૮૨	,,	બાઇ મોતી મણીલાલ ડુંગરશીની ઓરત	,,	,,
૧૮૩	,,	મનસુખલાલ હઠીસંગ ત્રાંબાકાંટો	મુંબઇ	,,
૧૮૪	,,	ગુલાબચંદ છગનલાલ	,,	૧૦૫૧
૧૮૫	ખાલી પડતર પાણીવાળા			
૧૮૬	,,	દલસુખરામ માનચંદ	અહમદનગર	
૧૮૭	,,	મણીલાલ પ્રેમચંદ	પાટણ	
૧૮૮	,,	મુલચંદ અમીચંદ	મંડાલી	
૧૮૯	,,			
૧૯૦	,,			
૧૯૧	,,			
૧૯૨	,,	પટવા ગોતમભાઇ ઘેલાભાઇ	સીપોર (ગુજરાત)	૧૨૦૧
૧૯૩	,,	ચીમનલાલ તારાચંદ ધના સુતારની પોળ	અમદાવાદ	

૧૯૪	ખાલી પડતર પાણીવાળા	શેઠ સાકલચંદ પ્રાગચંદ ચુની લાલ રાસાભાઇ	જાવાલ (સીરોહી)	
૧૯૫	,,	ચુનીલાલ ભુલાખીદાસ	શારપુરવાળા	
૧૯૬	,,	ચુનીલાલ માધવજી	લુણુવા	
૧૯૭	,,			
૧૯૮	,,			
૧૯૯	કુમારપાળની ટુંક	શેઠ જીવરાજ ધનજી	કોચીન	૧૦,૦૦૦
૨૦૦	માનસંગ ભાજરાજ	શા. ખાતે હા: સાકલચંદ હેમજી ખેતરપાલની પોળ	અમદાવાદ	૩૦૦૦
૨૦૧	વસ્તુપાળનું મુખ્ય દેરાસર	સંઘવી નગીનદાસ કરમચંદ	પાટણ	૧૦,૦૦૦
૨૦૧/૧	વસ્તુપાળનું દક્ષીણ તરફનું દેરાસર.	ઝવેરી મંડળ ગુલાબચંદ નગીનચંદ	મુંબઇ	૫૦૦૦
૨૦૧/૨	વસ્તુપાળનું ઉત્તર તરફનું દેરાસર	શ્રી ગોડીજીના દેરાસરજી	,,	૧૦,૦૦૦
૨૦૧/૩	ગુમાસ્તાની દેરી	શેઠ કરમશી જીવરાજની વિધવા બાઇ મધબાઇ	જખૌ	૧૨૦૦
૨૦૨	સંપ્રતિદેરાસર	શેઠ દેવકરણ મુલજી	વંથલી	૮૦૦૦
૨૦૩	ફુટાનવાવવાળા ચૌમુખજીનું દેરાસર	શ્રી પતાસાની પોલના શ્રી મહાવીર સ્વામીજીના દેરાસરજી	અમદાવાદ	૩૦૦૦

૨૦૪	હાથીપગલા વાળું દેરાસર	શેઠ પોપટલાલ મુલજી	કોચીન	૧૦૦૦
૨૦૫	મલ્લવાળું દેરા.	શ્રીલુવારનીપોળના દેરાસરજીના	અમદાવાદ	૩૦૦૦
૨૦૬	ચૌમુખજીદેરા.	કાલીદાસ મલીચંદ હ. બાઇમંગુ	,,	૩૦૦૦
૨૦૭	ધરમશી હેમચંદવાળું	શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી તથા શેઠ પુનમચંદ રતનચંદ	માંગરોળ પેથાપુર	૩૦૦૦
૨૦૮	રેનેમીજી દેરા.	શેઠ મેઘજી ચાંપશી	પોરબંદર	૪૦૦૦
૨૦૯		શ્રી ભાવનગર સંઘ શેઠ ડોસાભાઇ અભેચંદના પેઢી	ભાવનગર	૫૦૦૦
૨૧૦		ડેલાના ઉપાશ્રય તરફથી	અમદાવાદ	૪૦૦૦
૨૧૧		ચંદુલાલ ઉમેદચંદ	,,	૪૦૦૦
૨૧૨		શેઠ જમનાભાઇ ભગુભાઇ	,,	૨૫૦૦
૨૧૩		શેઠ હઠીસંગ ચકુભાઇ	,,	૧૦૦૦
૨૧૪		ખેડાના સંઘ તરફથી	ખેડા	૧૭૦૦
૨૧૫		શેઠ જેસંગભાઇ હઠીસંગના પત્ની પરસનબાઇ	અમદાવાદ	૧૦૦૧
૨૧૬		શેઠ મનસુખલાલ મગનલાલ નાણાવટી	,,	૧૦૦૧
૨૧૭		શેઠ કાંતિલાલ છગનલાલ	,,	૧૦૦૧
૨૧૮		શેઠ સાકરચંદ ભગુભાઇ	,,	૧૦૦૧
૨૧૯		વાડાસીનોરના દેરાસર તરફથી તથા વીરપુર સંઘ તરફથી	,,	૧૦૦૧
૨૨૦		મનસુખલાલ ડુંગરશી	કંડ(જી.કડી.	૧૦૦૧

કોઈપણ જાતનાં જૈન ધર્મના
પુસ્તકો કીફાયત ભાવે મળવાનું
વિશ્વાસ પાત્ર સ્થાન—જોઈ લેશો.

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા,

રાધનપુરી બજાર, ભાવનગર.